

AFRILEX -reeks
series

4:1994

LEXIKOS 4

BURO VAN DIE WAT

AFRILEX

Lexikos 4

Lexikos 4

Redakteur

Editor

P. Harteveld

Resensieredakteur

Review Editor

D.C. Hauptfleisch

AFRILEX-REEKS 4:1994

AFRILEX SERIES 4:1994

BURO VAN DIE WAT

STELLENBOSCH

Inhoud / Contents

Voorwoord	ix
Foreword	xi
<i>P. Hartevelde</i>	
Redaksionele doelstellings	xiii
Editorial Objectives	xiv
Redaktionelle Ziele	xv
Navorsingsartikels / Research Articles	
Ideologiese polisemie in verklarende Afrikaanse woordeboeke	1
<i>Adelia Carstens</i>	
Some Problems in Recording and Analyzing South African English Vocabulary Using Non-South African Texts (The Experiences of an Outsider)	35
<i>David L. Gold</i>	
Ostensiewe adressering in vertalende woordeboeke	61
<i>R.H. Gouws</i>	
Lexical Co-occurrence and Lexical Inheritance. Emotion Lexemes in German: A Lexicographic Case Study	86
<i>Igor A. Mel'čuk and Leo Wanner</i>	
Der Thesaurusgedanke im Grimmschen Wörterbuch	162
<i>Michael Schläfer</i>	
Multivergensie: 'n Netwerk van ekwivalensieverhoudinge	178
<i>Christelle Trautmann</i>	

Beskouende artikels / Contemplative Articles

- Ortographic and Morphological Problems in Headword Identification, Selection and Presentation in ALLEX 188
Herbert Chimhundu
- Lexicographer, Linguist, Dictionary User: An Uneasy Triangle? 204
F.J. Lombard
- Lexicologie als universitaire vakopleiding 215
W. Martin
- Swahili Learners' Views on the Need for a Monolingual Swahili Pedagogical Dictionary 230
James S. Mdee

Resensieartikels / Review Articles

- Verklarende Afrikaanse woordeboek⁸ as spieël van normverplasing* 249
Adelia Carstens
- Tweetalige Aanleerderswoordeboek. Bilingual Learner's Dictionary.* 282
Anna Nel Otto

Resensies / Reviews

- T.T. Cloete (Redakteur), Leon Strydom, Heilna du Plooy en Anna-Marie Bisschoff (Medewerkers): *Literêre terme en teorieë* 294
F.R. Gilfillan
- A.D. de V. Cluver: *A Dictionary of Language Planning Terms* 298
Gerard Schuring
- A.S. Coetser: *Die Oxford Kortspelgids* 301
Fritz Ponelis
- Gertruida M. du Plooy: *500 Communication Concepts. English / Afrikaans* 302
Nina Overton-De Klerk

P. Harteveld (Red.), L.G. de Stadler en D.C. Hauptfleisch (Medewerkers): <i>Woordkeusegids: 'n Kerntesourus van Afrikaans</i> I.L. Vos	305
Rod Nesbitt: <i>First illustrated dictionary for Namibian schools</i> Elaine Ridge	308
J.J. Viljoen, P. Amakali and M. Namuandi: <i>Oshindonga / English. English / Oshindinga. Embwiitya. Dictionary</i> P.A. Mbenzi	311
J.J. Viljoen and T.K. Kamupingene: <i>Otjiherero woordeboek dictionary embo romambo</i> Jekura U. Kavari	315
Publikasie-aankondigings / Publication Announcements	320

Voorwoord

Hierdie vierde uitgawe van *Lexikos* in die AFRILEX-reeks laat in 'n groter mate as voorheen blyk dat die Buro van die WAT slaag in sy onderneming om leksikografiese gedagtewisseling oor 'n steeds wyer geografiese en tematologiese terrein te stimuleer. Dit gee deur middel van sy medewerkers op die hoogste vlak insig in die aard en ontwikkelingstand van die leksikografie in sowel Afrika as die res van die wêreld. In hierdie opsig dien dit as 'n internasionale brugbouer.

Daar is byvoorbeeld nege bydraes wat kom uit sewe lande buite Suid-Afrika, naamlik Duitsland, Kanada, Namibië, Nederland, Tanzanië, die Verenigde State van Amerika en Zimbabwe.

Met insluiting van die tale van die geresenseerde woordeboeke, toon die tale wat as leksikografiese navorsingsonderwerpe dien in hierdie uitgawe 'n groter verskeidenheid as vantevore.

Die balans tussen die aantal bydraes in Afrikaans en in Engels is bevredigend. Vir die eerste keer het ons ook daarin geslaag om 'n artikel in Duits te bekom en vir die tweede keer een in Nederlands; ons is dankbaar daarvoor. Ons soek nou nog net na 'n bydrae in Frans, ofskoon ons vir die tweede keer 'n Franse opsomming plaas.

Die bydraes word van hierdie aflewering af tipologies nog noukeuriger onderskei en daarvolgens gerubriseer onder die hoofde Navorsingsartikels, Beskouende artikels, Resensie-artikels, Resensies en Publikasie-aankondigings.

Die Buro het daarin geslaag om sowel 'n Adviesraad as 'n Redaksiekomitee van internasionale aansien saam te stel. Die Adviesraad lewer primêr advies aan die Redakteur en die Redaksiekomitee keur bydraes vir *Lexikos* ten einde die akademiese gehalte van die eindproduk te help verseker. Die lede van dié liggame word voorin hierdie en volgende uitgawes vermeld. Die Buro is dankbaar vir en trots op hierdie medewerkers.

Die Buro is ook trots daarop dat hy nou die naam van die Resensieredakteur van *Lexikos*, mnr. D.C. Hauptfleisch, voorin die joernaal kan vermeld. Mnr. Hauptfleisch, afgetrede Hoofredakteur van die *Woordeboek van die Afrikaanse Taal (WAT)*, het ingewillig om hierdie veeleisende taak op 'n vaste grondslag te verrig. Ek sê graag dankie vir sy bereidwilligheid en sy deeglike werk.

Voorwoord

Die Buro se Redaksionele doelstellings met die publikasie van *Lexikos* (AFRILEX-reeks) word ook nou voorin die joernaal opgeneem, in hierdie uitgawe in sowel Afrikaans en Engels as Duits. Die meeste van hierdie doelstellings is reeds verwesenlik.

Ten slotte 'n hartlike woord van dank aan die personeel van die afdeling Redaksionele Steundienste in die Buro van die WAT vir hulle onontbeerlike en toegewyde hulp met die totstandbrenging van hierdie publikasie. Hanlie Meitzler, wat intussen uit ons diens getree het, was grootliks verantwoordelik vir die omvattende administratiewe take en die voorlopige redigering, terwyl Hermien van der Westhuizen en Tanja Harteveld hoofsaaklik vir vertaling en die elektroniese setwerk gesorg het.

P. Harteveld

Buro van die Woordeboek van die Afrikaanse Taal

Foreword

This, the fourth, issue of *Lexikos* in the AFRILEX Series shows that the Bureau of the WAT is succeeding to a greater extent than previously in its endeavour to stimulate lexicographic discussion in an increasingly wider geographic and thematic area. Through its contributors it gives, at the highest level, insight into the nature and existing developmental state of lexicography in Africa as well as in the rest of the world. In this respect it serves as a builder of international bridges.

There are, for example, nine contributions originating from seven countries outside South Africa, namely Canada, Germany, Namibia, the Netherlands, the United States of America, and Zimbabwe.

With the languages of the reviewed dictionaries taken into account, the languages which serve as subjects of lexicographical research show an even larger variety than before.

The balance between the number of articles written in Afrikaans and English is satisfactory. For the first time we have managed to obtain an article in German and for the second time we are publishing one in Dutch; we are thankful for this. We are now looking forward to a contribution in French, although we are for the second time including a French abstract.

As from this number, contributions will typologically be more accurately distinguished and accordingly classified under the headings Research Articles, Contemplative Articles, Review Articles, Reviews and Publication Announcements.

The Bureau has succeeded in setting up an Advisory Board as well as an Editorial Committee of international standing. The Advisory Board primarily gives advice to the Editor, and the Editorial Committee judges contributions for *Lexikos* in order to help ensure the academic quality of the end-product. The members of these bodies are mentioned in the front matter of this and future editions. The Bureau is thankful for and proud of these co-workers.

The Bureau is also proud of the fact that it can now mention the name of the Review Editor of *Lexikos*, Mr D.C. Hauptfleisch, in the front matter. Mr Hauptfleisch, retired Editor-in-chief of the *Woordeboek van die Afrikaanse Taal* (WAT), has agreed to do this demanding task on a permanent basis. I would like to thank him for his willingness and his thorough work.

Foreword

The Bureau's Editorial objectives with the publication of *Lexikos* (AFRILEX Series) are now also printed in the journal, in this edition in Afrikaans and English as well as in German. Most of these objectives have already been achieved.

In conclusion, a sincere word of thanks to the staff of the division Editorial Support Services in the Bureau of the WAT for their indispensable and dedicated support with the establishment of this publication. Hanlie Meitzler, who in the meantime has left our services, was to a large extent responsible for the comprehensive administrative tasks and for the preliminary editing, while Hermien van der Westhuizen and Tanja Harteveld were mainly responsible for translation and electronic typesetting.

P. Harteveld

Bureau of the Woordeboek van die Afrikaanse Taal

Redaksionele doelstellings

Lexikos is 'n publikasie vir die leksikografiese vakspesialis en word in die AFRILEX-reeks uitgegee. "AFRILEX" is 'n akroniem vir "leksikografie in en vir Afrika".

Die strewe van die Buro van die WAT met die uitgee van die AFRILEX-reeks is:

- (1) om 'n kommunikasiekanal vir die nasionale en internasionale leksikografiese gesprek te skep, en in die besonder die leksikografie in Afrika met sy ryk taleverskeidenheid te dien;
- (2) om die gesprek tussen leksikograwe onderling en tussen leksikograwe en taalkundiges te stimuleer;
- (3) om kontak met plaaslike en buitelandse leksikografiese projekte te bewerkstellig en te bevorder;
- (4) om die interdisiplinêre aard van die leksikografie, wat ook terreine soos die taalkunde, algemene taalwetenskap, leksikologie, rekenaarwetenskap, bestuurskunde, e.d. betrek, onder die algemene aandag te bring;
- (5) om beter samewerking op alle terreine van die leksikografie moontlik te maak en te koördineer, en
- (6) om die stigting van 'n leksikografiese vereniging vir Afrika te bevorder.

Die totstandbrenging van die AFRILEX-reeks is 'n voortvloeisel uit die strewe en taak van die Buro van die WAT, nl.

- (1) "om met Suid-Afrikaanse en buitelandse leksikografiese en taalkundige instellings te skakel met die oog op die uitruil van leksikografiese kennis, inligting en publikasies", en
- (2) "om 'n groeipunt en stimulus vir leksikografiese aktiwiteite en leksikologiese denke te wees."

Die strewe met die AFRILEX-reeks sal deur die volgende gedien word:

- (1) Bydraes tot die leksikografiese gesprek word in die vakpublikasie *Lexikos* in die AFRILEX-reeks gepubliseer.
- (2) Monografiese en ander studies op hierdie terrein verskyn as afsonderlike publikasies in die AFRILEX-reeks.
- (3) Slegs bydraes wat streng vakgerig is en wat oor die suiwer leksikografie of die raakvlak tussen die leksikografie en ander verwante terreine handel, sal vir opname in die AFRILEX-reeks kwalifiseer.
- (4) Die wetenskaplike standaard van die bydraes sal gewaarborg word deur hulle aan 'n komitee van vakspesialiste van hoë akademiese aansien voor te lê vir anonieme keuring.

Lexikos sal jaarliks verskyn, terwyl verdienstelike monografiese studies sporadies en onder hulle eie titels in die AFRILEX-reeks uitgegee sal word.

Editorial Objectives

Lexikos is a book for the lexicographical specialist and is published in the AFRILEX series. "AFRILEX" is an acronym for "lexicography in and for Africa".

The objectives of the Bureau of the WAT with the publication of the AFRILEX series are:

- (1) to create a vehicle for the national and international discussion of lexicography, and in particular to serve lexicography in Africa with its rich variety of languages;
- (2) to stimulate the discourse between lexicographers as well as between lexicographers and linguists;
- (3) to establish and promote contact with local and foreign lexicographical projects;
- (4) to focus general attention on the interdisciplinary nature of lexicography, which also involves terrains such as linguistics, general linguistics, lexicology, computer science, management, etc.;
- (5) to further and co-ordinate co-operation on all terrains of lexicography; and
- (6) to promote the establishment of a lexicographical society for Africa.

The publication of the AFRILEX series is a result of the objectives and task of the Bureau of the WAT, viz.

- (1) "to establish contact with South African lexicographical and linguistic institutions, as well as such institutions abroad, with the aim of exchanging lexicographical knowledge, information and publications", and
- (2) "to be a growth point and stimulus for lexicographical activities and lexicological reasoning."

The objectives with the AFRILEX series will be served by the following:

- (1) Contributions to the lexicographical discussion will be published in the specialist publication *Lexikos* in the AFRILEX series.
- (2) Monographical and other studies on this terrain will appear as separate publications in the AFRILEX series.
- (3) Only subject-related contributions will qualify for publication in the AFRILEX series. They can deal with pure lexicography or with the intersection between lexicography and other related terrains.
- (4) Contributions are judged anonymously by a panel of highly-rated experts to guarantee their academic standard.

Lexikos will be published annually, but meritorious monographical studies will appear as separate publications in the AFRILEX series.

Redaktionelle Ziele

Lexikos ist ein Jahrbuch für den lexikographischen Fachmann, das in der AFRILEX-Serie erscheint. "AFRILEX" ist ein Akronym für "Lexikographie in und für Afrika".

Das Büro hat mit den Publikationen der AFRILEX-Serie die folgenden Ziele:

- (1) ein Medium für das nationale und internationale lexikographische Gespräch zu schaffen, besonders aber der Lexikographie in Afrika, mit seinen zahlreichen Sprachen, zu dienen;
- (2) das Gespräch sowohl unter Lexikographen als auch zwischen Lexikographen und Linguisten zu stimulieren;
- (3) Kontakt zwischen südafrikanischen und ausländischen lexikographischen Projekten herzustellen;
- (4) die Aufmerksamkeit auf die interdisziplinäre Art der Lexikographie, die Bezug hat auf unter anderem Linguistik, allgemeine Sprachwissenschaft, Lexikologie, Computerwissenschaft und Management zu lenken;
- (5) die Zusammenarbeit auf allen Gebieten der Lexikographie zu fördern;
- (6) die Gründung eines lexikographischen Vereins für Afrika in die Wege zu leiten.

Die Veröffentlichung der AFRILEX-Serie ist eine Folge der Ziele des Büros, nämlich:

- (1) "Kontakt mit südafrikanischen und ausländischen lexikographischen und linguistischen Institutionen aufzunehmen, mit der Absicht, lexikographische Kenntnisse, Information und Publikationen auszutauschen", und
- (2) "für die Erweiterung und Anregung der lexikographischen Betätigungen und des lexikologischen Denkens zu sorgen."

Gemäß den Zielsetzungen der AFRILEX-Serie werden:

- (1) Beiträge zum lexikographischen Gespräch in der Fachzeitschrift *Lexikos* veröffentlicht,
- (2) monographische und andere Studien auf diesem Gebiet als getrennte Publikationen in der AFRILEX-Serie erscheinen,
- (3) nur fachverwandte Beiträge, die sich ausschließlich mit Lexikographie oder mit fachverwandten Gebieten befassen, für Aufnahme in der AFRILEX-Serie in Betracht genommen,
- (4) Beiträge anonym von einem aus Fachspezialisten bestehenden Ausschuß beurteilt.

Lexikos wird jährlich erscheinen, während lobenswerte monographische Studien als getrennte Publikationen von Zeit zu Zeit in der AFRILEX-Serie erscheinen.

Ideologiese polisemie in verklarende Afrikaanse woordeboeke

Adelia Carstens, *Universiteit van Pretoria, Suid-Afrika*

Abstract: Ideological Polysemy in Monolingual Afrikaans Dictionaries.

Afrikaans dictionaries are often criticised for their biased treatment of ideologically charged lemmas and senses. In order to redress ideological imbalances in a sensible way, theory-based strategies for the treatment of political-ideological lemmas / senses should be devised. Following German scholars such as Dieckmann, Hermanns and Strauss, the phenomenon manifested by the presence of variable ideological subsenses (within a single polysemic sense) is termed 'ideological polysemy' and is explored in depth. On the basis of specific articulations in the subsenses of political-ideological lexical items a typology of semantic schemas is proposed. Each typological category is represented by a schema for a prototypical member of that category. The schemas are applied diagnostically to selected entries in monolingual Afrikaans dictionaries in order to demonstrate how ideological bias may be identified and remedied by lexicographers.

Keywords: AFRIKAANS, DISCRIMINATION, IDEOLOGICAL POLYSEMY, IDEOLOGY, MONOLINGUAL DICTIONARY, POLYSEMY, SEMANTIC CLASS, SEMANTIC SCHEMA, SEMANTIC VARIATION, SUBSENSE, TYPOLOGY, VARIABLE MEANING, VARIABLE USE

Opsomming: Afrikaanse woordeboeke word dikwels gekritiseer met betrekking tot die bevooroordeelde wyse waarop ideologies gelade lemmas en betekenisonderskeidings hanteer word. Ten einde die ideologiese wanbalans te herstel, moet teoriegebaseerde strategieë vir die prosessering van politieke-ideologiese lemmas en betekenisonderskeidings ontwerp word. In navolging van Duitse kundiges soos Dieckmann, Hermanns en Strauss word die verskynsel waarby 'n enkele leksikale item variante ideologiese subbetekenisonderskeidings vertoon, met die term 'ideologiese polisemie' benoem en die verskynsel word grondig ondersoek. 'n Tipologie van semantiese skemas word geponeer op grond van spesifieke geleidinge in die subbetekenisonderskeidings van politieke-ideologiese leksikale items. Elke tipologiese kategorie word toegelig met behulp van 'n semantiese skema vir 'n prototipiese lid van daardie kategorie. Die skemas word dan diagnosties toegepas op geselekteerde woordeboekinskrywings ten einde die heuristiese waarde daarvan te illustreer vir die identifisering en korrigering van ideologiese eensydigheid en diskriminasie in verklarende Afrikaanse woordeboeke.

Sleutelwoorde: AFRIKAANS, BETEKENISVARIASIE, DISKRIMINASIE, EENTALIGE WOORDEBOEK, IDEOLOGIE, IDEOLOGIESE POLISEMIE, POLISEMIE, SEMANTIESE KLAS, SEMANTIESE SKEMA, SEMANTIESE VARIASIE, SUBBETEKENISONDSKEIDING, TIPOLOGIE, VARIANTE GEBRUIK

1. Inleiding

Een van die belangrikste vereistes vir Afrikaans in 'n postapartheid Suid-Afrika is die verwydering en bekamping van diskriminasie (vergelyk Webb 1992: 20). Om die probleem van diskriminasie in en deur taal (in hierdie geval Afrikaans) te help oplos, moet sowel taalkundiges as taalpraktisyns poog om gemotiveerde strategieë uit te werk. Hierdie strategieë moet egter nie net vae beleidsveranderingstellings wees nie, maar moet die vorm aanneem van konkrete, navorsingsgebaseerde modelle wat ontwerp is vir spesifieke subdomeine. Die leksikografie kan uitgesonder word as een van die subdomeine waar die suiwering in terme van vooroordele, manipulasie en diskriminasie konkreet vergestalt kan word.

Met betrekking tot die rol wat woordeboeke in die bekamping van diskriminasie kan speel, is daar hoofsaaklik twee uitgangspunte: Volgens die een benadering moet bestaande woordeboeke gesuiwer word van uitgediende ideologiese standpunte wat daarin geïmpliseer of geëkspliseer mag wees. Sydney Landau sê in hierdie verband: "Dictionaries are comparable to archaeological sites waiting to be excavated, except that instead of unearthing artifacts or bones one can uncover the refuse of discarded social attitudes" (1985: 268). Hierdie standpunt hou ook in dat die saamstellers van nuwe woordeboeke moet poog om sosiale veranderinge sowel as variante ideologiese perspektiewe in die breë taalgemeenskap so genuanseerd moontlik te weerspieël.

Volgens die ander standpunt is dit nie alleen die taak van die woordeboek om sosiale veranderinge en ideologiese perspektiewe te weerspieël nie, maar moet woordeboeke ook instrumenteel wees in die bevordering van gewenste sosiale veranderinge. Landau (1985: 269) verwoord hierdie standpunt soos volg: "they (woordeboeke — AC) can be a progressive influence in furthering social change". Hierdeur word geïmpliseer dat enige woordeboek (ook 'n standaard verklarende en 'n omvattend verklarende woordeboek) in bepaalde opsigte normatief en preskriptief mag wees.

In hierdie artikel word hoofsaaklik van die eersgenoemde (suiwer deskriptiewe) standpunt uitgegaan. Dit impliseer egter nie dat sanksie verleen word aan die perpetuering van stereotipering en ideologiese eensydigheid nie. Die uitgangspunt is wel dat regstellende leksikografiese aksie op 'n verantwoord, wetenskaplike basis moet geskied en gesanksioneer moet word deur gebruik in die Afrikaanse taalgemeenskap (in die wydste sin).

Eerstens word 'n oorsig gegee van die begrip ideologie ten einde die term "polities-ideologies" te motiveer asook om fasette van die leksikograaf se ingesteldheid te verantwoord. Daarna word die ideologiese motivering van sosiopolitieke leksikale items kortliks aangetoon, gevolg deur 'n karakterisering van die semantiese eienskappe van hierdie subdomein. Vervolgens word 'n tipologie bestaande uit semantiese skemas geponeer om die sistematiek binne die sosiopolitieke leksikon bloot te lê. Op basis hiervan, en met inagneming van

geïdealiseerde leksikografies-ideologiese vertrekpunte, word voorstelle dan aan die hand gedoen met betrekking tot die leksikografiese hantering van semantiese variasie (ideologiese polisemie) by polities-ideologiese leksikale items.

2. Die begrip ideologie

Geoffrey Hughes (1988: 204) meld dat die woord *ideologie* teruggevors is na so vroeg as 1796 en dat dit toe reeds in verskeie akademiese betekenistoepassings voorgekom het. Dit is dus nie vreemd dat die betekenis van dié woord vandag nog steeds vaag en semanties ontwykend is nie. Larrain (1979: 13) vat dit soos volg saam:

"Ideology is perhaps one of the most equivocal concepts one can find in the social sciences; not only because of the variety of theoretical approaches which assign different meanings and functions to it, but also because it is a concept widely used in everyday life with the most diverse significations".

Die volgende betekenisonderskeidings van *ideologie* kom vandag in Afrikaans, Engels, Duits en Nederlands voor (vergelyk onder andere *Van Dale*¹², *OED*², *Duden* en *WAT*):

1. Die leer wat gemoeid is met die oorsprong, ontwikkeling en aard van idees; ideëleer.
2. Die geheel van idees wat 'n beskouing, teorie of stelsel — van 'n groep of 'n individu — ten grondslag lê en spruit uit 'n oorgeërfde óf stelselmatig opgeboude waardesisteem, veral maatskaplik of polities, maar soms ook kultureel, godsdienstig, ens.; dikwels met 'n ekstremistiese, eensydige of verengende konnotasie, wat hoofsaaklik op andersdenkende groepe of partye van toepassing gemaak word en selde selfbenoemend funksioneer.

1. is waarskynlik die oudste (oorspronklike) en mees letterlike (volledig komposisionele) betekenisonderskeiding van die leksikale item *ideologie*. Dit het egter 'n veel laer gebruiksfrekwensie as 2. wat (in grade van spesialisering) vandag in feitlik alle Germaanse tale as die dominante betekenisonderskeiding beskou kan word.

Die ongemerkte of neutrale variasie (die tipografies ongemerkte deel van 2.) word eksplisiet (óf implisiet) aangetref in bronne oor taalpolitiek en taalbeplanning, byvoorbeeld Kress en Hodge (1979: 6), Roberge (1990: 135), Leatt, Kneifel en Nürnberger (1986: 75) en Steyn (1993: 8). Die gekonnoteerde en gespesialiseerde variasies kom weer veral voor in literatuur van die politieke

en sosiale wetenskappe. Vergelyk onder andere Sills (1968: 66-85) en Olivier (1984: 62-64). Weens die frekwente optrede in politieke diskoerse, polemieke en propagandaliteratuur het die begrip *ideologie* in die algemene omgangstaal sterk geassosieer geraak met die partypolitiek. Naas die pluswaardes [+verengend / diskriminerend] en [+eensydig] het dit ook die semantiese pluswaardes [+polities] en [+vreemdegroepverwysend] gekry. In die omgangstaal verwys mense gewoonlik na waardesisteme (veral sosiopolitieke waardesisteme) waarvan hulle hulle distansieer as "ideologieë" (vergelyk Murphy 1991: 60). Daar moet dus met Larrain (1979: 1) saamgestem word dat *ideologie* "a concept heavily charged with political connotations" geword het.

Weens die verskeidenheid van interpretasies wat aan die term *ideologie* geheg word — en om eenduidig te verwys na "ideësisisteme binne die partypolitieke domein" — word die saamgestelde adjektief *polities-ideologies* geponeer. 'n Polities-ideologiese leksikale item word vir die doel van hierdie artikel gedefinieer as:

'n Leksikale item wat in politieke en populêr-politieke diskoerse voorkom, wat deel uitmaak van 'n netwerk groepspeesifieke simbole en sosiale gedragskodes, en waarvan die betekenis en gebruik gemotiveer word deur een of meer konseptuele skemas berustend op sowel kollektiewe as persoonlike ervarings in politieke kontekste.

Vervolgens word aspekte van die polities-ideologiese leksikon wat relevant is tot die leksikografiese hantering daarvan, oorsigtelik bespreek.

3. Die polities-ideologiese leksikon

3.1 Ideologiese verbondenheid

Hughes (1988: 205) maak die bewering dat "Ideology often becomes verbally impacted into social formulas in the course of time". Hiermee word geïmpliseer dat daar "stukke ideologie" is wat as verwysingsraamwerk vir politieke, religieuse en sosiale konsepte dien.

Hierdie preteoretiese waarnemings en gevolgtrekkings strook met die aanname in die kognitiewe semantiek dat alle menslike kennis georganiseer word in terme van geïdealiseerde kognitiewe modelle (voortaan GKM's). Laasgenoemde is modelle wat deur taalgebruikers geskep word om kennis in verband met die wêreld om hulle beter te verstaan, maar meestal nie 'n regstreekse weerspieëling van die objektiewe werklikheid is nie. Hierdie modelle dien egter as agtergrond waarteen die betekenis van leksikale items begryp en geperspektiwiseer word (vergelyk Lakoff 1987: 68 e.v.).

Morfologies komplekse leksikale items soos *volkstaal*, *bevrydingstaal*, *onderdrukkerstaal*, *establishment*, *klassestryd*, ens., word byvoorbeeld nie net gemoti-

veer deur die betekenis van hulle afsonderlike konstituente nie, maar ook deur die GKM "bevrydingsideologie" — 'n ideologie waarbinne (in Suid-Afrika) die proposisie geld dat die *besitlose en maglose massa die legitieme mag en reg het om hulleself te bevry van 'n illegitieme, onderdrukkende en verdrukkende regering (wat Afrikaans as instrument van groeps- en klasseverdeling misbruik het)* en van 'n wit *besittersklas* waardeur werkers uitgebuit word.

Die ideologiese lading van talle leksikale items word versluier agter 'n "onskuldige" komposisionele betekenis, byvoorbeeld *apartheid, groepsgebiede, ontugwet, lokasie en tuisland*. Die konsep ras en die aanname dat verskillende rasse-groepe op Aristoteliaanse wyse kategoriseerbaar is, dien hier as ideologiese model vir die leksikale kategorisering, terwyl nierassige (dikwels nie-ideologiese) konsepte deur die komposisionele betekenis opgeroep word. Hierdie doelbewuste skepping van ideologiese ondeursigtige pseudo-sosiale eufemismes kan semantiese manipulasie (semantic engineering) genoem word (vergeelyk Hughes 1988).

Ten spyte van sulke talige pogings tot "ideologiese ontsmetting" het die betrokke leksikale items spoedig na hulle vorming / skepping in diskrediet gekom by diégene wat regstreeks en onregstreeks daardeur onderdruk en verdruk is. Gevolglik het talle huishoudelike eufemismes van die regerende party die disfemismes van die verdruktes en onderdruktes geword, byvoorbeeld *apartheid* en *lokasie (township)*. Alle pogings tot herversluiering het misluk deurdat die "nuwe" leksikale item feitlik onmiddellik dieselfde pad van pejorering geloop het. Vergelyk byvoorbeeld die volgende sinonieme vir *apartheid*: *afsonderlike ontwikkeling, plurale demokrasie, vertikale differensiasie, multinasionalisme en selfbeskikking*. Hierdie terme is deur die onderdruktes en magloses nooit los geïnterpreteer van hulle metaforiese brondomein, naamlik die apartheidsbeleid van die Nasionalepartyregering nie.

Ongeag dus of die betekenis van 'n leksikale item morfologies óf semanties óf op enige ander sistemiese wyse gemotiveer is, word die gebruik van daardie item (in een van óf al sy betekenisonderskeidings) bykomend gemotiveer deur 'n bepaalde ideologiese raamwerk. *Terroris* word byvoorbeeld gemotiveer vanuit 'n antisosialistiese en antikommunistiese partystandpunt. In teenstelling met *vryheidsvegter* wat 'n bepaalde legitimiteit suggereer, suggereer *terroris* 'n element van kriminaliteit.

3.2 Algemene semantiese eienskappe

Faktore soos die oorgang vanaf feodalisme na parlementêre demokrasie, sosialisme en kommunisme, en die gevolglike totstandkoming van propagandistiese politieke retoriek, het daartoe bygedra dat politieke-ideologiese leksikale items semanties vaag en vloeibaar geword het. Gevolglik het die betekenis en selfs

die bestaansreg van talle polities-ideologiese konsepte strydpunte geword (vergelyk Gallie 1962).

Verder het die frekwente gebruik van politieke terme oor die grense van konteks, register en styl heen, veroorsaak dat daar selfs in vakkommunikasie en in die pseudowetenskaplike literatuur ruimte vir meerduidigheid en misverstand ontstaan het. Hierdie proses van vervaging / semantiese uitbreiding is natuurlik deur die media, veral die dagbladpers, versnel en uitgebuit. Hughes (1988: 3) is van mening dat hoe meer frekwent 'n woord in taalgebruik optree, hoe sterker neem sy kontekstuele betekenisuitbreiding toe. Deur herhaalde gebruik op 'n gemanipuleerde wyse heg spesifieke ideologiese betekenisse / waardes hulle op 'n gegewe tydstip in die politieke geskiedenis van 'n taalgroep aan 'n leksikale item. Hierdie betekenisse word dan as deel van die sisteembetekenis van die betrokke woord of uitdrukking geleksikaliseer, sonder dat iemand die hergedefinieerde betekenis ooit uitspel of afgrens (Hughes 1988: 23). Die oorspronklike of komposisionele betekenisse van taaluitdrukings en woorde word selde bewustelik "bygedink" nadat so 'n woord of uitdrukking cliché-status verwerf het.

Volgens Hughes (1988: 217) is dit veral die sogenaamde *-ismes* wat reeds gedurende die laat agtiende eeu in gebruiksfrekwensie begin toeneem het en betekenisuitbreiding ondergaan het. Hulle het na sy mening veral die appellatiewe pluswaardes [+minagting] en [+verkleinerings] gekry. Die meeste leksikale items wat tot die populêr-politieke leksikon behoort (nie net die *-ismes* nie), het uitbreiding of wysiging ondergaan, dikwels ten opsigte van meer as een semantiese aspek. *Boer* het byvoorbeeld naas leksikaal-semantiese verandering ook pejoriserings ondergaan in die gebruik daarvan deur bevrydingsbewustes in die "swart" politiek. Vir talle bevrydingsbewustes beteken dit nie bloot "Blanke Afrikaanssprekende" nie, maar bykomend "wat swart persone verdruk en onderdruk".

Sowel die term *verbicide*, wat deur C.S. Lewis (1960: 7) geskep is om die proses van semantiese uitbreiding by polities-ideologiese woorde te beskryf, as Hughes (1988) se term *zombie words*, wat die resultaat van die proses beskryf, skiet vanuit 'n taalkundige beskrywingsoogpunt te kort. Hierdie terme suggereer dat die betekenisse van polities-ideologiese woorde "leeg" of "vlugtig" is en dat daar geen sistematiek in die polities-ideologiese leksikon teenwoordig is nie. Vanuit 'n gebruikersoogpunt het hierdie terme miskien wel meriete aangesien die gewone taalgebruiker dikwels moeilik onderskei tussen "legitieme", "korrekte", "aanvaarbare" betekenisse; en "illegitieme", "foutiewe", "onaanvaarbare" betekenisse. Die leksikograaf staan egter in die onbenydenswaardige posisie om "werklike gebruik" te weerspieël en om — ten spyte van die semantiese en pragmatiese onvasthede — nogtans "die geeste te probeer skei"; dit wil sê afsonderlike polisemiese onderskeidings óf gebruiksbetekenis in die vorm van definiense weer te gee. Om hierdie doel te verwesenlik is die leksikograaf genoodsaak om heuristiese gereedskap uit die teoretiese taalkunde en uit taalkundige analises te probeer verkry.

3.3 Betekenisvariasie by polities-ideologiese leksikale items

3.3.1 Polisemie en gebruiksbetekenis

Hoewel die wysiging van betekenis in die polities-ideologiese leksikon soms as blote vervaging afgemaak word, is daar tog duidelike geleidinge merkbaar:

- (i) Die sentrale deskriptiewe betekenis kan relatief ingrypende uitbreiding ondergaan: *Boer* se betekenis het in swart bendetaal onder andere uitgebrei van "blanke Afrikaner" na "polisieman / geregsdienaar".
- (ii) Periferale aspekte van die betekenis kan wysiging (spesialisering) ondergaan:
  - (a) Deskriptiewe randwaardes kan tot die betekenis toegevoeg word: *Boer* ("Blanke Afrikaner") het in konserwatiewe blanke geleedere gespesialiseer geraak om te beteken "Blanke Afrikaanssprekende persoon wat die behoud van rassesuiwerheid en afsonderlike bestaan van rassegroepe voorstaan". In "swart" geleedere het dit weer gespesialiseer geraak om te beteken "Blanke Afrikaanssprekende persoon wat swart persone verdruk, onderdruk en mishandel".
  - (b) 'n Waardeoordeel of emotiewe betekenis kan as 'n pluswaarde bygevoeg word of 'n bestaande emotiewe waarde kan verander. Die woord *apartheid* het binne die "blanke" middestroom-politiek 'n waardeverskuiwing ondergaan, naamlik van neutraal / melioratief ("afsonderlike ontwikkeling van bevolkingsgroepe") na pejoratief ("gedwonge rasseskeiding en onderdrukking van mense van kleur").
  - (c) 'n Leksikale item (of 'n bepaalde betekenisonderskeiding daarvan) kan nou geassosieer raak met gebruik deur of toepassing op 'n bepaalde ideologiese groepering, byvoorbeeld *Afrikaner-volk* (wat gebruik word deur én toegepas word op "konserwatiewe / regse blanke Afrikaanssprekendes").

Strauss (1986: 68-78; 159) hanteer hierdie geleidinge deur eerstens te onderskei tussen polisemiese onderskeidings en variante gebruike.

'n Leksikale item is na sy mening polisemies wanneer dit:

- (i) variant in verskillende subsisteme van die oorkoepelende taalsistiem gebruik word, byvoorbeeld enersyds in die omgangstaal en andersyds in 'n spesifieke vaktaal: die leksikale item *kapitalisme* word byvoorbeeld

sowel in die populêr-politieke omgangstaal as in die vakterminologie van die staatswetenskappe gebruik;

- (ii) vir dieselfde sprekersgroep verskillende sintakties-distributiewe gebruike het en / of op verskillende semantiese dimensies (klasse van objekte) van toepassing gemaak kan word. Die leksikale item *boer* het byvoorbeeld eensyds betrekking op 'n bepaalde bevolkingsgroep en andersyds op 'n bepaalde beroepsgroep. 'n Mens kan verder by 'n woord soos *sosialisme* minstens drie semantiese dimensies onderskei, nl. 1. (abstrakte) leer ..., 2. (konkrete) sisteem / staat, 3. (abstrakte) maatskaplike beweging / stroming / rigting.

Vir Strauss is 'n polisemiese onderskeiding dus:

"die Menge aller Gebräuche des betreffenden Wortes, die in einer einzigen Kontextklasse möglich sind und ... in der Regel über einen gemeinsamen Oberbegriff identifiziert werden können" (1986: 69).

Betekenis is egter variante gebruike wanneer hulle deur verskillende ideologiese sprekersgroepe verskillend gebruik word of op verskillende sprekersgroepe toepaslik is, maar wanneer hulle sintakties-semantiese distribusie en / of die semantiese dimensie ooreenstem. 'n Gebruiksvariant is dus nie 'n duidelik isoleerbare betekenisonderskeiding nie, maar 'n gebruiksaspek (op die deskriptiewe óf evaluatiewe / konnotatiewe vlak) wat gekoppel kan word aan 'n bepaalde politieke oortuiging, of wat getuig van 'n spreker se identifisering met 'n bepaalde ideologiese kamp of meningsgroep (vergelyk die variasie onder (ii)(c) hierbo).

Vir gebruiksvariasie (met ander woorde variasie binne 'n enkele semantiese dimensie) het Dieckmann (1969: 72) die term *ideologiese polisemie* geskep. Ook Strauss (1982 en 1986) en Hermanns (1982) sluit by hierdie terminologiese gebruikswyse aan en laasgenoemde outeur (1982: 95) definieer ideologiese polisemie as woorde wat

"in verschiedener Bedeutung — gleichzeitig den Sprachen verschiedener ideologischer Parteien angehören."

In hierdie definisie is daar sprake van twee vlakke van variasie, naamlik dié van betekenis en ideologiese groepfokus. Hermanns (1982: 95) bou die definisie uit deur na drie geleidinge in die polities-ideologiese leksikon te verwys, oftewel 'n drieledige tipologie te poneer waarin die volgende kategorieë onderskei word:

- (i) leksikale items met variante deskriptiewe betekenis, maar konstant positiewe evaluering;
- (ii) leksikale items met variante evaluatiewe waardes (positief teenoor negatief), met geen eksplisiete melding van deskriptiewe waardes nie; en
- (iii) leksikale items met variante groepfokus(se) (eiegroepfokus teenoor vreemdegroepfokus) sowel as variante evaluering.

Hoewel Hermanns wys op die variasie binne die raamwerk van ideologiese polisemie is sy tipologie nie van groot heuristiese waarde nie aangesien die onderskeie kategorieë volgens verskillende parameters gedefinieer word en dus nie onderling uitsluitend funksioneer nie. 'n Leksikale item soos *Boer* sou byvoorbeeld onder al drie die kategorieë kon ressorteer.

Wat wel van belang is, is dat die drie belangrikste semantiese veranderlikes waarvolgens die ideologiese inhoud van politieke woorde bepaal word hier figureer, naamlik **deskriptiewe betekenis**, **evaluatiewe waarde** (positief of negatief), en **groepfokus**. Deskriptiewe betekenis en evaluatiewe waarde kan saamgegroeper word onder die noemer "intensie" terwyl groepfokus as 'n aspek van die "ekstensie" van die woord beskou kan word. Hierdie drie fasette van polities-ideologiese leksikale items word vervolgens kortliks bespreek:

3.3.2 Dimensies van gebruiksvariasie

3.3.2.1 Deskriptiewe betekenis

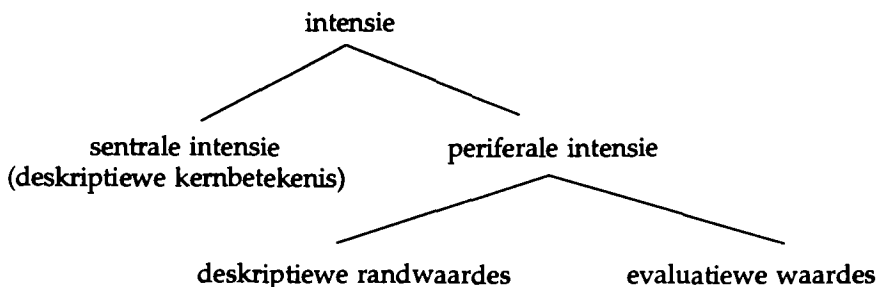
Deskriptiewe inligting het volgens Strauss (1986: 70-71; 99) te doen met 'n waar- / valsverhouding tussen betekenis en die buitetalige werklikheid. Strauss se beskouing is egter ietwat objektivisties en moet dalk eerder gerelatief word tot die bewering dat deskriptiewe inligting die semantiese (eerder as die pragmatiese) aspek van betekenis omsluit en meer stabiel (kontroleerbaar) is as ander aspekte van woordbetekenis.

Polities-ideologiese betekenisvariasie impliseer net gedeeltelike deskriptiewe verskille, oftewel deskriptief variante randwaardes. 'n Gemeenskaplike intensionele kern is 'n voorvereiste. *Boer* 1a. ("Behoudende Afrikaanssprekende blanke persoon wat die suiwerheid van die blanke ras voorstaan") en *Boer* 1b. ("Verkrampde Afrikaanssprekende blanke persoon wat swart persone verdruk, onderdruk, mishandel en verkleiner") is dus slegs gedeeltelik deskriptief variant omdat 'n gemeenskaplike intensionele kern, te wete "Afrikaanssprekende blanke persoon" in beide voorkom. In wese gaan dit ook om dieselfde "tipe saak", naamlik 'n *persoon*. *Boer* 2. ("polisieman / geregsdienaar"), wat by uitbreiding ontstaan het, verteenwoordig nie 'n variante betekenis van *Boer* 1. nie, maar 'n ander polisemiese onderskeiding. Daar is van 'n ander tipe saak —

'n subklas van Boer 1., naamlik 'n *geregsdienaar / polisieman* (gesien as handhawer van 'n bepaalde beleid van rassesekeiding), sprake.

3.3.2.2 Evaluatiewe waarde

Evaluatiewe waardes (positief of negatief) en deskriptiewe randwaardes is nou verbonde. In die literatuur (vergelyk onder andere Hermanns 1982 en Strauss 1982) word hierdie twee waardetipes gesamentlik die "appellatiewe betekenis" van 'n leksikale item genoem. Die appellatiewe betekenis en die sentrale deskriptiewe betekenis vorm saam op hulle beurt die intensie van 'n leksikale item, wat skematies soos volg voorgestel kan word:

Wanneer evaluatiewe waardes as deel van 'n leksikale item se geheelintensie geleksikaliseer is, word objektiewe beskrywing (vir sover dit normaalweg moontlik is) sterk gerelativeer en word die kategorisering van referente nog meer subjektief. Volgens Strauss (1982: 45) geld die volgende gebruiksvaardes vir leksikale items met appellatiewe waardes:

"[hulle moet só wees dat sprekers] mit ihnen in einer bestimmten kulturgesellschaftsdeterminierten oder gruppenspezifischen Weise beschreibende und bewertende Kategorisierungen von Wirklichkeit, d.h. Sprach- und Welktklassifizierungen, vollziehen können müssen."

Leksikale items met geleksikaliseerde appellatiewe waardes is besonder geskik vir gebruik in populêr-politieke diskoerse. Volgens Good (1987: 6) is die konnotatiewe en interpretatiewe aspekte van betekenis juis die duidelikste by politieke-ideologiese woorde herkenbaar.

Hermanns (1982: 91) noem politieke-ideologiese leksikale items met melioratiewe appellatiewe waardes "Fahnenwörter" en karakteriseer hulle as

"die Wörter einer Parteisprache ... deren Funktion es gerade ist, als parteisprachliche Wörter aufzufallen".

Vaandelwoorde kan na sy mening op twee wyses reaksie ontlok. Hulle kan óf soos 'n huishoudelike kenteken, vlag of vaandel funksioneer, óf soos 'n rooi doek (dit wil sê as 'n afskrikmiddel). Leksikale items soos *vryheid*, (*die*) *mense* (the people), (*die*) *struggle*, (*die*) *volk*, (*die*) *Afrikanervolk* en (*die*) *leier*, *vryheidsvegter* en *kameraad* kan as vaandelwoorde geklassifiseer word.

Daarteenoor noem Strauss (1982) polities-ideologiese leksikale items met pejoratiewe appellatiewe waardes wat ten doel het om 'n opponerende ideologiese groep te verkleineer "Stigmawörter". Stigmawoorde het soos vaandelwoorde ten doel om 'n bepaalde ideologiese standpunt op eksplisiete wyse openbaar te maak, maar met dié onderskeid dat stigmawoorde opponerende ideologieë, hulle verteenwoordigers en hulle doelstellings negatief waardeer. Leksikale items soos *Nazi*, *Neonazi*, *aggressie*, *regime*, *Fascis(me)*, *liberalis(me)*, *terroris(me)* en *verkramp* kan as stigmawoorde beskou word.

3.3.2.3 Ekstensie (denotasie en groepfokus)

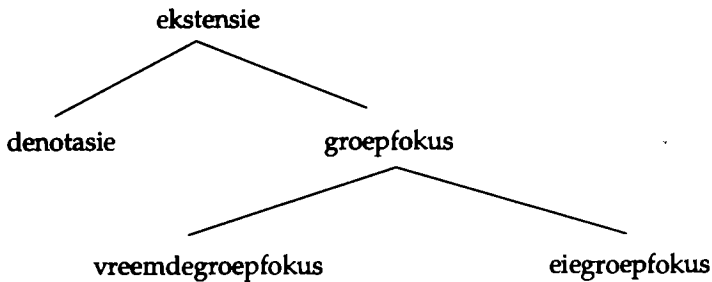
Strauss (1986: 72) is van mening dat nie net intensionele aspekte van polities-ideologiese leksikale items nie, maar ook ekstensionele aspekte in die beskrywing daarvan weerspieël moet word. Hy verklaar die begrip ekstensie soos volg:

"Die Menge der Gegenstände oder Sachverhalte, auf die die evaluative und deskriptive Bedeutung des Wortes zutrifft, d.h. die der Intension des Wortes in der realen Welt zugeordnet sind, bezeichnen wir als 'Extension' des Wortes".

'Extensionalisierung' verwys in Strauss se terminologie na die "skemas" op basis waarvan sprekers / groepe bepaalde werklikheidsnitte met 'n bepaalde leksikale item assosieer (=sowel klassifiseer as evalueer). Die ekstensionalisering van 'n leksikale item behels onder andere die klas sake (óf spesifieke eksemplare van die klas) waarna 'n leksikale item kan verwys, dit wil sê sy denotasie. Dit behels egter ook of die betrokke woord betrek word op aspekte van 'n onaanvaarbare ideologiese groep of normsisteem (vreemdegroepekstensionalisering) en of dit betrek word op die eie, aanvaarde ideologiese groep en normsisteem (eiegroepekstensionalisering). Murphy (1991) gebruik die term "out-group use" vir eersgenoemde fokus en die term "in-group use" vir laasgenoemde.

Die ekstensie van 'n polities-ideologiese leksikale item kan soos volg voorgestel word:

Betekenisvariasie by polities-ideologiese leksikale items (met betrekking tot al drie die bogenoemde fasette), te wete **periferale deskriptiewe variasie**, **evaluatiewe variasie** en **ekstensionele variasie** (wat sowel denotatiewe variasie as variante groepfokus insluit) word deur Strauss (1986) "innerlexematische Kohyponimie" genoem. Die argument ten gunste van so 'n benaming is dat daar 'n gemeenskaplike betekenskern is wat as superoniem (superordinaat) van die variante aspekte funksioneer.

Op basis van die samehang tussen die bogenoemde veranderlikes by sub-groepe leksikale items binne die polities-ideologiese leksikon poneer Strauss (1986) 'n tipologie van semantiese skemas. Sy tipologie is egter in vele opsigte nie geskik vir die klassifikasie en beskrywing van polities-ideologiese leksikale items in Afrikaans nie. Hoewel sy tipologie as vertrekpunt geneem word, word 'n eiesoortige tipologie van semantiese skemas vir Afrikaanse polities-ideologiese leksikale items geponeer.

3.4 'n Tipologie van gebruiksvariasie vir Afrikaans

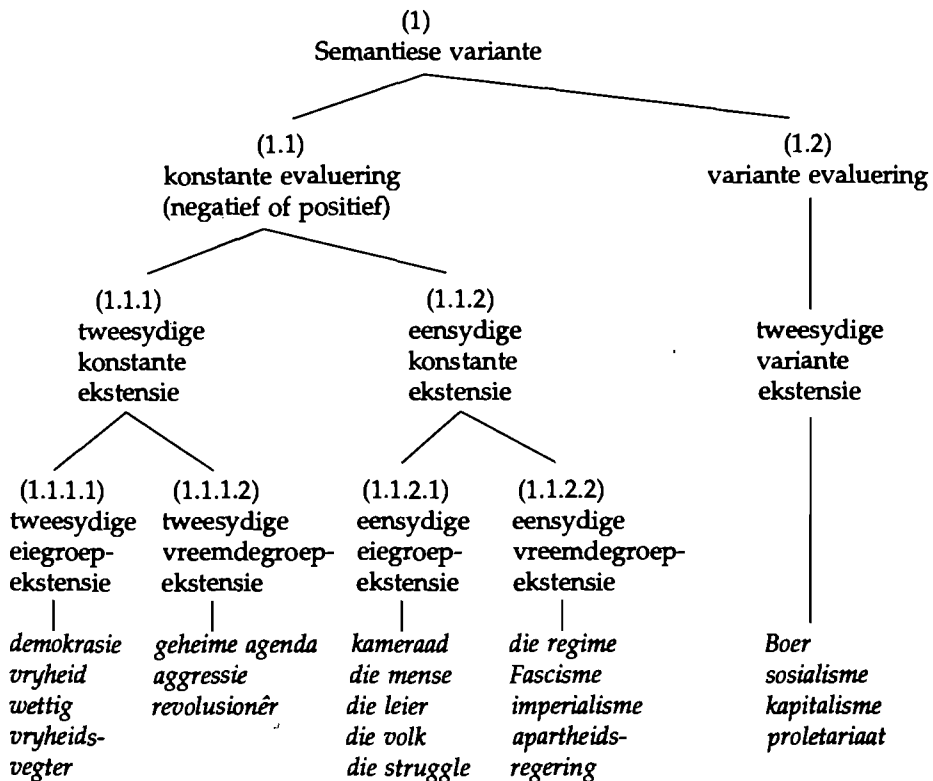
Die volgende vertrekpunte geld ten opsigte van die voorgestelde tipologie:

- Daar word beoog om 'n oorsigtelike semantiese beskrywing van ideologiese polisemie aan te bied. Slegs gebruiksvariasie binne die bestek van enkele polisemiese onderskeidings word met behulp van semantiese skemas en diagramme verantwoord. Die volgende geledinge resorteer hieronder: gedeeltelike deskriptiewe verskille, evaluatiewe verskille, gedeeltelike denotatiewe verskille en verskillende groepfokusse. Leksikale polisemie, waarby omvattende deskriptiewe verskille (byvoorbeeld as gevolg van letterlike en figuurlike gebruik), verskille in funksionele woordklas (byvoorbeeld eienaam vs. vokatief / noemwoord) en registerverskille (byvoorbeeld lekewoord vs. vakterm) voorkom, vorm dus nie die fokus nie.

Leksikale variasie (variante leksikale items om dieselfde saak of entiteit te benoem), oftewel "ideologiese sinonimie" word ook nie volledig behandel nie. Dit word slegs ter sprake gebring waar ideologiese eensydige gebruik van 'n bepaalde leksikale item voorkom.

- Die tipologie het naas sy deskriptiewe oogmerk ook ten doel om riglyne te voorsien waarvolgens leksikografiese voorarbeid aangepak kan word. Die geponeerde skemas kan as sjablone "oor" bepaalde leksikale definisies gesuperponeer word om leemtes of bevooroordeelings uit te wys.
- Slegs die intrinsieke aard van die Afrikaanse politieke leksikon (wat in bepaalde opsigte van politieke-ideologiese leksikons in verwante tale, byvoorbeeld Duits, mag verskil) word skematies verreken.

DIE TIPOLOGIE

- (1) **Semantiese variante**
 (1.1) **Konstante evaluering**
 (1.1.1) **Tweesydigse ekstensie**
 (1.1.1.1) **Tweesydigse eiegroepsextensie**

Prototipes:

demokrasie, nasie, vryheid

Karakterisering:

In die taalgebruik van groepe A én B word 'n bepaalde leksikale item eiegroepverwysend met identiese, konstant positiewe evaluering gebruik. Die deskriptiewe betekenis verskil egter gedeeltelik in die gebruik van die twee groepe.

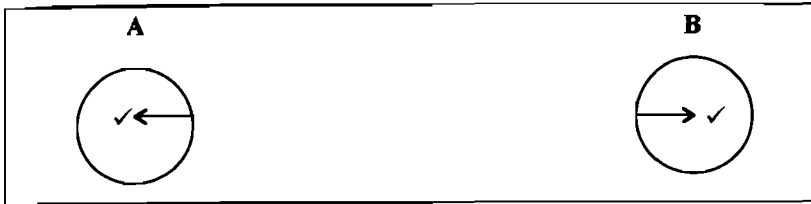
SKEMA 1: vryheid

	A	B
Deskriptiewe betekenis	Onafhanklikheid	Onafhanklikheid
	van 'n onwettige, nieverteenwoordigende Nasionale-partyregering; reg tot vrye politieke en ekonomiese deelname	van 'n ANC-gedomineerde regering en 'n stelsel van gedwonge integrasie; selfbeskikking
Evaluering	Positief	Positief
Denotasie	'n Verlangde toedrag van sake	'n Verlangde toedrag van sake
Groepfokus	Eiegroepverwysend	Eiegroepverwysend

Bondig kan hierdie kategorie leksikale items **dubbeld eensydige eiegroepverwysende vaandelwoorde** genoem word. Diagrammaties kan die ekstensie van hierdie subgroep soos volg voorgestel word¹:

¹ Die simbool ✓ word gebruik om positiewe evaluering aan te dui en die simbool X word gebruik om negatiewe evaluering aan te dui.

DIAGRAM 1

(1.1.1.2) Tweesydigse vreemdegroep ekstensie

Prototipes:

aggressie, militarisme, geheime agenda, ekstremisme, revolusionêr

Karakterisering:

In die taalgebruik van groepe A en B word 'n bepaalde leksikale item vreemdegroepverwysend met 'n konstant negatiewe evaluering gebruik. Die deskriptiewe betekenis mag in bepaalde gevalle ooreenstem in die gebruik daarvan deur opponerende ideologiese groepe.

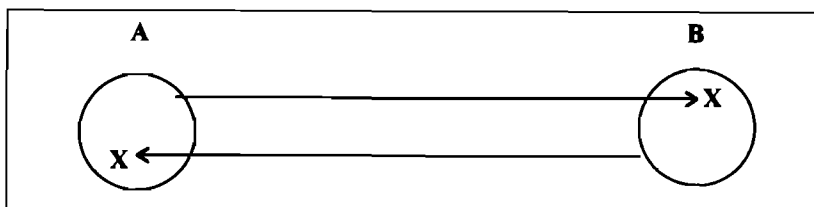
SKEMA 2: *aggressie*

	A	B
Deskriptiewe betekenis	Onuitgelokte aanval op of vyandelikheid teenoor 'n ander moondheid, dikwels met die doel om groter gebiedsmag te verkry	Onuitgelokte aanval op of vyandelikheid teenoor 'n ander moondheid, dikwels met die doel om groter gebiedsmag te verkry
	binne 'n kapitalistiese stelsel	binne 'n sosialistiese of kommunistiese stelsel
Evaluering	Negatief	Negatief
Denotasie	Invalle van die SA Weermag in Angola gedurende die sewentiger- en tagtigerjare	Invalle van Kubaanse magte in Namibië gedurende die sewentiger- en tagtigerjare
Groepfokus	Vreemdegroepverwysend	Vreemdegroepverwysend

Leksikale items met tweesydigse vreemdegroep ekstensie kan wisselsydige (weersydse) vreemdegroepverwysende stigmawoorde genoem word en hulle

groepekstensie kan soos volg met behulp van Venn-diagramme voorgestel word:

DIAGRAM 2

(1.1.2) Eensydige konstante ekstensie

(1.1.2.1) Eensydige eiegroepekstensie

Prototypes:

(die) mense, (die) struggle, kameraad, (die) leier, (die) volk, selfbeskikking

Karakterisering:

In die taalgebruik van groep A word 'n bepaalde leksikale item eiegroepverwysend met 'n positiewe evaluering, dit wil sê as vaandelwoord, gebruik. Groep B vermy gewoonlik die gebruik van daardie leksikale item, behalwe in ironiese kontekste, waar dit met 'n bepaalde illokutiewe intensie gebruik word, byvoorbeeld om te skerts of te verkleineer. Gebruiksvermyding kan onder andere veroorsaak word deurdat 'n konsep wat deur 'n bepaalde leksikale item (of 'n bepaalde betekenisonderskeiding daarvan) benoem word slegs binne die realiteit van 'n bepaalde ideologiese groep bestaan, byvoorbeeld *struggle*; óf dit kan wees dat daar 'n ander (meer neutrale) leksikale item bestaan wat deur ander ideologiese groeperings gebruik word. In laasgenoemde geval sou 'n mens kon sê dat een lid van 'n sinoniempaar ideologies gemerk raak en gevolglik spesifiek gereserveer word vir eiegroepgebruik. In werklikheid het 'n mens hier met ideologiese monosemie te doen.

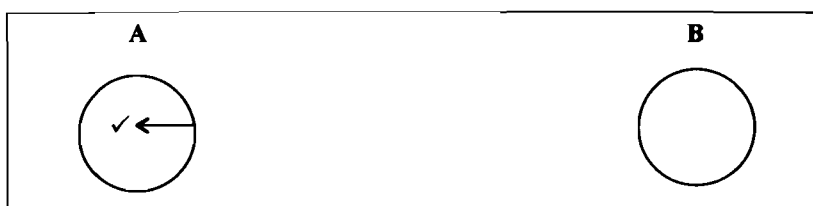
SKEMA 3: *kameraad / comrade*

	A	B
Deskriptiewe betekenis	Benaming/vokatief/titel wat onderling deur lede van kommunistiese of sosialistiese partye/groepe gebruik word	
Evaluering	Positief	
Denotasie	Persoon as lid van 'n bepaalde politieke kamp	
Groepfokus	Eiegroepverwysend	

Die ideologiese ongemerkte of neutrale sinoniem vir die soortnaam *kameraad* sou *partygenoot* kon wees. Laasgenoemde tree egter nie dikwels in 'n vokatiwe funksie of as titel voor 'n eienaam (voornaam of van) op nie. In hierdie sintakties-pragmatiese verband sou 'n titel soos *meneer* of 'n eienaam (byvoorbeeld 'n van) dalk as 'n ideologiese neutrale sinoniem vir *kameraad* (*comrade*) kon dien.

Hierdie groep leksikale items kan gekarakteriseer word as enkele (eensydige) eiegroepverwysende vaandelwoorde en hulle ekstensie kan soos volg met behulp van Venn-diagramme voorgestel word:

DIAGRAM 3

(1.1.2.2) Eensydige vreemdegroep ekstensie

Prototipes:

(die) *regime*, *onderdrukkersregering*, *verdrukkersregering*, *Fascis*, *apartheidsregering*, *imperialis(me)*, *Fascis(me)*

Karakterisering:

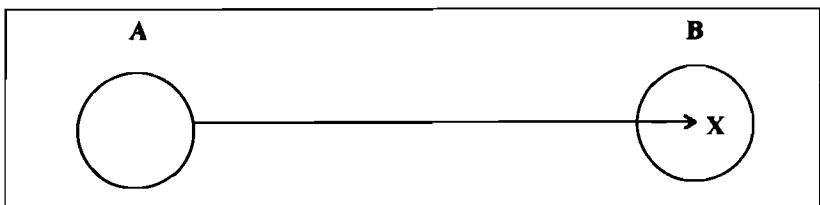
In die taalgebruik van groep A word 'n bepaalde leksikale item vreemdegroepverwysend met 'n negatiewe evaluering gebruik. B, dit wil sê die ideologiese groep waarop die leksikale item betrek word, vermy gewoonlik die gebruik daarvan ten gunste van 'n meer neutrale of ongemerkte sinoniem. Hier is ook van ideologiese monosemie sprake.

SKEMA 4: *Fascis*

	A	B
Deskriptiewe betekenis	Ondersteuner van 'n ultra-regse, diktatoriale politieke stelsel; óf 'n persoon met sodanige lewensbeskouing.	
Evaluering	Negatief	
Denotasie	'n Spesifieke individu met die gemelde eienskappe	
Groepfokus	Vreemdegroepverwysend	

Die lede van hierdie kategorie kan enkel (eensydige) vreemdegroepverwysende stigmasoorde genoem word en hulle ekstensie kan soos volg geskematiseer word:

DIAGRAM 4

(1.2) Variante evaluering

Prototipes:

Boer(e), kapitalis(me), sosialis(me), liberalis(me), kommuniste(me)

Karakterisering:

In die taalgebruik van groepe A en B word 'n woord gebruik met groepspe-
sifieke variante betekenis en evaluatiewe waardes. 'n Komplementêre verhou-
ding geld op die volgende wyse: Indien groep A die woord gebruik, funksio-
neer dit eiegroepverwysend EN met 'n positiewe evaluasie, d.w.s dit funksio-
neer as vaandelwoord. Indien groep B die woord gebruik, funksioneer dit
vreemdegroepverwysend en bevat 'n negatiewe evaluasie, met ander woorde
dit word as 'n stigmawoord gebruik. Die deskriptiewe randwaardes verskil
dikwels van groep tot groep.

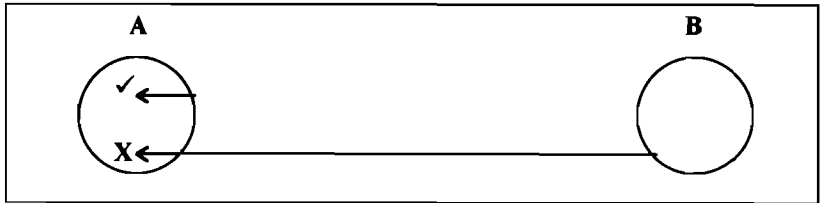
SKEMA 5: kommunisme (abstrakte betekenisonderskeiding)

	A	B
Deskriptiewe betekenis	Sosio-politieke beweging, gegrand op gemeenskaplikheid van besit en wins, wat 'n klaslose gemeenskap en die diktatuur van die proletariaat as einddoel het,	Sosio-politieke beweging, gegrand op gemeenskaplikheid van besit en wins, wat 'n klaslose gemeenskap en die diktatuur van die proletariaat as einddoel het,
	veral in reaksie op die kapitalistiese stelsel van privaatbesit en die verryking van die burgerstand	met sterk antikapitalistiese en revolusionêre gesindhede wat regstreeks spruit uit Marxisties-Leninistiese leerstellings
Evaluering	Positief	Negatief
Denotasie	Abstrakte entiteit	Abstrakte entiteit
Groepfokus	Eiegroepverwysend	Vreemdegroepverwysend

Dit is moeilik om hierdie kategorie onder 'n gemeenskaplike noemer te plaas weens die variante evaluasie en verspringende groepverwysing wat voorkom. Die leksikale items wat tot hierdie groep behoort, is dus enersyds enkele (eensydige) eiegroepverwysende vaandelwoorde en andersyds enkele (eensydige) vreemdegroepverwysende stigmawoorde. Hulle ekstensie kan soos volg Venn-diagrammaties voorgestel word:

DIAGRAM 5

Vervolgens word 'n kort oorsig gegee van die leksikograaf se posisie met betrekking tot ideologie en die probleme wat ondervind word met betrekking tot die opname en hantering van polities-ideologiese leksikale items. Probleemoplossende voorstelle word dan gemaak op grond van die skemagebaseerde tipologie soos dit hierbo uiteengesit is.

4. Die leksikografiese hantering van gebruiksvariasie by polities-ideologiese leksikale items

4.1 Ideologiese vertrekpunte

Woordeboeke staan onder 'n sosiale verpligting, naamlik om veranderende sosiale waardes te reflekteer. Die dryfveer moet egter nie net "verwydering van sosiale stereotipering" wees nie. Die leksikograaf moet deurentyd die mark in gedagte hou. Daarom moet die waardes wat die produk weerspieël, ontwerp wees om aanklank te vind by hulle wat moontlik in die toekomstige woordeboeke gaan koop. "Up-to-dateness" behels volgens Landau (1985: 265) meer as net "recasting of definitions to exclude old-fashioned diction". Dit behels kulturele verstellings, beïnvloed deur veranderende waardes in die gemeenskap en deur die leksikograaf se persepsie van wat daardie waardes is. Die sosiale gewete van die gemeenskap moet konkreet vergestalt word.

Indien aanvaar word dat daar in elke sprekersgemeenskap (die totaal van alle sprekers van 'n bepaalde taal) verskillende ideologieë bestaan — en leksikograwe dit as hulle etiese plig bekou om ideologies neutraal te bly — sou hulle ten doel hê om geen sosiokulturele gebruikersgroepe in enige opsig doelbewus te bevoordeel of te benadeel nie. Daar sou dus gewaak moes word teen alle vorme van diskriminasie, waaronder elitisme (die verheffing van superstandaardtaal en die kulturele waardes van die hoogste sosio-ekonomiese klasse tot norm), seksisme, rassisme en "ideologisme"². Die handhawing van

² Die term **ideologisme** word geponeer om 'n terminologiese leemte te vul binne die nomenklatuurparadigma wat op *-isme* eindig en die volgende skematiese/abstrakte waarde het: "vooordeel of diskriminasie op grond van wat deur die stam genoem

ideologiese neutraliteit is natuurlik geen maklike taak nie. Elke taalgebruiker — ook die taalkundige — is in 'n mate 'n "gevangene" binne die keurslyf van sy politieke, maatskaplike, kulturele en religieuse ervaring en leefwêreld.³

Schäder (in Good 1987: 72) beweer dat ook woordeboeke selde heeltemal vry is van eensydigheid. Hy sê:

"Auch wenn die meisten Wörterbücher beteuern ohne ideologische Vorbehalte zu sein, so beweist in manchen Fällen die Worterklärung das Gegenteil".

Wanneer 'n woordeboek doelbewus met 'n bepaalde tradisie wil breek, kan dit egter gebeur dat die eensydigheid bloot na die ander pool van die ideologiese spektrum verskuif word. Die volgende strategieë moet dus verwerp word as valse en onwetenskaplike pogings om wanbalanse te probeer regstel:

■ **Die weglating van alle leksikale items wat 'n uitgediende beleid of 'n afgelope era verteenwoordig**

Volstruispolitiek, oftewel die onsigbaarmaking van bepaalde diskriminerende of ideologiese gelade leksikale items, dra nie by tot meer voortrefflike leksikografie nie. In gevalle waar die leksikograaf wel sy / haar afkeur (as weerspieëling van die hele sprekersgemeenskap se afkeur) teenoor gebruikstoepassings uit 'n vergange ideologiese era te kenne wil gee, sou dit verantwoordelik wees om die uitgediende sosio-politieke leksikale items of betekenisonderskeidings wel op te neem, maar dit duidelik te nuanseer en te perspektiwiseer met behulp van gepaste gebruiksvoorbeelde, etikette en kommentaaruitdrukkings.

In die Afrikaanse leksikografie kan die *Verklarende Afrikaanse Woordeboek*⁸ se hantering van rasterme as voorbeeld genoem word van leksikale "onsigbaarmaking". Deurdadig die samestellers summier alle diskriminerende rasverwysende leksikale items weglaat, kom die deskriptiewe adekwaatheid en verantwoordbaarheid van dié woordeboek egter in gedrang.

---

word". **Ideologisme** is dan: "vooroordeel/diskriminasie van een ideologiese standpunt teenoor 'n ander".

3 Met hierdie bewering word die Whorfiaanse relativisme nie noodwendig onderskryf nie. Eerder word daar, in navolging van Kognitiewe linguïste soos Lakoff & Johnson (1980) en Lakoff (1987) aanvaar dat die kognitiewe toerusting van die mens en sy konseptualisering van die werklikheid grootliks gevorm word deur sy kulturele, politieke, maatskaplike en religieuse ervarings en leefwêreld. Daarmee saam word ook aanvaar dat volkome objektiwiteit (die sogenaamde "God's eye view of reality") nie bestaan nie.

■ **Die blote ideologiese "omkering" van definiense in die guns van die eertyds verdruchte en onderdruchte sprekersgroepe**

Om die geskiedenis van 'n taal en sy sprekers te probeer herskryf deur die manipulasie van leksikale definisies, is nie 'n aanvaarbare praktyk nie. Pogings om 'n nuwe realiteit te skep waarin 'n eertyds onderdruchte ideologie die heersende ideologie word (vergelyk Todenhagen 1987: 175), is geen verbetering op die uitgediende ideologiese partydigheid nie.

Vergelyk hier onder andere Todenhagen (1987) se kritiek op die Russiese eis dat definisies van politieke-ideologiese leksikale items in die *Oxford Student's Dictionary of Current English* herskryf moet word in ooreenstemming met die amptelike Sowjetbetekenis.

■ **Die uitsluitlike opname van sitate wat voorkom in die literatuur van opposisie-groepe (vergelyk Sands 1980-81: 45)**

Die *Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache (WdG)* toon in sy poging om sigbaar met die Wes-Duitse ideologie van die Nazityd te breek byna 'n "Abgrenzungsneurose" (Sands 1980-81: 40). Soos in die voorwoord geëkspliseer, word Nazi-woorde slegs in 'n beperkte mate deur *WdG* opneem "und zwar vor allem dann wenn sie in die antifaschistische Literatur eingegangen sind."

In die geval van Afrikaans sou dit ook nie verantwoordbaar wees om alle ideologiese gelade leksikale items van die apartheidsera summier in te bed in sitate uit die literatuur van die "struggle" nie.

In 'n poging om aan eensydigheid te ontkom, kan 'n leksikograaf natuurlik ook fouteer: 'n Definiens kan so vaag geformuleer word dat die betrokke konsep nie vir die woordeboekgebruiker voldoende afgegrens word nie, óf dat die nuwe gebruiker deur die definiens onwetend in 'n kommunikatiewe slag gat gelei word. (Vergelyk Murphy 1991: 565; Winer 1991: 70; Sands 1980-1981: 44.)

4.2 Semanties-metodologiese vertrekpunte

Soos reeds genoem, is dit een van die leksikograaf se belangrikste take om die verskillende polisemiese onderskeidings en gebruikstoepassings van 'n leksikale item van mekaar af te grens en van betekenisnommers te voorsien. Robins (1987: 54) druk hierdie sentrale taak van die leksikograaf soos volg uit:

"... he is committed to methodological decision-making. Word forms ... must be serially listed in single or multiple entries, and the meanings given in each entry must be set out in a definite number of semantic subdivisions, principled as far as possible, but in the last resort, arbitrary."

Tensy die skemas wat hierbo geponeer is (of soortgelyke skemas) as semanties-diagnostiese hulpmiddele ingespan word en sistematies betrek word op die formulering van definiense, is hulle bloot van akademiese belang.

'n Tweede metodologiese aspek wat aandag verdien, is die "tesourusbena-dering". Volgens Strauss (1986: 153) is dit vir die saamstellers van 'n woordeboek gerade om eerder die makrostrukturele werkverdeling op 'n semantiese basis te organiseer as op 'n alfabetiese basis. Daardeur word geïmpliseer dat die leksikale items behorende tot 'n bepaalde semantiese klas verkieslik in samehang met mekaar leksikografies bewerk moet word. Die winste van taal-teorieë kan op hierdie wyse sinvol ingespan word in diens van sistematiek en wetenskaplikheid.

Dit is interessant om daarop te let dat resente kognitief-semantiese analises van leksikale betekenis by Strauss se gedagterigting aansluit. Hoewel Moerdijk (1990) toegee dat elke leksikale item 'n eie interne semantiese struktuur het, suggereer hy ook sterk dat bepaalde semanties-pragmatiese patrone, binne semantiese klasverband, oor die grense van individuele leksikale items herhaal word. Die gedagte van 'n tipologie wat op semantiese skemas gebaseer is, oorspan dus in 'n sekere mate die kloof tussen taalteorie en leksikografiese praktyk: Enersyds dra die leksikografiese bruikbaarheid van semantiese skemas daartoe by om die geldigheid van daardie skemas te verifieer. Andersyds kan 'n bepaalde leksikografiese beleid en metodologie verdedig en gesubstansieer word deur verwysing na die taalteorie.

4.3 Leksikografiese hantering van gebruiksvariasie

Strauss (1982: 37) verwoord die belangrikste leemtes rondom die leksikografiese hantering van polities-ideologiese leksikale items soos volg:

"Von ... den ko- und kontextuellen Gebrauchsbedingungen, die der sprecherbezogenen, standortspezifischen oder rahmenabhängigen Verwendung politischer Wörter zur Beschreibung und Bewertung gesellschaftspolitischer Gegenstände zugrunde liegen, wird weder implizit, noch explizit ausreichend Rechnung getragen."

In die volgende paragraaf (met subparagrafe) sal aangetoon word hoe die tipologiegebonde semantiese skemas wat hierbo geponeer is, as heuristiese en diagnostiese instrumente gebruik kan word om gebruiksvariasie by polities-

ideologiese woorde op 'n meer sistematiese en teorie-ondersteunde wyse te hanteer.

4.3.1 Deskriptiewe betekenis

'n Fout wat deur talle leksikograwe begaan word, is om alle ideologiese teenstellings (oftewel teenstrydige deskriptiewe randwaardes) as voorbeelde van dissonansie te beskou en dit eenvoudig weg te harmoniseer. *Wahrig* maak hom aan "ideologiese vaagheid" skuldig deur onder andere die lemma **Demokratie** soos volg te definieer:

Volksherrschaft, Staatsform, bei der ein Staat nach dem Willen des Volkes regiert wird

Daarenteen kan natuurlik ook gefouteer word deur slegs een deskriptiewe randwaarde te definieer en dus in die slaggat van ideologiese eensydigheid te trap. *Duden* definieer byvoorbeeld die lemma **Demokratie 1.a)** met 'n eenduidig Westerse inhoud en bied gevolglik ook eensydige voorbeeldmateriaal aan:

politisches Prinzip, nach dem das Volk durch freie Wahlen an der Macht-ausübung im Staat teilhat; zu den Prinzipien der D. gehört die freie Meinungsäußerung...

Sowel die *HAT* as die *WAT* fouteer op dieselfde wyse, naamlik deur byvoorbeeld die lemma **konserwatief** ideologies ietwat eensydig te definieer:

HAT

konserwa'tief II Aan die bestaande toestand geheg, afkerig van ingrypende hervorming; behoudend

WAT

konserwa'tief 1.a. Geneig tot behoud van die bestaande, die gevestigde, tot weerstand teen verandering; veral, in maatskaplike of politieke verband, geneig tot, ingestel, gerig op behoud, handhawing van gevestigde, beproefde instellings, gebruike, opvattinge en afkerig van veranderinge wat nie die gevolg is van natuurlike of logiese ontwikkeling nie, soos skielik verskynende of uitspattige nuwighede, of radikale ingrypings in 'n bestaande bestel; behoudend, behoud(en)sgesind, behoudensliewend.

Veral die sinonieme aan die einde van die *WAT*-definiens weerspieël 'n duidelik eensydige ideologiese perspektief. Ten einde reg te laat geskied aan variante gebruik binne die betrokke betekenisonderskeiding, sou verskillende, afsonderlik genommerde gebruiksonderskeidings afgegrens kon word en van

gepaste sitate voorsien kon word. In kleiner sinchroniese woordeboeke sou die gebruiksonderskeidings binne die bestek van 'n enkele poliseemnommer met behulp van kommapunte van mekaar geskei kon word.

Leksikograwe bevind hulle weliswaar in 'n baie moeilike posisie deurdat dit nie gesonde en sensitiewe leksikografie is om óf net een ideologiese standpunt te verantwoord, óf om "sich so aus die Affaire zu ziehen, dass von den kontroversen Bedeutungen eines Wortes lieber erst gar keine genannt wird" (vergelyk Hermanns 1982: 100). Laasgenoemde strategie, nl. dié van die "gemene deler" is volgens Strauss (1982: 100) die minder wenslike. Ook Good (1987: 7) is van mening dat die versluiering van variante appellatiewe of ideologiese waardes nie aanvaarbaar is nie aangesien 'n woordeboek se hoofdoel is om taalgebruik te beskryf, en om leksikale items nie los van prototipiese sosiale kontekste te beskou nie. Hy merk in hierdie verband die volgende op:

"Middle of the road-definitions raise questions about whose road it is and who decides where the middle is."

Vir die leksikograaf is dit dan gerade om ideologiese polisemie "sigbaar" te maak deur die verskillende ideologiese-variante betekenis te ekspliseer en moontlik te kommentaar, hetsy met behulp van 'n sistematiese en goedge-motiveerde etiketstelsel of deur die formulering van metatalige kommentaaruitdrukings wat 'n onderdeel van die definiens uitmaak. Sodoende kan die oë van sowel woordeboekmakers as woordeboekgebruikers geopen word vir die bestaan en die belangrikheid van ideologiegebonde leksikale items en hulle diverse betekenisonderskeidings of subonderskeidings.

4.3.2 Evaluatiewe waardes

Aangesien die appellatiewe waardes van politieke-ideologiese leksikale items (die perifere deskriptiewe waardes én die evaluatiewe waardes) dikwels in dieselfde mate as die sentrale deskriptiewe waardes geleksikaliseer (geïnstansionaliseer) is, kan hulle op die vlak van die taalsisteem ("langue") as aparte betekenisvariasies van daardie leksikale items beskou word. Daar moet dus in die leksikografiese praktyk met hierdie waardes rekening gehou word.

Die leksikograaf kan evaluatiewe waardes op verskeie wyses akkommodeer, onder andere in die formulering van die definiens. Wanneer 'n lemma (of betekenisonderskeiding daarvan) 'n stigmapwoord met sterk negatiewe gevoelswaardes is, kan daar byvoorbeeld in die definiens woorde met sterk afkeurende waardes geïnkorporeer word. Daarenteen moet gewaak word teen die insluiting van sulke evaluatiewe woorde in die definiens van betekenisonderskeidings wat nie appellatief gelaai is nie, byvoorbeeld dié van histories-politieke eiename.

In die WAT is die betekenis van die leksikale item *kommunisme* ietwat eenzydig deurdat daar eerstens hoofsaaklik op die vreemdegroep ekstensie (met die gepaardgaande stigmawoordkonnotasies) gefokus is. Selfs die "neutrale" of nie-appellatiewe waarde (betekenisonderskeiding 2.), waar dit eintlik gaan om kommunisme as historiese eienaam, is gedeeltelik gedefinieer in terme van die sterk vreemdegroepverwysende appellatiewe waarde wat as betekenisonderskeiding 3. aangebied word. In die definieus van 2. is daar byvoorbeeld sprake van onder andere 'n "leer", geskoei op die stellings en geskryfte van Marx en Lenin, wat soms uiting vind in "geweld, opruiing, ondermyning, nivellering ...". Volgens die definieus kan 3. (onder andere) óók betrekking hê op 'n "leer" wat voortspruit uit kennis van en voorwaardelike steun aan die Marxisme-Leninisme, en in die sitaat word soortgelyke simptome genoem as in die definieus van 2., naamlik "opstokery", "uitbuiting van griewe", "onluste" en "wanorde". Dit sou ideologies meer sensitief kon wees om eerstens die funksionele woordklasse historiese eienaam en appellatief volkome te skei, en tweedens by die appellatiewe waarde die verskillende ideologies-polisemiese of ideologies variante waardes as onderskeidelik a. en b. aan te bied. Subonderskeiding a. sou dan ooreenstem met die definieus wat tans in 3. aangebied word (dit wil sê a. sou 'n weerspieëling wees van die gebruik as vreemdegroepverwysende stigmawoord). Subonderskeiding b. sou weer in positiewe terme aangebied moes word (dit wil sê as 'n eiegroepverwysende vaandelwoord).

Waar sterk appellatiewe waardes in die betekenis van 'n leksikale item geleksikaliseer is, sou ook etikette soos (*neerhalend*) of (*beledigend*) gebruik kon word. Heelwat woordeboeke maak trouens reeds van sodanige etikette gebruik by lemmas met stigmawoordkonnotasies. *Duden* voorsien byvoorbeeld onderskeidelik by **Bolschewik 3.** en **Faschismus 2.** die etiket (*abwertend*).

Stigmawoordkonnotasies word ook soms met behulp van langer kommentaaruitdrukkings geëkspliseer. Van Dale GW bied byvoorbeeld by **kapitaal 1.** die volgende definieus met 'n gepaste poëem aan:

iem. die kapitaal bezit; — iem. die veel geld bezit: (ook als scheldw.)
vuile kapitalist!

Dit is interessant om daarop te let dat die meeste woordeboeke weinig tereg laat kom van positiewe ideologiese evaluasie. Vaandelwoorde word oor die algemeen ongekomentareer gelaat. Die niemarkering van melioratiewe waardes kan moontlik daaraan toegeskryf word dat positief (melioratief) geëvalueerde leksikale items gewoonlik nie fasiliteerders van diskriminasie is nie, maar negatief (pejoratief) geëvalueerde leksikale items wél. Hoewel dit natuurlik moontlik is om positiewe evaluasie met behulp van etikette te ekspliseer, kan die leksikograaf positiewe evaluasie gerieflik impliseer deur woorde met 'n positiewe evaluatiewe waarde te inkorporeer in die definieus en gebruiksvoorbeelde. In sommige woordeboeke word daar wel op dié impli-

siete wyse rekenskap van positiewe waardering gegee. *Duden* gebruik byvoorbeeld die woorde "durch freie Wahlen" in die definiens van **Demokratie 1a**, sowel as die frase "durch freie Meinungsäusserung" in die gebruiksvoorbeeld. Ook die definiens van betekenisonderskeiding 3. weerspieël 'n positiewe waardering:

Prinzip der freien u. gleichberechtigten Willensbildung u. Mitbestimmung in gesellschaftlichen Gruppen.

'n Ander aspek van evaluatiewe waarde waaraan die leksikograaf volgens McCluskey (1989: 120) moet aandag skenk is dié van intensionaliteit / nie-intensionaliteit. Na sy mening moet daar wegbeweeg word van die Aristoteli-aanse uitgangspunt dat sprekersbedoeling en hoordersinterpretasie perifere aspekte van die leksikografiese definisie is. Taal moet volgens hom al hoe minder beskou word as "a way of categorizing the external world" en al hoe meer as "a transaction between persons". In die geval van stigmawoorde moet daar byvoorbeeld onderskei word tussen spreker- en hoordergerigtheid, oftewel tussen:

- (i) woorde wat bedoel word om 'n persoon, groep, saak of instansie te verkleineer of te diskrediteer, soos byvoorbeeld *Nazi* en *Fascis*;
- (ii) woorde wat weersin kan wek by sommige hoorders of lesers, selfs al was dit nie die intensie van die spreker nie (vergelyk McCluskey 1989: 114). Hierdie verskynsel is veral prominent by rasterme soos byvoorbeeld *jong* ("bruinman"), *outa* en *ousie*.

Die variante deelnemersrolfokos van stigmawoorde kan deur 'n woordeboek se etiketstelsel ondervang word, deur byvoorbeeld aparte etikette vir (i) en (ii) onderskeidelik te gebruik en hierdie gebruik in die toeliggende aantekeninge te verklaar. *Collins English Dictionary* volg hierdie praktyk. In die toeliggende aantekeninge word die volgende onderskeidings onder die hoof usage labels aangebied:

offensive This label indicates that a word may be regarded as offensive by the person described or referred to, even if the speaker uses the word without any malicious intention.

derogatory This implies that the connotations of a word are unpleasant with intent on the part of the speaker or writer.

Leksikografiese kommentaaruitdrukkings wat byvoorbeeld tipografies van die definiens afgegrens word, sou ook hierdie funksie kon vervul. Die definiens van 'n lemma of betekenisonderskeiding waarby die appellatiewe waarde nie-intensioneel (onopsetlik) is, sou byvoorbeeld ingelei of afgesluit kon word deur

'n tipografies gemerkte kommentaaruitdrukking soos "*dikwels as vernederend ervaar*." 'n Kommentaaruitdrukking sou ook die voordeel kon hê dat dit meer buigsaam as 'n etiket is en vir die woordeboekgebruiker onmiddellik toeganklike en genuanseerde gebruiksinligting voorsien.

Daar kan natuurlik ook geargumenteer word dat die deelnemersrolfokus dikwels uitsluitlik van die betrokke linguistiese en buitelinguistiese konteks afhang en dat 'n sowel gedetailleerde etiketstelsel as 'n stelsel van genuanseerde kommentaaruitdrukkings te kragtig is. In die geval van regionale persoonsbenaminge soos *Woltoon, Vaalpens, Kaaskop, Rooinek* ens., asook ander ideologies gelade uitdrukkings soos *agtergeblewe, derdewêreld*, en *plakker* sou die appellatiewe fokus byvoorbeeld óf die intensie (eskpressie) van die spreker óf die interpretasie van die hoorder kon wees. In gevalle waar die deiktiese fokus nie sterk geleksikaliseer is nie, moet liefers geen etiket of ander kommentaaruitdrukking aangebied word nie, maar moet eerder gebruiksvoorbeelde opgeneem word wat beide fokusvariasies weerspieël. (Vergelyk ook McCluskey 1989: 117.)

4.3.3 Ekstensie

Afrikaanse woordeboeke gaan oor die algemeen mank aan verwysing na die ideologiese raamwerk waarbinne die leksikale item gewoonlik optree, selfs waar ideologiese monosemie ter sprake is. Soms word die raamwerk wel geïmpliseer via die melding van opposisionele ideologiese raamwerke in die definiens of in die voorbeeldmateriaal. WAT impliseer byvoorbeeld met behulp van die superordinaat *Kommunisme* tot watter ideologiese kader die lemma **Bolsjewisme** behoort:

Die Russiese *Kommunisme* wat die diktatuur v/d proletariaat beoog deur middel van arbeiders- en boererade (sowjets)
(outeur se kursivering)

Ook in die geval van **Fascisme 1** in WAT vorm die ideologiese situering deel van die betekenisverklaring. Hier geskied dit egter by wyse van verwysing na opposisiebegrippe soos *liberalisme*, *Bolsjewisme* en *kommunisme*, en deur die gebruik van die adjektief "radikale" in die definiens:

Nasionalistiese politieke beweging in Italië om alle radikale elemente soos *liberalisme*, *Bolsjewisme* en *kommunisme* in die land te bestry, wat in 1919 i/d lewe geroep is toe Benito Mussolini a/d bewind gekom het.

Woordeboeke gebruik ook soms gehakeerde leksikografiese kommentaar om 'n bepaalde leksikale item ideologies te situeer. Van Dale GW situeer betekenis-

onderskeiding 1. van Fascisme byvoorbeeld ideologies deur 'n opposisiebegrip as eksplisiete leksikografiese kommentaar tussen hakies te voorsien:

politiek sisteem berustend op ultranationalistiese korporatistiese, autoritaire en onverdraagzame (met ander woorde antikommunistiese) beginselen;

Waar daar van sterk gespesialiseerde groepfokus sprake is, byvoorbeeld by die konkrete betekenisonderskeiding van die leksikale item *demokrasie*, kan 'n genus-differentia-definisie aangevul word deur 'n voorbeelddefinisie ('n "byvoorbeeld"-inskrywing). Die gebruiksvaariant *burgerlike demokrasie* sou byvoorbeeld toegelig kon word deur verwysing na spesifieke lande soos die VSA, Groot Brittanje en Frankryk. Waar die gebruik nie aan spesifieke prototipiese referente gekoppel kan word nie, kan die gebruiksvaariante ter verheldering van ideologiese variasie dien, byvoorbeeld in die geval van die lemma *aggressie* (vergelyk SKEMA 2 hierbo).

Voorbeeldmateriaal met betrekking tot groepfokus moet egter met groot omsigtigheid deur die leksikograaf hanteer word. Daar moet byvoorbeeld verkielik nie sitate of poëme voorsien word wat in terme van groepfokus met die definies bots óf wat nie ooreenstem met die prototipiese groepverwysing in die omgangstaal nie. *WAT* struikel in hierdie opsig by die bewerking van betekenisonderskeiding 4. van die lemma *kameraad* deurdat minstens twee uit die drie sitate die minder prototipiese vreemdegroep-toepassing illustreer. Selfs die redelik neutrale sitaat "Kameraad K. omhels kameraad G" klink eerder na verslaggewing as werklike solidariteit-bevestigende eiegroepgebruik.

4.3.4 Implementering van die volle sjabloon

In paragraaf 3. is gesuggereer dat die leksikograaf die geponeerde semantiese skemas en die Venn-diagrammatiese abstraksies as sjablone kan projekteer op polisemiese onderskeidings van polities-ideologiese leksikale items waarbinne gebruiksvariasie voorkom.

Ten einde te illustreer dat sodanige projeksies veel heuristiese waarde het, word die lemma *kapitalisme* in *WAT V* onder die soeklig geplaas:

kapitalisme. Maatskaplik-ekonomiese stelsel gekenmerk deur private besit van produksiemiddele wat as kapitaal 'n bron van inkomste vir die besitter is, waarby beleggings plaasvind by private besluit en nie as gevolg van staatsbeheer nie en waarby produksie en verspreiding van goedere op 'n vrye mark bepaal word; maatskaplik-ekonomiese produksie- en verdelingstelsel, i/d algemeen gekenmerk deur 'n vinnige toename i/d materiële produksiemiddele, dus i/d kapitaalrykdom, en daarmee i/d materiële welvaart; kapitalistiese stelsel: *Die belangrikste eienskappe v/d kapitalisme is die reg van privaatbesit en die vryheid v/d individu (Van Niekerk-Brand-Joubert). In baie lande is „nasionalisasie” ’n ideologiese vraag wat in nou verband staan m/d stryd tussen kapitalisme en sosialisme of kommunisme (J. E. Holloway). Dit is ook hoog tyd dat daar in dié rigting iets gedoen word, want die stryd om bestaan word al moeiliker, te meer nou dat die vyand van arbeid—die kapitalisme—ook in Suid-Afrika sy verskyning gemaak . . . het (M. T. Steyn, vertaald). Ons moet werk om die handel te bevorder, ons moet werk teen kapitalisme as dit vir politieke oogmerke en persoonlike belange misbruik word, maar ons moet daardie kapitaal aanmoedig waar dit beskikbaar gestel word om die bronne v/d land te ontwikkel (M. T. Steyn, vertaald). Dis die enigste deel wat tot dusver die lig gesien het van ’n trilogie waarin die skrywer die rustige*

agrariese lewe, die ontdekking van goud en die triomferende intog v/d kapitalisme wil teken (A. P. Grové). Industriële kapitalisme, kapitalisme sedert die Nywerheidsomwenteling en onderskei in laissez-fairekapitalisme, hoë kapitalisme en laatkapitalisme. Hoë kapitalisme, tweede stadium v/d industriële kapitalisme (tussen laissez-faire- en laatkapitalisme), waarby sentralisasie van kapitaal uit verskillende bronne, konsentrasie van bedrywe, trust- en kartelvorming en monopolistiese grootondernemings (gew. internasionaal georganiseer) oorheersend is, en waarby onderlinge konkurrensie uitgeskakel word terwyl bedryfsleiding en kapitaalverskaffing geskei is; hoogkapitalisme; vgl. LAAT- en LAISSEZ-FAIREKAPITALISME. Moderne kapitalisme, derde stadium (na voor- en vroeë kapitalisme) i/d ekonomiese ontwikkeling waarin die kapitalistiese verskynsels oorheersend is en die nie-kapitalistiese kenmerke uitgeskakel is of beperk word tot uitsonderings (dikw. oorblyfsels uit ’n ouer stadium). Die oorgang v/d vroeë n/d moderne kapitalisme is gevorm deur die Industriële Rewolusie. Vroeë kapitalisme, tweede stadium i/d ekonomiese ontwikkeling (na voorkapitalisme en vóór moderne kapitalisme) waarin sekere kenmerke v/d kapitalisme voorkom, maar uitsonderings vorm en nog nie die maatskaplike beeld tipeer nie; vroeëkapitalisme; vgl. VOORKAPITALISME.

Die volgende semantiese skema kan vir die leksikograaf as hulpmiddel dien om die bestaande definiens te verbeter:

SKEMA 6: kapitalisme (abstrakte betekenisonderskeiding)

	A	B
Deskriptiewe betekenis	Maatskaplik-ekonomiese stelsel wat op vryemarkbeginsels gegrond is en deur individue eerder as deur die staat beheer word.	Maatskaplik-ekonomiese stelsel wat op vryemarkbeginsels gegrond is en deur individue eerder as deur die staat beheer word.
	veral gekenmerk deur die uitbuiting van loonarbeiders en die private toeëiening van produksiemiddele deur lede van die besittersklas	veral gekenmerk deur privaatbesit en die vryheid van die individu, met gevolglike vinnige toename in kapitaalrykdom en materiële welvaart
Evaluering	Negatief	Positief
Denotasie	Abstrakte entiteit	Abstrakte entiteit
Groepfokus	Vreemdegroepverwysend	Eiegroepverwysend

Indien hierdie skema met die WAT-definiens vergelyk word, ontstaan die vermoede dat die betrokke redakteur hoofsaaklik ten doel gehad het om ideologiese neutraliteit te handhaaf. Dit wil voorkom asof daar bewustelik gepoog is om slegs die sentrale deskriptiewe betekenis van die leksikale item te verantwoord. Tog neig die definiens na eensydigheid vir sover dit deskriptiewe randwaardes aangaan. Uitdrukkings soos "vrye mark", "vinnige toename i/d materiële produksiemiddele", "kapitaalrykdom" en "materiële welvaart" (wat nie gekwalifiseer word ten opsigte van groep nie) dien as bewyse hiervan. Die definiens in sy geheel suggereer eerder 'n positiewe as 'n negatiewe waardeoordeel. Die leksikale item kapitalisme kan op grond van die definiens as redelik sterk eiegroepverwysend deur die gebruiker ervaar word. Ten einde reg te laat geskied aan die ideologiese-polisemiese karakter van die leksikale item kapitalisme sou die variante deskriptiewe randwaardes moontlik as afsonderlik genommerde subonderskeidings / gebruikswaardes aangebied kon word. Die stigmawoord-gebruikswaarde sou moontlik 'n ektiket soos (*neerhalend*) kon kry.

Wat die sitate in die WAT-artikel betref, is daar minder kritiek te lewer: Die ideologiese wanbalans in die artikel word gedeeltelik herstel deurdat die leksikale item kapitalisme in twee sitate duidelik as vaandelwoord uitgebeeld word (vergelyk die uitdrukkings "die stryd tussen kapitalisme en sosialisme of kommunisme" en "die triomferende intog v/d kapitalisme"), maar in twee ander

sitate as stigmaswoord (vergelyk onderskeidelik "die vyand van arbeid — die kapitalisme" en "teen kapitalisme as dit vir politieke oogmerke en persoonlike belange misbruik word"). In die lig daarvan dat hierdie lemma bewerk is in 'n tydperk waarin die verheerliking van die Afrikanersentristiese establishment nog hoogty gevier het, kan die insluiting van hierdie sitate as 'n voorbeeld van sensitiwe en verantwoordelike leksikografie beskou word. Die enigste punt van kritiek wat wel teen die sitate ingebring kan word, is dat hulle uit die pen kom van 'n outeur wat met die establishment geassosieer (kan) word.

5. Konklusie

Hersiene uitgawes van woordeboeke is dikwels die ongelukkige resultate van suiwer makrostruktuur-gefookuseerde aktiwiteite — pogings om tred te hou met die uitbreiding van 'n taal se woordeskat; en nuwe woordeboeke steun dikwels sterk op tipologies vergelykbare woordeboeke in sustertale soos Nederlands, Engels en Duits. Werklike vernuwing in die Afrikaanse leksikografie vereis egter meer as dit: Eerstens moet daar wat die algemene gees en instelling betref, tred gehou word met veranderende gebruikersbehoeftes wat as gevolg van sosiale veranderinge in die gemeenskap ontstaan het. Suid-Afrika beleef tans 'n tydperk van ingrypende sosiale en politieke veranderinge en daar kan dus nie 'n beter tyd wees om Afrikaanse woordeboeke dienooreenkomstig aan te pas nie. Nuwe en hersiene Afrikaanse woordeboeke kan konkrete getuienis word van verantwoordelike regstellende aksie. Tweedens moet daar — met betrekking tot gemotiveerde beleidstelling of beleidsverandering, asook met die oog op groter sistematiek — tred gehou word met die jongste ontwikkelinge in die taalteorie en die metaleksikografie. Natuurlik moet hierdie teorieë en modelle deurgaans aan werklike taalgebruik getoets word. Taalkundige toetsing vorm hoogstens 'n onderdeel van die omvattende leksikografiese voorarbeid.

Verwysings

Aangehaalde werke

- Dieckmann, Walther. 1969. *Sprache in der Politik. Einführung in die Pragmatik und Semantik der politischen Sprache*. Heidelberg.
- Gallie, W.B. 1962. *Essentially Contested Concepts*. Black, M. 1962. *The Importance of Language*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- Good, C.H. 1987. Lexicography and Linguistic Theory with Special Reference to German. *Studia Neophilologica* 59: 65-77.
- Greiffenhagen, M. 1980. *Kampf um Wörter? Politische Begriffe im Meinungsstreit*. München.

- Hermanns, F.** 1982. Brisante Wörter: Zur lexicographischen Behandlung parteisprachlicher Wörter und Wendungen in Wörterbüchern der deutschen Gegenwartssprache. Wiegand, H.E. (Red.). 1982. *Studien zur Neuhochdeutschen Lexicographie II*. Germanistische Linguistik 3-6/80: 87-108. Hildesheim: Georg Olms.
- Hughes, G.** 1988. *Words in Time*. Oxford: Basil Blackwell.
- Kress, G. en R. Hodge.** 1979. *Language as Ideology*. Londen: Routledge & Kegan Paul.
- Lakoff, G. en M. Johnson.** 1980. *Metaphors We Live by*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lakoff, G.** 1987. *Women, Fire and Dangerous Things*. Chicago: University of Chicago Press.
- Landau, S.I.** 1985. The Expression of Changing Social Values in Dictionaries. *Dictionaries 7*: 261-269.
- Larrain, J.** 1979. *The Concept of Ideology*. Londen: Hutchinson.
- Leatt, J., T. Kneifel en K. Nürnberger.** 1986. *Contending Ideologies in South Africa*. Kaapstad en Johannesburg: David Philip/Grand Rapids/W.B. Eerdmans.
- McCluskey, J.** 1989. Dictionaries and Labeling of Words Offensive to Groups, with Particular Attention to the Second Edition of the OED. *Dictionaries 11*: 111-123.
- Moerdijk, A.M.F.J.** 1990. Metonimie uit een ander vaatje. Moerdijk, A.M.F.J. e.a. (Reds.). 1990. *Traditie en progressie. Handelingen van het 40ste Nederlands Filologencongres*: 111-122. s'Gravenhage: SDU Uitgeverij.
- Murphy, M. Lynne.** 1991. Defining Racial Labels: Problems and Promise in American Dictionaries. *Dictionaries 13*: 43-64.
- Olivier, N.** 1984. Ideologie — Die Taalmanipuleerder. Van der Walt, B.J. (Red.). 1984. *Ideologiese stryd in Suider-Afrika*: 63-68. Potchefstroom: PU vir CHO.
- Pokpas, Larry en Alwyn van Gensen.** 1992. Afrikaans en ideologie in taalbeplanning: 'n stryd van standpunte. Webb, V.N. (Red.). 1992. *Afrikaans ná Apartheid*: 165-178. Pretoria: J.L. van Schaik.
- Roberge, P.T.** 1990. The Ideological Profile of Afrikaans Historical Linguistics. Joseph, J.E. en T.J. Taylor (Reds.). 1990. *Ideologies of Language*: 131-152. Londen: Routledge.
- Robins, R.H.** 1987. Polysemy and the Lexicographer. Burchfield, Robert W. (Red.). 1987. *Studies in Lexicography*: 52-75. Oxford: Clarendon Press.
- Sands, D.B.** 1980-1981. Engaged lexicography: Comment on an East German Dictionary. *Dictionaries 2-3*: 39-51.
- Schaeder, B.** 1984. Anleitung zur Benutzung einsprachiger neuhochdeutscher Wörterbücher. *Der Deutschunterricht* 36(5): 88.
- Sills, D.L.** (Red.). 1968. *International Encyclopedia of the Social Sciences*. Vol. 7. New York: The MacMillan Company.
- Strauss, Gerhard.** 1982. Aspekte des Sprachauschnitts 'Politik' im einsprachigen Wörterbuch: Politisch-ideologische Ismen — Lexicographisch betrachtet. Mentrup, Wolfgang (Red.). 1982. *Konzepte zur Lexicographie: Studien zur Bedeutungserklärung in einsprachigen Wörterbüchern*. Reihe Germanistische Linguistik 38: 34-64. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Strauss, Gerhard.** 1986. *Der politische Wortschatz. Zur Kommunikation und Textsortenspezifik*. Tübingen: Gunther Narr.
- Steyn, J.C.** 1993. Taalideologie en Taalbeleid in die Suid-Afrikaanse Geskiedenis — Oorwegings in die Ampstaaldebate. *Acta Academica Supplementum 1*.
- Todenhagen, C.** 1987. Semantic Infiltration. *American Speech* 62(2): 172-176.

- Webb, V.N.** 1992. *Afrikaans ná Apartheid*. Pretoria: J.L. van Schaik.
- Wiegand, Herbert E.** 1977. Nachdenken über Wörterbücher: Aktuelle Probleme. Drosdowski, Günther, Helmut Henne en Herbert E. Wiegand. 1977. *Nachdenken über Wörterbücher*: 51-102. Mannheim / Wien / Zürich: Bibliographisches Institut.
- Winer, Lise.** 1991. Ethnic Lexis in an English Creole Dictionary. *Dictionaries* 13: 64-73.

Woordeboeke

- Drosdowski, G.** 1976. *Duden*. Mannheim/Wien/Zürich: Bibliographisches Institut.
- Geerts, G. en H. Heestermans.** 1992¹². *Van Dale Groot Woordenboek der Nederlandse Taal* (Van Dale GW). Utrecht / Antwerpen: Van Dale Lexicografie.
- Kempcke, G. (Red.).** 1984. *Handwörterbuch der deutschen Gegenwartssprache (HWdG)*. Berlyn: Akademie-Verlag.
- Klappenbach, R. en W. Steinitz (Reds.).** 1961-1967. *Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache (WdG)*. Berlyn: Akademie-Verlag.
- Labuschagne, F.J. en L.C. Eksteen.** 1993⁸. *Verklarende Afrikaanse Woordeboek (VAW⁸)*. Pretoria: J.L. van Schaik.
- Odendal, F.F. (Red.).** 1985². *Verklarende Handwoordeboek van die Afrikaanse Taal (HAT)*. Kaapstad: Nasou.
- Schoonees, P.C./Snijman, F.J./Hauptfleisch, D.C./Van Schalkwyk, D.J. (Hoofreds.).** 1950-. *Woordeboek van die Afrikaanse Taal (WAT)*. Pretoria: Staatsdrukker / Stellenbosch: Buro van die WAT.
- Simpson, J.A. en C. Weiner.** 1989². *The Oxford English Dictionary (OED)*. Oxford: Clarendon Press.
- Sinclair, J.M.** 1991. *Collins English Dictionary*. Glasgow: Harper-Collins Publishers.
- Wahrig, G.** 1986. *Deutsches Wörterbuch (Wahrig)*. Berlyn: Bertelsmann.

Some Problems in Recording and Analyzing South African English Vocabulary Using Non-South African Texts (The Experiences of an Outsider)

David L. Gold, *Jewish English Archives, New York*

Abstract: This article describes some problems in collecting and studying South African English vocabulary on the basis of non-South-African texts faced by a linguist who is a native speaker of American English. The questions are thus: Are non-South-African texts just as reliable as South African texts? More reliable? Less reliable? And is a linguist who is a native speaker of a different variety of English just as reliable as a native? More reliable? Less reliable? It is suggested here that the best way of studying a language, if possible, is by having both insiders and outsiders look at the material.

Keywords: ABBREVIATIONS, AFRICAN LANGUAGES, AFRIKAANS, AMERICAN ENGLISH, AUSTRALIAN ENGLISH, BLACK ENGLISH, BRITISH ENGLISH, CANADIAN ENGLISH, CAPITALIZATION, CAREFUL USE OF PRIMARY AND SECONDARY SOURCES, CONVERGENCE, DEFINITIONS, DICTIONARIES, DIFFERENTIAL DICTIONARIES, DUTCH, ENGLISH, ETYMOLOGY, FAMILY NAMES, FOLK ETYMOLOGY, FRENCH, GERMAN, HEBREW, INITIALISMS, LATIN, LEXICOGRAPHY, MISPRINTS, NONCE FORMS, OVERDEFINITION, PERSONAL NAMES, PLACE NAMES, POSTAL TERMS, PREPOSITIONS, PRODUCTIVIZATION, REFLEXIVE PRONOUNS, SLANG, SLIPS OF THE TONGUE, SOUTH AFRICAN ENGLISH, SPELLING, STATUS AND USAGE LABELS, SURFERS' TERMS, TEAMWORK, UNDERDEFINITION, YIDDISH, ZOOLOGICAL TERMS

Opsomming: Enkele probleme by die optekening en analise van die Suid-Afrikaanse Engelse woordeskat uit nie-Suid-Afrikaanse tekste (Die ervarings van 'n buitestaander). Hierdie artikel beskryf enkele probleme in die versameling en bestudering van die Suid-Afrikaanse Engelse woordeskat uit nie-Suid-Afrikaanse tekste waarmee 'n linguis wat 'n moedertaalspreker van Amerikaanse Engels is, te doen kry. Die vrae is dus: Is nie-Suid-Afrikaanse tekste net so betroubaar soos Suid-Afrikaanse tekste? Betroubaarder? Minder betroubaar? En is 'n linguis wat 'n moedertaalspreker van 'n ander variëteit van Engels is, net so betroubaar soos 'n moedertaalspreker? Betroubaarder? Minder betroubaar? Hier word aan die hand gedoen dat die beste manier om 'n taal te bestudeer, is om, waar moontlik, sowel inheemse as uitheemse sprekers na die materiaal te laat kyk.

Slutelwoorde: AFKORTINGS, AFRIKAANS, AFRIKATALE, AMERIKAANSE ENGELS, AUSTRALIESE ENGELS, BRANDERRYTERME, BRITSE ENGELS, DEFINISIES, DIFFERENSIËLE WOORDEBOEKE, DRUKFOUTE, DUTS, ENGELS, ETIMOLOGIE, FRANS, GELEENTHEIDSWOORDE, HEBREEUS, HOOFLETTERGEBRUIK, JIDDISJ, KANADESE ENGELS, KONVERGENSIE, LATYN, LEKSIKOGRAFIE, NEDERLANDS, ONDERDEFINIËRING, OORDEFINIËRING, PERSOONSNAME, PLEKNAME, POSTERME, PRODUKTIEFMAKING, SLENG, SOÛLOGIETERME, SPANWERK, SPELLING, STATUS- EN GEBRUIKSMERKERS, SUID-AFRIKAANSE ENGELS, SWART ENGELS, VANNE, VERSIGTIGE GEBRUIK VAN PRIMÊRE EN SEKONDÊRE BRONNE, VERSPREKINGS, VOLKSETIMOLOGIE, VOORLETTERWOORDE, VOORSETSELS, WEDERKERENDE VOORNAAMWOORDE, WOORDEBOEKE

Contents

1. Introduction
2. Material gleaned from American and other non-South-African sources which does not seem to require discussion
3. Material gleaned from American and other non-South-African sources which requires discussion
4. Conclusions

1. Introduction

Peering at the fishbowl from the outside has certain advantages and disadvantages (Gold 1986 and Rosenstein 1993), just as looking at it from the inside has its pluses and minuses. As a non-South-African linguist with a minor interest in South African English and Afrikaans who has never been to South Africa, has never heard a word of Afrikaans, has probably heard in all not more than two hours of South African English, and has access to only a few written sources, I could not be more of an outsider.

Naturally, then, one must be cautious in one's choice of research topics and one must be certain that the South African editors of one's publications do their job by scrupulously criticizing every draft before it gets into print. That would have been possible here, but that would have defeated the purpose of this article, which is not so much to answer questions or solve problems by presenting a finished list of items meriting inclusion in a differential dictionary of South African English as it is to ask questions, present problems, raise issues, and to illustrate the advantages and disadvantages of research carried out by

an outsider (however, since D.C. Hauptfleisch was kind enough to react to sample entries which I had sent him from an earlier draft of this article, his remarks, valuable as always, are given here for the benefit of others too).

Since South African English is an outgrowth of British English, a differential dictionary of South African English should be written by comparing it to British English. For that purpose, it would be more advantageous to be a speaker of British than American English. I know little specifically British English, but the task of comparing it to South African English is possible nonetheless, though harder.

First, therefore, any South African usage which strikes an American ear as unusual has to be checked against British English. If it is British too, it is disregarded. For instance, the South African English labor term *go-slow* sounds odd to the American ear (American English has *slowdown*), but since British English has *go-slow*, the word is not a South-Africanism. Similarly, South African English has *ballot paper* whereas current American English has *ballot* (even in the concrete sense of 'slip of paper...'), but *ballot paper* is also British English.

Second, one must be on the lookout for the converse of the foregoing situation: South African English and American English may agree with each other and be different from British English, in which case a speaker of American English might miss a South African item that should be listed in a differential South African English dictionary which takes British English as its point of comparison.

All descriptivists, whether they are insiders or outsiders, face the problem of determining the currency of an item. Hearing a usage for the first time, we cannot tell where it belongs along the continuums of frequency and range. Is it a nonce form or a slip of the tongue — said or written but once, never again to be encountered? Or it is a usage frequent among all members of the speech community under investigation? Or does it occupy some point between those two extremes? All we can do is record it and try to see whether it turns up again (see *mbube* in section 3). A number of such usages, heard from South Africans interviewed on American television, are noted below. It need not be emphasized that it is in unrehearsed speech that nonce forms and slips of the tongue are most frequent.

More problems too are raised below.

Unless otherwise noted, none of the South African English usages given here is in Branford and Branford 1991.

2. Material gleaned from American and other non-South-African sources which does not seem to require discussion

Alex informal 'Alexandra (a township near Johannesburg)' [clipping of *Alexandra*, probably inspired by *Alex*, a pet form of the English female given name *Alexandra*].

AMC 'African Moderates Congress (a political party established just before the April 1994 elections)' [letterword; the African National Congress, informally known by the initialism **ANC**, charged that **AMC** was chosen to confuse voters and mislead them into voting for the African Moderates Congress: since **ANC** and **AMC** are similar but **ANC** is far better known, voters, the **ANC** noted, might inadvertently cast their ballot for the **AMC** thinking they were voting for the **ANC**; the **ANC** also charged that Clarence Makwetu was chosen to head the Pan African Congress only because he looks like Nelson Mandela and his picture on the ballot paper could thus mislead voters into thinking they were voting for Mandela].

the Black Napoleon *epithet* 'King Shaka of the Zulus'.

the Black Pimpernel *nickname* 'Nelson Mandela (when he was head of the Spear of the Nation)' [in allusion to the Scarlet Pimpernel]. See the **Old Man** below.

by the house 'at home'. E.g., "He's by the house" [translation of Afrikaans *by die huis*].

do a Winnie 'to make a remarkable political recovery' [in allusion to Winnie Mandela's recovery of political power after falling from grace when she was implicated in the death of two South Africans].

hot 'characterized by violence'. Applied to a populated area, especially a township.

independence *Black* 'attainment of majority rule in South Africa'. Synonym of **uhuru**.

the Old Man *affectionate nickname* 'Nelson Mandela (since his release from prison)'. Analogs are German *der Alte*, the nickname of Konrad Adenauer in his later years, and Israeli Hebrew *hazaken*, the nickname of David Ben-Gurion after his retirement from politics. See the **Black Pimpernel** above.

Old Port Elizabeth 'the White neighborhoods of Port Elizabeth'. Keller 1994j has: "'Old Port Elizabeth,' as everyone calls white Port Elizabeth." See **motor city** and **shack town** in section 3 for two usages from the same article which do require discussion.

PWV 'name of one of the nine provinces established in South Africa by the interim constitution' [initialism of Pretoria, Witwatersrand, Vereeniging].

reintegration 're-incorporation of the homelands into South Africa'.

3. Material gleaned from American and other non-South-African sources which requires discussion

a / an

Discussion: South African English and American English may differ in the use of the indefinite article. Keller 1994h quotes Derek Keys, the Finance Minister in both the De Klerk and Mandela cabinets, as saying "The realization of many of our objectives for a fair and equal treatment of all our people will not be possible unless we succeed in avoiding high inflation in the economy." Although the indefinite article in that sentence might be possible in American English, to an American ear it sounds better without it.

administrator

Discussion: Various non-South-African sources give the title of the head of a South African province as **administrator**, **governor**, **premier**, **provincial administrator**, and **provincial premier**. Either certain sources are in error or the title has changed over the years. For comparative purposes, let it be noted that at the head of an American state is a **governor**, of a Canadian province a **premier**, and of Canada the **prime minister**.

Remark from D.C. Hauptfleisch: Volgens die bestaande Suid-Afrikaanse grondwet het elk van die bestaande vier provinsies 'n **administrateur** (**administrator**) aan die hoof. Na die inwerkingtreding van die nuwe oorganggrondwet sal 'n **premier** (Afrikaans en Engels) die hoof wees van elk van die nege nuwe provinsies. Tydens die bewind van die VOC aan die Kaap en die Britse bewind aan die Kaap en in Natal was 'n **goewerneur** (**governor**) aan die hoof. Van Uniewording (1910) tot Republiekwording (1961) het 'n **goewerneur-generaal** (**governor-general**) as staatshoof die Britse koning(in) in Suid-Afrika verteenwoordig.

Discussion: It would thus seem that **provincial administrator** and **provincial premier** are unofficial terms, used to make **administrator** and **premier** more specific, just as in American English **governor** may be expanded to **state governor**, which is not official or widely used but readily formed when explicitness is required ("If localities resist unification, the law requires the newly elected provincial premier, similar to a state governor, to [...] [Clines 1994c]). It would also seem that South African English and Afrikaans **premier** to designate the head of one of the nine new provinces is a borrowing from Canadian English; if so, that is presumably the first and only South African English item of that origin.

akrinkle

Discussion: Francis X. Clines writes: "The fresh victors [in the parliamentary elections of April 1994, D.L.G.] exchanged their cabalistic nice-to-see-you handshakes — with eyes akrinkle and left hand cupping the adversary's right elbow — as political sincerity was hand-cranked into the

day's dominant theme, reconciliation" (Clines 1994b). **Akrinkle** is obviously like **ablaze**, **agape**, **agleam**, **aglow**, **astride**, and **awry**, but I do not recognize **akrinkle** or ***krinkle**. If this is a misprint for ***acrinkle**, I find no sense of **crinkle** which would fit here. Might this word, however it should be spelled, be a South-Africanism, which Clines, an American reporter, picked up during his visit to South Africa? Or might this be an American usage absent in South African English?

all-race and all-racial

Discussion: The printed and spoken media in the United States characterized the South African elections of April 1994 as **all-race**, **all-racial**, **multiracial** / **multi-racial**, **nonracial** / **non-racial**, or **panracial** / **pan-racial** elections and they noted that the new government would promote **nonracial education**. Although speakers of American English readily understand both **all-race** and **all-racial**, they do not exist in that variety of English and it is a moot point whether any such speaker would spontaneously coin either of them (to my ear they sound a bit non-American). Since **all-race** and **all-racial** sound a bit odd coming from speakers of American English, my guess is that American reporters picked up these words in South Africa; if so, these must be South African English usages.

also

Discussion: Chidambaran 1994 quotes Louis Meltz, a White South African, possibly a Jew, living in the United States: "I will not go back, and I am sure many other whites also won't." Standard English usage is "many other whites won't either." Yiddish has **oykh** / **oykhet** (literally 'also') here ("kh'vel nit tsrikforn, un kh'bin zikher az nokh a sakh vayse veln oykh[et] nit tsrikforn"), but Yiddish is unlikely to be the source of this use of **also**: even if we assume that the speaker is a Jew, he is young ("a young attorney like me"), hence presumably a native speaker of English, hence someone whose English includes, at the very most, only a few yiddishisms, all of which must be lexical items. Rather, this is presumably an afrikaansism: Joubert 1992 translates he **doesn't know either** by **hy weet ook nie** and **not that either** by **ook dit nie**.

Bantu knot

Discussion: Not every English lexeme containing the word **Bantu** need have been coined in South African English. **Bantu knot** is one of several Black American English terms which describe various ways in which Black Americans with kinky hair may arrange it (see the illustration), others being **African lock**, **fishtail braid**, and **Nubian twist**. It seems likely that **Bantu**, **African**, and **Nubian** are fanciful, chosen merely to create a link with Africa and not because the knots in question originated in the places named (the phenomenon is not infrequent; cf., e.g., English **Jerusalem cherry** and **Jerusalem cricket**, whose designata have nothing whatsoever to do with Jerusalem). A dictionary of

South African English would list **Bantu knot** only if it had a category of entries labeled 'item not coined or used in South African English but nonetheless of South African interest'.

See **tri-partheid** below.

boss

Discussion: Bill Keller, an American reporter, writes: "'Blacks are not automatically moving out of the way when you walk down the street,' said Andrew Miller, who works for a literacy project in Pretoria, although he noted many black South Africans cannot shake the deferential habit of addressing whites as 'Madam' or 'Boss'" (Keller 1994g). Francis X. Clines, an American reporter, writes: "'Hey, boss! Good boss?" asked a familiar black man outside the government building who, long before apartheid died, had been pumping coins into parking meters for a living so local rulers did not get fined. Today he posed the question regardless of color" (Clines 1994b).

Although South African English does have **boss boy** 'a man, usu. African, in charge of a gang of mine- or other workers' (Branford and Branford 1991), it is probable that the two South Africans quoted above actually said *baas*, which Keller and Clines, being speakers of American English, took to be identical to American English *boss*. Here, then, we see the frequent phenomenon, found in every language, of the unfamiliar being reinterpreted as the familiar (in essence, Keller and Clines folk-etymologized South African English *baas* as American English *boss*). We would therefore not want to use those two quotations as evidence for *boss* as an address form in South African English (see **stand on line** below for a similar problem).

Keller presumably realized his mistake a few days later, as may be seen from Keller 1994h, where we read: "Mr. Mandela said [in his state-of-the-nation speech that] the new tolerance must include an end to the casual racism

that still permeates work places and social encounters. Blacks will not tolerate being called 'kaffir' or 'boy,' and whites will not be deferred to as 'baas,' he said."

Capetown

Discussion: In current normative English, some place names end in **Town** and others end in **-town**. Thus, although current English as a whole has both spellings, the name of any specific place so ending has by now been standardized one way or the other (for example, **Cape Town** vs. **Grahamstown** and **Sophiatown**). Given that lack of uniformity, we may expect non-natives to use wrong spellings. Indeed, American publications often have **Capetown** instead of **Cape Town**. In respect of place names, then, we would be cautious in using non-South-African sources.

In a similar vein, we may note that certain American publications write **KwaZulu** rather than **kwaZulu** (the latter being the official spelling in South Africa) because Americans are not used to seeing place names beginning with a lower-case letter. That is not to say that **KwaZulu** and other such spellings are absent entirely in South African English: **South Africa: a World in one Country: Travel Guide** mentions the **Tourism Association of Natal and KwaZulu** (p. 121) and **KwaMatiwane** (p. 54).¹

Non-South-Africans may likewise misspell abbreviations. South African usage seems to be only **C.T.** 'Cape Town', whereas **CT** is sometimes found in American publications, probably because in recent years the United States Postal System has uniformized the abbreviations of the names of the American states by, inter alia, removing all periods (e.g., **NY** instead of **N.Y.**).

And the same may be said of South African personal names. For instance, under the influence of the French "noble" particle **de**, **The New York Times** consistently writes **Mr. de Klerk** (see the quotation *securocrat* below) and **F.W. de Klerk**, when in point of fact that is not a French word at all but the Dutch definite article **de** (Dutch **de klerk** 'the scribe, the secretary; the cleric [here: member of a minor religious order, permitted to marry]') and the Afrikaans (hence also South African English) custom is to use a lower-case letter only when the name is preceded by a given name or the initial(s) of a given name (thus, **Frederik Willem de Klerk**, **F.W. de Klerk**, **Mr. Frederik Willem de Klerk**, and **Mr. F.W. de Klerk**, but **Mr. De Klerk**, "I spoke with **De Klerk** this morning," etc.).² Again, we should be careful in using non-South-African

¹ The guide bears no date which a layperson can understand, but those in the know will probably be able to infer it from "ISBN 086485 369/6Travel Guide/Eng/92/70 (Reprint)," which appears on the last page. The guide was sent to me by the South African Tourism Board in New York City in May 1994.

² D.J. van Schalkwyk tells me that **van** (as well as **van der** and **van den**, **de**, **du**, **ten**, and **ter**) is the usual spelling in Afrikaans family names, except when they occur without given names or the initials of given names, in which case **Van** is used (likewise **Van der**, **Van den**, **De**, **Du**,

sources to glean South African proper names.

Remark from D.C. Hauptfleisch: Dit is my indruk dat C.T. die gebruiklikste afkorting vir Cape Town is, hoewel CT ook voorkom wanneer afkortingspunte in bepaalde situasies nie gebruik word nie, bv. in vlugroosters. Vergelyk L.A./LA (Los Angeles) en N.Y./NY (New York).

Discussion: D.C. Hauptfleisch's last sentence refers to older and newer American English usage. Years ago, only L.A. and N.Y. were used.

chalk board 'blackboard'.

Discussion: This usage did not turn up in any dictionary of British English consulted, but a thorough investigation of British English (including the interrogation of native speakers) is needed before we may conclude that this usage is a South-Africanism. If it is, we would then look for an etymology (an innovation not due to the influence of any other language? a translation from some language of South Africa?). Current American English seems to have only **blackboard**, which is frequent in South African English too.³

chocolate *contemptuous and offensive* 'non-White'.

Discussion: The word is so defined in an American newspaper, but it is not clear whether this is a noun, an adjective, or both. Whether this is a translation of the Afrikaans word for 'chocolate' also needs to be determined.

co-anthem 'each of the two songs, "Die Stem van Suid-Afrika" and "Nkosi Sikelel' iAfrika," which the Interim Constitution of South Africa recognizes as official national anthems'.

Ten, and Ter). If a title precedes, spelling is likewise with a capital letter if given names or their initials are omitted, e.g., **Mnr. Van Biljon**. For purposes of alphabetization, all elements of the family name are taken into account, though sporadic attempts have been made to disregard these particles and consider only the chief element of the name.

Afrikaans-speakers appear to be extremely sensitive to the question of lower vs. upper case in their family names if we may judge from the fact that several non-South-African speakers of English have told me that Afrikaans-speakers got angry when they used one case instead of another (thus, for example, writing **Johan Van Biljon** instead of **Johan van Biljon**). The error, not intentional, in part derives from unfamiliarity with the Afrikaans rules (which are not simple) and in part results from the Afrikaans custom of using all capitals when typing the writer's name at the end of a letter (a frequent custom in bibliographies too). It is impossible to tell from **F.W. VAN DER MERWE**, for example, whether one, two, or three capitals should be used. The solution is to abandon all-capitals and thus make it crystal-clear to one's addressee what the correct spelling is.

³ No later than 1954 it was determined in the United States that a certain shade of green is easier on the eyes than black, as a result of which boards so colored were introduced into American schools. Some people called them **greenboards** at the time; I do not know whether that usage caught on.

Discussion: Several countries, like Belgium, Canada, Luxembourg and Switzerland, have an anthem with official versions in more than one language, but none, so far as I know, has more than one anthem. This word is thus in all likelihood a South African innovation, though since it was found in an American source, we first want to attest its presence in South African English (the American reporter using it might have coined it himself) and only once that was established would we try to see where the word was coined.

Inasmuch as South Africa has three capitals (Pretoria, the administrative capital; Cape Town, the legislative capital; and Bloemfontein, the judicial capital), it would be good to find out whether South African English has *co-capital, which, if it does exist, may be a South African coinage.

Day of the Heroes 'since 1992, the name of the South African national holiday till then called **Day of the Vow**; it now celebrates not only the voortrekkers but Black South Africans too'.

Discussion: The foregoing definition is based on an account in *The New York Times*, but it seems unusual, in light of new conditions in South Africa, that only voortrekkers and Blacks would be celebrated. Might it not honor all South African heroes, regardless of ethnicity?

departures hall

Discussion: On 27 April 1994, a reporter speaking on American television from Johannesburg used **departures hall** to refer to a certain structure at Jan Smuts Airport. He seemed to be a speaker of British rather than South African English, but I am not sure (he was definitely not an American). British usage appears to be **departure hall** (like **departure platform** and **arrival platform** at railways stations). To an American ear, only **departure hall** sounds familiar (though John F. Kennedy Airport, in New York City, has an **International Arrivals Building**). It thus remains to be determined whether South African English has **departures hall**, **departure hall**, or both.

After the foregoing was written, I found **International Arrivals Hall** (referring to Jan Smuts Airport) in a South African publication. It is thus clear that South African English has at least **arrivals hall** and, by implication, **departures hall**.

Die Stem and Die Stem van Suid-Afrika

Discussion: I had thought that **stem** in **Die Stem** and **Die Stem van Suid-Afrika** had its literal meaning ('voice'), which is the Branfords' understanding too (see **Stem**, **Die** in Branford and Branford 1991). Keller 1994f: A14, however, has 'The Call of South Africa' and later articles in *The New York Times* use that translation too. I suspect that Keller was misinformed (and later copied by other reporters for that newspaper), but we would want an authoritative ruling

from someone in the know. It is possible that, although the Afrikaans common noun stem means 'voice', the official English translation of the anthem has **Call earlier or later** 'sooner or later' [translation of Afrikaans *vroeër of later* 'idem']

Discussion: Keller 1994i quotes Sampie Terreblanche, a native speaker of Afrikaans: "But earlier or later — and let it not be too late — he will have to make unpopular decisions." From just this single instance of the item, we cannot determine its currency.

exchange x with y 'to substitute y for x, replace x by y'.

Discussion: F.W. de Klerk is quoted in *The New York Times* of 28 April 1993, p. A7, as having said "You'll just exchange one form of suppression with another form of suppression, and one form of liberation movement with another form of liberation movement." General English has **exchange with** only when the object of **with** designates one of the exchangers ("exchange posts / seats / places / words / etc. with someone"). Otherwise, **exchange** takes **for** ("to exchange old ones for new ones," etc.). Afrikaans does not appear to have induced **with** in this quotation (Joubert 1992 gives — *vir* — *ruil*, — *vir* — *verruil*, — *vir* — *inwissel*, — *vir* — *uitwissel*, and — *deur* — *vervang*, that is, with *vir* 'for' or *deur* 'through'). Nor is Afrikaans — *in die plek van* — *stel* 'to substitute x for y' relevant here. One of the following, therefore, must be correct: [1] De Klerk was misquoted; [2] he had **replace with** in mind at the moment (in which case, this would be a slip of the tongue); [3] this is an idiolectalism in his English (in which case it is presumably induced by **replace with**); or [4] this is a South African English usage of wider currency.

gnarly surfing

Discussion: Lighter et al. 1994 notes that the 1977 edition of Filosa's *Surfing Almanac*, p. 186, lists the surfers' term **gnarly** and defines it as meaning 'big, hairy surf' in South African English and 'challenging surf, but rideable and fun' in American English. Since non-professional dictionary-makers are usually unaware of the lexicographical convention that, if possible, the definiens should belong to the same part of speech as the definiendum (the exception being definienda which are particles, since it is usually hard, if not impossible, to define, say, a conjunction by a conjunctive phrase), we cannot be certain that **gnarly** is a noun in South African or American English surfing terminology (as a literal interpretation of Filosa's definitions would imply). Either, then, the definitions need revision or, if they are correct, **gnarly** is elliptical (***gnarly surf** > **gnarly**).

See **over the falls** below for further discussion.

governor See **administrator** above.

imfece

Discussion: A review in *The New York Times* of a concert of South African music in New York City spoke of "ankle imfece rattles," without any graphic illustration or further details. Clearly, we need more information before a good definition can be written.

ingungu 'African friction drum made from a gourd'.

Discussion: The foregoing definition, which I inferred from a review in *The New York Times* of a concert of South African music in New York City, may be too narrow or too broad. See **mbube** below for discussion of the problem.

in-waiting

Discussion: I first saw **in-waiting** in the collocation **the government-in-waiting** 'the Blacks of South Africa who expect to assume power after universal suffrage is enacted and elections are held in the country' (the source was an American publication). It seems to have been suggested by **government-in-exile** and **lady-in-waiting** (though in a different sense of *wait*). ***Government-in-the-wings** would have been a better choice. A quasi analog is Israeli Hebrew **hamedina shebaderech** (literally 'the state that is on the way'), which refers to the Jewish institutions founded in the Land of Israel before 15 May 1948 in anticipation of Jewish statehood there, which was declared on 14 May.

So far so good, but later the American media referred to Nelson Mandela as **the president-in-waiting**, from which it became clear that the entry should not be for **the government-in-waiting** but for **in-waiting** (with **government-in-waiting** and **president-in-waiting** as two frequent collocations illustrating the word). The question is thus whether those are the only two collocations in which **in-waiting** in this special sense is used or there are more; and since I found it only in American sources, we would also want to know whether it is used in South African English (if it is, the next question would be whether it was coined in that variety).

The foregoing reminds us of an entry in Branford and Branford 1991 headed **State President**. Since the adjective **state / State** in that sense is used in any number of other collocations too (like **the state departments, state agencies, the State Library, the State Printer, and the State Security Council**), this use of the word is not unique to **State President**. Hence the entry should be for **state / State**, with **State President** merely as one of the examples (the etymology being "literal translation of Afrikaans **staat- / Staat-**").

See **mbube** below for further discussion.

isigubu 'African cylindrical drum made from a hollow log'.

Discussion: The definition, inferred from a description of the instrument in a review in *The New York Times*, may be too narrow or too broad. See **mbube** below for discussion of the problem.

isicathamiya 'kind of Zulu entertainment, which includes music, singing, and dancing' [< Zulu, lit. 'stalking; tip-toeing', so called because this entertainment, which arose in rural areas, originally included hard-stomping dance steps, but when it was brought to urban areas, neighbors complained of the loud noise and the dancing was consequently made softer].

Discussion: The definition, inferred from a review in *The New York Times* of a concert of South African music in New York City, may be too narrow or too broad (see **mbube** below for discussion of the problem). The etymology, taken from that review, needs to be verified (newspapers and other popular prints often contain etymologies which are partly or fully wrong).

it

Discussion: It is in certain instances used as the object of a verb in a main clause as the anticipation of a subordinate clause beginning with *that*, *to*, or *of*, as illustrated in these sentences: "I think it likely that we will be able to...", "I believe it likely that she will...", "I suppose it wise not to leave just when...", "I deem it justified not to take any further measures," "I find it prudent at this time not to attempt any...", "I believe it my duty to tell you that...", "They're making it hard to believe that anyone could...", "We think it well not to say...", "He left it to us to find...", "He took it into his head to tell them that...", "You may rely on it that nobody will ever...", "She saw to it that nobody leave without...", "I want to make it clear that you cannot...", and "They made it a point of never going..." So far as I am aware, all of those usages are standard English and omission of it would be a non-native error.

The New York Times of 3 May 1994, p. A16, quotes F.W. de Klerk as saying "I should like to make clear that I believe that my political task is just beginning." An American ear expects *would* rather than *should* and *make it clear that*.... Since the quotation is taken from a speech which De Klerk made partly in English and partly in Afrikaans, but the newspaper gave the entire speech in English (without indicating which part is original and which translated), it is not clear whether it was De Klerk or the Afrikaans-English translator who omitted it. In any case, the omission seems likely to be an Afrikaansism. How widespread it is remains to be determined.

Use of it where American English would not have anything is also found: in his inaugural address (10 May 1994), Nelson Mandela said "We understand it still that there is no easy road to freedom" and "We know it well that none of us acting alone can achieve success."

jingo *offensive n. and adj.* 'Black'.

Discussion: This word was found in a possibly unreliable source. Its form, meaning, and currency thus need to be scrutinized.

Remark from D.C. Hauptfleisch: Ek ken nie **jingo** in Suid-Afrikaanse Engels in die betekenis 'Black' nie, ook nie in Afrikaans nie. Dié woord is in Suid-Afrikaanse Engels direk uit Engels ontleen (sien **Compact Oxford Dictio-**

nary⁸, 1990, vir sy Engelse betekenisse en by jingo!). In Afrikaans het jingo onder meer die betekenis gekry van 'n sterk Engelsesinde Suid-Afrikaner'.

Discussion: Having mislaid the quotation, I can recall only that it was in English. In light of D.C. Hauptfleisch's remark, my guess is now that the word was used there to mean 'very pro-British South African' and that the etymology is probably: < Afrikaans jingo 'idem' = shortening of English by jingo!.

Kaffir

Discussion: Here the problem is not meaning or origin but currency. As an offensive word, **Kaffir** had seemed to me, as an outsider, to be limited to White English, though Clines 1994a: A6 has: "As mixed-race supporters openly denounce blacks with the shouted racist epithet 'kaffirs!' at his rallies, Mr. Kriel, among the least penitent of the ruling old guard, accepts the cheers and warns of blacks' taking power." Apparently, then, the word is of wider currency than I had thought. See *mdube* below.

KwaZulu See *Capetown* above.

main. E.g., "main ou," "main plan," and "That's really main, man."

Discussion: This word (given in Hanks 1981) needs to be defined and etymologized (it is presumably from Afrikaans).

mbube 'harmonies sung by male Zulu singers'.

Discussion: The definition, inferred from a review in *The New York Times* of a concert given by South Africans in the United States, may be too narrow or too broad. That is, this particular concert may well have featured male Zulus, though such harmonies may also be sung by females, non-Zulus, or non-Zulu females (in which case the definition is too narrow). Or, perhaps these are special types of harmonies or special types of singers (in which case it would be too narrow). Since the reviewer, an American, presumably did not know the word before attending the concert, his definition is probably based on what HE saw and heard on THAT PARTICULAR occasion, which may not have provided him with enough information to define the word correctly.

We thus have a problem analogous to the ones raised at *in-waiting*, **Kaffir** (both above). The fewer quotations we have, the less we may see of the total picture, whether it is a question of degree of productivity (as with *in-waiting*), meaning (as with *mbube*), or currency (as with **Kaffir**).

motor city and shack town

Keller 1994j calls Port Elizabeth "this motor city on the Indian Ocean" and mentions a "shack town." Since the nickname of Detroit, Michigan, is the **Motor City** (because American automobile manufacturers have their headquarters there), Keller is an American, and I have till now not found Port Elizabeth referred to as a motor city or as the Motor City, it is reasonable to assume that

motor city and the **Motor City** are probably American usages only. If so, Keller was merely applying an Americanism to a South African situation.

In **shack town** we presumably have just the opposite. American English has **shanty town**, not **shack town**. It is thus reasonable to assume that **shack town** is probably a South African usage.

The word probably in both of the preceding paragraphs is important: we would not want to remove it before investigating further. See also **Old Port Elizabeth** in section 2.

Mr. Dube 'personification of the male Black South African' [Dube is a frequent Black South African family name].

Discussion: At least since April 1994, the South African Defense Forces, in an effort to recruit Blacks, have published advertisements in the newspapers with a collage of tanks and jets accompanied by the slogan "Mr Dube, these belong to you." We would want to know whether this lexeme is limited to such advertisements.

Mrs. Mandela's football team *informal*.

Discussion: It was unclear from the passage in *The New York Times* where this item was found (exact reference mislaid) whether the sense is 'Winnie Mandela's bodyguards', 'Winnie Mandela's hit squad', or 'Winnie Mandela's bodyguards and hit squad', though another source made the sense clear: "[...] when she did return to Johannesburg, in 1985, she began the most controversial phase of her life. She surrounded herself with a group of young toughs who masqueraded as a soccer team but were in fact a private gang who guarded her and did her bidding" (Sparks 1994: 62). Although the label *informal* easily suggests itself from the literal meaning of the lexeme, we would also want to know whether it has any additional labels (*humorous? sarcastic?*).

murumbu 'pot-shaped African drum'.

Discussion: The definition, inferred from a review in *The New York Times* of a concert of South African music in New York City, may be too narrow or too broad. See **mbube** above for discussion of the problem.

over the falls *surfing* 'caught in the curl of a wave and sucked over with the wave as it crashes'.

Discussion: According to Lighter et al. 1994 (whence the definition), this lexeme is attested as a surfers' term in South African English since 1977 and in American English since 1981. The earliest quotations on hand are thus too close in time to allow us to decide in which direction influence has probably gone (the possibilities are at least American English < South African English; South African English < American English; South African and American English < some other variety of English). The fact that American English and South African English share two very specific surfers' terms (the other one is

gnarly, discussed above) suggests that they may share more. Since the only other English-speaking country where surfing is widespread is Australia, Australian English may be the "some other variety" suggested as a possible source.

Surfing contests between people from different countries and the circulation of surfing magazines of one country in others are the channels by which such terms may easily pass from one variety of English to another.

A study of South African surfers' terminology, in whatever languages it exists, with intra- and extra-South-African comparisons, would be useful. Whether any South African English surfers' terms are of Afrikaans origin remains to be seen.

pah! pah! pah!

Discussion: Allen 1994 quotes a 68-year-old Sowetan: "I saw kids running around in the street and getting shot and killed by police. The police would come — pah! pah! pah! — shoot the kids, then take them away." The American equivalent is **bang! bang! bang!**. Is this a nonce form? An idiolectalism? A Black South African English usage? A general South African English usage? Is it derived from an African language?

Peace Greetings See **unrest area** below.

post-apartheid *adj.* E.g., "What will post-apartheid South Africa look like?"

Discussion: Although the word has appeared several times in American sources and thus looks established both in American and South African English, it is not clear from the quotations when, precisely (if at all), the post-apartheid era began: with the election of Nelson Mandela to the presidency? when the previous government abolished this or that law enacted under apartheid? The words *if at all* are important because, unless this is a legal term (which it does not appear to be), people may use it without precisely defining the time from which it applies. Thus, it is clear that it does not apply to the time when apartheid was in full force and it does apply to the period beginning with the April 1994 elections, but what about the intervening stretch of time?

premier See **administrator** above.

the Presidency 'official residence of the State President (in Pretoria)'

Discussion: Since the United Kingdom does not have a president, this cannot be a usage adopted from British English. American English does have **presidency**, but since it is used only in an abstract sense, it is not likely to be the source of the South African English word. This, then, must be a South African innovation.

Since the South African government bureaucracy has been largely Afrikaans-speaking, this must be a translation of some Afrikaans term (and, in any case, Afrikaans must have an equivalent, which, since neither the Netherlands nor Belgium has a president, must be at least an Afrikaans neosemanticism if not an Afrikaans neologism rather than an inheritance from Dutch).

Since English *-cy* often corresponds to Afrikaans *-sie* (< Early Afrikaans *-tie* < Dutch *-tie*), the Afrikaans word in question is presumably *die Presidensie*. If so, South African English *the Presidency* is an anglicization of the Afrikaans word (rather than an extension of meaning of English *presidency*).

The Afrikaans word has a history too: it is presumably modeled on Dutch *die residentie* 'the royal residence' and its semantic development appears to be paralleled by that of South African English *drosdy* 'magisterial district of the *landdrost's* (q.v.) jurisdiction; the headquarters, and home of the *landdrost* (q.v.), the residency, also ~ *house*'.⁴ The word is derived from Dutch *drostdy*, which appears to have only the first meaning. From the appearance of *residency* in that definition it would seem that this word is used in a special way in South African English, a subject we leave for a future occasion.⁵

After the foregoing was written, I learned that the building erected in Bloemfontein in 1885 to serve as the official residence of the president of the Orange Free State is now called *the Old Presidency*. That confirms my assumption that we should look to Afrikaans for the source of *presidency* in the sense under discussion here, yet since the official language of the Orange Free State was Dutch, we may suppose the existence of South African Dutch **die Presidensie* in this sense. The etymological chain thus appears to be a bit more complicated: South African English *the Presidency* is an anglicization of Afrikaans *die Presidensie* and/or South African Dutch *die Presidensie*; the Afrikaans word is derived from the South African Dutch word; and the latter is modeled on Dutch *die residentie*.

prevail

Discussion: Bryson 1994 quotes Nelson Mandela: "We will continue prevailing upon him to accept the honor we are prepared to give him." This use of

⁴ Those definitions, taken from Branford and Branford 1991, can be rewritten succinctly and more accurately as 'district under the supervision of a *landdrost*' and '*landdrost's* home; *landdrost's* headquarters'.

⁵ How far back one would have to delve to elucidate the entire history of *residency* is not clear. For whatever it may be worth, let it be noted that J.A. Wilson's translation of "The Story of Sinuhe," which was written by an Egyptian during the second half of the twentieth century B.C.E., includes the term *Residence City*: "The messenger who went north or who went south to the *Residence City* tarried with me, for I used to make everybody stop over" (Wilson's translation may be found in Pritchard 1950: 18-22).

prevail is in principle acceptable ("I've always prevailed on them, I'm prevailing on them now, and I'll prevail on them in the future," etc.), but Mandela did not want to sound boastful. What he meant to say was "We will continue to try to prevail upon him [...]." This is presumably either a slip of the tongue, an idiolectalism, or a misquotation.

provincial administrator See **administrator** above.

provision *v.* 'to supply with something'. E.g., "Judge Johann Kriegler, the head of the electoral commission, said the group was 'satisfied that because of its difficulties in provisioning those areas, the voters there have not had a fair and free opportunity to express their views'" (Noble 1994b).

Discussion: The verb **provision** is general English, but, at least nowadays, it seems to be used mostly with respect to food (and, even in that sense, it is infrequent at least in current American English). If the word is current in British English in a general sense, it is not a South-Africanism. This, then, is an item to be checked with speakers of British English: would they use the word as Kriegler did?

puffadder *Namaqualand* 'mottled greenish sausage-like springbok bowel stuffed with pluck'.

Discussion: An American source gave this usage for Namaqualand, but that does not necessarily mean that it is limited to that area. Its spatial currency thus needs to be determined.

put under criticism 'to level criticism at, criticize'.

Discussion: This usage was heard one time, from Nelson Mandela. A slip of the tongue? An idiolectalism? A Black South African English usage? A more widespread South African English usage?

rand millionaire 'person who is worth at least one million rand'.

Discussion: Since Afrikaans presumably has an equivalent, we would want to know which language borrowed from which, if that is still ascertainable. See **securocrat** below for the same question.

[**reflexive pronouns**]

Discussion: A Zulu interviewed on American television in April 1994 said "If they attack us, we'll defend us." With just a single quotation for us in the sense of 'ourselves', we would consider this to be a slip of the tongue, an idiolectalism, or a sporadic non-nativism. A few days later, however, a native speaker of Afrikaans interviewed on American television used us in that very same way. This item, then, may be more than a sporadic non-nativism in South African English.

resources

Discussion: Keller 1994d quotes Nelson Mandela as saying "He's alarmed that we have to devote so much resources to blacks." **Resources** being a count noun, we expect **many**. A slip of the tongue? An idiolectalism? A Black South African English usage? A more widespread South African English usage?

say vs. tell

Discussion: When to use **say** and when **tell** is probably not completely reducible to rules. That non-native speakers of English make mistakes is clear from examples like "We tell each other, let's move away, maybe it's a bomb" (Cherry van Heerden, 18 years old, describing to a reporter how he and a friend near where a bomb went off decided to move away just before the explosion [Keller 1994e: A1]). To an American ear, "We said to each other" is the normal wording (also, the speaker's use of the present tense instead of the past does not sound native). South Africans' use of **say** and **tell** thus needs study.

securocrat 'hawkish member of the military-security establishment'. E.g., "For one thing, Mr. de Klerk, unlike his predecessor, P.W. Botha, was not a 'securocrat.' He has never had the insider knowledge of the security forces, or their full trust" (Keller 1994b). Also attributively, e.g., "the securocrat establishment" (Sparks 1994: 76).

Discussion: The definition needs review (for one thing, is 'obsessed with a Communist threat to South Africa' an essential part?). Was this word coined spontaneously in South African English or is it a translation from Afrikaans? See **rand millionaire** above for the same question.

sexuality education 'sex education'.

Discussion: A South African quoted in an American publication used this term one time. The definiens is the British and American English equivalent. A nonce form? A widespread usage?

shack town See **motor city** above.

shiwaya 'African vessel flute made from a hollow fruit shell'.

Discussion: The definition, inferred from a review in *The New York Times* of a concert of South African music in New York City, may be too narrow or too broad. See **mbube** above for discussion of the problem.

Some more! 'See you!'.

Discussion: This lexeme (given in Hanks 1981) needs to be etymologized.

speak to despatches

Discussion: The term was heard once on American television from a South African policeman or soldier, but with no definition. It being possible that I misheard him, the entry head may not be accurate.

Spear of the Nation 'anti-apartheid underground of the African National Congress'

Discussion: This name is presumably translated from some African language (Xhosa?). Its etymology thus needs to be investigated.

special voter 'South African allowed to vote on the first day of the panracial elections, 27 April 1994 (= any South African citizen abroad, any former South African citizen abroad, any nurse, any member of the police force, any elderly person, any ill person, any disabled person, or any non-violent prisoner)'.

Discussion: The definition offered here is based on reports in *The New York Times* and on American television, where several definitions, none pretending to be exhaustive and each partly different from the others, were given. The exact definition may easily be gotten from the Electoral Act regulating the elections of April 1994.

sport

Discussion: Keller 1994g writes: "'Now we can sing Die Stem at sport without being ashamed,' said Gary Brownlee, a 16-year-old student at King Edward High School here." In current American English, **sports** events would probably be most usual here. This use of **sport** is presumably general in South African English, where it may be of British English origin. If so, it is not a South-Africanism.

stand on line

Discussion: Mustain and Allen 1994 quote a White South African, probably a resident of Johannesburg: "'Where I voted, there were blacks and whites and colored and the mood of everyone was, 'Let's get rid of the crap in this country and just live together as equal people,'" said Raymond Gaddin, the 54-year-old owner of a camping-supply store. 'People were standing on line and laughing and going to get snacks for each other,' he added. 'When I got home, I went to the synagogue and prayed for the miracle we have received — an election that was like a revolution, but without any violence'."

British English has the verb phrases **form a queue**, **queue**, **queue up**, and **stand in a queue**. Most varieties of current American English have **form a line**, **get in line**, and **stand in line**. New York City English too has **form a line**, but it distinguishes **get in line** and **get on line**, as well as **stand in line** and **stand on line**: for example, to ask people to *get in line* in New York City English means (as it does in other varieties of American English) to ask people already standing in a line to make it straighter (so that they will be *standing in*

line), whereas **get on line** (which seems to be found only in New York City English) means 'to queue up', and **stand on line** (likewise apparently limited to New York City) means 'stand in a queue'.

So far as I can tell, South African English follows British English. If so, we expect Gaddin to have used **stand in a queue**. **Stand on line** is highly unusual coming from a South African (the possibility is remote that he is a transplanted New Yorker). My guess is that Mustain and Allen, both of whom are speakers of New York City English, felt that their readers would not understand **stand in a queue** and therefore silently replaced it by **stand on a line**.⁶

We would thus have here a case similar to **boss** (above), with the difference that here the change from a South African to an American English form was deliberate. For safety's sake, South African usage may be checked and Gaddin himself could be contacted.

state-of-the-nation speech 'address by the State President to the South African people on the state of the country, with an outline of the government's intended program (first delivered by Nelson Mandela on 24 May 1994)' [modeled on American English **State-of-the-Union message** / **State-of-the-Union address**].

Discussion: Since the **State-of-the-Union message** is mandated by the United States Constitution (Article II, Section 3), we would want to know whether its South African counterpart is mandated by South Africa's Interim Constitution. Keller 1994h, which is devoted to the speech, is silent on that point.

the third force 'the conspiracy at the top levels of the security forces in years just before the elections of April 1994 to sabotage the transition to majority rule'.

Discussion: The definition given above is more or less the one in Keller 1994a, but since a force is not a conspiracy, the definition is not quite accurate, though we can easily amend the wording to 'group of conspirators at the top levels...'.⁶

According to Keller 1994c, "Nelson Mandela has long argued that a 'third force' of high-ranking security officers was stoking the factional violence between his African National Congress and the Zulu nationalists of the Inkatha Freedom Party, as a way of prolonging white rule." From "long argued" we infer that a much earlier quotation than Keller 1994a can be found. If Mandela coined the term, he coined it in English. If he did not coin it, it must have either originated in South African English or be a translation of the corresponding Afrikaans term.

---

⁶ That reporters often do not quote verbatim even when they enclose other people's remarks in quotation marks may be seen from the fact that different newspapers may report different versions of the same utterance.

tilapia

Discussion: The first quotation for this word in the second edition of the *Oxford English Dictionary* is from "A. Smith *Illustr. Zool. S. Afr.: Pisces 5*," published in 1849. Since I do not have access to Smith's book and it is not listed in the bibliography of the *Oxford English Dictionary*, it may only be presumed that this is Andrew Smith, a Britisher who directed the Expedition for exploring Central Africa (1834-1836) and whose diary of the expedition has been published several times. *Tilapia* is Smith's Modern Latin coinage, which, the second edition of the *Oxford English Dictionary* says, may be composed of two Classical Greek words. Whether the fact that the tilapia is found in South Africa and is first mentioned, so far as is known, in a work about that country is enough to warrant consideration of *tilapia* as a South-Africanism depends on how *South-Africanism* is defined.

tri-partheid 'investment of an American firm in both a Black and a White South African firm' [catachrestic blend of *tripartite* and *apartheid*].

Discussion: The earliest quotation I have is from Lavan 1994, which suggests that this word was coined by Wallace Ford, an American. *Tri-partheid* is infelicitous because *apartheid* is irrelevant and *tripartite* does not mean what the coiner, whoever it may have been, thought it does. If the coiner was a South African and not Wallace, we have a South-Africanism. If it was Wallace or any other non-South-African, we have a non-South-Africanism of eminently South African interest. The problem is thus determining the topolectal status of the word. *Tri-partheid* and *Bantu knot* (above) are similar in certain ways.

unrest area 'area of unrest'.

Discussion: The American press reported on 29 March 1994 or thereabouts that Hennis Kriel, then South Africa's Minister of Law and Order, had declared certain parts of the country to be "unrest areas." Though American English does have *rest area* (designating a place on a highway where drivers may stop to rest), to an American ear *area of unrest* sounds much better than *unrest area*. Since Afrikaans has many compound nouns consisting of two nouns (joined in some cases by *s*) which correspond to English noun phrases consisting of a noun, a preposition, and another noun (e.g., Afk. *dankbetuiging* = Eng. expression of thanks, Afk. *sweetdruppel* = Eng. bead of sweat, bead of perspiration, and Afk. *waarnemingsvermoë* = Eng. power of observation), we may be certain that this is a literal translation from Afrikaans, especially since Afrikaans is the native language of Kriel and of many of the top officials of his ministry at the time. It might seem curious that native anglophone American reporters accepted *unrest area*, but on second thought they presumably wanted to quote Kriel verbatim. Here, then, all that remains to be done is find the Afrikaans etymon.

After the foregoing was written, I saw a National Party poster with the words *Peace Greetings* (April 1994) and noticed *stream bed* in Branford and

Branford 1991, where **poort** is defined as 'narrow pass or defile through mountains usu. along a stream bed'. Again, the construction with **of** would come more naturally to my lips (**Greetings of Peace, bed of a stream**) and I am now more inclined than ever to think that Afrikaans accounts for certain noun + noun collocations in South African English which in other varieties of English would be unusual.

volkstaat

Discussion: Branford and Branford 1991 define the word as "'White" republic envisaged by the *Afrikaner Weerstandsbeweging* (AWB) and other right-wing bodies'. As the aspirations of that movement change, the current definition will too. Just before the elections of April 1994, "'White" republic' seemed to have given way to 'autonomous Afrikaner province'. After the elections, the latter definition appears to have given way to 'autonomous Afrikaner area'. Perhaps the word will eventually refer to Orania.

A caption in *The New York Times* of 28 April 1994, p. A14, reads: "Bothaville: In a city considered 'volkstaat,' or white country, a lone black woman stood in line to vote for the first time. She said she could not give her name because it would violate the rules of the polling place." Since no South African is quoted and the caption-writer was presumably a speaker of American English, use of **volkstaat** as a mass noun here is likely to be an American English nonce form, especially since it is immediately followed by the mass noun **white country**. Cf. **Marlboro country**, in American advertisements for Marlboro cigarettes, which the caption-writer may have had in mind.

volkstaater

Discussion: The current meaning is 'supporter of the idea of a volkstaat' (however **volkstaat** is defined), but if such an entity is established, **volkstaater** would presumably come to designate a native and/or resident of it. The word is presumably of Afrikaans origin.

zippo 'homemade shotgun'.

Discussion: The difficulty does not seem to be with the definition but with the etymology. At first I thought of "< **Zippo**, brand name of a cheap, expendable cigarette lighter" but later recalled that American English slang has **zip gun** 'homemade pistol' (at least since the 1950s). Is **zippo** from **Zippo**? Is it based on **zip gun**? Are both possibilities correct?

zenick

Discussion: The quotation (mis)laid says that **zenick** and **suricate** are synonyms. That needs to be verified. Whether the word is a South-Africanism needs to be determined and it requires an etymology.

4. Conclusions

The foregoing material was gathered in the course of about a year and a half by someone who has access to few South African sources and who devotes only a small part of his research time to South African English. Even if we discount the items that would have to be discarded if they turned out not to be South-Africanisms, the fact that so much was collected with so little means suggests that an intensive, systematic comparison of British English and South African English would turn up a myriad of South-Africanisms hitherto unrecorded or, at least, recorded but not identified as South-Africanisms.

The material appears to suggest that an outsider who occasionally peers into the fishbowl may contribute by suggesting *possible candidates* for inclusion in a differential dictionary and may *ask the right questions* but he lacks much of the knowledge needed to determine the synchronic status of the items (meaning, register, currency, etc.). What's more, it is by no means certain that all of the items in section 2 could go into a dictionary without further treatment. On the other hand, the fact that many dictionaries compiled by native speakers are bad shows that native competence is no guarantee of success either.

If all researchers should exercise great caution in using primary and secondary sources, that is doubly true of outsiders and triply true of outsiders using outsiders' sources (see *boss* and *stand on line*, both in section 3). Definitions written by non-linguists should be used critically: non-linguists may underdefine, they may overdefine, they may write definitions which do not belong to the same part of speech as the definienda, and they may misdefine in others ways (see *the third force*, in section 3, where it is noted that a force is not a conspiracy).

The material also shows that the better one knows a language, the easier one can spot deviations from the norm.

With respect to etymology, whether one is or is not a native speaker is of secondary importance. Here, training in historical linguistics and familiarity with the inner and outer history of the languages involved are what counts the most. The fact that native speakers contrive and propagate folk etymologies shows that native competence is no guarantee of success in etymological research.

Outsiders may thus have a better preliminary view of the fishbowl than insiders, but insiders are needed to describe its current topography accurately — and neither insiders nor outsiders are necessarily better equipped to study the history of the fishbowl.

The time is long past when Roger Bacon (1214?-1294?), "the Admirable Doctor," could boast that he knew everything that the Christian world felt was known and worth knowing. Today, teamwork is the only way of compiling a good dictionary of any size.

Three Yiddish sayings: a shayles-khokhem iz a halbe tshuve 'a wise question is half an answer', alts in eynem iz nito ba keynem (= Latin non omnia eidem dei dederunt and non omnia possumus omnes), and fir oygn zenen beser vi tsvey por briln 'four eyes are better than two pairs of eye-glasses'.⁷

References

- Allen, Michael O. 1994. "Visit to Soweto: A tormented past, uncertain future: Poverty, violence crowds out hopes." *Daily News*, New York, 10 April 1994: 37.
- Branford, Jean. 1980. *A Dictionary of South African English: New Enlarged Edition*. Cape Town: Oxford University Press [rev. Hanks 1981].
- Branford, Jean with William Branford. 1991. *A Dictionary of South African English*. Fourth edition. Cape Town: Oxford University Press [rev. Gold 1992].
- Bryson, Donna. 1994. "'Incensed' Zulus to fight on, sez leader." *Daily News*, New York, 10 April 1994: 37.
- Clines, Francis X. 1994a. "De Klerk's Party Is Driving Wedge Between Nonwhites." *The New York Times*, 18 April 1994: A1 and A6.
- Clines, Francis X. 1994b. "South Africa Slips Quickly Into Parliamentary Routine." *The New York Times*, 8 May 1994: 10.
- Clines, Francis X. 1994c. "South Africa's Test Now: Grass-Roots Democracy." *The New York Times*, 21 May 1994: 6.
- Gold, David L. 1986. "Two Desiderata for Lexicography: Allolingual and Allotopolectal Collaborators and the Philological Review (With examples from Canadian, Bahamian, and South African English)." *Dictionaries* 8: 112-145.
- Gold, David L. 1992. Review of Branford and Branford 1991. *Lexikos* 2: 85-136.
- Gold, David L. 1993. Review of Joubert 1992. *Lexikos* 3: 303-313.
- Hanks, Patrick. 1981. Review of Branford 1980. *English in Africa* 8: 73-85.
- Joubert, P.A. 1992. *Bilingual Phrase Dictionary / Tweetalige Frasewoordeboek (E-A)*. Cape Town: Tafelberg [rev. Gold 1993].
- Keller, Bill. 1994a. "Inquest Finds South Africa Police Aides Zulus in Terror Campaign: Testimony Produces a Quandary for de Klerk." *The New York Times*, 19 March 1994: 1 and 7.
- Keller, Bill. 1994b. "War to Keep Apartheid Spawned Terror Network." *The New York Times*, 20 March 1994: 10.
- Keller, Bill. 1994c. "Election Worries: In South Africa, A White 'Third Force' of Violence Is Confirmed." *The New York Times*, 20 March 1994, section 4: 2.
- Keller, Bill. 1994d. "Mandela and de Klerk Square Off on TV." *The New York Times*, 15 April 1994: A10.

⁷ I would appreciate hearing from insiders who can answer any of the questions asked in this article. My thanks go to Solly Rechtman, who brought a number of South-Africanisms to my attention.

- Keller, Bill.** 1994e. "More Bombings Rattle South Africans." *The New York Times*, 26 April 1994: A1 and A8.
- Keller, Bill.** 1994f. "Blacks Seizing Their Moment: Liberation Day." *The New York Times*, 28 April 1994: A1 and A14.
- Keller, Bill.** 1994g. "Whites in South Africa Find The World Has Not Ended." *The New York Times*, 12 May 1994: A1 and A8.
- Keller, Bill.** 1994h. "Mandela Describes the Hard Work Ahead." *The New York Times*, 25 May 1994: A8.
- Keller, Bill.** 1994i. "Mandela Is Mr. Nice Guy, Irking Some Allies." *The New York Times*, 23 June 1994: A11.
- Keller, Bill.** 1994j. "Next for the New South Africa: Potholes and Taxes." *The New York Times*, 9 July 1994: 3.
- Lavan, Rosemary Metzler.** 1994. "Cautious, but optimistic on S. African prospects." *Daily News*, New York, 29 April 1994: 45.
- Lighter, J.E., with J. Ball and J. O'Connor.** 1994. *Random House Historical Dictionary of American Slang*. Vol. 1 (A-G). New York: Random House.
- Mustain, Gene and Michael O. Allen.** 1994. "Free at Last: Bright New Day: We're also set free by vote, many whites say." *Daily News*, New York, 3 May 1994: 4.
- Noble, Kenneth B.** 1994. "South Africans Extend Voting To Fourth Day." *The New York Times*, 29 April 1994: A1. This is a revised version of an interview which appeared in *Lexikos* 3: 227-258.
- Pritchard, J.B. (Ed.).** 1950. *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament*. Princeton: Princeton University Press.
- Rosenstein, Roy S.** 1993. "Broadening the Perspectives of South African English and Afrikaans Research (an Interview with David L. Gold on His Work in These Fields)." *Lexikos* 3: 227-258.
- Sparks, Allister.** 1994. "Letter from South Africa: The Secret Revolution." *The New Yorker*, 11 April 1994: 56-78.

Ostensiewe adressering in vertalende woordeboeke

R.H. Gouws, *Departement Afrikaans en Nederlands,
Universiteit van Stellenbosch, Suid-Afrika*

Abstract: Ostensive Addressing in Translation Dictionaries. From a semantic perspective the inclusion of translation equivalents can be regarded as the most important component of the lexicographical treatment in translation dictionaries. One seldom finds a complete agreement in the semantic scope of lemma and translation equivalent. Consequently the lexicographer has to include additional entries to achieve a relation of communicative equivalence between source and target language. The need for this additional information is especially noticeable in articles with an equivalent relation of semantic divergence. The polysemous character of the lemma compels the inclusion of different translation equivalents for each polysemous sense of the lemma. To assist the dictionary user in his choice of equivalents it is imperative that the equivalents should be complemented by contextual information.

Pictorial illustrations can be employed as a microstructural type to enhance semantic disambiguation. This ostensive addressing is not used properly in Afrikaans translation dictionaries. In contrast to the widely accepted point of view that pictorial illustrations only have an encyclopedic function this paper emphasizes their semantic importance, the extent of their lexicographical function and their range of application. Although the primary utilization of ostensive addressing is found in the differentiation of senses in equivalent relations of semantic divergence, it is also used extensively where a lemma has a low degree of translatability. The explicitness that can be achieved through the use of pictorial illustrations enhances the retrieval of information. This applies to both monolingual descriptive and translation dictionaries.

Keywords: ADDRESSING, COMMUNICATIVE EQUIVALENCE, CONTEXTUAL INFORMATION, CONVERGENCE, DIVERGENCE, ENCYCLOPEDIA INFORMATION, EQUIVALENT RELATIONS, LEXICOGRAPHY, MEANING DIFFERENTIATION, OSTENSIVE ADDRESSING, PICTORIAL ILLUSTRATIONS, POLYSEMY, PRAGMATIC INFORMATION, SURROGATE EQUIVALENT, TRANSFER OF INFORMATION, TRANSFER OF MEANING, TRANSLATABILITY, TRANSLATION DICTIONARY

Opsomming: Vanuit 'n semantiese perspektief is die aangawe van vertaalekwivalente die belangrikste komponent van die leksikografiese bewerking in vertalende woordeboeke. Die semantiese bestek van lemma en vertaalekwivalent oorvleuel selde volledig. Gevolglik moet die leksikograaf aanvullende inskrywings voorsien om kommunikatiewe ekwivalensie tussen bron- en doeltaal te bereik. Die behoefte aan hierdie soort inskrywings is veral akueel in gevalle van 'n ekwivalentverhouding van semantiese divergensie. Die polisemie van die lemma lei hier tot die opname van verskillende vertaalekwivalente vir elk van die polisemiese onderskeidings van die lemma. Om die gebruiker te help met die korrekte keuse van 'n vertaalekwivalent is dit belangrik dat kon-

teksaanduidende inligting verskaf word.

Illustrasieprente is 'n tipe mikrostrukturelement wat gebruik kan word om semantiese ve-eenduidiging te bewerk. Dié ostensiewe adressering word tans nie in die Afrikaanse vertalende leksikografie benut nie. In teenstelling met die siening wat wyd gehuldig word dat illustrasieprente slegs ensiklopediese waarde het, wys hierdie artikel op die leksikografiese funksionaliteit en wye toepassingswaarde daarvan. Alhoewel ostensiewe adressering veral van waarde is om betekenisdifferensiasie by semantiese divergensie te bewerk, het dit ook 'n leidinggewende waarde in die artikels van lemmas met 'n lae graad van vertaalbaarheid. Die eksplisietheid wat deur illustrasieprente bewerk word, bevorder 'n beter ontsluiting van die aangebode inligting. Dit geld sowel vertalende as verklarende woordeboeke.

Sleutelwoorde: ADRESSERING, BETEKENISDIFFERENSIASIE, BETEKENISOORDRAG, DIVERGENSIE, EKWIVALENTVERHOUDINGE, ENSIKLOPEDIËSE INLIGTING, ILLUSTRASIEPRENTE, INLIGTINGSOORDRAG, KOMMUNIKATIEWE EKWIVALENSIE, KONTEKSTUELE INLIGTING, KONVERGENSIE, LEKSIKOGRAFIE, OSTENSIEWE ADRESSERING, POLISEMIE, PRAGMATIESE INLIGTING, SURROGAATEKWIVALENT, VERTAALBAARHEID, VER-TALLENDE WOORDEBOEK

1. Inleiding

Ontwikkeling gedurende die laaste twee dekades het talle verbeterings in die leksikografiepraktik tot gevolg gehad. Maar wat ewe belangrik en opvallend is, is die veranderinge op die gebied van die teoretiese leksikografie. Die teoretiese leksikografie is in hierdie tyd as 'n volwaardige subdissipline van die taalkunde gevestig. Terselfdertyd lewer die leksikografie steeds bewys van 'n aktiewe wisselwerking tussen die teoretiese en die praktiese komponent; 'n wisselwerking wat albei die komponente van die vakgebied bevoordeel. Dit bied enersyds 'n stel riglyne aan die leksikografiepraktik en andersyds is dit gerig op die formulering van 'n samehangende teorie. Een van die opvallende kenmerke van die onlangse metaleksikografiese navorsing is juis die strewe na die formulering van 'n algemene leksikografieteorie. So 'n teorie moet verantwoording kan doen van onder meer die taalkundige grondslae van die leksikografie, van al die inligtingstipes wat in 'n woordeboek hanteer word en dit moet leiding gee oor die voordeligste manier waarop die inligtingsoordrag kan plaasvind.

In 'n poging om in elke woordeboektipe 'n optimale inligtingsoordrag te verseker, staan die ondersoek na die inligtingsdigtheid van woordeboeke tans in die brandpunt van die metaleksikografiese gesprek. Volgens Hausmann (1989: 982) kan die inligtingsdigtheid van 'n woordeboek beskou word as die kwantitatiewe verhouding tussen die woordeboek se makro- en mikrostruktuur. 'n Toename in mikrostrukturele inskrywings verhoog gevolglik die inligtingsdigtheid. 'n Woordeboek kan óf makro- óf mikro-georiënteerd wees, of dit kan 'n onpartydige oriëntering handhaaf. Hoe hoër die inligtingsdigtheid

van 'n woordeboek hoe sterker is sy mikrostrukturele oriëntering.

Weens die beperkte ruimte in 'n woordeboekartikel lei 'n verhoging in die inligtingsdigtheid dikwels tot 'n implisiete aanbieding van sekere inligtingstipes. Eweneens lei 'n mikrostrukturele oriëntering daartoe dat een inskrywing dikwels meer as een funksie moet verrig, vergelyk Hansen (1990: 96). Ter illustrasie hiervan kan die behandeling van die lemma *lusteloos* in *Groot woordeboek* nagegaan word. Hierdie lemma kry die volgende vertaalekwivalentparadigma:

listless, spiritless, apathetic; dull, languid, flat;

Op grond van die redaksionele stelsel wat in hierdie woordeboek gevolg word, kan daar uit hierdie vertaalekwivalentparadigma afgelei word dat die lemma 'n polisemiese leksikale item is met twee polisemiese onderskeidinge. Dit word afgelei van die gebruik van die kommapunt tussen *apathetic* en *dull*. Kommas word gebruik om vertaalekwivalente te skei waartussen daar 'n sinonimiese verhouding bestaan en kommapunte skei vertaalekwivalente wat verskillende polisemiese onderskeidinge van die lemma verteenwoordig. Die sinonimiese verhouding tussen *listless, spiritless* en *apathetic* word deur die stelsel geïmpliseer. In hierdie artikel bestaan daar 'n ekwivalentverhouding van divergensie tussen lemma en vertaalekwivalente. Hierdie divergensieverhouding is van sowel 'n semantiese as 'n leksikale aard, vgl. Gouws (1989: 166 e.v.). Die polisemiese aard van die lemma lei tot semantiese divergensie terwyl die bestaan van twee doeltaalsinoniemparadigmas 'n voorbeeld van leksikale divergensie is. Die nie-alfabetiese ordening van *spiritless* en *apathetic* impliseer dat die laasgenoemde vertaalekwivalent 'n laer gebruiksfrekwensie het as die eerste. Die weergawe van hierdie vertaalekwivalente dra meer as een inligtingstipe oor. Dit is 'n voorbeeld van polifunksionele inskrywings. Implisietheid en polifunksionaliteit verhoog die inligtingsdigtheid van die woordeboek en bemoeilik 'n eenduidige ontsluiting van inligting.

Tans speel die gebruikersperspektief 'n dominante rol in die besluitneming oor die aard en aanbieding van inligting in woordeboeke. Dit word algemeen aanvaar dat die potensiele teikengebruiker van die woordeboek van bepalende belang is vir die tipe inligting wat in die woordeboek opgeneem word asook die manier waarop dit aangebied word. In woordeboeke wat gerig is op gesofistikeerde gebruikers is 'n hoë inligtingsdigtheid en die gepaardgaande toename in implisiete inligtingsoordrag aanvaarbaar. Daarteenoor moet 'n woordeboek wat saamgestel word vir gebruikers met 'n laer graad van woordeboekontsluitingsvaardighede van 'n baie eksplisiete inligtingsaanbod gebruik maak. Een van die metodes van 'n eksplisiete inligtingsaanbod waaraan nogmaals aandag gegee word, is om deur die gebruik van die metode van ostensiewe adressering die leksikografiese bewerking per illustrasieprent aan te bied.

2. Die begrip *ostensiewe adressering*

In die benoeming van die komponente van 'n woordeboek dui Hausmann en Wiegand (1989: 328) aan dat die basiese eenheid van 'n woordeboek die behandelingsseenheid is. Dit volg uit die bymekaarbring van 'n vorm (die lemma) en die inligting wat op daardie vorm gerig is. Binne 'n teksbenadering word daar na die lemma as die topiek verwys. 'n Woordeboekartikel het dus 'n tipiese tema / rema-struktuur. Die manier waarop die vorm en die inligting oor die vorm bymekaargebring word, is die adresseringsprosedure van die spesifieke woordeboek. Elke inskrywing is aan 'n bepaalde vorm, die adres, gerig. Die term adressering verwys na die gerigtheid van 'n bepaalde mikrostrukturele inskrywing. Inskrywings het meestal 'n lemmatiese adressering, d.w.s. hulle is gerig op die lemma. Tog is elke inskrywing nie noodwendig op die lemma gerig nie maar soms op ander mikrostruktuurelemente. Dit is 'n nie-lemmatiese adressering. Die adresseringstruktuur van 'n woordeboek verwys na al die verskillende tipes adressering wat daarin voorkom.

Die mees tipiese verhouding tussen die tema en rema word deur 'n verbale adressering aangedui. Voorbeelde hiervan is die verhouding tussen definiendum en definiens, die aangawe van grammatiese inligting wat die lemma geld of die gebruik van voorbeeldsinne as deel van die leksikografiese kommentaar op die lemma. Maar in die leksikografie is daar ook 'n gevestigde praktyk om inligting op 'n nie-verbale manier weer te gee. Een so 'n manier van 'n nie-verbale inligtingsoordrag is die gebruik van illustrasieprente. Illustrasieprente het 'n baie duidelike aanwysende funksie en die verhouding tussen die illustrasieprent en die betrokke topiek is 'n voorbeeld van ostensiewe adressering.

Die afgelope paar jaar was daar in die rekenaar-tegnologie dramatiese ontwikkeling wat die leksikografie tot voordeel is. In elektroniese woordeboeke word daar op groot skaal met illustrasieprente gewerk. In die CD-ROM-weergawe van die *American Heritage Dictionary* kan sommige illustrasieprente as 'n bewegende beeld op die skerm verskyn met gepaardgaande geluide. Alhoewel die metaleksikografie leiding moet gee oor die leksikografiese bewerking van woordeboeke wat in die elektroniese medium beskikbaar gestel word, is dit nie die teiken van hierdie artikel nie. Die tipe beeldmateriaal wat in hierdie artikel bespreek word, betrek slegs woordeboeke uit die gedrukte medium.

3. Agtergronds-inligting oor die gebruik van illustrasieprente in woordeboeke

Al-Kasimi (1977: 96 e.v.) wys op die belangrike rol wat illustrasieprente in menslike kommunikasie en die simboliese weergawe van taal gespeel het. Amos Comenius (1592-1670) het byvoorbeeld reeds nadruk gelê op die gebruik van prentillustrasies in die aanleer van taal. Illustrasieprente het redelik laat 'n

toetrede tot die mikrostruktuur van woordeboeke gemaak. Dit is eers met die publikasie van Ogilvie se *The Imperial Dictionary* (tussen 1847 en 1850) en die 1859-uitgawe van Webster se *An American Dictionary of the English Language* dat dié inskrywingstipe op die voorgrond getree het.

Hancher (1988: 93) toon aan dat John Locke reeds in 1690 die gebruik van illustrasieprente sterk aanbeveel het. Lock (1690: 523) het gesê dat sekere voorwerpe

"which the Eye distinguishes by their shapes, would be best let into the Mind in Draughts made of them and (such illustrations would) more determine the signification of such Words, than any other Words set for them, or made use of to define them."

Dit was ten dele hierdie siening van Lock wat die Merriams in 1859 oorreed het om illustrasieprente in Webster se *American Dictionary* te gebruik. Hulle het Lock aangehaal en gesê dat 'n goeie prentjie van die saak wat gedefinieer moet word dikwels 'n duideliker begrip van die saak gee as wat 'n verbale omskrywing kan doen. Hierdie beginsel is sedertdien deur baie leksikograawe aangehaal en gehuldig en het in baie woordeboeke neerslag gevind, onder andere in verskeie publikasies van Merriam-Webster. Tog is die onderliggende beginsels van die gebruik van illustrasieprente nog nooit ordentlik ondersoek en nagevors is nie. Hancher (1988: 93) wys op die behoefte aan navorsing oor kriteria vir die gebruik van illustrasieprente, die spesifieke medium wat gebruik moet word, byvoorbeeld tekeninge of foto's, die bestek van die illustrasieprent en die verhouding tussen die prentjie en die verbale definisie.

Roe (1987) benoem een van die mees tipiese funksies van illustrasieprente en gee terselfdertyd 'n aanduiding van 'n baie algemene persepsie oor hierdie inskrywingstipe as hy sê dat illustrasies sedert die middel van die negentiende eeu een van die belangrikste ensiklopediese elemente van woordeboeke was. Die persepsie dat illustrasieprente tot die ensiklopediese behoort, is in baie gevalle deur die woordeboeke self geskep omdat dit op 'n uiters arbitrêre manier opgeneem is en gereeld geen leksikografiese funksie vervul het nie maar eerder 'n subjektiewe oordeel vergestalt het. Uit Roe (1987) se bespreking van prente ter illustrasie van begrippe uit die plante- en diere-wêreld, in woordeboeke en handboeke, blyk die antroposentriese benadering van die skrywers baie duidelik. Alhoewel woordeboeke, anders as baie natuurkundehandboeke, meestal daarin geslaag het om 'n objektiewer voorstelling van die geïllustreerde saak te gee, is menslike kenmerke steeds aan sommige diersoorte toegeken. Volgens Roe was dit die negentiende-eeuse benadering dat die hoër primate nie net met mense vergelyk is nie, maar dit is ook van hulle verwag om soos mense te loop en op te tree. Woordeboekillustrasies weerspieël die betrokke leksikograaf se subjektiewe siening van so 'n diersoort, en die inligting is nóg realisties nóg semanties in orde. In handboeke en woordeboeke uit dié tyd word oerang-oetangs in illustrasieprente voorgestel as dat hulle regop loop;

dikwels selfs met 'n kerie in die hand (figuur 1). Woordeboeke se illustrasies was dikwels 'n korrekstief op die voorstelling in die natuurkundeboeke. Hierdie regstellende aksie het illustrasieprente as ensiklopediese inskrywings gebruik. Dit het die leksikografiese waarde daarvan in baie gevalle verlaag en die siening versterk dat illustrasieprente redundante inskrywings is.

Figuur 1

al, the *Pythecus satyrus*, and seems to be confined Malacca. It approaches any animal of its tribe. Utting in a perfectly erect posture with coarse hair of a red colour on its back it is about five inches. The is not known. A single of this species has been east six feet. It eats both

resembling it, is the chimpanzee (*Troglodytes nigerr.*)

Cuvier.

Orang-outang,
p. 918.

(Webster's American, 1854)

woods, fr. *orang*, man, and *utan*, a forest, wood, wild, savage. (Zool.) A large monkey (the *Simia* [or *Pythecus*] *satyrus*), in many respects approaching man more closely than any other known monkey. It is about five feet high, and covered with coarse hair of a brownish red or black colour, and has a bare face and a beardless chin. Its arms are very long, reaching to the ankles. The animal is a native of Sumatra and Borneo.

☐ The name is often abbreviated to *orang*, and is also written *orang-outan*, *orang-utan*, and *ourang-outang*.

Orang-outang (*Pythecus satyrus*).

(Webster's American, 1865)

Vir Afrikaans het die WAT ook die persepsie gevestig dat illustrasieprente eintlik maar die ensiklopediese en kosmetiese ter wille is. Alfabetiese onvanpaste kleurillustrasies soos WAT III (G) s'n van Suid-Afrikaanse wapens en WAT IV (H-I) s'n van wildsbokke is sprekende voorbeelde hiervan. In die leksikografie is mooi nie noodwendig funksioneel nie!

Ook Malkiel (1971: 377) stel dit uitdruklik dat 'n prentillustrasie eerder in 'n ensiklopedie hoort as in 'n woordeboek. Na aanleiding van hierdie soort uitspraak beweer Al-Kasimi (1977: 97) dat die gebruik van illustrasieprente selde in die literatuur oor leksikografie behandel word en waar dit wel behandel word, is die bespreking vol wanopvattinge omdat daar min waarde aan die gebruik daarvan geheg word. Sedert hierdie uitspraak van Al-Kasimi was daar gelukkig ingrypende veranderinge, vgl. onder meer Bartholomew en Schoenhals (1983), Landau (1984), Ilson (1987), Roe (1987), Hancher (1988), veral Hupka (1989, 1989a), en Jehle (1990).

Voor 'n bespreking van die leksikografiese funksie van illustrasieprente kort daar 'n evaluering van die wydgehooldige siening dat illustrasieprente slegs ensiklopediese inligting verteenwoordig.

4. Illustrasieprente: ensiklopediese inligting of nie?

4.1 Ensiklopediese inligting in verklarende woordeboeke

Die vraag na die ensiklopediese karakter van illustrasieprente moet in same-

hang met 'n uiteensetting van die algemene aard en omvang van ensiklopediese inligting in woordeboeke behandel word. In die Afrikaanse leksikografie het die begrip *ensiklopediese inligting* 'n uiters negatiewe konnotasie gekry. Dit spruit daaruit voort dat dié begrip hoofsaaklik gebruik is as deel van die negatiewe kritiek wat op die WAT uitgespreek is, vgl. in hierdie verband onder meer Combrink (1979), Odendal (1979) en Gouws (1985). Hierdie kritiek op die WAT was grootliks geregverdig maar dit moet nie gesien word as 'n ontkenning van die waarde van ensiklopediese inligting as sodanig nie. Die kritiek op die WAT was deurgaans op die oordrewe aard van die ensiklopediese inligting. Volgens Vos (1992: 38) het die skerp kritiek op 'n oormaat ensiklopediese inligting daartoe gelei dat daar soms te veel ensiklopediese inligting uit woordeboekartikels gehaal is. Vos sê dat as gevolg daarvan een van die belangrikste semantiese norme in die leksikografie oortree is, naamlik dat die betekenisverklaring volledig en ondubbelsinnig moet wees. Vergelyk hier ook Gouws (1986: 80). Vos (1992: 39) voer ook tereg aan dat ensiklopediese inligting wat 'n ondersteunende rol speel ten opsigte van betekenisverklaring toelaatbaar is. Maar as dit oortollig is en betekenis verdoesel, mag dit nie in die definieus ingesluit word nie.

Dat daar in 'n verklarende woordeboek, en veral in 'n omvattende woordeboek, noodwendig 'n sekere hoeveelheid ensiklopediese inligting moet wees, kan sonder meer aanvaar word, vgl. bv. Gouws (1989: 69). Wat eweneens aanvaar moet word, is die pleidooi vir 'n balans sodat daar nie sprake van oordrewe ensiklopediese inligting is nie. Die metaleksikografiese gesprek oor die hantering van ensiklopediese inligting was tot dusver veral gerig op eentalige verklarende woordeboeke. Ondanks baie aandag wat aan hierdie aspek gegee is, is daar nog geen eenduidige antwoord op die vraag na die grens tussen ensiklopediese en taalkundige inligting nie. Zgusta (1971: 198-9) sê die onderskeid tussen ensiklopediese en taalkundige woordeboeke is nie absoluut nie omdat daar in feitlik elke woordeboek 'n sekere hoeveelheid ensiklopediese inligting is. Hy beskou sommige van hierdie ensiklopediese elemente as onvermybaar. Wiegand (1988: 742-3) stel dit onomwonde dat dit verkeerd is om tussen woordeboeke en ensiklopedieë te onderskei op grond van 'n tweedeling tussen semantiese en ensiklopediese inligting in die leksikografiese definisie. Volgens Wiegand (om te verskyn) is die onderskeiding tussen semantiese en ensiklopediese data glad nie wetenskaplik vanselfsprekend nie.

Teenoor die streng onderskeid wat deur veral strukturele taalkundiges gemaak word tussen ensiklopediese en semantiese inligting, handhaaf volgelinge van die kognitiewe benadering 'n baie soepeler houding deurdat die toepassing van hulle teorie in die leksikografie daartoe lei dat die definisie inligting mag bevat wat andersins as buitetalig beskou word. Geeraerts (1986: 187) beweer dat 'n leksikale konsep al die inligting insluit wat daarmee geassosieer word, sonder 'n onderskeid tussen taalkundige en ensiklopediese inligting. Die toepassing van so 'n siening in die leksikografie hef alle beperkinge op die omvang van ensiklopediese inligting op en skep die geleentheid vir die

opname van 'n magdom inligting wat nie deel van die leksikografiese bewerking behoort te wees nie.

In hierdie verband beweer Vos (1992: 39) dat die kognitiewe semantiek van min waarde is vir die leksikograaf. Terwyl die leksikograaf op soek is na norme, hef die kognitiewe semantiek juis semantiese norme op omdat daar geen onderskeid getref word tussen die buitetalige en die talige werklikheid nie.

En nogmaals sit die leksikograaf tussen verskillende vure. Uit teenstellende semantiese teorieë moet hy 'n keuse maak waarvolgens hy die bewerking in sy woordeboek gaan doen. Hierdie moeilike posisie van die leksikograaf om verskillende taalteoretiese modelle te moet beoordeel, is een van die sterkste motiverings vir die formulering van 'n samehangende leksikografieteorie. Die bestaande semantiese modelle is nie in die eerste plek op die leksikografie gerig nie. Daar bestaan nie tans iets soos 'n model van byvoorbeeld leksikografiese semantiek nie. Voorstelle in verskillende taalteoretiese modelle kan nie sonder meer op woordeboeke van toepassing gemaak word nie. Om byvoorbeeld die sienings van die kognitiewe semantiek sonder meer te interpreteer as 'n model vir die beskrywing van betekenis in 'n verklarende woordeboek kan gewoon nie. Leksikograwe kan maklik mislei word deur te aanvaar dat die kognitiewe semantiek aan hulle die vryheid gee om op 'n onbepaalde manier ensiklopediese inligting op te neem. Die uitsprake van byvoorbeeld Zgusta en Wiegand impliseer nie so 'n oop hek nie. Wiegand (persoonlike mededeling) is van oordeel dat daar in 'n woordeboekdefinisie slegs soveel ensiklopediese inligting verstrekkend mag word as wat nodig is vir 'n duidelike en ondubbelsinnige betekenisoordrag. 'n Nougessette toepassing van die sienings uit die strukturele semantiek lei ook nie tot 'n bevredigende leksikografiese vergestaltung nie aangesien die gerigtheid op betekenisvasstelling deur 'n ontleding in semantiese komponente 'n klomp tersaaklike inligting ontken. Louw (1985: 59; 1985a: 159) se onderskeid tussen gemeenskaplike, diagnostiese en supplementêre komponente is 'n voorbeeldige aanpassing van die teorie van komponentontleding by die eiesoortige behoeftes van die leksikografie. Naas die eng betekenisinligting wat deur die gemeenskaplike en diagnostiese komponente weer-gegee word, bied die supplementêre komponente inligting van 'n meer ensiklopediese aard.

4.2 Ensiklopediese inligting in vertalende woordeboeke

In die leksikografiese gesprek is die begrip "ensiklopediese inligting" veral met betrekking tot verklarende woordeboeke gebruik. Daar word dikwels van die standpunt uitgegaan dat 'n vertalende woordeboek nie binne die bestek van ensiklopediese inskrywings val nie omdat hierdie woordeboeksoort nie 'n definiering van betekenis gee nie maar 'n stel vertaalekwivalente. So 'n siening verskraal die waarde van 'n vertalende woordeboek as 'n inligtingsbron.

Die semantiese lading van 'n vertalende woordeboek strek veel verder as die lysing van vertaalekwivalente. As 'n mens die teikengebruiker se behoeftes in gedagte hou, behoort dit duidelik te wees dat die vertaalekwivalente ter wille van 'n sinvolle betekenisoordrag juis van bykomende inligting voorsien moet word. Daarom is dit so belangrik dat daar baie meer konteksleiding en verklarende aantekeninge as deel van die leksikografiese bewerking verstrekkend moet word. Onderliggend hieraan is die vertrekpunt dat 'n vertalende woordeboek nie net vertaalekwivalente bevat nie maar 'n omvattender leksikografiese bewerking. Vergelyk in hierdie verband ook Gouws (1992). 'n Deel van die inskrywings mag van 'n ensiklopediese aard wees as dit kan help om 'die semanties-pragmatiese gehalte van die artikel te verhoog. Vertalende woordeboeke behoort gevolglik ook 'n optredegeleentheid aan illustrasieprente te bied.

4.3 Illustrasieprente en ensiklopedisiteit

Na aanleiding van die sensitiwiteit oor taalkundige teenoor nietaalkundige inligting word illustrasieprente in woordeboeke met reg soms as ensiklopediese elemente beskou. As deel van sy opdrag om 'n wye inligtingsoordrag vir gevorderde aanleerders daar te stel, neem die *Oxford Advanced Learner's Dictionary (encyclopedic edition)* byvoorbeeld heelwat eiename as lemmas op. In hierdie artikels word daar dikwels foto's ingesluit. Die lemma *Concorde* is vergesel van 'n foto van dié vliegtuig en in die artikel van die lemma *Nicholson* wat na die Britse skilder Ben Nicholson verwys, is daar 'n foto van een van sy werke. Hierdie illustrasieprente het 'n ensiklopediese funksie. Dit geld ook die funksie van talle illustrasieprente in die WAT. Waar die opname van 'n illustrasieprent gerig is op 'n oordrag van inligting wat nie nodig is vir 'n geslaagde betekenisoordrag nie, soos in die bogenoemde voorbeelde, is dié prente ensiklopediese inskrywings. Ensiklopedisiteit is ook ter sprake as 'n illustrasieprent dupliseerend optree omdat die inligting reeds per verbale definisie aangebied is. Maar dit moet onthou word dat die benadering om in 'n woordeboek ruimte te laat vir 'n sekere hoeveelheid ensiklopediese inligting, ook die opname van illustrasieprente geld. Om weer na die WAT te verwys: heelwat prente in die WAT is opgeneem as deel van die toelaatbare ensiklopediese belading van 'n omvattende woordeboek en dié adressering dra by tot 'n beter bewerking van die behandelingseenheid.

Ondanks hulle ensiklopediese optrede strek die leksikografiese funksie van illustrasieprente veel verder. Ongelukkig, in aansluiting by Al-Kasimi (1977: 197) se reeds genoemde uitspraak dat die gebruik van illustrasieprente selde in die leksikografiese literatuur behandel word, word die funksionele bestek van hierdie mikrostrukturele inskrywing te dikwels beperk tot 'n enkele waarde. Dit kan in 'n hoë mate aan onvoldoende navorsing toegeskryf word.

Navorsing behoort ostensiewe materiaal as 'n formele leksikografiese kategorie met 'n meerfunksionele optrede te bewys.

5. Illustrasieprente in verklarende woordeboeke

Illustrasieprente kan 'n belangrike rol speel in die oordra van semantiese en pragmatiese inligting maar dan mag dit nie op 'n arbitrêre en onsistematiese manier aangebied word nie. Die gebruik van illustrasieprente moet 'n deel van die omskrewe bewerkingsopdrag van die woordeboek wees en die adressering moet op 'n konsekwente manier toegepas word, vgl. ook in hierdie verband Al-Kasimi (1977: 100) se uiteensetting.

In 'n verklarende woordeboek moet 'n illustrasieprent 'n eenduidige betekenisoordrag help verseker. Die illustrasieprent kan óf 'n aanvulling tot die verbale definiens óf 'n selfstandige definiens wees. Die algemeenste optrede is as aanvulling tot die verbale definiens. Ook 'n nie-verbale definiens is verantwoordelik vir die primêre betekenisoordrag. In die *Duden Bedeutungswörterbuch* het die lemma *Specht* slegs die volgende semantiese bewerking: "ein Vogel (siehe Bild)" (figuur 2). In die plek van 'n verbale definiens is daar slegs 'n breë genusaanduiding met 'n artikel-interne kruisverwysing na die illustrasieprentjie wat verantwoordelik is vir die volle semantiese oordrag. Hier gaan dit om die behandeling van 'n lemma waarvan die referent waarskynlik bekend is aan die teikengebruiker. Vanweë sy eksplisietheid lei die illustrasieprent hier tot 'n onmiddelliker inligtingsoordrag. Die verbale definiens word ingekort ten gunste van die doeltreffender ostensiewe definiëring.

Figuur 2

Specht, der; -[e]s, -e: /ein Vogel/ (siehe Bild).

Speck, der; -[e]s; a) (bes. beim Schwein vorkommendes) viel Fett

enthaltendes Gewebe, das als dicke Schicht unter der Haut sitzt: das Schwein hat viel S. b) aus dem Fettgewebe bes. des Schweines gewonnenes Nahrungsmittel: zum Essen gab es Kartoffeln mit S.

Specht

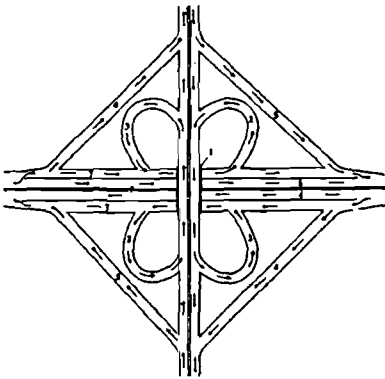
Daar bestaan verskillende motiverings vir die gebruik van illustrasieprente in woordeboeke. Naas die funksie om 'n kitsbetekenisoordrag te bewerk, word

illustrasieprente onder meer gebruik as hulle meer onderskeidende kenmerke besit as hulle verbale teenhangers, wanneer die verbale definiens onekonomies is of dit nie voldoende erkenning kan gee aan ruimtelike verhoudings nie (vgl. Al-Kasimi 1977: 100). Elke optrede van 'n illustrasieprent moet deur die spesifieke woordeboek en sy eie tipologiese kriteria bepaal word en die implikasies vir die artikelstruktuur moet besef en deurgevoer word. Ostensiewe definiëring moet 'n invloed op die omvang en inhoud van die verbale definiens hê. Dit is leksikografies onaanvaarbaar om naas die gebruik van 'n illustrasieprent ter wille van semantiese oordrag steeds 'n volle verbale definiens te hê. Hierdie soort duplisering van inligting kom dikwels voor omdat illustrasieprente nie as 'n formele leksikografiese kategorie hanteer word nie maar eerder as 'n toevallige en arbitrêre toevoeging tot die artikel gesien word. Die lemma *klawerbrug* word in *WAT VI* behandel. Die bewerking sluit 'n illustrasieprent plus 'n volledige verbale definiëring in. Die omvang van die verbale definiens verskraal die funksionele waarde van die ostensiewe inskrywing. Die tipe benadering is onaanvaarbaar en verlaag die gehalte van die woordeboek. (Figuur 3.)

Figuur 3

kla'werbrug. (padbou) Kruisingsbrugkompleks by 'n nagenoeg reghoekige kruising van twee hoofpaaie of snelweë op verskillende vlakke, waarby (by linksverkeer) voertuie wat regs moet afdraai uit die bo-oorpad n/d onderdeurpad, of andersom, nie die deurgaande verkeerstrome

deur kruising onderbreek nie, maar deur 'n geleidelike linksdraai beweging in 'n driekwertsirkel met 'n draaiafrit of draaioprit (klawerbladlus) langs b/d linkerbaanverkeer v/d dwarspad aansluit, terwyl linksaansluiting uit die bo-oorpad b/d onderdeurpad, of andersom, langs 'n diagonale (skuins) afrit of oprit (diagonale aansluitingspad) geskied, en waarby vir geleidelike vaartversnelling of -vermindering en vir die ineen- en uiteenvloeiing van verkeerstrome soms voorsiening gemaak word deur ekstra verkeersbane i/d onderdeur- en (of) die bo-oorpad; klawerblaarbrug—so genoem omdat die klawerbladlusse in vorm en rangskikking aan 'n klawerblaar (bet. I) laat dink:

VOLLE KLAWERBRUG

1. Brug	2. Draaioprit
3. Draaiafrit	2 en 3. Klawerbladlusse
4. Diagonale oprit	5. Diagonale afrit
4 en 5. Diagonale aansluitingspaaie	
6. Hoofverkeersbaan	
7. Ekstra verkeersbaan vir vaartversnelling of -vermindering	
8. Bo-oorpad	9. Onderdeurpad

6. Illustrasieprente in vertalende woordeboeke

6.1 Die basiese artikelstruktuur van 'n vertalende woordeboek

Volgens Wiegand (1989: 470) het selfs die eenvoudigste verklarende woordeboek 'n vaste struktuur met artikels wat telkens ten minste twee komponente bevat. Dit beskou hy as die basisstruktuur. Die woordeboekartikel bestaan uit die vormlike komponent, die lemma, en die semantiese kommentaar daarop. Op Wiegand se siening van wat alles in die semantiese kommentaar tuis behoort, word nie ingegaan nie. Volgens hierdie siening van Wiegand is die semantiese kommentaar 'n verpligte deel van die artikel van enige verklarende woordeboek.

Analoog hieraan werk Hansen (1990: 3) met die struktuur van artikels in vertalende woordeboeke. Sy beskou die lemma en die vertalingsprofiel, dit is die vertaalekwivalente en die inligting wat onmiddellik daarmee verband hou, as die verpligte komponente van 'n artikel in enige vertalende woordeboek. Soos die semantiese kommentaar in 'n verklarende woordeboek kan die vertalingsprofiel in 'n vertalende woordeboek verskillende mikrostrukturele inskrywings bevat. Die teikengebruiker van 'n spesifieke woordeboek sal die inhoudelike verskeidenheid van hierdie komponente bepaal. Ter wille van terminologiese eenvormigheid word die term "semantiese kommentaar" voortaan gebruik met verwysing na sowel verklarende as vertalende woordeboeke (vgl. Wiegand 1988a: 564). Dit vervang in hierdie bespreking die term "vertalingsprofiel". Die mees tipiese inskrywing wat saam met vertaalekwivalente in die semantiese kommentaar optree, is 'n betekenisdifferensiasie. Dit is, volgens Hansen (1990: 27), 'n semanties-pragmatiese inskrywing wat die gebruiker help om die korrekte vertaalekwivalent te kies. In hierdie artikelgleuf het illustrasieprente 'n funksionele optrede.

6.2 Die funksionele waarde van illustrasieprente

Illustrasieprente kan op verskillende plekke en met verskillende funksies in vertalende woordeboeke optree. In die bespreking wat volg, word daar net gewerk met hulle optrede as deel van die semantiese kommentaar van die artikel.

Al-Kasimi (1977: 98) ken twee funksies aan illustrasieprente in vertalende woordeboeke toe. Eerstens help hulle met die vaslegging van die verbale ekwivalente en, tweedens, dien hulle as veralgemenende voorbeelde wanneer verskeie prente gebruik word om die konsep te vestig wat geïllustreer word. Dit is belangrike funksies maar dit dek steeds nie die volle funksionele opdrag van hierdie inskrywings nie. Vervolgens word daar aandag gegee aan enkele ander motiverings vir die gebruik van ostensiewe inskrywings in die semantiese kommentaar. Dit moet ook in gedagte gehou word dat die adressering

van illustrasieprente nie altyd van dieselfde aard is nie. Ostensiewe adressering kan van 'n lemmatiese of 'n nie-lemmatiese aard wees. Die spesifieke mikrostrukturele optrede is telkens van bepalende belang. Twee motiverings vir die gebruik van illustrasieprente word vervolgens bespreek, te wete vertaalbaarheid en betekenisdifferensiasie. Aan gebruiksdifferensiasie word slegs kortliks aandag gegee.

6.2.1 Vertaalbaarheid

Alhoewel vertaalekwivalente verpligte elemente in die semantiese kommentaar is, is die hoofopdrag van die opsteller van 'n vertalende woordeboek nie net die gee van vertaalekwivalente nie, maar wel die daarstelling van doeltaalitems wat binne 'n spesifieke konteks in die doeltaal gebruik kan word om die brontaalvorm mee te vertaal. Volgens Hausmann (1977: 55) is dit nie woorde wat vertaal word nie maar woorde in bepaalde kontekste. Vertaalekwivalente moet op so 'n manier aangebied word dat die woordeboekgebruiker op 'n enkoderende manier daarmee kan omgaan. Ekwivalensie is 'n verhouding tussen die denotatiewe, konnotatiewe en sintagmatiese aspekte van lemma en vertaalekwivalent (Kromann e.a. 1984: 188). Wanneer 'n vertaalekwivalent verstrekkend word, moet die leksikograaf seker wees dat die ekwivalentverhouding aan hierdie vereistes voldoen. As daar nie in die doeltaal 'n leksikale item is wat so 'n verhouding met die lemma kan aangaan nie, moet die leksikograaf bykomende inligting verstrek ter bereiking van 'n verhouding van kommunikatiewe ekwivalensie. Kromann e.a. (1991: 2720) sê dat waar sowel die lemma as die vertaalekwivalent monosemies is en ooreenstem wat hulle denotatiewe en konnotatiewe waardes betref, is daar nie 'n behoefte aan bykomende semantiese inligting nie. So 'n soort lemma het 'n hoë graad van vertaalbaarheid.

Die vertaalbaarheid van 'n lemma word deur verskillende aspekte beïnvloed. Volgens Barchudarov (1979: 55) het verskillende betekenisstipes verskillende grade van vertaalbaarheid, met dié van referensiële betekenis die hoogste. Vertaalbaarheid hang ook af van die vertroutheid by die sprekers van die doeltaal met die saak waarna die lemma verwys. 'n Leksikale item met referensiële betekenis kan vir 'n bepaalde taalpaar 'n hoë graad van vertaalbaarheid hê omdat albei die sprekersgroepe die nodige verwysingsraamwerk het. Daarnaas kan dieselfde leksikale item met betrekking tot 'n ander doeltaal 'n lae vertaalbaarheidsgraad hê omdat dié sprekers 'n ander verwysingswêreld het.

Uit Kromann e.a. (1991: 2720) se aangehaalde siening dat artikels waarvan die lemma en vertaalekwivalent monosemies is en identiese konnotasies en denotasies het, nie bykomende semantiese inligting hoef te kry nie, volg dat sulke artikels nie illustrasieprente nodig het nie. Die genoemde eienskappe van hierdie lemmas en vertaalekwivalente gee ook aan hulle 'n hoë graad van vertaalbaarheid. Maar 'n hoë vertaalbaarheidsgraad alleen diskwalifiseer nie

die moontlike gebruik van illustrasieprente nie. Die vertaalbaarheid van 'n polisemiese lemma kan hoog wees wat al sy betekenisonderskeidinge betref. Die gebruiker van die woordeboek kan egter nie sonder verdere leiding 'n keuse uit die lys vertaalekwivalente maak nie. Bykomende semantiese inligting, byvoorbeeld betekenisdifferensiasie, is dan nodig en dit kan tot die funksionele gebruik van illustrasieprente lei.

Daar is verskillende redes vir 'n lae vertaalbaarheidsgraad. Die vertaalbaarheidsgraad van 'n bepaalde leksikale item is nie absoluut nie maar word deur die doeltaal bepaal. Lemmas in 'n vertalende woordeboek wat vir die spesifieke optrede 'n lae vertaalbaarheid het, se vertaalekwivalentparadigma behoort deur bykomende semantiese inligting aangevul te word. 'n Lae graad van vertaalbaarheid kan maklik verhinder dat 'n ondubbelsinnige betekenis-oordrag by die teikengebruiker uitkom. Die leksikograaf kan dalk 'n doeltaal-item kry wat semanties ekwivalent is aan die lemma maar ondanks die semantiese ekwivalensie kan kommunikatiewe ekwivalensie ontbreek omdat daar byvoorbeeld konnotatiewe, register- of gebruiksverskille tussen lemma en vertaalekwivalent bestaan. Die semantiese kommentaar van so 'n artikel moet inskrywings bevat wat gerig is op die bereiking van suksesvolle kommunikatiewe ekwivalensie. 'n Goed gekose illustrasieprent kan in so 'n artikel 'n funksionele en waardevolle mikrostrukturelement wees.

6.2.1.1 Nulekwivalensie

In die leksikografie word daar veral drie tipes ekwivalentverhoudinge onderskei, naamlik absolute, gedeeltelike en nulekwivalensie. Hierdie ekwivalent-tipes geld tussen pare leksikale items. Nulekwivalensie beteken dat daar vir 'n brontaalitem 'n leksikale gaping in die doeltaal is. Dit kan óf 'n referensiële gaping wees, waar die referent onbekend is in die doeltaal, óf 'n linguistiese gaping, waar die referent bekend is in die doeltaal maar daar nie 'n leksikale item is om dit mee te beskryf nie, vgl. Dagut (1981: 64) en Gouws (1989: 176). 'n Surrogaatekwivalent word dan verstrekkend deurdat die betekenis van die lemma deur 'n omskrywing of op 'n ander manier in die doeltaal aangebied word. In die geval van linguistiese gapings kan 'n kriptiese betekenisverklaring verstrekkend word omdat die doeltaalsprekers vertrou is met die referensiële waarde van die lemma. Referensiële gapings het ingrypende gevolge vir die leksikografiese bewerking van die lemma. Hier is 'n illustrasieprent dikwels meer werd as 'n dosyn woord.

Waar nulekwivalensie die gevolg is van 'n referensiële leksikale gaping in die doeltaal kan 'n surrogaatekwivalent selde 'n optimale betekenis-oordrag bewerk. Bykomende verbale inligting in die semantiese kommentaar sal in so 'n geval waarskynlik nie in 'n komplementêre verhouding tot die surrogaatekwivalent staan nie. Die nie-lemmatiese adressering van hierdie inskrywings sal eerder die surrogaatekwivalent as adres hê in 'n poging om die betekenis-

weergawe van die surrogaatekwivalent te verbeter. Hierdie elemente van die semantiese kommentaar gee gevolglik nie inligting oor die lemma nie maar lig die surrogaatekwivalent toe. In Van Dale se *Groot Woordeboek: Engels-Nederlands* word die lemma *dowerhouse* semanties soos volg bewerk:

"voor de weduwee bestemd huisje <op landgoed; als onderdeel v. weduwgift>."

Daar is 'n leksikale gaping in Nederlands en die surrogaatekwivalent is die omskrywing "voor de weduwee bestemd huisje". Op hierdie surrogaat word kommentaar gelewer met die inskrywings tussen die punthakies. In die punthakiegleuf word twee bykomende inskrywings gegee ter verheldering van die surrogaatekwivalent. Die punthakiegleuf is 'n komponent van die semantiese kommentaar en het die surrogaatekwivalent as adres. Dit is nie primêr inligting oor die lemma nie maar oor die doeltaalinskrywing. So 'n komponent van die artikel is nie regstreeks deel van die leksikografiese bewerking van die lemma nie maar vorm deel van 'n sekondêre bewerking met 'n ander behandelingseenheid as teiken. Die behandelingseenheid is die vertaalekwivalent en die bykomende inskrywings is nodig omdat die surrogaatekwivalent nie voldoende inligting bied vir 'n ondubbelsinnige betekenisoordrag nie.

Die gebruik van lemmatiese en nie-lemmatiese adressering in een artikel veroorsaak 'n topiekverskuiwing want elke nie-lemmatiese adres is 'n nuwe topiek binne die artikel (Hausmann en Wiegand 1989: 329). Topiekverskuiwing verhoog noodwendig die inligtingsdigtheid asook die moeilikheidsgraad van 'n woordeboekartikel. Betekenisoordrag word ten beste bewerk deur 'n lemmatiese adressering aangesien dié inligting regstreeks met die lemma in verband gebring kan word. Waar die semantiese kommentaar 'n surrogaatekwivalent bevat wat onvoldoende betekenisleiding gee, is dit beter om inligting te verstrek met 'n lemmatiese adressering. Illustrasieprente vul nie leemtes in die surrogaatekwivalent se inligtingslading nie maar bied 'n volledige betekenisoordrag naas die minder bevredigende verbale ekwivalent. Die verbinding van die verbale en die ikoniese medium lewer hier 'n suksesvoller resultaat. Illustrasieprente kan nie in die bewerking van alle lemmas aangewend word nie; die lemma *dowerhouse* leen hom byvoorbeeld in 'n vertalende woordeboek nie tot 'n ostensiewe adressering nie, maar waar die vertaalbaarheid van 'n lemma laag is weens die probleem van nulekwivalensie, het 'n ostensiewe ekwivalent 'n hoë inligtingswaarde; veral ook vanweë die lemmatiese adressering daarvan.

In sommige gevalle van nulekwivalensie word die betekenisoordrag beperk tot 'n onbevredigende surrogaatekwivalent; sonder die toevoeging van ander inskrywings in die semantiese kommentaar. In die Afrikaans-Duitse afdeling van Steyn e.a. se *Wörterbuch* kry die lemma *mahem* die volgende semantiese bewerking:

"eine Art Kranich."

Hierdie inskrywing is 'n surrogaatekwivalent met 'n lemmatiese adressering. Die lemma word binne 'n bepaalde semantiese veld geplaas maar glad nie verder onderskei van ander lede van dié klas nie. Die betekenisoordrag misluk grootliks. Die gebruik van 'n illustrasieprent in die semantiese kommentaar sou tot 'n veel beter leksikografiese bewerking gelei het. 'n Soortgelyke probleem in dieselfde woordeboek is die hantering van die lemma *malgas* wat slegs 'n omskrywende surrogaatekwivalent as enigste element in die semantiese kommentaar het:

"Seevogel (Kapküste) einer Gans ähnelnd."

Ook hier sou ostensiewe lemmatiese adressering die semantiese oordrag verbeter het. Waar die semantiese kommentaar beperk word tot 'n surrogaatekwivalent behoort dié ekwivalent so volledig as moontlik te wees en liefs, al is dit in 'n vertalende woordeboek, 'n volle verbale definiering van die lemma te gee. Tussen Nederlands en Engels geld nulekwivalensie vir die Nederlandse woord *klussenbus*. Van Dale se *Groot woordeboek: Nederlands-Engels* behandel die lemma *klussenbus* soos volg:

"bus taking (unemployed) people around to do oddjobs in the community".

Die surrogaatekwivalent is 'n volledige betekenisomskrywing. Geen illustrasieprent of ander bykomende inskrywings in die semantiese kommentaar is nodig om die betekenisoordrag te laat slaag nie. Waar 'n lemma 'n lae graad van vertaalbaarheid het en daar 'n verhouding van nulekwivalensie bestaan, is dit dikwels moeilik om 'n verhouding van semantiese ekwivalensie tussen bron- en doeltaal te bereik. Deur naas die surrogaatekwivalent ook ander inskrywings in die semantiese kommentaar op te neem, kan die probleem dikwels oorbrug word. Die regstreekse lemmatiese adressering van 'n ikoniese mikrostrukturelement kan help om ekommunikatiewe sukses te bewerkstellig. Dit is veral moontlik danksy die direkte en eksplisiete voorstelling wat tot 'n kitsontsluiting van inligting lei.

6.2.2 Betekenisdifferensiasie

6.2.2.1 By divergensie as ekwivalentverhouding

Divergensie is een van die ekwivalentverhoudinge binne die breër kategorie van gedeeltelike ekwivalensie. Dié verhouding geld wanneer daar vir 'n bepaalde lemma meer as een vertaalekwivalent bestaan, vgl. Rettig (1985: 94)

en Gouws (1989: 160). Die algemeenste voorbeeld van divergensie is semantiese divergensie wat voorkom waar die lemma polisemies is en daar vir elke polisemiese onderskeiding 'n ander vertaalekwivalent voorsien moet word. Een van die opdragte aan die leksikograaf is om in so 'n geval die nodige leiding te verstrek wat sy gebruiker daartoe in staat sal stel om die korrekte ekwivalentkeuse te maak. Daar is verskillende inskrywingstipes wat in die semantiese kommentaar opgeneem kan word om betekenisdifferensiasie te bewerk. Dit is 'n breë kategorie wat volgens Hansen (1990: 27) uit semanties-pragmatiese aangawes bestaan. As element van die semantiese kommentaar is illustrasieprente ook semanties-pragmatiese aangawes wat betekenisdifferensiasie ten doel het.

Een van die algemeenste gebreke in vertalende woordeboeke, en by name Afrikaanse vertalende woordeboeke, is die miskenning van die verwarring wat semantiese divergensie veroorsaak. Dit is geen vreemde verskynsel om in die semantiese kommentaar van 'n artikel in 'n vertalende woordeboek slegs 'n lysie vertaalekwivalente sonder enige toeliggende leiding te sien nie. Waar kontekstuele gegewens verstrek word, het die inskrywings 'n nie-lemmatiese adressering wat inligting oor die vertaalekwivalent verstrek om hom van die ander te kan onderskei. Waar daar tussen die bron- en doeltaalsprekers nie groot kultuurverskille bestaan nie, is bondige konteksleiding meestal voldoende om die onderskeid te ekspliseer en kommunikatiewe ekwivalensie te bewerk. Hoe groter die kultuurverskille tussen die twee sprekersgroepe, hoe omvattender moet die toeligtig wees om betekenisdifferensiasie te verseker.

In die bereiking van betekenisdifferensiasie help illustrasieprente om 'n verbale vertaalekwivalent aan die buitetalige werklikheid te veranker. By divergensie is die vertaalekwivalent die teiken van die illustrasieprent. Tog het die illustrasieprent nie net 'n nie-lemmatiese adres nie want al tree dit in die semantiese kommentaar op om toeligtig ter betekenisdifferensiasie by 'n bepaalde vertaalekwivalent te verstrek, bly dit terselfdertyd 'n ostensiewe vertaalekwivalent met 'n lemmatiese adres. Anders as verbale toeligtig wat vir betekenisdifferensiasie gebruik word, het illustrasieprente 'n dubbele adresseringsfunksie. Dit verhoog die eksplisietheid van die inligtingsaanbod en vergemaklik die gebruiker se taak om die korrekte vertaalekwivalent te kies.

Die *Kenkyusha's Lighthouse English-Japanese Dictionary* is vir Japannese teikengebruikers geskryf. Hierdie woordeboek maak op 'n voortrefflike manier gebruik van verskillende mikrostrukturele inskrywings, onder meer ostensiewe vertaalekwivalente, om betekenisdifferensiasie by divergensie te bewerk. Vergelyk die artikels van die lemmas *reed* en *spool* (figure 4 en 5). Die lemma *reed* het vyf polisemiese waardes met afsonderlike vertaalekwivalente vir elk. Vir die vertaalekwivalent van die dominante polisemiese onderskeiding word 'n illustrasieprent verskaf om 'n ondubbelsinnige inligtingsoordrag te verseker. *Spool* se twee betekenisonderskeidings kry elk 'n illustrasieprent met 'n pyltjie by die eerste prentjie om die spesifieke verwysing aan te dui.

Figuur 4

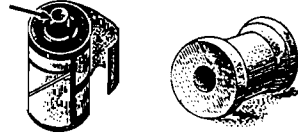
reed /ri:d/ 図 (reads /ri:dz/) 1 ㊦ あし, よし (国
生植物): Man is but a
reed, the weakest in
nature, but he is a think-
ing reed. 人間は1本のあしに
すぎない。自然の中でいちばん弱
い。しかし人間は考えるあしであ
る (フランスの哲学者パスカル
(Pascal) のことば)。2 ㊦ あ
し (全体)。3 ㊦ (クラリネッ
ト・サクソホンなどの) 舌, リード。
4 ㊦ あし笛, 牧笛。5 [the
~s] (オーケストラの) リード楽
器部; リード楽器の演奏者た
ち (全体; ㊦ orchestra 囲み)。 (同音 read!)

reed 1

Figuur 5

spool /spú:l/ 図 1 ㊦ (フィルムやタイプライターのス
プール, 巻軸。2 ㊦ (米) 糸巻き, 糸車 (英) reel)。

spool 1, 2

Die plasing van illustrasieprent is belangrik. Die *Specht*-voorbeeld uit *Duden* skei die prent van die res van die artikel. Hoe nader die prent aan sy adres geplaas word hoe hoër is sy inligtingswaarde. Die illustrasieprente by *reed* en *spool* word as deel van die betrokke artikels aangebied en dit lei tot 'n beter samehang tussen prent en teks. In die bewerking van tekskohesie is die onderskrif van die illustrasieprent belangrik omdat dit 'n skakel tussen die ikoniese medium en die verbale medium vorm. Hupka (1989: 707) beweer dat die onderskrif 'n kontroleringsfunksie uitoefen oor die interpretasie van die prentjie en dat dit die prent in die taal veranker. Die belangrikste inskrywing in die onderskrif is gewoonlik identies aan die lemma. Daarnaas bevat dit 'n verwysing na daardie betekenisonderskeiding wat die nie-lemmatiese adres van die prent is. In albei die genoemde *Lighthouse*-voorbeelde word dié inligting verstrek.

Lighthouse se ostensiewe adressering in die lemma *pigeonhole* se artikel is minder suksesvol. Daar is divergensie en die artikel maak vir twee polisemiese onderskeidingsvoorsiening. Die onderskrif van die illustrasieprent het nie 'n verwysing na 'n spesifieke betekenisonderskeiding nie. Dit verlaag die funksionaliteit van die illustrasieprent. (Figuur 6.)

Figuur 6

pi-geon-hole /pidʒɪnhəʊl/ 图 ㊦ (書類などの)
区分け棚, 整理棚。
一 ㊦ ① 1 区分け(整
理)棚に入れる; 分類整
理する。2 棚上げる,
後回しにする。

pigeonhole

6.2.2.2 By konvergensie as ekwivalentverhouding

Die spieëlbeeld van divergensie is konvergensie waar twee brontaalitems dieselfde vertaalekwivalent het. Omdat die bewerkingsrigting in vertalende woordeboeke vanaf die brontaal na die doeltaal is, is konvergensie 'n ekwivalentverhouding waaraan leksikograwe selde aandag gee. Die tipiese artikelstruktuur van 'n vertalende woordeboek het gewoonlik nie 'n gleuf vir ander brontaalitems nie. Waar 'n doeltaalspreker die teikengebruiker van 'n vertalende woordeboek is, is 'n betekenisdifferensiasie tussen brontaalitems met dieselfde doeltaalvertaalekwivalent van die hoogste belang. Hierdie verwysings kan op verskillende maniere hanteer word, maar dit mag nie beperk bly tot 'n blote kruisverwysing nie. Ook hier moet betekenisdifferensiasie plaasvind.

Getrou aan sy opdrag om die doeltaalgebruiker tot diens te wees, gee die *Lighthouse*-woordeboek uitvoerig leiding oor konvergensie. Verwysings na die ander tersaaklike brontaalitems word op verskillende maniere aangebied. Heel dikwels binne 'n raampie wat in die artikel geplaas word. Vergelyk die voorbeeld in die artikel van *examination*. Daar bestaan konvergensie met die Engelse woorde *examination*, *test* en *quiz* wat almal dieselfde Japannese vertaalekwivalent het. Die artikels van die laasgenoemde twee lemmas het kruisverwysings na *examination* se artikel. (Figuur 7.)

Figuur 7

ex·am·i·na·tion /ɪgzæməneɪʃən, eg-/ (exāmiNĀ-tjōn) [名] (~s /-z/)

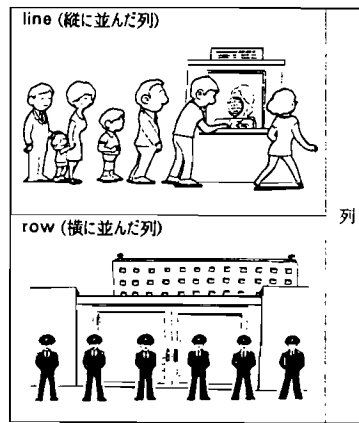
1 ㊦ 試験 (略式語では短縮して exam ともいう): an entrance examination 入学[入社]試験 / an oral examination 口述試験 / We are going to have an examination in English [history] tomorrow. あす英語[歴史]の試験がある / He passed [succeeded in] the examination. 彼は試験に合格した / I'm afraid Susan will fail the examination. スーザンは試験に落ちるのではないだろうか / Tom's performance on [英] in that examination was good [poor]. トムのその試験の成績はよかった[悪かった].

examination (地位や資格を与えるための)	試験
test (習得・理解の程度を見るための)	
quiz (簡単なテスト)	

Die gebruik van illustrasieprente is nogmaals 'n manier waarop 'n eksplisiete en kitsoordrag van die nodige inligting verstrek kan word. Prente wat na albei die brontaalitems verwys, word in die artikel van een lemma verstrek. Die ander lemma se artikel kan slegs 'n kruisverwysing na dié illustrasieprente bevat. Anders as in die geval van divergensie het hierdie illustrasieprente slegs 'n lemmatiese adressering, alhoewel die een prent telkens 'n artikel-

eksterne adres het. Daar bestaan 'n verhouding van konvergensie tussen die Engelse items *line* en *row* en die enkele Japannese vertaalekwivalent. By die tersaaklike polisemiese waarde van *line* gee *Lighthouse* 'n sprekende skets om *line* en *row* van mekaar te onderskei. (Figuur 8.)

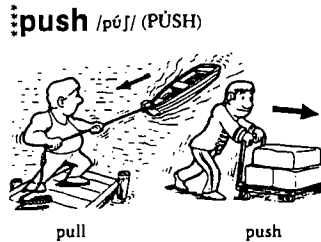
Figuur 8

6.2.2.3 In 'n semantiese veld

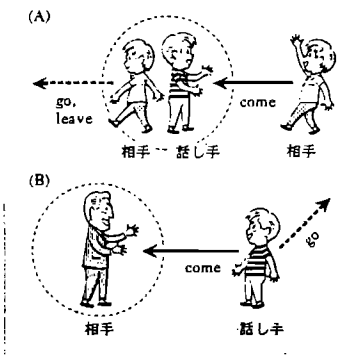
'n Deel van die woordeboek se semantiese opdrag is om betekenisverhoudinge aan te dui. Vir die aanleerder van 'n vreemde taal is dit belangrik om sekere tipes leksikale items wat tot dieselfde semantiese veld behoort met mekaar in verband te kan bring. Waar die teikengebruiker 'n doeltaalspreker is, moet hierdie soort inligting, soos by konvergensie, as brontaalinskrywings hanteer word. Illustrasieprente met 'n brontaaladressering gee op 'n ekonomiese en insigtelike manier leiding. Vergelyk *Lighthouse* se illustrasie by die lemmas *come* en *push* om op die verband met onderskeidelik *go* en *pull* te wys. By *come* word die deiktiese aspek doeltreffender uitgebeeld as wat 'n omskrywing vir 'n vreemdetalyspreker sou kon doen. Die pragmatiese kennis oor die verskil tussen die items *pull* en *push* word eweneens voortreflik uitgebeeld. (Figure 9 en 10.)

Figuur 9

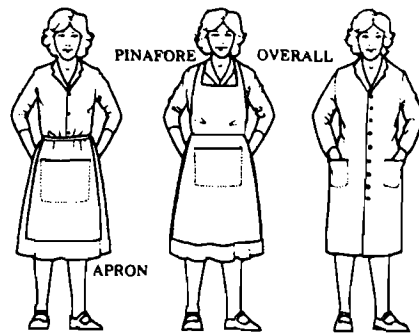
Figuur 10

【用法】 (1) この用法の come は話し手のいる所 [いた所、これから行く所]へやって来ることを表わす (如「押絵 (A)」。)
 (2) 話し手の関心が向けられている場所へ向かうときにも come が用いられる: My friend Tom didn't come to school today. 私の友人のトムはきょう学校に来なかった / The little pigs came running to their mother for protection. <V : + 現分> 小豚たちは守ってもらうために母豚のところに駆けてきた。

2 (相手の方へ)行く, 向う, 参上する: I'm coming [Coming]. いま行きます [呼ばれたときの返事] / I'll come tomorrow afternoon. あすの午後お伺い

Figuur 11

apron /'eɪprən/ n 1 (a) garment worn over the front part of the body to keep the wearer's clothes clean while working. ⇨ illus. (b) any similar covering worn as part of ceremonial dress. 2 hard-surfaced area on an airfield, where aircraft are manoeuvred, loaded or unloaded. 3 (also ,apron 'stage) (in the theatre) part of the stage that extends into the auditorium in front of the curtain. 4 (idm) (tied to) one's mother's, wife's, etc apron strings (too much under) the influence and control of one's mother, etc.

Hierdie tipe betekenisdifferensiasie is ewe nuttig in 'n verklarende woordeboek. Die *Oxford Advanced Learner's Dictionary (encyclopedic edition)* se lemma *apron* het 'n illustrasie om dié leksikale item van *pinafore* en *overall* te onderskei (figuur 11). In die res van die artikel is geen verdere verwysing na die ander twee woorde nie. Dit bewys die funksionele waarde van die illustrasieprent.

6.2.3 Gebruiksdifferensiasie

Naas sy betekenisonderskeidende funksie het ostensiewe adressering ook 'n gebruiksonderskeidende funksie. 'n Woordeboek moet die polisemiese waardes van 'n lemma van mekaar onderskei, maar moet ook erkenning gee aan verskillende gebruike binne een polisemiese waarde. Hiervoor word voorbeeldmateriaal en kontekstuele gegewe gewoonlik gebruik. *Lighthouse* brei die funksionele bestek van illustrasieprente uit om gebruiksheid te verskaf deur 'n ostensiewe aanduiding van tipiese kontekste. Die Engelse woord *span* is polisemies. Een onderskeiding verwys na die afstand tussen twee punte. Dat *span* hier verskillende gebruike het, word per illustrasieprent aangedui: 'n hand, 'n vliegtuig, 'n brug. (Figuur 12.) Dit is 'n tipiese voorbeeld van die verbeeldingryke manier waarop hierdie woordeboek 'n kohesie tussen twee kommunikasiemedie bewerkstellig.

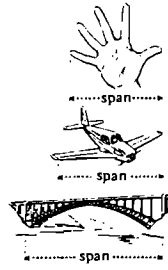
Figuur 12

*span /spæn/ 図 (～s /-z/) 1 ㊦ 端から端までの長さ: 全長, 全幅, 差し渡し; 径間(径間), 張り間【7-チ・橋脚などの支点から支点までの距離】; (航空機の)翼幅【両翼の端から端までの長さ; wingspan ともいう】: The arch has a span of 20 yards. その7-チの径間は20ヤードだ。

2 ㊦ (短い)時間[距離]: for a short span of time しばらくの間 / the average span of life 平均寿命 / Within the brief span of just two years, this computer has become old-fashioned. たった2年という短期間の間にこのコンピューターは旧式になってしまった。【関連語】 life span (寿命)。

3 ㊦ (古語) スパン【親指と小指とを張った長さ; 9インチ(約23センチ)とされている】。

一 ㊦ (spans; spanned; span-ning) ㊦ 1 (川に)橋をかける, ...の兩岸をつなぐ; (橋が川に)かかる: An old bridge spans the river. = The river is spanned by an old bridge. その川には古い橋がかかっている。 2 (期間などが) ...に広がる, 及ぶ: My grandmother's life spanned almost a century. 私の祖母の一生はほとんど1世紀にも及んだ。 3 (親指と小指で...)測る。

7. Slot

Ostensiewe adressering verhoog die funksionaliteit van 'n vertalende woordeboek. Indien die illustreerder daarin slaag om met sy prentjies op tipiese kenmerke te fokus, help die eksplisietheid van die ikoniese medium onder meer met betekenisdifferensiasie en met 'n bewerking van lemmas wat moeilik ver-

taalbaar is en daardeur bevorder dit die kommunikatiewe ekwivalensie. Dit behoort steeds die doelwit van elke vertalende woordeboek te wees.

Erkenning

Die finansiële bystand gelewer deur die Sentrum vir Wetenskapontwikkeling (RGN, Suid-Afrika) vir hierdie navorsing word hiermee erken. Menings uitgespreek en gevolgtrekkings waartoe geraak is, is dié van die outeur en moet nie noodwendig aan die Sentrum vir Wetenskapontwikkeling toegeskryf word nie.

Verwysings

- Al-Kasimi, A.M. 1977. *Linguistics and Bilingual Dictionaries*. Leiden: E.J. Brill.
- Barchudarov, L. 1979. *Sprache und Übersetzung. Probleme der allgemeinen und speziellen Übersetzungstheorie*. Leipzig: Moskau.
- Bartholomew, D.A. en L.C. Schoenhals. 1983. *Bilingual Dictionaries for Indigenous Languages*. Mexico: Summer Institute of Linguistics.
- Combrink, J.G.H. 1979. Die Sesde Deel van die W.A.T. *Standpunte* 140 (32-2): 49-64.
- Cowie, A.P. (Red.). 1987. *The Dictionary and the Language Learner*. Tübingen: Max Niemeyer.
- Crowther, J. (Red.). 1992. *Oxford Advanced Learner's Dictionary — Encyclopedic Edition*. Oxford: Oxford University Press.
- Dagut, M. 1981. Semantic Voids as a Problem in the Translation Process. *Poetics Today* 2(4): 61-71.
- Geeraerts, D. 1986. *Woordbetekenis: een Overzicht van de Lexicale Semantiek*. Leuven: Acco.
- Gouws, R.H. 1985. Die sewende deel van die *Woordeboek van die Afrikaanse Taal*. *Standpunte* 178: 13-25.
- Gouws, R.H. 1986. Afrikaans Lexicography. Hartmann, R.R.K. (Red.). 1986: 69-77.
- Gouws, R.H. 1989. *Leksikografie*. Kaapstad: Academica.
- Gouws, R.H. 1992. Kommunikatiewe ekwivalensie in vertalende woordeboeke — 'n probleem vir die vertaler. *S.A. Tydskrif vir Taalkunde* 10 (1): 37-42.
- Grebe, P. e.a. 1970. *Der Große Duden 10. Bedeutungswörterbuch*. Mannheim: Bibliographisches Institut.
- Hancher, M. 1988. Bagpipe and Distaff: Interpreting Dictionary Illustrations. *Dictionaries* 10: 93-109.
- Hansen, G.B. 1990. *Artikelstruktur im zweisprachigen Wörterbuch*. Tübingen: Max Niemeyer.
- Hartmann, R.R.K. (Red.). 1986. *The History of Lexicography*. Amsterdam: John Benjamins.
- Hausmann, F.J. 1977. *Einführung in die Benutzung der neufranzösischen Wörterbücher*. Romanistische Arbeitshefte 19. Tübingen: Max Niemeyer.
- Hausmann, F.J. 1989. *Das Definitionswörterbuch*. Hausmann, F.J. e.a. (Reds.). 1989-1991: 981-988.
- Hausmann, F.J. en H.E. Wiegand. 1989. Component Parts and Structures of Monolingual Dictionaries. Hausmann, F.J. e.a. (Reds.). 1989-1991: 328-360.

- Hausmann, F.J., O. Reichmann, H.E. Wiegand en L. Zgusta.** (Reds.). 1989-1991. *Wörterbücher. Dictionaries. Dictionnaires. An International Encyclopedia of Lexicography.* Berlyn: Walter de Gruyter.
- Iison, R.** 1987. Illustrations in Dictionaries. Cowie, A.P. (Red.). 1987: 193-212.
- Jehle, G.** 1990. *Das englische und französische Lernerwörterbuch in der Rezension.* Tübingen: Max Niemeyer.
- Kritzinger, M.S.B. e.a.** 1986¹³. *Groot woordeboek / Major Dictionary.* Pretoria: J.L. van Schaik.
- Kromann, H-P., T. Riiber en P. Rosbach.** 1984. Überlegungen zu Grundfragen der zweisprachigen Lexikographie. Wiegand, H.E. (Red.). 1984: 159-238.
- Kromann, H-P., T. Riiber en P. Rosbach.** 1991. Principles of Bilingual Lexicography. Hausmann e.a. (Reds.). 1989-1991: 2711-2728.
- Landau, S.I.** 1984. *Dictionaries: The Art and Craft of Lexicography.* New York: The Scribner Press.
- Locke, J.** 1690. *An Essay Concerning Human Understanding.* Londen. Geredigeer deur P.H. Nidditch. 1975. Oxford: Clarendon.
- Louw, J.P.** (Red.). 1985. *Lexicography and Translation.* Kaapstad: Bybelgenootskap van Suid-Afrika.
- Louw, J.P.** 1985a. A Semantic Domain Approach to Lexicography. Louw, J.P. (Red.). 1985: 157-197.
- Malkiel, Y.** 1971. Lexicography. Reed, C.E. (Red.). 1971: 363-387.
- Martin, W. e.a.** (Reds.). 1989². *Van Dale Groot Woordenboek Engels-Nederlands.* Utrecht / Antwerpen: Van Dale Lexicografie.
- Martin, W. e.a.** (Reds.). 1991². *Van Dale Groot Woordenboek Nederlands-Engels.* Utrecht / Antwerpen: Van Dale Lexicografie.
- Munske, H.H. e.a.** (Reds.). 1988. *Deutscher Wortschatz.* Berlyn: Walter de Gruyter.
- Odendal, F.F.** 1979. Plus positief en plus negatief. *Tydskrif vir Geesteswetenskappe* 19 (1): 24-41.
- Ogilvie, J.** 1850. *The Imperial Dictionary.* Edinburg: Blackie.
- Reed, C.E.** (Red.). 1971. *The Learning of Language.* New York: Appleton-Century-Crofts.
- Rettig, W.** 1985. Die zweisprachige Lexikographie Französisch-Deutsch, Deutsch-Französisch. Stand, Probleme, Aufgaben. *Lexikographica* 1: 83-124.
- Roe, K.E.** 1987. *Natural History Illustrations in General Dictionaries.* Ongepubliseerde referaat gelewer by die kongres van die Dictionary Society of North America.
- Steyn, H.A. e.a.** 1970⁶. *Wörterbuch: Deutsch-Afrikaans / Afrikaans-Deutsch.* Pretoria: J.L. van Schaik.
- Takebayashi, S. en Y. Kojima** (Reds.). 1990². *Kenkyusha's Lighthouse English-Japanese Dictionary.* Tokio: Kenkyusha.
- Vos, I.L.** 1992. *Semantiese norme in Afrikaanse verklarende woordeboeke.* Ongepubliseerde MA-tesis. Universiteit van Stellenbosch.
- Webster, N.** 1859. *An American Dictionary of the English Language.* Springfield, Massachusetts: Merriam.
- Wiegand, H.E.** (om te verskyn). *Zur Unterscheidung von semantischen und enzyklopädischen Daten in Fachwörterbüchern.*
- Wiegand, H.E.** (Red.). 1984. *Germanistische Linguistik* 3-6/84. Hildesheim: Georg Olms Verlag.
- Wiegand, H.E.** 1988. Was eigentlich ist Fachlexikographie? Munske, H.H. e.a. (Reds.). 1988: 729-790.
- Wiegand, H.E.** 1988a. Shangai bei Nacht. Wiegand, H.E. (Red.). 1988b: 521-626.

- Wiegand, H.E. (Red.).** 1988b. *Studien zur neuhochdeutschen Lexikographie* VI (2). Hildesheim: Georg Olms Verlag.
- Wiegand, H.E.** 1989. Formen von Mikrostrukturen im allgemeinen einsprachigen Wörterbuch. **Hausmann, F.J. e.a. (Reds.).** 1989-1991: 462-501.
- Woordeboek van die Afrikaanse Taal.* Pretoria: Staatsdrukker.
- Zgusta, L.** 1971. *Manual of Lexicography.* Den Haag: Mouton.

Lexical Co-occurrence and Lexical Inheritance. Emotion Lexemes in German: A Lexicographic Case Study

Igor A. Mel'čuk, *Département de Linguistique,
University of Montreal, Canada,* and
Leo Wanner, *Institut für Linguistik/Romanistik,
University of Stuttgart, Germany*

Abstract: In the present paper, we tackle the problem of the compact and efficient representation of restricted lexical co-occurrence information in the lexicon along semantic lines. The theoretical framework for this study is the *Meaning Text Theory* (MTT) and, more specifically, the lexicographic part of MTT — the *Explanatory Combinatorial Dictionary* (ECD), which contains for each lexeme (i) its semantic definition, (ii) a systematic description of its restricted lexical co-occurrence in terms of *Lexical Functions* (LF), and (iii) its *Government Pattern*. The data domain is the semantic field of emotion lexemes in German. In order to represent the restricted lexical co-occurrence (or collocations) of the lexemes in this field, we suggest the following procedure:

1. Construct approximate descriptions of their meaning, i.e. what we call the *abridged lexicographic definitions*. Formulated in terms of semantic features, these definitions are supposed to provide as much semantic information as necessary for establishing correlations between the semantic features of a lexeme and its collocates.
2. Specify their syntactic Government Patterns, which are needed for a clearer picture of their co-occurrence — syntactic as well as lexical.
3. Specify their restricted lexical co-occurrence with the verbs chosen.
4. Establish correlations between the values of LFs and the semantic features in the abridged definitions of the emotion lexemes.
5. Based on these correlations, extract recurrent values of LFs (and recurrent Government Patterns) from individual lexical entries and list them under what we call the *generic lexeme* of the semantic field under study — in this case, GEFÜHL 'emotion'. This leads on the one hand, to "compressed" lexical entries for emotion lexemes, and on the other hand, to the creation of a lexical entry of a new type: the "public" entry of a generic lexeme.

Keywords: LEXICOGRAPHY, LEXICON, GERMAN EMOTION LEXEMES, LEXICAL CO-OCCURRENCE, COLLOCATIONS, MEANING TEXT THEORY, LEXICAL FUNCTIONS, SEMANTIC FEATURES, SEMANTICO-LEXICAL CORRELATIONS, INFORMATION EXTRACTION, INHERITANCE, INDIVIDUAL LEXICAL SUBENTRY, PUBLIC LEXICAL SUBENTRY

Opsomming: Leksikale verbindings en leksikale erfenis. Emosielekseme in Duits: 'n Leksikografiese gevallestudie. In hierdie dokument bespreek ons die probleem van die bondige en doeltreffende voorstelling volgens semantiese beginsels van inligting oor beperkte leksikale verbindings in die leksikon. Die teoretiese raamwerk vir hierdie studie is die *Teorie van Betekenisteks* (MTT) en, meer spesifiek, die leksikografiese deel van MTT — die *Explanatory Combinatorial Dictionary* (ECD), wat die volgende vir elke lekseem bevat: (i) sy semantiese definisie, (ii) 'n sistematiese beskrywing van sy beperkte leksikale verbindings in terme van *Leksikale Funksies* en (iii) sy *Bepalingspatroon*. Die inligtingsterrein is die semantiese veld van emosielekseme in Duits. Om die beperkte leksikale verbindings (of kollokasies) van die lekseme in hierdie veld voor te stel, doen ons die volgende prosedure aan die hand:

1. Stel benaderde beskrywings van hulle betekenis op, d.i. wat ons die *afgekorte leksikografiese definisies* noem. Geformuleer in terme van semantiese kenmerke, is hierdie definisies veronderstel om soveel semantiese inligting te voorsien as wat nodig is om korrelasies tussen die semantiese kenmerke van 'n lekseem en sy kollokasies vas te stel.
2. Spesifiseer hulle sintaktiese Bepalingspatrone, wat nodig is vir 'n duideliker beeld van hulle verbindings — sowel sintakties as leksikaal.
3. Spesifiseer hulle beperkte leksikale verbindings met die gekose werkwoorde.
4. Stel korrelasies vas tussen die waardes van die LF's en die semantiese kenmerke in die verkorte definisies van emosielekseme.
5. Onttrek herhalende waardes van LF's (en herhalende Bepalingspatrone) aan individuele leksikale inskrywings wat op hierdie korrelasies gebaseer is en lys hulle onder wat ons die *generiese lekseem* van die semantiese veld onder bespreking noem — in hierdie geval GEFÜHL 'emosie'. Dit lei enersyds na "verdigte" leksikale inskrywings vir emosielekseme, en andersyds na die skepping van 'n nuwe tipe leksikale inskrywing: die "algemene" inskrywing van 'n generiese lekseem.

Sleutelwoorde: LEKSIKOGRAFIE, LEKSIKON, DUITSE EMOSIELEKSEME, LEKSIKALE VERBINDINGE, KOLLOKASIES, TEORIE VAN BETEKENISTEKS, LEKSIKALE FUNKSIES, SEMANTIESE KENMERKE, SEMANTIESE-LEKSIKALE KORRELASIES, INLIGTINGSONTTREKING, ERFENIS, INDIVIDUELE LEKSIKALE SUBINSKRYWING, ALGEMENE LEKSIKALE SUBINSKRYWING.

1. Introduction

1.1 The Statement of the Problem

The present paper deals with a well-known problem of lexicon construction: How to represent lexical information within a linguistic description in a more compact and efficient way? More specifically, we are concerned with the problem of a more compact and efficient representation of restricted lexical co-occurrence information.¹

Restricted lexical co-occurrence is the co-occurrence of lexemes such that the choice of a lexeme L_1 for the expression of a given meaning is contingent on

another lexeme L_2 to which this meaning is applied. The phrase $L_1 + L_2$ is called a **collocation** (cf. Firth 1957; Hausmann 1985; Benson 1989), of which L_2 is the **base** and L_1 , the **collocate**. Thus, in the collocations [to] *do* <*make> a FAVOR vs. [to] *make* <*do> a MISTAKE the nouns are bases and the verbs, collocates.

Restricted lexical co-occurrence is an extremely wide-spread phenomenon, which needs to be captured in lexica for both human and computational use. Cf., for example, a few sentences chosen randomly from a newspaper (the collocates are italicized, the bases are written in small capitals):

- (1) a. The President *imposed* an overnight CURFEW on three areas ... in order to *stamp out* <= *put down*> the VIOLENCE.
- b. The panel *issued* a REPORT to the Secretary of State.
- c. Reagan *rejected* PLEAS to *open* TALKS with striking US air controllers.
- d. The *heaviest* PRISON TERMS in Kentucky history have been *handed down* against two men.
- e. South African troops have *spread* a DRAGNET across the country *in* a SEARCH for three *heavily* ARMED black guerillas. The ANC has *claimed* RESPONSIBILITY for the ATTACK *launched* last Tuesday in which four ROCKETS were *fired* at an army camp.

A method for a systematic description of restricted lexical co-occurrence, i.e. of collocations, in lexica has been introduced into linguistic theory under the heading of *Lexical Functions* (LFs) as early as 1966, see (Žolkovskij and Mel'čuk 1966) (for a short discussion of LFs, see 2.3). In terms of LFs, the collocation $L_1 + L_2$ (with L_1 being the collocate and L_2 the base) is presented as $f(L_2) = L_1$, where L_2 is called the **keyword** of the corresponding LF and L_1 its **value**. The LF itself represents a specific semantico-syntactic relation between L_1 and L_2 .

In accordance with the arbitrariness of collocations, LF values are, by definition, arbitrary, i.e. they cannot be fully predicted from the meaning or grammatical properties of the keyword.

However, this arbitrariness does not preclude partial motivation. Thus, the values of an LF may correlate with the semantic class of its keyword. For instance, in French most nominal lexemes that denote emotional attitudes go with *éprouver* '[to] experience' (*éprouver un profond respect/ m'épris* '[to] feel deep respect/ contempt', *éprouver de la compassion* '[to] feel compassion', etc.). Similarly, German 'attitudinal' lexemes ACHTUNG 'respect', HASS 'hatred', MITLEID 'compassion', etc. co-occur with *entgegenbringen* '[to] show' and *aufkommen* '[to] come up'. In English, [to] *issue* combines not only with report but also with STATEMENT, COMMENT, ORDER, etc.; [to] *reject* goes with plea as well as with PROPOSAL, ADVICE, SUPPOSITION, OFFER, and so on.²

All these examples show a correlation between the meaning of a lexeme and its restricted lexical co-occurrence: lexemes with common restricted lexical co-occurrence also share semantic features. This phenomenon is quite frequent in language; therefore, it must be possible — at least to some useful extent — to generalize restricted lexical co-occurrence instantiations along semantic lines. Such

a generalization allows for a compact representation of information without an overhead of information multiplication in that it makes use of *object classes*: common semantic properties of several linguistic objects are extracted and specified only once as distinguishing properties of a specific object class; all objects which share these properties are defined as members of this class. That is, generalization implies a hierarchical representation with a partial order induced by the relation 'is more general than' between classes and their members, which can in their turn be again (more specific) classes. If C_2 is a subclass of C_1 (i.e. $C_1 \supset C_2$), C_2 is characterized by all properties of C_1 . Formally speaking, C_2 inherits the properties of C_1 along the "C", or "IS-A", link.

Here, we focus on the principle of inheritance as applied to the representation of lexicographic information — the *lexical inheritance*. Extensive use of this principle has already been made with respect to the inheritance of semantic and syntactic properties of lexemes.

Semantic Inheritance is based on semantic classification of lexemes. Thus, specific lexemes such as, e.g., CAT, DOG, and HORSE, are grouped into a class of ANIMALS; the common semantic features are then extracted from their descriptions to be associated with the class animal. This paradigm has been used, for example, in Nirenburg and Raskin's *Conceptual Lexicon* (Nirenburg and Raskin 1987), in Pustejovsky's *Generative Lexicon* (Pustejovsky 1991), in WordNet (Miller *et al.* 1993), etc.

For *Syntactic Inheritance*, lexemes that possess identical properties (semantic and / or syntactic) are grouped into classes such that the syntactic characteristics of those classes are formulated directly for each class. Then, for example, instead of describing the syntactic behavior of the lexeme [to] TRY individually, it is indicated that [to] TRY belongs to a particular class of verbs whose syntactic properties are stated for the class as a whole. This approach is typical of traditional linguistics and lexicography; it has recently also been applied in various formal grammatical models, such as *Head Driven Phrase Structure Grammar* (Pollard and Sag 1987, 1992), *Word Grammar* (Hudson and Fraser 1992) and linguistic representation formalisms (cf., for example, (Zajac 1992; Carpenter 1992) as well as in research aimed at predicting syntactic behavior from common semantic content (cf. e.g., the MIT *Lexicon Project* Hale and Keyser 1986; Levin 1989, 1993).³

The inheritance of lexical co-occurrence properties (henceforth *Co-occurrence Inheritance*) could be implemented using the same methodology: by grouping into one class all the lexemes that have identical values of the same LFs. However, such a "pure" classification does not apply well to restricted lexical co-occurrence. On the one hand, semantic and syntactic inheritance deals mainly with disjointed classes organized into a rigid hierarchized structure; the co-occurrence inheritance, on the contrary, gives rise to heavily overlapping classes which do not form a clear hierarchy.⁴ On the other hand, classes obtained in semantic and syntactic inheritance are "natural" in that for each of them a semantics- or syntax-based justification is available; in co-occurrence inheritance, the result would be "dummy" classes, which are not "natural" (the language has no lexemes to name them; there is no semantic or syntactic justification; different collocates

would lead to intersecting classes; etc.).

Therefore, instead of aiming at a "pure" classification of lexemes based on their co-occurrence properties we take a different course: finding correlations between values of LFs and semantic features of the keywords. These correlations underlie a technique (discussed in Section 4) which allows for a significant generalization of restricted lexical co-occurrence presentation in a lexicon.

The essence of our work can be summed up in the following three points:

- devising a semantic description for lexemes under consideration — such that it would facilitate the determination of correlations with the values of LFs;
- finding and formulating the correlations themselves;
- exploiting these correlations in order to generalize lexical co-occurrence information.

1.2 The Theoretical Framework and the Data

The theoretical framework for this study is the *Meaning-Text Theory* (MTT) (Mel'čuk 1974, 1981, 1988) and, more specifically, the lexicographic part of MTT — the *Explanatory Combinatorial Dictionary* (ECD) (Mel'čuk and Žolkovskij 1984; Mel'čuk *et al.* 1984, 1988, 1992).

Our data domain is the semantic field of emotions in German, i.e. German lexemes such as *ANGST* 'fear', *ÄRGER* 'anger', *BEGEISTERUNG* 'enthusiasm', *FREUDE* 'joy', *MITLEID* 'compassion', etc. We have chosen emotion lexemes as test data for two reasons: First, emotion lexemes are linguistically very vivid. They are frequent, semantically complex, highly idiomatic, and, as a rule, exhibit a rich restricted lexical co-occurrence. Second, emotion lexemes have for a long time been in the focus of attention of linguistics and psychology; they have also been subject of extensive work in MTT (see, e.g., Iordanskaja 1970, 1972, 1973; Iordanskaja and Mel'čuk 1991).

We have chosen German because it is close enough to English but at the same time different enough to provide interesting insights. Besides, it is the mother tongue of one of the authors, which is crucial to the study of fine-grained semantics and lexical co-occurrence.

From the semantic field of emotions, we have selected the forty most frequent emotion nouns (listed in Appendix B, Section 1.1). These nouns are taken as keywords of ten verbal LFs (see Appendix A, Section 1), which are most frequently applied to emotion lexemes; from the verbs that appear as their values (LF-verbs), twenty-five have been selected for the present study (see Appendix B, Section 1.2). Thus, we analyze a 40x25 matrix representing all of the "emotion noun – LF verb" combinations (see Section 3.3). Obviously, this is merely a partial study; an exhaustive analysis would require the coverage of all emotion noun lexemes and all their collocate verbs, but such an effort goes far beyond the scope of our work.

1.3 The Methodology

For the chosen forty lexemes, we proceed as follows:

1. Construct approximate descriptions of their meaning, i.e. what we will call the *abridged lexicographic definitions*; formulated in terms of semantic features, these definitions are supposed to provide as much semantic information as necessary for establishing correlations between the semantic features of a lexeme and its collocates. For example:⁵

Angst von X vor Y wegen Z 'X's fear of Y because of Z' = X's negative, manifestable, reactive, active, excited-state, self-control-loss-inflicting, permanent or temporary Gefühl directed at Y because of Z

2. Specify their syntactic *Government Patterns* (a sample Government Pattern is given in Subsection 2.2), which are needed for a clearer picture of their co-occurrence — syntactic as well as lexical.
3. Specify their restricted lexical co-occurrence with the verbs chosen, i. e. the collocations of the type *Angst haben* lit. '[to] have fear' (but not *Bedauern haben lit. '[to] have regret'), *in Wut geraten* lit. '[to] get into rage' = '[to] begin to be in rage' (but not *in Haß geraten lit. '[to] get into hatred' = '[to] begin to be in hatred'), etc. This is to be done in terms of LFs; for example, $Oper_1(\text{ANGST}) = \text{haben}$, $IncepOper_1(\text{WUT}) = \text{geraten}$, etc. (The definitions of relevant LFs are found in Appendix A, Section 1.)
4. Establish correlations between the values of LFs and the semantic features in the abridged definitions of the emotion lexemes. For example: if the value of $Oper_1$ of a lexeme is *entgegenbringen* lit. '[to] show', then the abridged definition contains the semantic feature 'attitudinal', see above.
5. Based on these correlations, extract recurrent values of LFs (and recurrent Government Patterns) from individual lexical entries and list them under what we call the generic lexeme of the semantic field under study — in this case, GEFÜHL 'emotion'. This leads on the one hand, to "compressed" lexical entries for emotion lexemes (all the forty of them are given in full in Appendix C); and on the other hand, to the creation of a lexical entry of a new type: the "public" entry of a generic lexeme, see Subsection 4.5.

The treatment of lexical data as outlined above shows that significant correlations between restricted lexical co-occurrence and semantic features exist; and they allow for reasonable generalizations. At the same time, the correlations are far from absolute: idiosyncrasies in collocations abound and have to be simply listed.

1.4 The Structure of the Paper

The structure of the paper follows directly from our methodology. First, we need a brief characterization of our formal framework: the *Explanatory Combinatorial Dictionary* (Section 2). Second, we provide an overview of the lexicographic data on emotion lexemes in German: discussion of their semantics, syntax, and restricted lexical co-occurrence (Section 3). Third, we address the central problem of this study: a more efficient representation of lexical co-occurrence (Section 4). Section 4 is divided into five parts: finding correlations between restricted lexical co-occurrence and meaning, which is a prerequisite for co-occurrence inheritance (4.1); formulating our proposal for the description of syntactic and lexical co-occurrence inheritance (4.3); illustrating the proposal by some concrete data: sample entries for emotion lexemes and the entry for the generic lexeme of the field (4.4 and 4.5). Finally, we discuss the results obtained, some open problems and the future work in the domain of co-occurrence inheritance (Section 12).

The paper also includes three appendices: Appendix A provides the definitions of LFs we need for our exposition; Appendix B contains the data on emotion lexemes and their collocates; Appendix C contains the ECD-type compressed lexical entries for all forty German emotion lexemes studied (i.e. entries compiled using inheritance techniques proposed).

2. The Framework: Explanatory Combinatorial Dictionary (ECD)

The present study is substantive and does not depend on a specific theoretical framework: the correlations between lexical co-occurrence and meaning can be stated within any theory which offers sufficient formal means for their systematic treatment. However, to be able to present a concrete proposal, we need a concrete formalism. The formalism we have chosen is that of the *Meaning-Text Theory*.

It is impossible to state in this paper the general postulates, main principles and the formal apparatus advanced in MTT, so we will rely on the references given above. However, we will say a few words about the structure of a lexical entry in the ECD, since the problem addressed lies within its realm and the solution proposed is intimately linked to the form of its entries.

In an ECD, a distinct lexical entry is defined for each lexeme L ,⁶ L is the head lexeme of this entry. Here we will touch briefly only on the three major ECD entry zones, which are relevant to our purpose:

- the *Semantic Zone*, which contains the **Definition** of the head lexeme;
- the *Syntactic Zone*, which contains its **Government Pattern**;
- the *Lexical Co-occurrence Zone*, which contains the **Values** of LFs applicable to the head lexeme.

The *Semantic Zone* and the *Lexical Co-occurrence Zone* are our main concern; the *Syntactic Zone* provides the necessary bridge between the two, the **Government**

Pattern being essentially involved both in the definition and in the specification of the LF values.

2.1 Semantic Zone

The definition of a predicate head lexeme L^7 consists of a propositional form, which makes explicit the semantic actants ($SemA(L)^8$ of L) designated $X, Y, Z, \dots$, and the definition proper, i.e. a semantic decomposition of L 's meaning, which specifies the properties of L 's SemAs and the relationships between them. The following example shows the definition of one sense of the verb [to] HELP [consider *Martin helped us to write this paper with his advice*]:

X helps Y to Z with W = 'Y trying to do or doing Z, X uses X's resources W, adding W to Y's efforts such that W cause that doing Z becomes possible or easier for Y'

The genuine, full-fledged definitions of emotion lexemes are constructed in the same way, see Subsection 3.1.

2.2 Syntactic Zone

The Government Pattern (GP) of L specifies the correspondence between L 's semantic and syntactic actants (notated as I, II, ...) and the expression of its syntactic actants on the surface. The GP is represented as a table with m columns and n rows, where m is the number of SemAs of L and n the maximum number of different surface means for the expression of a syntactic actant. Consider the GP for the verb [to] HELP in the above sense (*X helps Y to Z with W*):

X = I	Y = II	Z = III	W = IV
1. N	1. N	1. V_{inf} 2. <i>to</i> V_{inf} 3. <i>with</i> N 4. $PREP_{dir}$ N	1. <i>with</i> N 2. <i>by</i> V_{ger}

This GP covers, e.g., such expressions as:

- Leo helped Igor prepare the dinner by peeling the potatoes.*
The warden helped Houdini to escape with his advice.
John helped me with a generous gift of money.
The man helped Tony up the stairs by pushing him.
Mary helped with her advice.

(We do not quote here constraints on mutual co-occurrence of different realizations of syntactic actants.)

2.3 Lexical Co-occurrence Zone

One of the major novelties of the ECD is the emphasis on the **systematic** coverage of restricted lexical co-occurrence. As has already been stated, an ECD describes lexical co-occurrence by means of Lexical Functions (LFs).

An LF *f* is a dependency that associates with a lexical unit (i.e. a lexeme or a phraseme) *L*, called the **keyword** of *f*, a set of (quasi-)synonymous lexical expressions $\{L_i\}$, called the **value** of *f*; an L_i expresses — with respect to *L* — an abstract meaning which corresponds to *f*. In what follows, we consider only LFs whose keywords and values are lexemes.

There are two major types of LFs: **standard** and **non-standard** ones, the difference between them being purely quantitative: standard LFs have numerous keywords and numerous values. (For more on LFs see, e.g., Mel'čuk, forthcoming; Mel'čuk and Žolkovskij 1984.)

Standard LFs include an empirically established subset of about sixty LFs that are frequent enough and particularly convenient for describing restricted lexical co-occurrence. These are called **simple standard** LFs, each of them being identified by an individual name.

The following two examples illustrate the concept of the simple standard LF:

1. **Magn**: provides for its keyword (which is a lexeme with a scalable meaning), an adjectival or adverbial phrase that expresses the meaning 'intense(ly)'.
Examples of Magn for nouns meaning 'fear' are:

Eng.	Magn(<i>fear</i>)	= <i>grave, mortal</i>
Fr.	Magn(<i>peur</i>)	= <i>immense</i> 'immense', <i>bleue</i> 'blue'
Germ.	Magn(<i>Angst</i>)	= <i>wahnsinnige</i> 'crazy', <i>Todes-</i> 'mortal'
Rus.	Magn(<i>strax</i>)	= <i>dikij</i> 'wild', <i>žutkij</i> 'eery'

2. **Oper₁**: provides for its keyword (which is a predicate noun) *N* a semantically empty (or contextually emptied) verb which takes as its grammatical subject the name of the first actant of *N*, i.e. the agent of the action, the undergoer of the event, the subject of the state, etc., and as its direct (or, more precisely, its main) object, the lexeme *N* itself.

Examples of Oper₁ for nouns meaning 'complaint' are:

Eng.	Oper ₁ (<i>complaint</i>)	= [<i>to</i>] <i>lodge</i> [DET ~]
Fr.	Oper ₁ (<i>plainte</i>)	= <i>porter</i> [~] '[to] carry'
Germ.	Oper ₁ (<i>Beschwerde</i>)	= [DET ~ _{acc}] <i>vorbringen</i> '[to] bring up'
Rus.	Oper ₁ (<i>žaloba</i>)	= <i>podat'</i> [~ _u] '[to] hand in'

The expression in brackets is the Government Pattern of the LF verb in question: '~' replaces the keyword; and DET indicates that the noun takes the determination according to general rules of the language.

Besides simple standard LFs, complex standard LFs and configurations of LFs are distinguished.

A complex standard LF is a combination of several syntactically related simple standard LFs that has a single lexical expression covering the meaning of the combination as a whole.

Examples of complex LFs for nouns meaning 'fear' (for the simple standard LFs the complex LFs in these examples are composed of, see Appendix A) are:

Eng.	CausFunc ₁ (<i>fear</i>)	= [to] <i>arouse, kindle</i> [~ in N]
Fr.	AntiVer ₁ (<i>peur</i>)	= <i>injustifiée</i> 'unjustified'
Germ.	Liqu ₁ Func ₀ (<i>Angst</i>)	= [DET ~ _{acc}] <i>überwinden</i> '[to] overcome'
Rus.	PredAntiAble ₁ (<i>strax</i>)	= <i>ne znat'</i> [~a] 'not to know'

A configuration of LFs is a combination of several syntactically unrelated LFs applied to the same keyword that has one single lexical expression covering the meaning of the combination as a whole. In a configuration of LFs, the '+' sign is used to separate the constituents.

Examples of LF configurations are:

Eng.	Magn + Oper ₁ (<i>laughter</i>)	= <i>roar</i> [with ~]
Fr.	Plus + IncepOper ₁ (<i>vitesse</i> 'speed')	= <i>prendre [de la ~]</i> '[to] pick up'
Germ.	Magn + IncepOper ₁ (<i>Begeisterung</i> 'excitement')	= [in ~ _{acc}] <i>ausbrechen</i> '[to] break out'
Rus.	Magn + Oper ₁ (<i>otčajanie</i> 'despair')	= <i>byť [vo vlasti ~ja]</i> '[to] be at the mercy of'

A complete list of LFs used in this paper is given in Appendix A.

3. Emotion Lexemes in German

Applying the formal framework presented above to the raw data on German emotion lexemes, we obtain ECD-type lexical entries for the corresponding semantic field. These entries have been established by accounting for the speakers' semantic intuition, the data of existing dictionaries as well as text corpora (see below), and the results of several linguistic and psychological studies on the semantics of emotion lexemes.

These entries constitute the base for formulating our lexical co-occurrence inheritance proposal. Although the elaboration of lexical entries is an extremely

important task in itself, explaining the details and justifying our decisions is not the subject of our paper; we take these entries as given.

3.1 Semantics of Emotion Lexemes in German

Our semantic description of emotion lexemes draws heavily on the research in lexical semantics and lexicography (see, in particular, Iordanskaja 1970, 1972, 1973; Wierzbicka 1972, 1986, 1992; Apresjan and Apresjan 1993; Bergenholtz 1980; Mel'čuk *et al.* 1984; Iordanskaja and Mel'čuk 1991). The other important source of our inspiration are studies of emotions in psychology, which deal in the first place with their cognitive model (see, e.g., Averill 1975; Dahl and Stengel 1978; Russel 1980; Ortony *et al.* 1988; Oatley and Johnson-Laird 1987). Unlike psychologists, however, we are interested in the linguistic meaning of emotion lexemes, not in a cognitive model of emotions themselves. Nonetheless, the psychologists' findings concerning basic commonalities and differences between emotions carry over to the meanings of emotion lexemes (Ortony *et al.* 1987; Johnson-Laird and Oatley 1989). Hence, psychological research in the field of emotions is highly relevant to our endeavor and is taken into account while formulating the definitions of emotion lexemes.

Based on the information available, we obtain — within the framework of the ECD — definitions for emotion lexemes such as the one shown below:

Achtung von X vor Y wegen Z 'respect of X for Y because of Z' = an unexcited emotion of X towards Y caused by X's favorable attitude towards Y; this attitude is caused by X's believing that Y's actions, state, or properties Z cause that Y has a high moral or social value and that, consequently, X has to take Y into consideration; this causes that X tends to take Y into consideration in X's behavior; this emotion is such that people normally have in similar situations.

Quite appropriate for the semantic characterization of emotion lexemes (e.g., with respect to lexical choice and semantic combinability), the definitions of this type prove, however, unsuitable for finding and stating correlations between lexical co-occurrence and meaning. They are very complex, not standard enough, and do not allow for an easy access to the relevant semantic components. Thus, the permanent character of *achtung* 'respect', which turns out to be important for correlating lexical co-occurrence with meaning, is not explicitly present in the definition: it is "hidden" within the meaning of 'attitude'. In order to overcome this difficulty, we propose the use of semantic dimensions.

3.1.1 The Notion of Semantic Dimension

In this paper, a **semantic dimension** is a set of two or three mutually exclusive values; as a general rule, all but one of these values are "marked". A marked value of a dimension n is a label which stands for a component of the corresponding definition. The unmarked value of n means that this dimension is irrelevant to the definition in question; we will call it " n -neutral". Some dimensions (see, e.g., PERMANENCE, below) have only marked values.

For German emotion lexemes we propose eleven semantic dimensions with the following values:

1 intensity	=	{'intense', 'moderate', 'intensity-neutral'}
2 polarity	=	{'pleasant', 'unpleasant', 'polarity-neutral'}
3 manifestability	=	{'manifested', 'tending-to-be-manifested', 'manifestation-neutral'}
4 directionality	=	{'directed', 'direction-neutral'}
5 mentality	=	{'mental', 'mentality-neutral'}
6 reactivity	=	{'reactive', 'reactivity-neutral'}
7 attitudinality	=	{'attitudinal', 'attitude-neutral'}
8 activity	=	{'active', 'activity-neutral'}
9 excitation	=	{'excited-state', 'excitation-neutral'}
10 self-control	=	{'self-control-loss-inflicting', 'self-control-neutral'}
11 permanence	=	{'temporary', 'permanent'}

In psychology, for the description of the meaning of emotions and emotion lexemes, a **multidimensional scaling** with similar dimensions has often been used. Thus, 'pleasantness' and 'arousal' (corresponding to our POLARITY and EXCITATION dimensions) are central in Russel's *Circumplex Model of Affect* (Russel 1980); the 'mentality' of an emotion is essential to Ortony (*et al.* 1987)'s "cognitive conditions", etc.¹⁰

There are substantial implications between the values of the dimensions listed above. For instance, an 'attitudinal' emotion is necessarily 'directed' at something and 'permanent'. However, we have not studied these implications as yet, and, therefore, do not consider them systematically in what follows.

The eleven dimensions have been arrived at by analyzing the definitions of German emotion lexemes. These dimensions can be represented in the familiar form of **semantic features**; thus, in Figure 1, we give a complete matrix of semantic features for our forty lexemes, using "+" for the first marked value, "-" for its opposite, i.e. the second marked value (where it is present), and a blank for an n -neutral (unmarked) value.¹¹ In one case (the dimension PERMANENCE), "+" and "-" are used together — to indicate that the definition of the lexeme in question includes a disjunction of both labels. However, for reasons of a better readability, instead of "+", "-", etc., we use linear sequences of conventional labels in which the " n -neutral" values are omitted (see above). One such sequence is the "definitorial" part of what we call the **abridged definition** of a lexeme. An

abridged definition contains a propositional form (the same as in the full definition) and — instead of the semantic decomposition that fully specifies the meaning of the lexeme — the corresponding sequence of semantic feature values. For example, the abridged definition of ACHTUNG 'respect' appears as follows:

Achtung von X vor Y 'X's respect towards Y' = X's pleasant, mental, attitudinal, active, permanent Gefühl directed at Y

The label 'pleasant' stands for one of the "real" semantic components 'X feels good', 'X has a favorable attitude', etc.; the label 'mental' stands for '...X's believing that ...'; and the label 'active' reflects the component '...X tends ... in X's behavior'. The other labels are to be interpreted literally.

Let it be emphasized that an abridged definition does not supply any new information; it is redundant with respect to the full definition. But it presents the information that is necessary for our specific task in an explicit, standard and compact form, which significantly facilitates the finding of correlations between lexical co-occurrence and meaning of emotion lexemes, as well as formulating the semantic conditions on lexical co-occurrence.¹² See Figure 1 on next page.

3.1.2 List of Semantic Dimensions of Emotion Lexemes

For each dimension *n*, we give in Appendix B, Section an enumeration of lexemes whose abridged definitions contain one of its marked values, illustrative examples and additional comments; *n*-neutral lexemes are not explicitly listed. The label "*n*-neutral" is used by default. Here we discuss the dimensions themselves.

1. Intensity: 'intense' ('+') vs. 'moderate' ('-') vs. 'intensity-neutral'

The labels 'intense' / 'moderate' characterize emotion lexemes whose full-fledged definitions describe intense or moderate emotions. An 'intense' lexeme *L* denotes an inherently intense emotion. The main characteristics of an 'intense' emotion lexeme is that if the emotion denoted is below a certain level of intensity, *L* is not appropriate any more. The inverse is true for 'moderate' lexemes: if the emotion denoted is above a certain level of intensity, a 'moderate' lexeme *L* is not appropriate. Thus, the 'intense' lexeme STAUNEN 'astonishment' cannot denote a very weak astonishment: the moderate VERWUNDERUNG 'amazement' is preferred instead (and vice versa: to express a very strong astonishment STAUNEN rather than VERWUNDERUNG should be used).¹³

Examples of 'intense' lexemes include BEGEISTERUNG 'excitement', HASS 'hatred', ZORN 'wrath'.

Examples of 'moderate' lexemes are: VERÄRGERUNG 'annoyance', VERDRUSS 'vexation', and VERWUNDERUNG 'amazement'.

Examples of 'intensity-neutral' lexemes are: ANGST 'fear', FREUDE 'joy', SCHAM 'shame'.

Figure 1: Semantic dimensions of emotion lexemes in German

Key Lexeme	Dimension										
	Intensity	Polarity	Manifestability	Directionality	Menality	Reactivity	Attributability	Activity	Exclamation	Self-control	Persistence
ACHTUNG 'respect'		+	-	+	+		+	+			+
ANGST 'fear'		-	-	+		+		+	+	+	++
ÄRGER 'anger'		-	-	+		+			+		-
AUFREGUNG 'excitement'		-	+						+		-
BEDAUERN 'regret'		-			+						++
BEGEISTERUNG 'enthusiasm'	+	+	+					+	+	+	-
EIFERSUCHT 'jealousy'		-	-	+		+			+	+	+
EKEL 'disgust'		-	-	+		+		+			++
EMPÖRUNG 'indignation'	+	-	-	+	+	+			+		-
ENTSETZEN 'horror'	+	-	+		+	+		+	+	+	-
ENTTÄUSCHUNG 'disappointment'		-				+					-
ENTZÜCKEN 'delight'	+	+	+	+	+	+			+		-
ERREGUNG 'agitation'			-						+		-
FREUDE 'joy'		+	+			+		+	+	+	++
FURCHT 'fright'		-		+	+	+		+	+		++
GROLL 'grudge'		-	-	+	+	+					++
HASS 'hatred'	+	-	-	+	+		+	+		+	+
HOFFNUNG 'hope'		+			+						++
LEIDENSCHAFT 'passion'	+	+	-	+				+	+	+	+
LIEBE 'love'	+	+	-	+			+		+		+
MITLEID 'compassion'		-		+	+		+	+			+
NEID 'envy'		-		+							+
PANIK 'panic'	+	-	+			+		+	+	+	-
REUE 'repentance'		-	-		+						++
RÜHRUNG 'being touched'/'moved'	+	-			+	+		+	+		-
SCHADENFREUDE 'malicious joy'	+			+	+				+		-
SCHAM 'shame'		-	-		+	+		+			++
SCHEU 'shyness'		-	+					+			++
SCHRECK 'terror'	+	-	-			+		+	+	+	-
STAUNEN 'astonishment'	+		+		+	+					-
TRAUER 'sorrow'		-	-								+
VERACHTUNG 'contempt'		-		+	+		+	+			+
VERÄRGERUNG 'annoyance'	-	-	-	+	+	+			+		-
VERDRUSS 'vexation'	-	-	-		+	+			+		-
VERLEGENHEIT 'embarrassment'		-	-		+			+			-
VERWUNDERUNG 'amazement'	-		-		+						-
VERZWEIFLUNG 'despair'	+	-	+		+	+		+	+	+	-
WUT 'rage'	+	-	+	+		+		+	+	+	-
ZORN 'wrath'	+	-	+	+	+	+		+	+	+	-
ZUNEIGUNG 'affection'		+		+	+		+	+			+

'Intense' lexemes tend not to co-occur, with such "mitigators" as *leicht* 'light', *gering* 'slight', and *schwach* 'weak'. For reasons of symmetry, one would expect that 'moderate' lexemes do not co-occur with "intensifiers" such as *groß* 'big', *stark* 'strong', and *riesig* 'huge', but they do. With a 'moderate' lexeme an intensifier expresses, however, a limited intensity: *große Verärgerung* does not reach the intensity of *WUT* (cf. **rasende Verärgerung* 'terrible annoyance' but *rasende Wut* 'terrible rage'). 'Intensity-neutral' lexemes freely admit mitigators as well as intensifiers.

2. Polarity: 'pleasant' ('+') vs. 'unpleasant' ('-') vs. 'polarity-neutral'

As has already been mentioned above, the label 'pleasant' characterizes emotion lexemes whose full-fledged definitions contain one of the semantic components 'X feels good', 'X has a favorable attitude', 'X is pleased', etc. Examples of 'pleasant' emotion lexemes are: *FREUDE* 'joy', *HOFFNUNG* 'hope', *SCHADENFREUDE* 'malicious joy'.

Emotion lexemes whose definitions describe unpleasant emotions ("X feels displeased") are characterized by the label 'unpleasant' (e.g., *ÄRGER* 'anger', *HASS* 'hatred', *MITLEID* 'compassion').

Three emotion lexemes (*STAUNEN* 'astonishment', *VERWUNDERUNG* 'amazement', and *ERREGUNG* 'agitation') cannot be characterized as being either 'pleasant' or 'unpleasant'; these lexemes are 'polarity-neutral'.

For further discussion of this dimension, see Appendix B, Section 2.

3. Manifestability: 'manifested' ('+') vs. 'tending-to-be-manifested' ('-') vs. 'manifestation-neutral'

The label 'manifested' characterizes emotion lexemes whose full-fledged definitions contain a mention of the obligatory manifestation of the emotion denoted: '...is manifested as ...' (cf. Sommerfeldt and Schreiber 1983); thus *PANIK* 'panic' cannot be defined without specifying the observable behavior of people in panic: if this manifestation is absent, the lexeme panic is not appropriate. An emotion lexeme is characterized by the label 'tending-to-be-manifested' if its definition includes the component '...tends to be manifested as ...'; thus the definition of *EKEL* 'disgust' includes the mention of possible specific gestures and facial expressions of a disgusted person, although this lexeme is still appropriate to denote this emotion even in the absence of such a manifestation. A 'manifestation-neutral' lexeme does not contain an explicit mention of manifestation. This is not because the corresponding emotion cannot be manifested, rather this is because no one of its manifestations are characteristic enough to be included into the definition.

Examples of 'manifested' lexemes are: *BEGEISTERUNG* 'enthusiasm', *ENTZÜCKEN* 'delight', *WUT* 'rage'.

Examples of 'tending-to-be-manifested' lexemes include: *ANGST* 'fear', *ERREGUNG* 'agitation', *SCHAM* 'shame'.

Examples of 'manifestation-neutral' lexemes include: EIFERSUCHT 'jealousy', HOFFNUNG 'hope', NEID 'envy'.

4. Directionality: 'directed' ('+') vs. 'directionality-neutral'

The label 'directed' characterizes emotion lexemes whose full-fledged definitions contain the semantic component '[emotion] directed at ...'. Such lexemes denote emotions whose source necessarily is at the same time their object: e.g., EIFERSUCHT 'jealousy', EMPÖRUNG 'indignation', GROLL 'grudge'. All other emotion lexemes are 'directionality-neutral' (e.g., AUFREGUNG 'excitement', FREUDE 'joy', VERDRUSS 'vexation').

5. Mentality: 'mental' ('+') vs. 'mentality-neutral'

The label 'mental' characterizes emotion lexemes whose full-fledged definitions contain a mention of mental activity such as 'believing', 'being certain', 'presupposing', etc. Therefore, a 'mental' emotion lexeme cannot naturally be used in reference to an animal or a very young child: they cannot experience 'mental' emotions.

Examples of 'mental' lexemes are: ACHTUNG 'respect', GROLL 'grudge', VERLEGENHEIT 'embarrassment'; examples of 'mentality-neutral' lexemes are: FREUDE 'joy', LIEBE 'love', WUT 'rage'.

Certain lexemes cannot easily be classified either as 'mental' or as 'mentality-neutral'. Especially the mental character of FURCHT 'fright' has controversially been discussed in numerous publications. Following, e.g., (Thiele 1965; Hoffmeister 1955) and others (and unlike, e.g., Bergenholtz 1980; Arnold *et al.* 1980), we consider FURCHT to be 'mental'.

6. Reactivity: 'reactive' ('+') vs. 'reactivity-neutral'

The label 'reactive' characterizes emotion lexemes whose full-fledged definitions include the component 'an immediate reaction to Y' with Y being a specific referential object or situation; the emotion denoted is an emotional event (i.e. is conceptualized as having a clear cut beginning and an end): e.g., ÄRGER 'anger', ENTZÜCKEN 'delight', PANIK 'panic'. Other emotions are emotional properties (predispositions with respect to generic non-referential objects or situations) or emotional states (conceptualized without clear-cut phases): e.g., ACHTUNG 'respect', HOFFNUNG 'hope', 'envy'; the lexemes that denote them are 'reactivity-neutral'. Cf. the similar opposition between occurrent vs. dispositional emotions in Pitcher (1965).

7. Attitudinality: 'attitudinal' ('+') vs. 'attitude-neutral'

The label 'attitudinal' characterizes emotion lexemes whose full-fledged definitions contain the component 'caused by X's attitude towards Y'. 'Attitudinals'

include, e.g., ACHTUNG 'respect', HASS 'hatred', LIEBE 'love'; they are a subclass of 'directed' emotion lexemes. Among the attitude-neutral lexemes, we find FREUDE 'joy', PANIK 'panic', TRAUER 'sorrow', etc.

8. Activity: 'active' ('+') vs. 'activity-neutral'

The label 'active' characterizes emotion lexemes whose full-fledged definitions contain the component 'such that the emotion causes that X [= the experiencer] tends to ...'.¹⁴ Thus, the definition of achtung 'respect' contains '[attitude] causes that X tends to take Y into consideration in X's behavior'. Further 'active' emotion lexemes are, e.g., PANIK 'panic' and SCHAM 'shame'. Activity-neutral lexemes include ENTTÄUSCHUNG 'disappointment', REUE 'repentance', VERWUNDERUNG 'amazement'.

9. Excitation: 'excited-state' ('+') vs. 'excitation-neutral'

The label 'excited-state' characterizes emotion lexemes whose full-fledged definitions specify the corresponding emotions as 'an excited state of the psyche': e.g., ÄRGER 'anger', SCHRECK 'terror', ZORN 'wrath'. Others are 'excitation-neutral': e.g., ACHTUNG 'respect', HOFFNUNG 'hope', SCHEU 'shyness'. There is a strong correlation between Excitation and Manifestability: all 'excited-state' lexemes are — with the exception of FURCHT 'fright' and SCHADENFREUDE 'malicious joy' — 'manifested' or 'tending-to-be-manifested'; the inverse is not true (i.e., for example, EKEL 'disgust', GROLL 'grudge', SCHAM 'shame' are 'tending-to-be-manifested' but not 'excited-state').

10. Self-control: 'self-control-loss-inflicting' ('+') vs. 'self-control-neutral'

The label 'self-control-loss-inflicting' characterizes emotion lexemes whose full-fledged definitions specify the corresponding emotions as 'tending to inflict the loss of the self-control by the experiencer'; 'self-control-loss-inflicting' lexemes include, e.g., LEIDENSCHAFT 'passion', PANIK 'panic', WUT 'rage'. Otherwise an emotion lexeme is 'self-control-neutral': e.g., MITLEID 'compassion', TRAUER 'sorrow', ZUNEIGUNG 'affection'.

11. Permanence: 'permanent' ('+') vs. 'temporary' ('-')

The labels 'permanent' / 'temporary' characterize emotion lexemes whose full-fledged definitions specify the corresponding emotions as 'a permanent / temporary state of the psyche' (this specification can also be implicit, e.g., an 'attitude' is a 'permanent state of the psyche' and therefore an attitudinal is implicitly specified as permanent). Thus, ACHTUNG 'respect', NEID 'envy', and ZUNEIGUNG 'affection' are 'permanent'; ERREGUNG 'agitation', VERLEGENHEIT 'embarrassment', and VERWUNDERUNG 'amazement' are 'temporary'.

All 'attitudinals' are 'permanent' (cf. ACHTUNG and ZUNEIGUNG above); the inverse is not true: the 'permanent' lexemes NEID 'envy', HOFFNUNG 'hope', TRAUER 'sorrow' are not 'attitudinal'. Some emotion lexemes are considered to be both 'permanent' and 'temporary'; such are, e.g., ANGST 'fear', FREUDE 'joy', etc. This means that such a lexeme as angst is indiscriminately used to express permanent fears as well as a temporary fear, i.e. an emotional predisposition to 'being afraid of something' and a specific instance of 'being afraid of something' in a specific situation. Lexemes with this characteristics are supplied with both labels connected disjunctively (the full-fledged definition of such a lexeme necessarily includes a disjunction, cf. the definition of Rus. STRAX 'fear' in Iordanskaja and Mel'čuk 1991).

3.2 Government Patterns of Emotion Lexemes in German

Although this paper is aimed, first of all, at the problem of the inheritance of restricted lexical co-occurrence, we have to deal with the government patterns (GPs) of the lexemes concerned as well: the GP is intimately related both to the definition and to the LFS of the head lexeme.

Generally speaking, German emotion lexemes fall into two classes with respect to their semantic actants: those with two (X and Y) and those with three actants (X, Y, and Z). The generic lexeme of the field — GEFÜHL — itself has four actants, see page 26).

First Actant. The first semantic actant (X) is the Experiencer. The surface means used in German to express the corresponding syntactic actant I are identical for all the lexemes considered:

X = I
1. N _{gen}
2. von N _{dat}
3. Adj _{poss}

1. *Elkes Aufregung* 'Elke's excitement'
2. *Aufregung von Elke* 'excitement of Elke'
3. *ihre Aufregung* 'her excitement'

Second Actant. The second semantic actant (Y) is the Source of the emotion or its Source which is simultaneously its Object. The surface means used to express the corresponding DSyntA II are rather heterogeneous: phrases with different prepositions such as *auf*, *für*, *gegenüber*, *über*, *mit*, and *zu*, as well as the subordinate conjunction *daß* (with or without an introductory prepositional pronoun: *dariüber* [*daß*], etc.). In the example below, we show the realization of the second actant for ANGST 'fear':

Y = II
1. <i>vor</i> N _{dat} 2. <i>zu</i> V _{inf} 3. <i>daß</i> PROP

1. *Angst vor dem Hund* lit. 'fear of the dog'
2. *Angst, die Straße zu überqueren* lit. 'fear of crossing the street'
3. *Angst, daß es regnet* lit. 'fear that it will rain'

Third Actant. The third semantic actant (Z) is the immediate cause of the emotion. The surface means used to express the corresponding DSyntA III is identical for all the emotion lexemes which have it; it is the prepositional phrase with *wegen* 'because of':

Z = III
1. <i>wegen</i> N _{gen}

1. *Angst wegen ihrer Brutalität* 'the fear because of her brutality'

3.3 Restricted Lexical Co-occurrence of Emotion Lexemes in German

We present here the raw data on the restricted lexical co-occurrence of the forty emotion lexemes with the chosen twenty-five verbs, see Subsection 1.2. These data have partially been obtained from the corpora of the *Institut für Deutsche Sprache* (IDS), Mannheim,¹⁵ in cases where these corpora did not give sufficient evidence for the acceptability of specific collocations, the judgements have been left to the linguistic intuition of the authors. Their decisions as to what is possible/impossible in this domain were checked by ten native speakers and buttressed by a few findings from literary texts. However, due to the lack of a representative corpus and a systematic sociolinguistic research, the acceptability judgements which underlie this paper might be questioned. Even more so, since we discovered, during a few additional checks, that speakers have widely divergent opinions on acceptability of collocations in question.¹⁶ This had to be expected since this type of collocation is notorious for the problems it poses to the speakers: on the one hand, in numerous cases, speakers have radically different opinions about acceptability; on the other hand, a speaker is often quite uncertain and cannot make up his/her mind. In the face of this diversity, we adopt the following policies:

1. If the collocation is accepted by an obvious majority (at least 60%) of the subjects and/or is well-attested in the corpora, we mark it as grammatical ('x'), independently of the authors' linguistic intuition.
2. If the collocation is accepted by a slight majority (less than 60%) of the subjects and there is no sufficient evidence for it in the corpora, yet it is acceptable to the authors' linguistic intuition, we still mark it as grammatical.
3. If the collocation is accepted by about a half of the subjects, there is no clear evidence in the corpora and the authors have no strong intuition, either, we mark it as possible but questionable ('?').
4. In all other cases, the hypothetical collocations are considered to be ungrammatical.

The data that we have collected are presented in a table, where the rows hold our emotion lexemes and the columns correspond to specific values of certain LFs (see Figure 2 on the following pages). For the sake of a convenient representation, the names of some LFs as they appear in Figure 2 are incomplete; their full specifications are given in Appendix B, Section 2. The translations of the LF values are also given in this section.

4. Towards a More Efficient Representation of Lexicographic Information

This section is the central part of our paper. It presents the actual proposal for using lexical inheritance in an ECD and illustrates it. We begin by discussing the correlations between lf values and meaning in full lexical entries of the German emotion lexemes (Subsection 4.1).¹⁷ Next we indicate a possibility for implementing *Syntactic Inheritance*, more specifically — the inheritance of GPs of emotion lexemes (Subsection 4.2). Then we formulate explicitly our proposal for extracting common lexical co-occurrence in order to get compressed lexical entries (Subsection 4.3). To illustrate the effect of its application, we quote three sample full lexical entries as they would appear before applying our proposal (Subsection 4.4.1) and the compressed lexical entries of the same three lexemes as they appear after applying our proposal (Subsection 4.4.2).

4.1 Discussion of Lexical Co-occurrence / Meaning Correlations

At present, an ECD describes restricted lexical co-occurrence by specifying, for each head lexeme *L*, all the values of all applicable LFs in *L*'s entry explicitly — ignoring possible co-occurrence/meaning correlations and regardless of resulting redundancy. Yet many different emotion lexemes have the same value for a given Lexical Function: cf. $Oper_1(X) = \textit{hegen}$ '[to] harbor' with $X = \{\textit{ACHTUNG}$ 'respect', $\textit{GROLL}$ 'grudge', $\textit{HOFFNUNG}$ 'hope', $\textit{LEIDENSCHAFT}$ 'passion', $\textit{ZUNEIGUNG}$ 'affection'}. Figure 2 clearly shows how widespread this phenomenon is.

Figure 2.1: Sample data for representatives of the Oper₁ LF Group

LF value Key Lexeme	Oper ₁					IncepOper ₁				CausOper ₁
	empfinden	engegebenbringen	fühlen	haben	hegen	ausbrechen	bekommen	geraten	versetzen	
ACHTUNG	x	x	x	x	x		x			
ANGST	x		x	x			x			x
ÄRGER	x									
AUFREGUNG						?		x		x
BEDAUERN	x		x							
BEGEISTERUNG	x		?			x		x		x
EIFERSUCHT	x		x							
EKEL	x		x	x			x			
EMPÖRUNG	x									
ENTSETZEN	x									
ENTTÄUSCHUNG	x		x							
ENTZÜCKEN								x		x
ERREGUNG	x		x					x		x
FREUDE	x		x	x		x		x		x
FURCHT	x		x	x			?			x
GROLL	x		x	x	x					
ILASS	x	x	x	x			x			
HOFFNUNG	x		?	x	x		x			
LEIDENSCHAFT	x			x	x					
LIEBE	x	x	x							
MITLEID	x	x	x	x			x			
NEID	x		x							
PANIK			x			x	x	x		x
REUE	x		x							
RÜHRUNG	x		x							
SCHADENFREUDE	x		x							
SCHAM	x		?	x						
SCHEU	x		x	x			x			
SCHRECK	x		x				x			x
STAUNEN								x		x
TRAUER	x		x							
VERACHTUNG	x	x	x	x	x					
VERÄRGERUNG	x		x							
VERDRUß	x									
VERLEGENHEIT	x		x					x		
VERWUNDERUNG										
VERZWEIFLUNG	x		x			x		x		
WUT	x		x	x		x	x	x		x
ZORN	x		x	x		x	x	x		x
ZUNEIGUNG	x	x	x	x	x					

Figure 2.2: Sample data for representatives of the Func LF Group

LF Key Lexeme	IncepFunc ₁			CausFunc ₁							FinFunc ₀		Liqu ₁ Func ₀		Liqu ₁ Fact ₀		IncepPredMins		IncepFact ₁
	aufkommen	erfassen	packen	überkommen	überwältigen	einflößen	ersorgen	herverrufen	machen	schützen	wecken	[nicht] legen	verfügen	überwinden	untersuchen	nachhaken			
ACHTUNG	x					x								x					
ANGST	x	x	x	x		x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x			
ÄRGER	x						x	x				x	x	x	x	x			
AUFREGUNG	x							x				x	x		x	x			
BEDAUERN	x	x		x				x			x								
BEGEISTERUNG	x	x	x	x	x			x			x	x	x	x	x	x			
EIFERSUCHT	x	x	x	x			x			x	x	x	x	x	x	x			
EKEL	x	x		x			x	x							x	x			
EMPÖRUNG	x	x		x			x	x		x		x	x	x	x	x			
ENTSETZEN	x	x	x	x				x				x			x	x			
ENTTÄUSCHUNG	x	x		x	x			x				x	x	x	x	x			
ENTZÜCKEN								x								?			
ERREGUNG	x	x	x	x								x	x	x	x	x			
FREUDE	x	x	x	x	x			x	x	x		x	x	x	x	x			
FURCHT	?	x		x		x	x	x		x	x	x	x	x	x	x			
GROLL	x	x					x	x		?		x	x	x	x	x			
HASS	x	x	x	x			x	x		x	x				x	x			
HOFFNUNG	x					x				x	x		x	x	x	x			
LEIDENSCHAFT		x	x	x	x					x	x	?	?	x	x	x			
LIEBE		?			x										x	x	x		
MITLEID	x	x		x	x	x	x	x			x		x	x	x	x			
NEID	x	x		x			x	x		x	x		x	x	x	x			
PANIK	x	x	x	x			x	x		x		x			x	x	x		
REUE	x	x	x	x	x														
RÜHRUNG	x	x		x	x							x	x	x	x				
SCHADENFREUDE	x	x		x				x	x					x	x	x			
SCHAM	x	x		x	x			x							x				
SCHEU		x		x									x	x	x				
SCHRECK		x	x	x					?				x	x	x				x
STAUNEN	x	x	x	x				x	x			x							
TRAUER	x	x		x	x									x	x				
VERACHTUNG	x			x				x			x				x	x			
VERÄRGERUNG	x							x	x				x	x		x	x		
VERDRUSS	x							x		x				x	x				x
VERLEGENHEIT	x	x		x				x					x	x	x				x
VERWUNDERUNG	x							x	x										x
VERZWEIFLUNG	x	x	x	x	x								x		x				x
WUT	x	x	x	x				x			x		x	x	x	x			x
ZORN	x	x	x	x				x	x		x	x	x	x	x	x			x
ZUNEIGUNG	x	x		x	x			x							x				

This gives rise to the two following questions:

1. Is it possible to avoid the tedious repetition of the same value of a given LF *f* by specifying this value just once for many or even for all of the keywords concerned, gaining thus a substantive generalization?
2. If yes, how to present in an ECD the generalized specification of LFs?

German emotion lexemes taken as bases behave similarly with respect to at least two collocates: *empfinden* '[to] perceive' and *fühlen* '[to] feel'. Nearly all of them co-occur with *empfinden*, and so does the noun GEFÜHL 'emotion'; *fühlen* '[to] feel' is also nearly universal, although less so, for the same lexemes.¹⁸ Therefore, a generalization along the following lines seems possible:

The definitions of all German emotion lexemes contain a common component: 'emotion', expressed by the German lexeme GEFÜHL; thus, GEFÜHL is the generic lexeme of the semantic field of emotions in German. Then, for emotion lexemes, the verbs *empfinden* and *fühlen* are specified only once — in the lexical entry of the generic lexeme GEFÜHL 'emotion' as values of the LF Oper₁. All specific lexemes denoting emotions, i.e. containing the component 'Gefühl' in their definitions, should then inherit this value of Oper₁ from the lexeme GEFÜHL.

Unfortunately, as a general rule, there is no unique correlation between the values of LFs applicable to the generic lexeme and the values of the same LFs applied to the specific descendants of the latter (cf. Heid and Raab 1989). Thus, even *empfinden* does not combine with five out of forty emotion lexemes and *fühlen*, with ten (see Figure 2.1). Furthermore, the verb *erleben* (Oper₁) goes with ENTtäUSCHUNG 'disappointment', while *schöpfen* (Incep₁Oper₁) and *machen* (CausFunc₁) with HOFFNUNG 'hope'; but all these verbs do not combine with GEFÜHL:

Oper ₁ (GEFÜHL)	= <i>empfinden</i> , * <i>erleben</i>
IncepOper ₁ (GEFÜHL)	= * <i>schöpfen</i>
CausFunc ₁ (GEFÜHL)	= <i>erwecken</i> , * <i>machen</i> , <i>wachrufen</i>

Similar examples can be multiplied endlessly.

The absence of a strict enough correspondence between LF values in the entry of GEFÜHL and those in the individual entries of emotion lexemes is due to a very high degree of idiosyncrasy in the LF Verb + Noun "collocations". This idiosyncrasy can be characterized from the viewpoint of the verb as well as that of the noun.

Speaking of LF verbs: An LF verb can combine with one particular lexeme or a small group of nearly synonymous lexemes, while refusing the combinations with other quasi-synonyms or antonyms. For example, *machen* '[to] make' as the value of CausFunc₁ combines with ANGST 'fear' but not with FURCHT 'fright' and

PANIK 'panic'; with FREUDE 'joy' but not with BEGEISTERUNG 'enthusiasm' and SCHADENFREUDE 'malicious joy'; and with HOFFNUNG 'hope' but not with VERZWEIFLUNG 'despair'.

To illustrate from a different domain, Germ. *bestellen* '[to] till' as Real_1 value co-occurs only with FELD 'field', ACKER 'field', and LAND 'land' (*das Feld / Acker / Land bestellen*)¹⁹ but not, e.g., with measure phrases such as *drei Hektar* 'three hectares' in contrast to its closest synonym *BEBAUEN* '[to] till':

- (2) Er hat drei Hektar [?]bestellt/ bebaut
lit. 'He tilled three hectares'.

The verb REITEN '[to] ride' as Oper_1 value co-occurs only with *ATTACKE* '(verbal) attack' (*eine Attacke gegen N_{acc} reiten* '[to] launch a (verbal) attack against N', lit. '[to] ride an attack'). The closest synonym of *ATTACKE* — *ANGRIFF*₂ '(verbal) attack' — has no Oper_1 value at all; rather it has instead an Oper_2 value: [*einem Angriff*] *ausgesetzt sein* '[to] be exposed [to an attack]'.

Speaking of nouns in "LF Verb + Noun" collocations: Nouns which have similar or identical lexical co-occurrence may fail to form a natural semantic subclass. Thus, *ANGST* 'fear', *WUT* 'rage', and *LEIDENSCHAFT* 'passion' readily co-occur with *schüren* '[to] fan' as CausContFunc_1 (*Angst/ Wut/ Leidenschaft in ihm schüren* lit. 'to fan fear/ rage/ passion in him');²⁰ yet *ANGST* 'fear', *WUT* 'rage' and *LEIDENSCHAFT* 'passion', as well as other admissible key lexemes (see Figure 1) do not form an identifiable semantic subclass of emotion lexemes. (This means that it is impossible to specify the set including these and only these lexemes in terms of their semantic features.)

The cases of both of the above types do not admit of any meaningful generalization; the only feasible solution here is to specify each instance of restricted lexical co-occurrence individually.

As a result, we face two extremes: either a whole semantic class of lexemes showing a (nearly) identical restricted lexical co-occurrence (*empfinden* and *fühlen* with *GEFÜHL*-lexemes); or individual lexemes featuring completely idiosyncratic, non-generalizable co-occurrence (*machen* with *ANGST* 'fear', *FREUDE* 'joy', and *HOFFNUNG* 'hope'). However, in natural language intermediate cases abound: some members of a semantic class show somewhat similar restricted lexical co-occurrence. For instance, within the German emotion lexemes class some, but not all, members co-occur with *entgegenbringen* '[to] show' as Oper_1 : *jemandem Achtung/ Haß/ Mitleid entgegenbringen* '[to] show so. respect/ hatred/ compassion', but not *jemandem *Verdruß/ *Empörung / *Verwunderung entgegenbringen* '[to] show so. vexation/ indignation/ amazement'. Furthermore, *ANGST* 'fear', *BEGEISTERUNG* 'enthusiasm', *ENTTÄUSCHUNG* 'disappointment' co-occur with *erfassen* '[to] overcome' as IncepFunc_1 — just as many other emotion lexemes do; yet *AUFREGUNG* 'excitement', *ENTZÜCKEN* 'delight', *SCHRECK* 'terror' and a few more do not.

This is with such intermediate cases that we deal in the present paper. In other words, we set out to find some regularities in the domain which is irregular

by definition.

To do so, we take two sets of "processed" data:

1. The set of the abridged lexicographic definitions for forty emotion lexemes, i.e. the characterization of the lexemes in terms of eleven semantic "dimensions" (introduced in Subsection 3.1). This set is represented in Figure 1.
2. The set of the LF values specifications for the same forty lexemes — restricted to the twenty-five collocate verbs investigated. This set is presented in Figure 2.

Starting from this data, we try to find the optimal correlation between the values of LFs and semantic features in the abridged definitions. (By "optimal" we mean such a correlation that ensures the maximal generalization with the minimal number of individual exceptions, i.e. the best information compression possible.) As will be shown in Appendix B, Section 3, several such correlations exist, so that Question 1 at the beginning of this section has to be answered in the positive: substantive generalizations over LF values can and should be stated. Therefore, we have to answer Question 2, i.e. to propose a lexicographic format that is able to cope with such generalizations. We will do that in Subsection 4.3, relying on the ECD-formalism introduced above.

4.2 Implementing Syntactic Inheritance in an ECD

Before tackling the more general problem of lexical inheritance implementation, let us consider the problem of a more efficient representation of GPs, i.e. of syntactic inheritance, in an ECD (the topic of syntactic inheritance is intensively elaborated, e.g., in work by K. Hale *et al.* (Hale and Keyser 1986) and B. Levin (Levin 1989, 1993)).

First Actant. In Subsection 3.2, we saw that the surface means used in German to express the corresponding syntactic actant I (= the Experiencer) are identical for all the lexemes considered. This allows for the generalization of the GP information for X, so that the first column of the GP of all the forty emotion lexemes is represented as illustrated in Subsection 3.2.

Given this generalization, the first column of the GP will not be repeated in the lexical entries of all the emotion lexemes but will be given only once: with the generic lexeme GEFÜHL, see Subsection 4.5.

Second Actant. The variety of the expressive means for the DSyntA II (= the Source/ the Object of the emotion) (see Subsection 3.2) does not allow for an overall generalization of the second column of the GP of our emotion lexemes (as we have just done for the DSyntA I). However, some of these surface means are shared by several lexemes. For instance:

1. DSyntA II is expressed by *über* 'over' / 'about' (and *darüber* lit. 'over it' / 'about it') in twenty-three lexemes, which include *ÄRGER* 'anger', *AUFREGUNG* 'excitement', *BEDAUERN* 'regret', etc.
2. DSyntA II is expressed by *auf* 'on' (and *darauf* lit. 'on it') in eight lexemes (*EIFERSUCHT* 'jealousy', *GROLL* 'grudge', *HASS* 'hatred', etc.).
3. DSyntA II is expressed by *vor* 'because' (and *davor* lit. 'because of it') in six lexemes (*ACHTUNG* 'respect', *ANGST* 'fear', *EKEL* 'disgust', etc.).

Such subregularities suggest the possibility of at least partial generalizations. In fact, only one generalization is actually possible: most of the emotion lexemes that govern their DSyntA II via *über* are 'reactive'; consider the second column of the GP of the 'reactive' emotion lexeme *FREUDE* 'joy'. Consequently, the second actant of 'reactive' lexemes can be readily generalized.

Y = II
<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>über</i> N_{acc} 2. (<i>darüber</i>,) <i>daß</i> PROP

1. *die Freude über ihr Kommen* 'the joy over her coming'.
2. *die Freude (darüber), daß sie noch kommt* 'the joy (over it) that she is still coming'.²¹

For non-'reactive' lexemes, generalization is too costly (it requires too many exceptions); therefore, the second column in the GP of all 'reactivity-neutral' lexemes will be individually stated in their lexical entries.

Third Actant. The surface means used to express the corresponding DSyntA III (= the Cause of the emotion) is identical for all the emotion lexemes which are three-actantial.

Therefore, the information about the realization of Z can be represented — similarly to the first column — only once; it will be presented in the GP of the generic lexeme *GEFÜHL* in its "public" entry (see Subsection 4.5).²²

4.3 Implementing Lexical Inheritance Principle in an ECD

4.3.1 Co-occurrence Inheritance Technique in an ECD

Our proposal can be stated in terms of the following five steps:

1. Delimiting the semantic field under analysis and preparing full-fledged lexical entries for each of the chosen lexemes.
2. Determining the generic lexeme of the field and elaborating its lexical entry.

This process may lead to an improvement of the definitions in the field: they are made more standard.

3. Introducing semantic features capable of capturing relevant semantic commonalities in full-fledged definitions; deriving abridged definitions expressed in terms of semantic features. This step may bring about a further standardization of the original definitions.
4. Extracting the commonalities in GPs and LF values found in the lexical entries of specific lexemes and transferring them to the lexical entry of the generic lexeme. (The latter, thereby, acquires quite a new status, see immediately below.) While doing this, the researcher has to make sure that:

First, each transferred element is supplied with semantic conditions which license its use with the specific lexeme it has been extracted from. These conditions are formulated in terms of the semantic features.

Second, each element which constitutes an exception is explicitly marked as such in the corresponding entry. For instance, a verb *v* that collocates with all emotion lexemes of a given type except the lexeme *l* has to be specified in *l*'s entry as contradicting the inheritance rule: “-*v*”, see below, Subsection 4.5.
5. Reorganizing the lexical entry of the generic lexeme by dividing it into two parts: its own lexical entry (describing its own syntax and co-occurrence — so to speak, its “private” subentry) and the subentry for the extracted commonalities of the field, or the “public” subentry (see below).

4.4 Full vs. Compressed Lexical Entries: ANGST, HOFFNUNG, WUT

To contrast our proposal with the current representation of lexical entries in the ECD, we give in what follows three examples of lexical entries for German emotion lexemes: first as they would appear in a “traditional” ECD of German, i.e. in the “full” form, and then the same entries as they appear after the application of the proposed techniques, i.e. in the “compressed” form.

4.4.1 Three Full Lexical Entries of a German ECD

To make our presentation more illustrative, we indicate — in boldface — the items which can be dispensed with thanks to the inheritance technique, i.e. which can be extracted from these individual entries and stored under the generic lexeme.

Note that these entries are by no means complete: Firstly, they do not contain the full-fledged definitions. Secondly, these entries cover the restricted lexical co-occurrence of the head lexemes only within the limits of the twenty-five verbs under consideration. Such current collocations as *jemandem Angst einjagen* ‘[to] give sb. a fright’, *Hoffnung verlieren* ‘[to] lose hope’, and *Wut ergriff ihn* ‘The rage seized him’ are not represented. Thirdly, the use of determiners in noun + verb collocations (represented in the GP of the collocate verb) is a problem of its own. We did not study it systematically and limit ourselves to approximate indications.

For notations, see the table at the end of the paper; absence of an indication means obligatory absence of determiners.

NB: The expression "fast", for example in "Magn + fast IncepFunc₁" below, is an English word denoting a non-standard LF. It means that the LF value (e.g., *verfliegen*, *erfassen*, and *packen* below) implies a fast-developing event: *Seine Angst legte sich allmählich* 'His fear lied down gradually', but not **Seine Angst verflieg allmählich* 'His fear vanished gradually'.

1. ANGST, fern

Definition

Angst von X vor Y wegen Z = 'X's fear of Y because of Z' = X's unpleasant, reactive, active, excited-state, self-control-loss-inflicting, permanent or temporary Gefühl directed at Y because of Z

X = I	Y = II	Z = III
1. <i>N_{gen}</i> 2. <i>von N_{dat}</i> 3. <i>Pron_{poss}</i>	1. <i>vor N_{dat}</i> 2. <i>zu V_{inf}</i> 3. <i>daß PROP</i>	1. <i>wegen N_{gen}</i>

Lexical Functions

<i>IncepPredMinus</i>	: <i>nachlassen</i>
<i>Oper₁</i>	: <i>empfinden, fühlen, haben</i> [<i>~acc</i>]
<i>IncepOper₁</i>	: <i>bekommen</i> [<i>~acc</i>]
<i>Caus₂Oper₁</i>	: <i>versetzen</i> [<i>N_{acc} in ~acc</i>]
<i>FinFunc₀</i>	: <i>sich legen</i>
<i>fast FinFunc₀</i>	: <i>verfliegen</i>
<i>Liqu₁Func₀</i>	: <i>überwinden</i> [<i>PRON_{poss}/ DET ~acc</i>]
<i>IncepFunc₁</i>	: <i>aufkommen</i> [<i>in N_{dat}</i>]
<i>Magn + IncepFunc₁</i>	: <i>erfassen</i> [<i>N_{acc}</i>]
<i>Magn + fast IncepFunc₁</i>	: <i>packen</i> [<i>N_{acc}</i>]
<i>CausContFunc₁</i>	: <i>schüren</i> [<i>in N_{dat} ~acc</i>]
<i>Caus₂Func₁</i>	: <i>einflößen, erregen</i> [<i>N_{dat} ~acc</i>], <i>wecken</i> [<i>in N_{dat} ~acc</i>]
<i>Caus₍₂₎Func₁</i>	: <i>hervorrufen</i> [<i>bei N_{dat} ~acc</i>], <i>machen</i> [<i>N_{dat} ~acc</i>]
<i>Liqu₁Fact₀</i>	: <i>unterdrücken</i> [<i>PRON_{poss}/ DET ~acc</i>]
<i>Magn + IncepFact₁</i>	: <i>überkommen</i> [<i>~ N_{acc}</i>]

2. **HOFFNUNG, fem**

Hoffnung von X auf Y 'X's hope for Y' = X's pleasant, mental, permanent Gefühl [caused by X's belief and desire that Y takes place]

X = I	Y = II
1. N_{gen}	1. <i>auf</i> N_{acc}
2. <i>von</i> N_{dat}	2. <i>daß</i> PROP
3. Adj_{poss}	

- IncepPredMinus : nachlassen
- Oper₁ : empfinden, haben, hegen [$\sim acc$],
?fühlen
- IncepOper₁ : bekommen [$\sim acc$]
- fast FinFunc₀ : verfliegen
- IncepFunc₁ : aufkommen [in N_{dat}]
- CausFunc₁ : einflößen, machen [$N_{dat} \sim acc$],
wecken [in $N_{dat} \sim acc$]

3. **WUT, fem**

Wut von X über Y wegen Z 'X's rage at because of Z' = X's intense, unpleasant, manifested, reactive, active, excited-state, self-control-loss-inflicting Gefühl directed at Y because of Z

X = I	Y = II	Z = III
1. N_{gen}	1. <i>auf</i> N_{acc}	1. <i>wegen</i> N_{gen}
2. <i>von</i> N_{dat}	2. <i>über</i> N_{acc}	
3. Adj_{poss}		

- IncepPredMinus : nachlassen
- Oper₁ : empfinden, fühlen, haben [DET/ $\sim acc$]
- IncepOper₁ : bekommen [DET $\sim acc$], geraten [in $\sim acc$]
- Magn + IncepOper₁ : ausbrechen [in $\sim acc$]
- Caus₂Func₁ : erregen [in $N_{dat} \sim acc$],
hervorrufen [bei $N_{dat} \sim acc$]
- Caus₍₂₎Oper₁ : versetzen [N_{acc} in $\sim acc$]

CausContFunc ₁	:	schüren [in N _{dat} ~acc]
FinFunc ₀	:	sich legen
fast + FinFunc ₀	:	verfliegen
Liqu ₁ Func ₀	:	überwinden [PRON _{poss} / DET ~acc]
IncepFunc ₁	:	aufkommen [in N _{dat}]
fast IncepFunc ₁	:	erfassen, packen [N _{acc}]
Liqu ₁ Fact ₀	:	unterdrücken [PRON _{poss} / DET ~acc]
IncepFact ₁	:	überkommen [~ N _{acc}]

4.4.2 Three Compressed Lexical Entries of a German ECD

All compressed lexical entries of the emotion lexemes considered are found in Appendix C.

The symbol "↑" in front of an LF (see, e.g., Caus₂Func₁ in ANGST) means that the value of this LF (VAL_{spec}) must be added to its values specified in the public subentry of GEFÜHL that contains generalized co-occurrences (VAL_{gener}). Without "↑", VAL_{spec} replaces VAL_{gener}.

The expression "-X", where X is a collocate verb, means that this verb is impossible as an element of the value of the corresponding LF; this expression marks X as a lexical exception from the list of possible LF values given in the entry of GEFÜHL.

1. ANGST, fem

Angst von X vor Y wegen Z 'X's fear of Y because of Z' = X's unpleasant, manifestable, reactive, active, excited-state, self-control-loss-inflicting, permanent or temporary Gefühl directed at Y because of Z

Y = II
1. vor N _{dat} 2. zu V _{inf} 3. daß PROP

IncepOper ₁	:	bekommen [~acc]
Caus ₂ Oper ₁	:	versetzen [N _{acc} in ~acc]
CausContFunc ₁	:	schüren [in N _{dat} ~acc]
↑Caus ₂ Func ₁	:	einflößen [N _{dat} ~acc], wecken [in N _{dat} ~acc]
Caus ₍₂₎ Func ₁	:	machen [N _{dat} ~acc]

2. HOFFNUNG, fem

Hoffnung von X auf Y 'X's hope for Y' = X's pleasant, mental, permanent Gefühl [caused by X's belief and desire that Y takes place]

Y = Π
1. <i>auf</i> N _{acc} 2. <i>daß</i> PROP

IncepPredMinus	:	nachlassen
↑Oper ₁	:	hegen, ?fühlen [~acc]
IncepOper ₁	:	bekommen [~acc]
fast FinFunc ₀	:	verfliegen
Liqu ₁ Func ₀	:	~überwinden
CausFunc ₁	:	einflößen, machen [N _{dat} ~acc], wecken [in N _{dat} ~acc]
Magn + IncepFunc ₁	:	~erfassen
(Magn) + IncepFunc ₁	:	~überkommen

3. WUT, fem

Wut von X über Y wegen Z 'X's rage at Y because of Z' = X's intense, unpleasant, manifested, reactive, active, excited-state, self-control-loss-inflicting, temporary Gefühl caused by and directed at Y because of Z

Y = Π
1. <i>auf</i> N _{acc} 2. <i>über</i> N _{acc}

↑Oper ₁	:	haben [DET ~acc]
IncepOper ₁	:	bekommen [DET ~acc]
Caus ₂ Oper ₁	:	versetzen [N _{acc} in ~acc]
CausContFunc ₁	:	schüren [in N _{dat} ~acc]

4.5 The Lexical Entry of GEFÜHL — the Generic Lexeme of the Semantic Field of Emotions

The noun GEFÜHL is polysemous; here we consider its “emotional” sense, i.e. the sense found in such expressions as:

- (6) a. *Das Gefühl der Freude/ Ein freudiges Gefühl kam in ihm auf*
lit. ‘The feeling of joy/ A joyful feeling came up in him’.
- b. *Das Gefühl der Trauer ließ ihn nicht mehr los*
lit. ‘The feeling of sorrow did not leave him anymore’.
- c. *Ein zorniges Gefühl übermannte Elke, als sie ...*
lit. ‘A wrathful feeling overcame Elke when she ...’
- d. *Ein Gefühl des Glücks durchströmte Elke, als sie ...*
lit. ‘A feeling of happiness flowed through Elke when she ...’.

The corresponding lexeme is denoted as GEFÜHL₁.²³ In accordance with Sub-section 4.3 above, the lexical entry for GEFÜHL₁ is divided into two subentries:

- The subentry of GEFÜHL₁ itself as an independent lexeme; this is its own “private”, or individual, subentry, which has the same structure as all regular entries in an ECD.
- The subentry of GEFÜHL₁ as the generic lexeme of the emotion field; this is its “public”, or semantic field, subentry, representing the results of generalization over the descriptions of the forty specific emotion lexemes. Its structure differs from that of a regular entry in two aspects:
First, the GP zone contains several GPs, each of these servicing a particular semantic subclass of emotion lexemes. The applicability of a GP is restricted by a condition: a Boolean formula over values of semantic features.
Second, the LF zone contains LF representations in which, instead of one value per lf, a series of different values is given for each function, each of these values servicing a different set of arguments: a particular semantic subclass of emotion lexemes. The applicability of an LF value is restricted by the same type of condition as for the GPs (values of semantic features).

GEFÜHL₁, neutr

Individual (= “Private”) Subentry

Xs Gefühl des W gegenüber Y wegen Z ‘X’s emotion W towards Y because of Z’ = State W of X’s psyche caused by (and directed at) Y (and causing that X tends to interact with Y because of Z²⁴)

X = I	W = II	Y = III	Z = IV
1. N_{gen} 2. <i>von</i> N_{dat} 3. $Pron_{poss}$	1. N_{gen} 2. Adj	1. <i>gegenüber</i> N_{dat}	1. <i>wegen</i> N_{gen}

Elkes zorniges Gefühl <= *Gefühl des Zornes*> *gegenüber John wegen seiner Worte*
 'Elke's angry feeling <= feeling of anger> towards John because of his words'.

- IncepPredMinus : nachlassen
- Oper₁ : empfinden, haben [DET ~acc]
- IncepOper₁ : bekommen [DET ~acc]
- FinFunc₀ : sich legen
- Liqu₁Func₀ : überwinden [PRON_{poss} / DET ~acc]
- IncepFunc₁ : aufkommen [in N_{dat}]
- Magn + IncepFact₁ : überkommen [N_{acc}]

Semantic Field (= "Public") Subentry

1. **All emotion lexemes**

An emotion lexeme governs an NP denoting the Experiencer (X = I) and — if it has the SemA Z — an NP denoting the Reason for the emotion (Z = III).

X = I	Z = III
1. N_{gen} 2. <i>von</i> N_{dat} 3. $Pron_{poss}$	1. <i>wegen</i> N_{gen}

2. **'Reactive' emotion lexemes**

A 'reactive' emotion lexeme governs the NP denoting the stimulus of the emotion (Y = II); in the majority of cases this NP is introduced by the same preposition *über*.

Y = II
1. <i>über</i> N_{acc} 2. (<i>darüber</i>), <i>daß</i> PROP

Lexical Functions

The scope of a semantic condition is to its left up the first semicolon.

IncepPredMinus	:	nachlassen		'excited-state'
Oper ₁	:	empfinden, fühlen [_{~acc}]; entgegenbringen [N _{dat} DET _{~acc}]		'attitudinal'
		haben [_{acc}]		'permanent'
Magn + IncepOper ₁	:	geraten [in _{~acc}]		'manifested'
		ausbrechen [in _{~acc}]		'intense' $\wedge$ 'manifested'
FinFunc ₀	:	sich legen		'excited-state'
fast FinFunc ₀	:	verfliegen		'excited-state'
Liqu ₁ Func ₀	:	überwinden [PRON _{poss} / DET _{~acc}]		$\neg$ 'moderate'
IncepFunc ₁	:	aufkommen [in N _{dat}]		
Magn + IncepFunc ₁	:	erfassen [N _{acc}]		$\neg$ 'moderate'
Magn + fast IncepFunc ₁	:	packen [N _{acc}]		'self-control-loss- inflicting'
Caus ₂ Func ₁	:	hervorrufen [bei N _{dat} _{~acc}], erregen [in N _{dat} _{~acc}]		'reactive'
Liqu ₁ Fact ₀	:	unterdrücken [PRON _{poss} / DET _{~acc}]		
Magn + IncepFact ₁	:	überkommen [N _{acc}]		$\neg$ 'moderate'

5. Conclusions

The study we have described in the present paper results in the five following contributions:

1. preliminary lexicographic descriptions of forty German emotion lexemes (definitions, government patterns, and lexical co-occurrence);
2. introduction of eleven semantic dimensions (= semantic features), aimed at establishing correlations with lexical co-occurrence;
3. formulation of an inheritance technique applicable to restricted lexical co-occurrence in ECD-type lexica;
4. compilation of lexical entries for the forty German emotion lexemes, using the inheritance technique proposed;
5. introduction of the semantic field entry — a "public" subentry that covers a semantic field in the entry of the field's generic lexeme.

From these contributions it can be readily concluded that the principle of lexical inheritance as applied to the ECD-type lexica is valid.

At least in the field of German emotion lexemes, useful generalizations over GPs and LF values along semantic lines are possible. However, the application of lexical inheritance principle is strongly limited. Thus, often it is impossible to find correlations between lexical co-occurrence of the key lexemes and their semantic features. After all, language is notoriously capricious and inconsistent.

The research reported in this paper can be pursued in the following three ways:

- Our methodology could be extended onto new languages, new semantic fields (e.g., speech act lexemes, weapon and tool lexemes, meteorological phenomena lexemes, etc.), new lexemes of the same field (ABNEIGUNG 'aversion', VERBITTERUNG 'exasperation' ...), new collocate verbs for the same lexemes (for example, for ANGST: *loswerden* '[to] get rid of', *schweben* [in] lit. '[to] float in' etc.).
- The current representation of LF values can be improved — for instance, by using the notion of **default values**. This idea purports that an LF has, generally speaking, a lexical entry of its own, where its different values are specified with respect to rather large and abstract semantic classes. Thus, Oper₁ has as a value *carry out* for actions, *be in* for states, *have* for properties and parts, etc. Under such a description, the *distribution* of each default value can be made more precise by having recourse to ever smaller semantic classes Gaatone (1982, 1992) deal with this problem).²⁵ Another possible way towards a better presentation of LF values is to develop *regular lexical entries* for them. Thus, it could prove useful to have a full-fledged lexical entry for the verb *versetzen* '[to] send into' as the value of Caus₂Oper₁ (in *Angst versetzen* '[to] send into fear'). Such an entry should contain a fine-grained description of contextual distribution of the verb, say, with emotion lexemes. This could lead to a significant simplification of the description of lexical co-occurrence. (This avenue is explored, e.g., in Reuther, (forthcoming).)
- The proposed technique of establishing the co-occurrence/ meaning correlations can be computerized in order to ensure that the set of correlations established is optimal.

6. Abbreviations and Notations

~ _{acc/dat}	keyword instantiation in Accusative/ Dative
Adj	adjective
Adj _{poss}	possessive adjective
C _i	semantic class I
DET	determiner
DSyntA(L)	Deep-Syntactic Actant of L

ECD	Explanatory Combinatorial Dictionary
f	a specific Lexical Function
GP	Government Pattern
L	lexical item
LF	Lexical Function
↑LF: $X_1, X_2, \dots, X_n$	adding the LF values $X_1, X_2, \dots, X_n$ to the set of inherited LF values
MTM	Meaning-Text Model
MTT	Meaning-Text Theory
$N_{(acc/dat/gen)}$	noun in Accusative/ Dative/ Genitive
PRON	pronoun
$PRON_{poss}$	possessive pronoun
PROP	proposition
SemA(L)	Semantic Actant of L
SSynt	Surface Syntactic
V_{inf}	infinitive verb
→X	X is impossible as an element of the value of the corresponding LF
X, Y, Z, ...	semantic actants X, Y, Z, ...
I, II, III, ...	syntactic actants I, II, III, ...

Acknowledgements

The research for the present paper has been started in 1992, while I. Mel'čuk stayed in Germany as a recipient of the Alexander-von-Humboldt Research Award and L. Wanner was affiliated with the Integrated Publication and Information Systems Institute of the GMD in Darmstadt. The work has been continued with the financial support of Canada Research Council Grant 410-91-1844 (I. Mel'čuk) and The Ministry for Research and Science, Baden-Württemberg (L. Wanner). We express our heartfelt gratitude to Ulrich Heid, Martin Kay, and Vladimir Turovskij who read the first version of the manuscript; without their remarks and suggestions this paper would not appear in its present form. We are also very grateful to Peter Gerstl, Lidija Iordanskaja, Nikolai Percov, Alain Polguère, Renato Reinau, Tilmann Reuther, Annely Rothkegel, and Wolfgang Schindler, who read the subsequent versions of the text and contributed many valuable comments, and again to Lidija Iordanskaja, for her assiduously plowing once more through the final version and helping us to eradicate innumerable inconsistencies and outright errors. Finally, we would like to thank all the colleagues at GMD who patiently answered again and again our questions concerning their intuition with respect to grammaticality of hundreds of German word combinations.

Appendix A: Lexical Functions

In Appendix A, we present a list of LFs used in our research and then short definitions of LFs mentioned in this paper. The most of them are complex LFs or LF configurations, i.e. LF combinations that are composed of simple standard LFs. We list first simple standard LFs and then, LF combinations.

1. The Ten LFs Used in Our Research

Oper ₁	IncepFunc ₁	Liqu ₁ Fact ₀	IncepPredMinus
IncepOper ₁	CausFunc ₁	IncepFact ₁	
CausOper ₁	FinFunc ₀		
	Liqu ₁ Func ₀		

2. LFs Mentioned in This Paper

Simple Standard LFs

1. **Anti**: provides an antonym.
2. **Able**: provides an adjective with the meaning 'being able to ...'
3. **Magn**: provides an intensifier.
4. **Ver**: provides an adjective with the meaning 'such as it is supposed to be'
5. **Oper₁**: provides a *support*, or *light*, verb (Gross, 1981), which is semantically empty (or at least emptied) in the context of its keyword L. The first DSyntA of this verb (and its SSynt-subject) is the first DSyntA of L, and its second DSyntA (= its main SSynt-object) is L itself.
6. **Func_i**: also provides a support verb, which is semantically empty. The first DSyntA of this verb (and its SSynt-subject) is L itself. In case of Func₁, the second DSyntA of the verb (= its main SSynt-object) is the first DSyntA of L; in case of Func₀, the verb is intransitive.
7. **Fact_i**: provides a fulfillment" verb, which expresses the meaning 'fulfill the requirements imposed on L' [= 'L does what it is supposed to do']. The requirements differ with respect to different Ls. Thus the requirement of a hypothesis is its confirmation, and the requirement of an illness is death, while the requirement of an artifact is to function according to its design. Syntactically, Fact₀ is fully analogous to Func₀ and Fact₁ to Func₁.
8. **Incep**: **Incep**, **Cont**, and **Fin** (see below) provide what are often called **phasal verbs**. Thereby, **Incep** stands for 'begin'. Naturally, the phasal LFs are often used in complex LFs (see below). Note, however, that they are also applicable to certain verbal key lexemes as simple standard LFs:

Incep([to] sleep) = [to] fall asleep
 Fin([to] sleep) = [to] wake up

9. **Cont**: provides a verb with the phasal meaning 'continue'.
10. **Fin**: provides a verb with the phasal meaning 'cease'.
11. **Caus_(i)**: **Caus** (and **Liqu_(i)** below) provide **causative verbs**. Thereby, **Caus** stands for 'do something so that a situation begins to occur'.
 Used with a subscript *i*, **Caus** (and **Liqu**) provides a verb that expresses causation of the situation 'L' by the *i*-th DSyntA of L. The absence of the subscript indicates causation by an external causer.
12. **Liqu**: provides a verb with the causative meaning 'liquidate' [≈ 'do something so that a situation stops occurring'].
13. **Pred**: provides a verb covering the meaning of a copula + L (i.e. **Pred(L)** means 'to be an L').
14. **Minus**: represents the meaning 'less'; this is, so to speak, one of the comparative degrees of **Magn**. **Minus** is mostly used in complex LFs, combined with **Pred** and a phasal verb.

Complex Standard LFs

The meanings of Complex Standard LFs, LF Configurations and non-standard LFs can easily be derived from the meanings of simple standard LFs discussed above; therefore, we restrict ourselves to a mere enumeration of the former.

IncepPredMinus	Liqu ₁ Func ₀	Caus ₍₂₎ Func ₁
IncepOper ₁	IncepFunc ₁	CausContFunc ₁
Caus ₂ Oper ₁	CausFunc ₁	Liqu ₁ Fact ₀
FinFunc ₀	Caus ₂ Func ₁	IncepFact ₁

LF Configurations

Magn + IncepOper₁   Magn + IncepFunc₀   Magn + IncepFact₁

Non-standard LFs

Magn + fast IncepFunc₁   fast FinFunc₀

Appendix B: German Data

1. Collocational Data

1.1 Emotion Lexemes (Keywords)

ACHTUNG	'respect'	MITLEID	'compassion'
ANGST	'fear'	NEID	'envy'
ÄRGER	'anger'	PANIK	'panic'
AUFREGUNG	'excitement'	REUE	'repentance'
BEDAUERN	'regret'	RÜHRUNG	'being touched' / 'moved'
BEGEISTERUNG	'enthusiasm'	SCHADENFREUDE	'gloating' / 'malicious joy'
EIFERSUCHT	'jealousy'	SCHAM	'shame'
EKEL	'disgust'	SCHEU	'shyness'
EMPÖRUNG	'indignation'	SCHRECK	'terror'
ENTSETZEN	'horror'	STAUNEN	'astonishment'
ENTTÄUSCHUNG	'disappointment'	TRAUER	'sorrow'
ENTZÜCKEN	'delight'	VERACHTUNG	'contempt'
ERREGUNG	'agitation'	VERÄRGERUNG	'annoyance'
FREUDE	'joy'	VERDRUSS	'vexation'
FURCHT	'fright'	VERLEGENHEIT	'embarrassment'
GROLL	'grudge'	VERWUNDERUNG	'amazement'
HASS	'hatred'	VERZWEIFLUNG	'despair'
HOFFNUNG	'hope'	WUT	'rage'
LEIDENSCHAFT	'passion'	ZORN	'wrath'
LIEBE	'love'	ZUNEIGUNG	'affection'

1.2 Collocate Verbs (=Values of LFs) Studied

aufkommen	'[to] come up'	legen [sich]	'[to] lie down'
ausbrechen	'[to] burst/ break out'	machen	'[to] make'
bekommen	'[to] get'	nachlassen	'[to] diminish'
einflößen	'[to] instill'	packen	'[to] seize'
empfinden	'[to] perceive'	schüren	'[to] fan'
entgegenbringen	'[to] show'	überkommen	'[to] be overcome'
erfassen	'[to] grasp'	überwältigen	'[to] overpower'
erregen	'[to] excite'	überwinden	'[to] overcome'
fühlen	'[to] feel'	unterdrücken	'[to] restrain'
geraten	'[to] get into'	verfliegen	'[to] vanish'
haben	'[to] have'	versetzen	'[to] send into'
hegen	'[to] harbor'	wecken	'[to] arouse'
hervorrufen	'[to] cause'		

2. Data on Semantic Dimensions

1. Intensity

'Intense' ('+') emotion lexemes:

BEGEISTERUNG	'enthusiasm'	PANIK	'panic'
EMPÖRUNG	'indignation'	SCHRECK	'terror'
ENTSETZEN	'horror'	STAUNEN	'astonishment'
ENTZÜCKEN	'delight'	VERZWEIFLUNG	'despair'
HASS	'hatred'	WUT	'rage'
LEIDENSCHAFT	'passion'	ZORN	'wrath'
LIEBE	'love'		

'Moderate' emotion lexemes:

VERÄRGERUNG	'annoyance'	VERWUNDERUNG	'amazement'
VERDRUSS	'vexation'		

The following examples demonstrate the co-occurrence of 'intense' / 'moderate' lexemes with mitigators and intensifiers:

- (11) a. *Angesichts der randalierenden Rechtsradikalen empfanden die Leute eine *leichte Verzweiflung und Wut*
 lit. 'People felt slight despair and rage towards rampaging right extremists'.
 vs.
Angesichts des schlechten Wetters empfanden die Spaziergänger eine leichte Enttäuschung.
 lit. 'The strollers felt slight disappointment towards foul weather'.
Die brutale Abrechnung der Banditen mit der Familie Nzomocazzo rief in der Bevölkerung eine *große Verärgerung hervor
 lit. 'The bandits' brutal settling of accounts with the family Nzomocazzo caused a big annoyance in the population'.
 vs.
Die brutale Abrechnung der Banditen mit der Familie Nzomocazzo rief in der Bevölkerung große Empörung hervor
 lit. 'The bandits' brutal settling of accounts with the family Nzomocazzo caused a big indignation in the population'.

The label 'moderate' precludes, e.g., the co-occurrence of emotion lexemes with the LF-verbs *erfassen* '[to] seize', *überkommen* '[to] overcome', *überwältigen* '[to] overpower'. The non-'moderate' lexemes co-occur with these verbs, with the

following distinction: For the 'intense' lexemes, they represent the value of LFs Func_1 and Fact_1 ; for the intensity-neutral lexemes, they are elements of the value of the LF configurations $\text{Magn} + \text{Func}_1$ and $\text{Magn} + \text{Fact}_1$. That is, for not inherently 'intense' lexemes, these verbs add the meaning of high intensity:

- (12) *Die Angst erfaßte/ überkam/ überwältigte ihn*
lit. 'The fear seized/ overcame/ overpowered him'.

(12) obviously implies an 'intense' fear.

2. Polarity

The labels 'pleasant' ('+')/ 'unpleasant' ('-') for emotion lexemes appear here in accordance with, e.g., (Russel 1980). We do not use the more current labels 'positive' and 'negative' (cf., e.g., de Rivera 1977; Dahl and Stengel 1978) since these give rise to a rather unfortunate ambiguity: the 'positive'/ 'negative' perception of the emotion by the Experiencer vs. the 'positive'/ 'negative' actual evaluation of a corresponding emotion by the society.

Thus, e.g., *SCHADENFREUDE* 'malicious joy' contributes to the improvement of the Experiencer's subjective mental condition and, therefore, should be labeled 'positive' in the first sense. However, in most cultures *SCHADENFREUDE* is definitely qualified as 'negative' emotion, in the second sense, which means that having this emotion is socially disapproved rather than it being 'negative' for its Experiencer. Inversely, *MITLEID* 'compassion' is considered a positive emotion in the sense of social approval; however, in terms of perception by the Experiencer, it is 'negative' ('X feels bad'). Compare also:

LEIDENSCHAFT 'passion' of X is semantically 'positive': 'X feels good'. But socially it can be both negative and positive, depending on the situational context:

- (13) a. *Seine Leidenschaft beim Roulett ist krankhaft* (socially negative)
lit. 'His passion for the roulette is sickening'.
b. *Die Leidenschaft, mit der er die Sache anpackte, imponierte* (socially positive)
lit. 'The passion with which he tackled the task was impressive'.

SCHAM von X 'shame of X' is semantically 'negative': 'X feels bad'. But socially it can as well be both negative and positive:

- (14) a. *Die Scham über sein Mißgeschick trug noch weiter zu seiner Unsicherheit bei* (socially negative)
lit. 'The shame for his clumsiness contributed further to his feeling of insecurity'.
Die Scham über das eigene schlechte Benehmen machte Kurt verlegen (socially positive)
lit. 'The shame for his own bad behavior made Kurt feel shy'.

These examples clearly show the inconvenience of the labels 'positive' / 'negative'. Therefore, we use unambiguous labels 'pleasant' / 'unpleasant' (for the Experiencer).

'Pleasant' ('+') emotion lexemes:

ACHTUNG	'respect'	LEIDENSCHAFT	'passion'
BEGEISTERUNG	'enthusiasm'	LIEBE	'love'
ENTZÜCKEN	'delight'	RÜHRUNG	'being touched'
FREUDE	'joy'	SCHADENFREUDE	'malicious joy'
HOFFNUNG	'hope'	ZUNEIGUNG	'affection'

'Unpleasant' ('-') emotion lexemes:

ANGST	'fear'	PANIK	'panic'
ÄRGER	'anger'	REUE	'repentance'
AUFREGUNG	'excitement'	SCHAM	'shame'
BEDAUERN	'regret'	SCHEU	'shyness'
EIFERSUCHT	'jealousy'	SCHRECK	'terror'
EKEL	'disgust'	TRAUER	'sorrow'
EMPÖRUNG	'indignation'	VERACHTUNG	'contempt'
ENTSETZEN	'horror'	VERÄRGERUNG	'annoyance'
ENTTÄUSCHUNG	'disappointment'	VERDRUSS	'vexation'
FURCHT	'fright'	VERLEGENHEIT	'embarrassment'
GROLL	'grudge'	VERZWEIFLUNG	'despair'
HASS	'hatred'	WUT	'rage'
MITLEID	'compassion'	ZORN	'wrath'
NEID	'envy'		

The above listing demonstrates that the 'unpleasant' emotion lexemes outnumber the 'pleasant' ones almost three to one. This mirrors the fact, well-known in psychology, that human negative (in the psychological sense) emotions are much more numerous than positive ones.

Emotion lexemes that are neither 'pleasant' nor 'unpleasant', i.e. polarity-neutral, are ERREGUNG 'agitation', STAUNEN 'astonishment' and VERWUNDERUNG 'amazement'.

As applied to lexical co-occurrence, this dimension contributes to the generalization concerning, e.g., the verb *überwinden* '[to] overcome' as Liqu₁-Func₀: predominantly, it is the 'negative' emotion lexemes that accept it: *Verachtung/ Angst/ Eifersucht überwinden* '[to] overcome one's contempt/ fear/ jealousy', etc., but not **Achtung/ *Freude/ *Leidenschaft überwinden* '[to] overcome one's respect/ joy/ passion'.

3. Manifestability

'Manifested' ('+') emotion lexemes:

AUFREGUNG	'excitement'	SCHEU	'shyness'
BEGEISTERUNG	'enthusiasm'	STAUNEN	'astonishment'
ENTSETZEN	'horror'	VERZWEIFLUNG	'despair'
ENTZÜCKEN	'delight'	WUT	'rage'
FREUDE	'joy'	ZORN	'wrath'
PANIK	'panic'		

'Tending-to-be-manifested' ('-') emotion lexemes:

ACHTUNG	'respect'	LIEBE	'love'
ANGST	'fear'	REUE	'repentance'
ÄRGER	'anger'	RÜHRUNG	'being touched'
EIFERSUCHT	'jealousy'	SCHAM	'shame'
EKEL	'disgust'	SCHRECK	'terror'
EMPÖRUNG	'indignation'	TRAUER	'sorrow'
ERREGUNG	'agitation'	VERÄRGERUNG	'annoyance'
GROLL	'grudge'	VERDRUSS	'vexation'
HASS	'hatred'	VERLEGENHEIT	'embarrassment'
LEIDENSCHAFT	'passion'	VERWUNDERUNG	'amazement'

The dimension of manifestability correlates with that of intensity; 'manifested' emotion lexemes are all — with the exception of FREUDE 'joy' and SCHEU 'shyness' — inherently 'intense'. As a consequence, expressions of emotion manifestation imply, as a rule, an 'intense' (or intensified) emotion (they do not co-occur with 'moderate' and mitigated" emotions).

- (15) a. *Sein Gesicht lief vor Wut rot an*
 'His face turned red from rage'.
 vs.
 **Sein Gesicht lief vor Verdruss rot an*
 'His face turned red from vexation'.
- b. *Er hüpfte vor Freude*
 'He jumped from joy'. (*Freude* means here 'intense joy')
 vs.
 **Er hüpfte vor etwas Freude*
 'He jumped from slight joy'.

The dimension of manifestability ensures, e.g., the co-occurrence with the verb *ausbrechen* '[to] break out' (IncepOper₁ or IncepFunc₁): only 'manifested' emotion lexemes take it. Cf. (the first example illustrates the IncepOper₁ case and the

second one the IncepFunc₁ case):

- (16) a. *Elke brach in Begeisterung/ Panik/ Verzweiflung/ Wut/ wilde Freude aus*
lit. 'Elke burst out in enthusiasm/ panic/ despair/ rage/ wild joy'.
vs.
Elke brach in *Bedauern/ *Groll/ *Rührung/ *Verwunderung aus
lit. 'Elke burst out in regret/ anger/ emotion/ astonishment'.
- b. *Im Publikum brach Begeisterung/ Panik/ Verzweiflung/ Wut/ wilde Freude aus*
lit. 'In the audience, there burst out enthusiasm/ panic/ despair/ rage/ wild joy.'
vs.
Im Publikum brach *Bedauern/ *Groll/ *Rührung/ *Verwunderung aus
lit. 'In the audience, there burst out regret/ anger/ emotion/ astonishment'.

4. Directionality

'Directed' ('+') emotion lexemes:

ACHTUNG	'respect'	LEIDENSCHAFT	'passion'
ANGST	'fear'	LIEBE	'love'
ÄRGER	'anger'	MITLEID	'compassion'
EIFERSUCHT	'jealousy'	NEID	'envy'
EKEL	'disgust'	SCHADENFREUDE	'malicious joy'
EMPÖRUNG	'indignation'	VERACHTUNG	'contempt'
ENTZÜCKEN	'delight'	VERÄRGERUNG	'annoyance'
FURCHT	'fright'	WUT	'rage'
GROLL	'grudge'	ZORN	'wrath'
HASS	'hatred'	ZUNEIGUNG	'affection'

The semantic dimension of directionality determines the co-occurrence with such verbs as *sich richten* [gegen N] '[to] be directed against N' and *gelten* '[to] be valid' (both Func₂).²⁶

- (17) a. *Der Ärger/ Groll/ Haß/ ... der Betroffenen richtet sich gegen die Politiker*
lit. 'The anger/ grudge/ hatred/ ... of those concerned is directed against the politicians'.
Unsere Achtung/ Liebe/ Zuneigung/ ... gilt den Mutigen
lit. 'Our respect/ love/ affection ... is valid for the courageous'.

5. Mentality

'Mental' ('+') emotion lexemes:

ACHTUNG	'respect'	SCHADENFREUDE	'malicious joy'
BEDAUERN	'regret'	SCHAM	'shame'
EMPÖRUNG	'indignation'	STAUNEN	'astonishment'
ENTSETZEN	'horror'	VERACHTUNG	'contempt'
ENTZÜCKEN	'delight'	VERÄRGERUNG	'annoyance'
FURCHT	'fright'	VERDRUSS	'vexation'
GROLL	'grudge'	VERLEGENHEIT	'embarrassment'
HOFFNUNG	'hope'	VERWUNDERUNG	'amazement'
MITLEID	'compassion'	VERZWEIFLUNG	'despair'
REUE	'repentance'	ZORN	'wrath'
RÜHRUNG	'being touched'	ZUNEIGUNG	'affection'

The dimension of MENTALITY is relevant to the co-occurrence with, e.g., the verb *aufkommen* '[to] come up': only the emotion lexemes which are not 'mental' take this verb easily (note that in everyday language, this constraint is often violated). Cf.:

- (18) *Angst/ Wut/ Ärger/ Freude kam in ihm auf*
lit. 'Fear/ rage/ anger/ joy came up in him'.
vs.
??*Furcht/ ?Zorn/ *Verdruß / *Empörung kam in ihm auf*
lit. 'Fright/ wrath/ vexation / indignation came up in him'.

As we see in this example, there are a few pairs of quasi-synonymous or quasi-antonymous lexemes which contrast with respect to absence/ presence of the label 'mental': while *ANGST* is not 'mental', *FURCHT* is 'mental', etc.; the members of these pairs also contrast with respect to the co-occurrence with the verb *aufkommen* '[to] come'.

6. Reactivity

'Reactive' ('+') emotion lexemes:

ANGST	'fear'	PANIK	'panic'
ÄRGER	'anger'	RÜHRUNG	'being touched'
EIFERSUCHT	'jealousy'	SCHADENFREUDE	'malicious joy'
EKEL	'disgust'	SCHAM	'shame'
EMPÖRUNG	'indignation'	SCHRECK	'terror'
ENTSETZEN	'horror'	STAUNEN	'astonishment'
ENTTÄUSCHUNG	'disappointment'	VERÄRGERUNG	'annoyance'

ENTZÜCKEN	'delight'	VERDRUSS	'vexation'
FREUDE	'joy'	VERZWEIFLUNG	'despair'
FURCHT	'fright'	WUT	'rage'
GROLL	'grudge'	ZORN	'wrath'

'Reactive' emotion lexemes tend to co-occur, e.g., with the verb *erregen* '[to] excite':

- (19) *Sein Benehmen erregte Vaters Zorn/ Staunen/ Eifersucht/ Ekel*
lit. 'His behavior excited father's wrath/ astonishment/ jealousy/
disgust'.

There are, however, some exceptions:

- (20) *Sein Benehmen erregte Vaters *Empörung/ *ihre Scham/ *meine Verzweiflung*
lit. 'His behavior excited father's indignation/ her shame/ my despair'.

This dimension correlates with the dimension of ATTITUDINALITY, see immediately below: all 'attitudinal' emotion lexemes are 'reactivity-neutral'.

7. Attitudinality

'Attitudinal' ('+') emotion lexemes:

ACHTUNG	'respect'	MITLEID	'compassion'
HASS	'hatred'	VERACHTUNG	'contempt'
LIEBE	'love'	ZUNEIGUNG	'affection'

Only 'attitudinal' emotion lexemes co-occur with the verb *entgegenbringen* '[to] show':

- (21) *Sie bringt ihm selbstlose Liebe entgegen*
lit. 'She shows him selfless love'.
vs.
*Sie bringt ihm eine wilde Eifersucht entgegen
lit. 'She shows him a wild jealousy'.

In order to account for the co-occurrence of some LF verbs with the governed prepositions, attitudinals should be further characterized by the labels 'approving' / 'disapproving'. ACHTUNG 'respect', LIEBE 'love', MITLEID 'compassion', and ZUNEIGUNG 'affection' denote an 'approving' attitude, while HASS 'hatred' and VERACHTUNG 'contempt' — a 'disapproving' attitude. Cf. the co-occurrence with the verb *hegen* '[to] harbor':

- (22) *Er hegt für <*gegen> Elke eine tiefe Achtung/ zärtliche Liebe/ besondere Zuneigung*
 lit. 'He harbors for <against> Elke a deep respect/ a tender love/ a special inclination'.
 vs.
Er hegt gegen <*für> Hugo eine tiefe Verachtung/ einen abgrundtiefen Haß
 lit. 'He harbors against <for> Elke a deep contempt/ a profound hatred'.

In the present study, we do not consider the labels 'approving' / 'disapproving'.

8. Activity

'Active' ('+') emotion lexemes:

ACHTUNG	'respect'	RÜHRUNG	'being touched'
ANGST	'fear'	SCHAM	'shame'
BEGEISTERUNG	'enthusiasm'	SCHEU	'shyness'
EKEL	'disgust'	SCHRECK	'terror'
ENTSETZEN	'horror'	VERACHTUNG	'contempt'
FREUDE	'joy'	VERLEGENHEIT	'embarrassment'
FURCHT	'fright'	VERZWEIFLUNG	'despair'
HASS	'hatred'	WUT	'rage'
LEIDENSCHAFT	'passion'	ZORN	'wrath'
MITLEID	'compassion'	ZUNEIGUNG	'affection'
PANIK	'panic'		

'Active' emotion lexemes (which are mostly not 'pleasant') co-occur with the verb *überwinden* '[to] overcome' (as a value of $\text{Liqu}_1\text{Func}_0$):

- (23) *Sie konnte ihre Scheu/ ihr Entsetzen/ ihre Panik überwinden*
 lit. 'She could overcome her shyness/ her terror/ her panic'.
 vs.
Sie konnte ihr *Bedauern/ ihre *Reue/ ihr *Staunen nicht überwinden
 lit. 'She could not overcome her regret/ her repentance/ her astonishment'.

Most of the 'active' emotion lexemes are also 'manifested' and vice versa. However natural, this correlation is not obligatory: thus, ACHTUNG 'respect' is 'active' but not 'manifested', while AUFREGUNG 'excitement' is 'manifested' but not 'active'.

9. Excitation

'Excited-state' ('+') emotion lexemes:

ANGST	'fear'	LEIDENSCHAFT	'passion'
ÄRGER	'anger'	LIEBE	'love'
AUFREGUNG	'excitement'	PANIK	'panic'
BEGEISTERUNG	'enthusiasm'	RÜHRUNG	'being touched'
EIFERSUCHT	'jealousy'	SCHADENFREUDE	'malicious joy'
EMPÖRUNG	'indignation'	SCHRECK	'terror'
ENTSETZEN	'horror'	VERÄRGERUNG	'annoyance'
ENTZÜCKEN	'delight'	VERDRUSS	'vexation'
ERREGUNG	'excitation'	VERZWEIFLUNG	'despair'
FREUDE	'joy'	WUT	'rage'
FURCHT	'fright'	ZORN	'wrath'

'Excited-state' emotion lexemes (except ENTZÜCKEN 'delight', RÜHRUNG 'being touched', SCHADENFREUDE 'malicious joy' and VERDRUSS 'vexation') co-occur with the verb *sich legen* '[to] subside' (as a value of FinFunc₀):

- (24) *Ihre Angst/ Begeisterung/ Eifersucht/ Panik legte sich*
lit. 'Her fear/ excitement/ jealousy/ panic subsided'.
vs.
Ihre *Achtung/ ihr *Bedauern/ ihre *Reue/ ihre *Zuneigung legte sich
lit. 'Her respect/ regret/ repentance/ affection subsided'.

10. Self-control

'Self-control-loss-inflicting' ('+') emotion lexemes:

ANGST	'fear'	LEIDENSCHAFT	'passion'
BEGEISTERUNG	'enthusiasm'	PANIK	'panic'
EIFERSUCHT	'jealousy'	SCHRECK	'terror'
ENTSETZEN	'horror'	VERZWEIFLUNG	'despair'
FREUDE	'joy'	WUT	'rage'
HASS	'hatred'	ZORN	'wrath'

'Self-control-loss-inflicting' lexemes co-occur with the verb *überkommen* '[to] overcome' (as a value of IncepFact₁):

- (25) *Ihn überkam eine wilde Panik*
lit. 'A wild panic overcame him'.
vs.
*Ihn überkam eine tiefe Achtung zu seinem Lehrer
lit. 'A deep respect to his teacher overcame him'.

11. Permanence

'Permanent' ('+') emotion lexemes:

ACHTUNG	'respect'	LEIDENSCHAFT	'passion'
ANGST	'fear'	LIEBE	'love'
BEDAUERN	'regret'	MITLEID	'compassion'
EIFERSUCHT	'jealousy'	NEID	'envy'
EKEL	'disgust'	REUE	'repentance'
FREUDE	'joy'	SCHAM	'shame'
FURCHT	'fright'	SCHEU	'shyness'
GROLL	'grudge'	TRAUER	'sorrow'
HASS	'hatred'	VERACHTUNG	'contempt'
HOFFNUNG	'hope'	ZUNEIGUNG	'affection'

'Permanent' or 'temporary' ('±') emotion lexemes:

ANGST	'fear'	GROLL	'grudge'
BEDAUERN	'regret'	REUE	'repentance'
EKEL	'disgust'	SCHAM	'shame'
FREUDE	'joy'	SCHEU	'shyness'
FURCHT	'fright'		

'Permanent' emotion lexemes do not co-occur with the verb *geraten* '[to] get into' (IncepOper₁); they tend to co-occur (although with many exceptions) with the verb *haben* '[to] have' (Oper₁):

- (26) a. **Hans geriet in Achtung vor seinem Lehrer*
lit. 'Hans got into respect to his teacher'.
vs.
Hans hatte eine tiefe Achtung vor seinem Lehrer
lit. 'Hans had a deep respect to his teacher'.
- b. **Dieser Mann geriet in Hass gegen alles Fremde*
lit. 'This man got into hatred against everything foreign'.
vs.
Dieser Mann hatte einen abgrundtiefen Hass gegen alles Fremde
lit. 'This man had a deep hatred against everything foreign'.

'Temporary' emotion lexemes show a clear preference for the co-occurrence with the verb *sich legen* '[to] subside' (just as 'excited state' lexemes) and *verfliegen* '[to] vanish':

- (27) a. *Die Aufregung legte sich*
lit. 'The excitement subsided'.
vs.
?Der Haß legte sich
lit. 'The hatred subsided'.

Emotion lexemes that can be either 'permanent' or 'temporary' behave heterogeneously with respect to the co-occurrence with *geraten* '[to] get into'; thus, SCHEU 'shyness', SCHAM 'shame', and FURCHT 'fright' do not co-occur with it, but ANGST 'fear' and FREUDE 'joy' do.

All 'permanent' or 'temporary' lexemes (with exception of REUE 'repentance') co-occur with *haben* '[to] have':

- (28) a. *Elke hatte Angst/ einen Ekel/ eine große Furcht/ eine unerklärliche Scheu vor ihm*
lit. 'Elke had fear/ a disgust/ a big fright/ an unexplainable shyness with respect to him'.
b. *Levin hatte eine große Freude an dem Traktor*
lit. 'Levin had a big joy with respect to the tractor'.

The expression *Scham haben* '[to] have shame' is an idiom; most often it is used either in such questions as: *Hast Du keine Scham?* lit. 'Don't you have any shame?' or in statements such as *Er hat keine Scham im Leibe* lit. 'He has no shame in the body'.

3. Data on Restricted Lexical Co-occurrence

To be able to generalize restricted lexical co-occurrence over emotion lexemes, we need plausible correlations between semantic components (i.e. values of semantic dimensions), introduced in Section , and LF values as shown in Figure 2, i.e. the twenty-five verbs chosen for the investigation (see Appendix B, Section 4). In the following, we briefly review these verbs with respect to their interdependencies with the semantic components of the emotion lexeme definitions.

Aufkommen '[to] come up'

Aufkommen as a value of the LF IncepFunc₁ co-occurs with thirty-five of our emotion lexemes. The exceptions — *entzücken* 'delight', LEIDENSCHAFT 'passion', LIEBE 'love', SCHEU 'shyness', and SCHRECK 'terror' — are, however, not easily generalizable. Therefore, their incompatibility is specified explicitly in the entries of these five lexemes.

Ausbrechen '[to] burst/ break out'

Ausbrechen as a value of the LF Magn+IncepOper₁ combines with lexemes that are simultaneously 'intense' and 'manifested': in *Begeisterung/ Panik ausbrechen* '[to] burst out in enthusiasm/ panic'; cf. in **Freude ausbrechen* '[to] burst out in joy' [FREUDE is not intense; cf. in *wilde Freude ausbrechen* '[to] burst out in wild joy']; in *brennende *Eifersucht ausbrechen* '[to] burst out in burning jealousy' [EIFERSUCHT is not manifested]. Three exceptions are found: ENTSETZEN 'horror', ENTZÜCKEN 'delight', and STAUNEN 'astonishment', which are 'intense' and 'manifested' but do not co-occur with *ausbrechen*. Again, these exceptions are individually specified.²⁷

Bekommen '[to] get'

We could not find a clear correspondence between values of our semantic dimensions and the co-occurrence of *bekommen* as a value of the LF IncepOper₁. Eleven — out of the forty — lexemes co-occur with it: ACHTUNG 'respect', ANGST 'fear', EKEL 'disgust', HASS 'hatred', HOFFNUNG 'hope', MITLEID 'compassion', PANIK 'panic', SCHEU 'shyness', SCHRECK 'terror', WUT 'rage', and ZORN 'wrath'.²⁸ All of them are 'active'; there are, however, also 'active' lexemes (e.g., BEGEISTERUNG 'enthusiasm', LEIDENSCHAFT 'passion', VERLEGENHEIT 'embarrassment') that do not co-occur with *bekommen*. The co-occurrence of FURCHT 'fright' with *bekommen* has been questioned. Therefore, we list all occurrences of *bekommen* explicitly in the corresponding entries.²⁹

Einflößen '[to] instill'

Only few lexemes of a rather heterogeneous nature accept *einflößen* as a value of the LF Caus₂Func₁: ACHTUNG 'respect', ANGST 'fear', FURCHT 'fright', HOFFNUNG 'hope', and MITLEID 'compassion'.

Due to the semantic heterogeneity of these emotion lexemes and their small number, we list their co-occurrence with *einflößen* explicitly. Nevertheless, there are semantic features which are presupposed by this co-occurrence: literally, *einflößen* ('[to] infuse', '[to] instill') describes a slow continuous injection. Hence, emotion lexemes that co-occur with it must not be "punctual": *einen *Schreck/ *Entzücken einflößen* '[to] instill terror/ delight'.³⁰

Empfinden '[to] perceive'

Empfinden as a value of Oper₁ is the most current choice among other expressions of Oper₁ for emotion lexemes: it combines with thirty-five out of the forty lexemes under consideration. The lexemes with which it does not co-occur — AUFREGUNG 'excitement', ENTZÜCKEN 'delight', PANIK 'panic', STAUNEN 'astonishment', and VERWUNDERUNG 'amazement' — do not form a semantic subclass; we consider them as lexical exceptions and indicate this explicitly in their entries.

Entgegenbringen '[to] show'

Entgegenbringen as a value of Oper₁ co-occurs with 'attitudinal' emotion lexemes: *Achtung/Liebe/Mitleid / ... entgegenbringen* '[to] show respect/ love/ compassion'.

Erfassen '[to] grasp'

Erfassen as a value of Magn + IncepFunc₁ co-occurs, in general, with 'intense' and 'intensity-neutral' emotion lexemes. Some of the 'intensity-neutral' lexemes require an intensifier in order to co-occur with *erfassen*: **Verlegenheit erfaßte ihn* 'Embarrassment grasped him', but *eine starke Verlegenheit erfaßte ihn* lit. 'A strong embarrassment grasped him'. *Erfassen* does not co-occur with 'moderate' emotion lexemes: **Verärgerung/ *Verdruß / *Verwunderung erfaßte ihn* 'Annoyance/ Vexation/ Amazement grasped him' and, exceptionally, with a few of the 'intense' and 'intensity-neutral' lexemes (e.g., *ÄRGER* 'anger', *ENTZÜCKEN* 'delight', *HOFFNUNG* 'hope', etc.), which is stated explicitly.

Erregen '[to] excite'

Erregen as a value of Caus₂Func₁ tends to co-occur (although with exceptions) with emotion lexemes that are 'reactive': *Empörung/ Furcht/ Zorn erregen* '[to] excite indignation/ fright/ wrath'. However, there are counterexamples: some 'reactive' lexemes do not accept *erregen* (**Entsetzen/ Entzücken erregen* '[to] excite horror/ delight), while *HASS* 'hatred' and *NEID* 'envy', which are 'reactivity-neutral' do.

Despite these counterexamples, however, the co-occurrence behavior of *erregen* still allows a generalization (for 'reactive' lexemes). The exceptions and the co-occurrence with lexemes that do not have these semantic features are listed explicitly in the corresponding lexical entries.

Fühlen '[to] fill'

Although *fühlen* as a value of Oper₁ is synonymous to *empfinden*, the co-occurrence behavior of these two verbs is not identical: *fühlen* is accepted only by a subset of emotion lexemes that co-occur with *empfinden*. Thus, while *EMPÖRUNG* 'indignation', *ENTSETZEN* 'horror', *REUE* 'repentance' etc. co-occur with *empfinden*, they do not with *fühlen*.

We could not find valid semantic reasons for this type of deviation, and, therefore, note this co-occurrence explicitly: since more than twenty of the emotion lexemes co-occur with *fühlen*, we specify only the non-occurrence.

Geraten '[to] get into'

Geraten as a value of Magn + IncepOper₁ does not co-occur with 'permanent' emotion lexemes; a number of 'temporary' lexemes (e.g., *ÄRGER* 'anger', *ENTTÄUSCHUNG* 'disappointment', *RÜHRUNG* 'being touched', etc.), however, also

do not occur with it. In general, *geraten* co-occurs with emotion lexemes that are 'manifested'; and additionally with ERREGUNG 'agitation' and VERLEGENHEIT 'embarrassment'. There are also some exceptions: although ENTSETZEN 'horror' is 'manifested', it does not co-occur with *geraten*.³¹ A further exception is SCHEU 'shyness'.

Haben '[to] have'

Haben as a value of Oper₁ co-occurs with the most lexemes that are 'permanent'; the exceptions here are EIFERSUCHT 'jealousy', LIEBE 'love', NEID 'envy', REUE 'repentance', and TRAUER 'sorrow'. Further, two temporary lexemes WUT 'rage', and ZORN 'wrath' also co-occur with *haben*.³²

Hegen '[to] harbor'

Hegen as a value of Oper₁, co-occurs only with six emotion lexemes: ACHTUNG 'respect', GROLL 'grudge', HASS 'hatred', HOFFNUNG 'hope', LEIDENSCHAFT 'passion', and ZUNEIGUNG 'affection'. For these lexemes no semantic generalization seems possible. Thus, we list the co-occurrence with *hegen* explicitly.

Hervorrufen '[to] cause'

Hervorrufen as a value of Caus₂Func₁ co-occurs with the most emotion lexemes. Those which do not accept it include ACHTUNG 'respect', EIFERSUCHT 'jealousy', and HOFFNUNG 'hope', etc. These exceptions are stated explicitly.

Legen [sich] '[to] lie down'

Sich legen as a value of FinFunc₀ co-occurs, in principle, with 'excited-state' lexemes, with the exception of ENTZÜCKEN 'delight', LIEBE 'love', and SCHADENFREUDE 'malicious joy'.

In addition, it co-occurs with five lexemes that do not denote 'excited-state' emotions: ENTÄUSCHUNG 'disappointment', GROLL 'grudge', SCHEU 'shyness', STAUNEN 'astonishment', and VERLEGENHEIT 'embarrassment'.

Machen '[to] make'

Only four emotion lexemes co-occur with *machen* as a value of Caus₍₂₎Func₁: ANGST 'fear', FREUDE 'joy', HOFFNUNG 'hope', and VERDRUSS 'vexation'. No generalization seems possible; therefore, this co-occurrence is specified explicitly in the entries of the above lexemes.³³

Nachlassen '[to] diminish'

Nachlassen as a value of IncepPredMinus co-occurs with all the 'excited-state'

emotion lexemes with the exception of ENTZÜCKEN 'delight', RÜHRUNG 'being touched', SCHADENFREUDE 'malicious joy', and VERDRUSS 'grudge'. There are also several lexemes that co-occur with *nachlassen* without denoting 'excited-state' emotions: for example, ENTTÄUSCHUNG 'disappointment', HOFFNUNG 'hope', and MITLEID 'compassion'.

Packen '[to] seize'

The co-occurrence with *packen* as a value of Magn + fast IncepFunc₁ characterizes 'self-control-loss-inflicting' emotion lexemes: *Begeisterung/ Leidenschaft/ Ensetzen packten ihn* 'Enthusiasm/ Passion/ Horror seized him'. It also presupposes high intensity: the additional three lexemes that — without being 'self-control-loss-inflicting' — can co-occur with *packen* (ERREGUNG 'agitation', REUE 'repentance', STAUNEN 'astonishment') must then have explicit intensifiers: *Eine tiefe Reue packte ihn* lit. 'deep repentance seized him', but not ?? *die Reue packte ihn* '(The) repentance seized him'.

Schüren '[to] fan'

Schüren as a value of CausContFunc₁ expresses a disapproval of the emotion in question by the speaker. Therefore, it is natural for it to co-occur mostly with 'unpleasant' emotion lexemes (e.g., ANGST 'fear', EIFERSUCHT 'jealousy', GROLL 'grudge', etc.). However, it can also co-occur with 'pleasant' emotion lexemes (in the emotion field this is LEIDENSCHAFT 'passion': *eine krankhafte Leidenschaft schüren* '[to] fan a sick passion', where *schüren* implies that the speaker strongly disapproves of the passion — although it could be very pleasant for the Experiencer.

Since the subset of 'unpleasant' lexemes that co-occur with *schüren* is considerably smaller than the subset of those which do not (10 : 17), we list this co-occurrence explicitly.

Überkommen '[to] overcome'

Überkommen as a value of Magn + IncepFact₁ co-occurs with the majority of the forty emotion lexemes. Similar to *erfassen* '[to] grasp', however, it does not co-occur with 'moderate' lexemes: **Verärgerung/ *Verdruß/ *Verwunderung überkam sie* 'He was overcome by annoyance/ grudge/ amazement'. Further lexemes which *überkommen* does not go with include, for example, ACHTUNG 'respect', LIEBE 'love', and VERACHTUNG 'contempt': **Achtung/ *Liebe/ *Verachtung überkam ihn* 'He was overcome by respect/ love/ contempt'. However, this cannot be properly captured in terms of our semantic features. Therefore, we mark explicitly the lexemes which do not co-occur with *überkommen*.

Überwältigen '[to] overpower'

Überwältigen as another value of Magn + IncepFact₁ co-occurs with a subset of lexemes that co-occur with *überkommen* '[to] overcome': e.g., unlike *überkommen*, the verb *überwältigen* does not co-occur with EKEL 'disgust'; it also does not go as easily with ENTTÄUSCHUNG 'disappointment' as *überkommen* does.

Note that co-occurrence with *überwältigen* caused serious disagreement among our informants. Since only twelve lexemes co-occur with *überwältigen*, we list this co-occurrence explicitly.

Überwinden '[to] overcome'

Überwinden as a value of Liqu₁Func₀ tends to co-occur with 'unpleasant' emotion lexemes: *seine Angst/ Eifersucht/ Scheu überwinden* '[to] overcome one's fear/ jealousy/ shyness'; but not *seine *Achtung/ *Hoffnung/ überwinden* '[to] overcome one's respect/ hope'.

However, this is not a generally valid rule: depending on the context, *überwinden* can readily co-occur with 'pleasant' emotion lexemes if the emotion referred to incites the Experiencer to do something he or she does not want to:

- (32) a. *Hans überwand seine Begeisterung und ging endlich zur Schule*
lit. 'Hans overcame his enthusiasm and went to school, finally'.
b. *Die Schadenfreude zu überwinden und zu helfen ...*
lit. 'To overcome the malicious joy and to help ...'.

Further, there is a small subgroup of 'unpleasant' emotion lexemes whose co-occurrence with *überwinden* has been questioned by the major part of the subjects. These are mainly those lexemes which are 'mental', e.g., BEDAUERN 'regret', STAUNEN 'astonishment', VERDRUSS 'grudge', etc.: *sein ?Bedauern/ ?Staunen/ ?Verdruß überwinden* '[to] overcome one's regret/ astonishment/ vexation'.

Finally, *überwinden* does not easily co-occur with 'moderate' lexemes: *seine ?Verärgerung/ seinen ?Verdruß/ seine ?Verwunderung überwinden* '[to] overcome one's annoyance/ vexation/ amazement'.

All in all, *überwinden* co-occurs with thirty out of the forty emotion lexemes, therefore, it is specified in the field subentry of GEFÜHL 'emotion' with the exceptions listed explicitly.

Unterdrücken '[to] restrain'

Unterdrücken as a value of the LF Liqu₁Fact₀ naturally co-occurs with 'excited-state' emotion lexemes: *Er unterdrückte seine Angst/ seinen Ärger/ seine Empörung* lit. 'He restrained his fear/ his anger/ his indignation'. Only two 'excitation-state' lexemes do not take it: SCHRECK 'terror' and VERZWEIFLUNG 'despair'. However, some 'excitation-neutral' lexemes also co-occur with *unterdrücken*: *Er unterdrückte seine Enttäuschung/ seinen Groll/ seinen Haß* lit. 'He restrained his disappointment/ his

grudge/ his hatred'.

Further, like *überwinden* '[to] overcome', *unterdrücken* also presupposes the emotion to be 'unpleasant': *seine Eifersucht unterdrücken* [to] restrain one's jealousy'; but not *seine *Hoffnung unterdrücken* '[to] restrain one's hope'.

In contrast to *überwinden* '[to] overcome', however, *unterdrücken* also co-occurs with the lexemes which denote emotions that, without being unpleasant for the speaker, may be negatively reacted at by the environment, so that this could be disadvantageous to the Experiencer:

- (33) a. *Der Schüler unterdrückte seine Schadenfreude als er den auf dem Boden liegenden Lehrer sah*
lit. 'The student restrained his malicious joy when he saw the teacher lying on the floor'.
- b. *Maria unterdrückte ihr Mitleid und ging vorbei*
lit. 'Maria restrained her compassion and passed'.
- c. *Hans unterdrückte seine Freude*
lit. 'Hans restrained his joy'.

The above examples are acceptable, although *SCHADENFREUDE* 'malicious joy' and *FREUDE* 'joy' are considered as being positive from the Experiencer's perspective in Subsection 3.1. As in the case of *überwinden* '[to] overcome', the co-occurrence with *unterdrücken* is described as acceptable for the whole field of emotion lexemes; the exceptions are again stated explicitly.

Verfliegen '[to] vanish'

Verfliegen as a value of *fast FinFunc₀* must, intuitively, have a co-occurrence behavior similar to that of *sich legen* '[to] lay down'. Indeed, *verfliegen* also shows a preference for 'excited-state' emotion lexemes, exceptions being *ENTSETZEN* 'horror', *ENTZÜCKEN* 'delight', *LIEBE* 'love', and *PANIK* 'panic'. Non-'excited-state' lexemes that co-occur with *verfliegen* include *ENTTÄUSCHUNG* 'disappointment', *GROLL* 'grudge', and *HOFFNUNG* 'hope'. However, a comparison with *sich legen* shows many differences: thus, *sich legen*, but not *verfliegen* combines with *ENTSETZEN* 'horror', while *verfliegen*, but not *sich legen* accepts *HOFFNUNG* 'hope'; etc.

Versetzen '[to] send into'

Versetzen as a value of *Caus₂Oper₁* co-occurs predominantly either with 'intense' lexemes or 'intensity-neutral' lexemes that explicitly or implicitly express high intensity: in *Angst/ Aufregung/ Begeisterung versetzen* '[to] send into fear/ excitement/ enthusiasm'. There are, however, too many exceptions and too few lexemes that co-occur with *versetzen* for a generalization to be possible. Therefore, we list all of its co-occurrence explicitly.

Wecken '[to] arouse'

Wecken as a value of CausFunc₁ co-occurs with twelve of the forty emotion lexemes: e.g., *Angst/ Bedauern/ Begeisterung wecken* '[to] arouse fear/ regret/ enthusiasm'. The semantic characteristics of these lexemes are, however, divergent to such an extent that no useful generalization seems to be possible.

Appendix C: Abridged Generalized Lexical Entries of Forty Emotion Lexemes in German

1. ACHTUNG, fem

Achtung von X vor Y wegen Z 'X's respect towards Y because of Z' = X's pleasant, manifestable, mental, attitudinal, active, approving, permanent Gefühl directed at Y because of Z

Y = II
1. vor N _{dat}

↑Oper ₁	:	hegen [für N _{acc} ~acc]
IncepOper ₁	:	bekommen [~acc]
Magn + IncepOper ₁	:	~erfassen
↑Caus ₂ Func ₁	:	einflößen [N _{dat} ~acc] DSyntA I is a predicate ~hervorrufen
Magn + IncepFact ₁	:	~überkommen
Liqu ₁ Fact ₀	:	~unterdrücken

2. ANGST, fem

Angst von X vor Y wegen Z 'X's fear of Y because of Z' = X's unpleasant, manifestable, reactive, active, excited-state, self-control-loss-inflicting, permanent or temporary Gefühl directed at Y

Y = II
1. vor N _{dat}
2. zu V _{inf}
3. daß PROP

IncepOper ₁	:	bekommen [~acc]
Caus ₂ Oper ₁	:	versetzen [N _{acc} in ~acc]
CausContFunc ₁	:	schüren [in N _{dat} ~acc]
↑Caus ₂ Func ₁	:	einflößen [N _{dat} ~acc], erregen, wecken [in N _{dat} ~acc]
Caus ₍₂₎ Func ₁	:	machen [N _{dat} ~acc]

3. ÄRGER, masc

Ärger von X über Y wegen Z 'X's anger at Y because of Z' = X's unpleasant, manifestable, reactive, excited-state, temporary Gefühl directed at Y

↑Oper ₁	:	¬fühlen
Magn + IncepFunc ₁	:	¬erfassen
Magn + IncepFact ₁	:	¬überkommen

4. AUFREGUNG, fem

Aufregung von X wegen Y 'X's agitation because of Y' = X's unpleasant, manifested, excited-state, temporary Gefühl caused by Y

Oper ₁	:	¬empfinden, ¬fühlen
Caus ₂ Oper ₁	:	versetzen [N _{acc} in ~ _{acc}]
Liqu ₁ Func ₀	:	¬überwinden
Magn + IncepFunc ₁	:	¬erfassen
Magn + IncepFact ₁	:	¬überkommen

5. BEDAUERN, neut

Bedauern von X über Y wegen Z 'X's regret towards Y because of Z' = X's unpleasant, mental, permanent or temporary Gefühl towards Y because of Z

↑Caus ₂ Func ₁	:	wecken [in N _{dat} ~ _{acc}],
Liqu ₁ Func ₀	:	¬überwinden
Liqu ₁ Fact ₀	:	¬unterdrücken

6. BEGEISTERUNG, fem

Begeisterung von X über Y 'X's enthusiasm caused by Y' = X's intense, pleasant, manifested, active, excited-state, self-control-loss-inflicting, temporary Gefühl caused by Y³⁴

Y = II
1. über N _{acc}
2. darüber, daß PROP

Oper ₁	:	?fühlen
Caus ₂ Oper ₁	:	versetzen [N _{acc} in ~ _{acc}]
↑Caus ₂ Func ₁	:	wecken [in N _{dat} ~ _{acc}]
Magn + IncepFact ₁	:	überwältigen [N _{acc}]

7. EIFERSUCHT, fem

Eifersucht von X auf Y wegen Z 'X's jealousy towards Y because of Z' = X's unpleasant, manifestable, reactive, excited-state, permanent Gefühl directed at Y

Y = II
1. <i>auf</i> N _{acc}

Oper₁ : -haben
 †Caus₂Func₁ : wecken [in N_{dat} ~acc], -hervorrufen
 CausContFunc₁ : schüren [in N_{dat} ~acc]

8. **EKEL, masc**
Ekel von X vor Y wegen Z 'X's disgust of Y because of Z' = X's unpleasant, manifestable, reactive, active, permanent or temporary Gefühl caused by and directed at Y because of Z

Y = II
1. <i>vor</i> N _{acc} 2. <i>davor, daß</i> PROP

IncepOper₁ : bekommen [DET ~acc]

9. **EMPÖRUNG, fem**
Empörung von X über Y wegen Z 'X's indignation at Y' = X's intense, unpleasant, manifestable, mental, reactive, excited-state, temporary Gefühl caused by Y'Z and directed at Y

Oper₁ : -fühlen
 CausContFunc₁ : schüren [in N_{dat} ~acc]

10. **ENTSETZEN, neut**
Entsetzen von X über Y 'X's horror at Y' = X's intense, unpleasant, manifested, mental, reactive, active, excited-state, self-control-loss-inflicting, temporary Gefühl caused by Y

Oper₁ : -fühlen
 Magn + IncepOper₁ : -geraten, -ausbrechen
 fast FinFunc₀ : -verfliegen
 Caus₂Func₁ : -erregen

11. **ENTTÄUSCHUNG, fem**
Enttäuschung von X über Y wegen Z 'X's disappointment at Y because of Z' = X's unpleasant, reactive, temporary Gefühl caused by Y because of Z

IncepPredMinus	:	nachlassen
FinFunc ₀	:	sich legen
fast FinFunc ₀	:	verfliegen
Caus ₂ Func ₁	:	¬erregen
Magn + IncepFact ₁	:	überwältigen [~ N _{acc}]

12. ENTZÜCKEN, neut

Entzücken von X über Y 'X's delight at Y because of Z' = X's intense, pleasant, manifested, mental, reactive, excited-state, temporary Gefühl caused by and directed at Y

IncepPredMinus	:	¬nachlassen
Oper ₁	:	¬empfinden, ¬fühlen
↑Magn + IncepOper ₁	:	¬ausbrechen
Caus ₂ Oper ₁	:	versetzen [N _{acc} in ~ _{acc}]
FinFunc ₀	:	¬sich legen
fast FinFunc ₀	:	¬verfliegen
Liqu ₁ Func ₀	:	¬überwinden
IncepFunc ₁	:	¬aufkommen
Magn + IncepFunc ₁	:	¬erfassen
Caus ₂ Func ₁	:	¬erregen
Liqu ₁ Fact ₀	:	?unterdrücken
Magn + IncepFact ₁	:	¬überkommen

13. ERREGUNG, fem

Erregung von X wegen Y 'X's agitation because of Y' = X's manifestable, excited-state, temporary Gefühl caused by Y

Caus ₂ Oper ₁	:	versetzen [N _{acc} in ~ _{acc}]
Magn + fast IncepFunc ₁	:	packen [N _{acc}]
Caus ₂ Func ₁	:	¬hervorrufen

14. FREUDE, fem

Freude von X über Y 'X's joy at Y' = X's pleasant, manifested, reactive, active, excited-state, self-control-loss-inflicting, permanent or temporary Gefühl caused by Y

Caus ₂ Oper ₁	:	versetzen [N _{acc} in ~ _{acc}]
↑Caus ₂ Func ₁	:	machen [N _{dat} ~ _{acc}]
↑Magn + IncepFact ₁	:	überwältigen [N _{acc}]

15. FURCHT, fem

Furcht von X vor Y wegen Z 'X's fright of Y because of Z' = X's unpleasant, mental, reactive, active, excited-state, permanent or temporary Gefühl caused by Y's Z and directed at Y

Y = II
1. <i>vor</i> N _{dat} 2. <i>zu</i> V _{inf} 3. <i>daß</i> PROP

IncepOper ₁	:	bekommen
Caus ₂ Oper ₁	:	versetzen [N _{acc} in ~acc]
↑Caus ₂ Func ₁	:	einflößen [N _{dat} ~acc], wecken [in N _{dat} ~acc]
CausContFunc ₁	:	schüren [in N _{dat} ~acc]

16. GROLL, masc

Groll von X auf Y wegen Z 'X's grudge against Y because of Z' = X's unpleasant, manifestable, mental, reactive, permanent or temporary Gefühl caused by Y's Z and directed at Y

Y = II
1. <i>auf</i> N _{acc}

↑Oper ₁	:	hegen [gegen N _{acc} ~acc]
FinFunc ₀	:	sich legen
fast FinFunc ₀	:	verfliegen
CausContFunc ₁	:	schüren [in N _{dat} ~acc]
(Magn +) IncepFact ₁	:	überkommen

17. HASS, masc

Haß von X auf Y wegen Z 'X's hatred towards Y because of Z' = X's intense, unpleasant, manifestable, attitudinal, active disapproving, self-control-loss-inflicting, permanent Gefühl caused by Y's Z and directed at Y

Y = II
1. <i>auf</i> N _{acc}

↑Oper ₁	:	hegen [gegen N _{acc} ~acc]
IncepOper ₁	:	bekommen [~acc]
Caus ₂ Func ₁	:	erregen [in N _{dat} ~acc]
CausFunc ₁	:	wecken [in N _{dat} ~acc]
CausContFunc ₁	:	schüren [in N _{dat} ~acc]

18. **HOFFNUNG**, fem

Hoffnung von X auf Y 'X's hope for Y' = X's pleasant, mental, permanent Gefühl caused by X's belief and desire that Y takes place

Y = II
1. <i>auf</i> N _{acc} 2. <i>daß</i> PROP

IncepPredMinus	:	nachlassen
↑Oper ₁	:	hegen [~ _{acc}], ?fühlen
IncepOper ₁	:	bekommen [~ _{acc}]
fast FinFunc ₀	:	verfliegen
Liqu ₁ Func ₀	:	-überwinden
Caus ₂ Func ₁	:	einflößen [N _{dat} ~ _{acc}]
Caus ₍₂₎ Func ₁	:	machen [N _{dat} ~ _{acc}], wecken [in N _{dat} ~ _{acc}]
Magn + IncepFunc ₁	:	-erfassen
Magn + IncepFact ₁	:	-überkommen

19. **LEIDENSCHAFT**, fem

Leidenschaft von X für Y 'X's passion for Y' = X's intense, pleasant, manifestable, active, excited-state, self-control-loss-inflicting, permanent Gefühl directed at Y

Y = II
1. <i>für</i> N _{acc}

↑Oper ₁	:	hegen [<i>für</i> N ~ _{acc}], -empfinden, -fühlen
FinFunc ₀	:	?sich legen
IncepFunc ₁	:	-aufkommen
Caus ₍₂₎ Func ₁	:	wecken [in N _{dat} ~ _{acc}]
CausContFunc ₁	:	schüren [in N _{at} ~ _{acc}]
Magn + IncepFact ₁	:	überwältigen [N _{acc}]
↑Liqu ₁ Fact ₀	:	?überwinden

20. **LIEBE**, fem

Liebe von X zu Y wegen Z 'X's love towards Y because of Z' = X's intense, pleasant, manifestable, attitudinal, approving, excited-state, permanent Gefühl caused by Y's Z and directed at Y

Y = II
----

1. zu N _{dat}
2. gegenüber N _{dat}

↑Oper ₁	:	↓ requires a modifier
	:	↓-haben
FinFunc ₀	:	↓-sich legen
IncepFunc ₁	:	↓-aufkommen
Magn + IncepFunc ₁	:	↓-erfassen
(Magn +) IncepFact ₁	:	↓-überkommen
↑Magn + IncepFact ₁	:	überwältigen [N _{acc}]

21. MITLEID, neut

Mitleid von X mit Y wegen Z 'X's compassion for Y because of Z' = X's unpleasant, mental, attitudinal, active, approving, permanent Gefühl directed at Y because of Z

Y = II
----

1. mit N _{dat}
2. gegenüber N _{dat}

IncepPredMinus	:	nachlassen
IncepOper ₁	:	bekommen [N _{dat} ~acc]
fast FinFunc ₀	:	verfliegen
Caus ₍₂₎ Func ₁	:	einflößen [N _{acc} ~]
Caus ₂ Func ₁	:	erregen, hervorrufen, wecken [in N _{dat} ~acc]
Magn + IncepFact ₁	:	überwältigen [N _{acc}]

22. NEID, masc

Neid von X auf Y wegen Z 'X's envy of Y because of Z' = X's unpleasant, permanent Gefühl directed at Y because of Z

Y = II
----

1. auf N _{dat}

Oper ₁	:	↓-haben
fast FinFunc ₀	:	verfliegen
↑Caus ₂ Func ₁	:	erregen, hervorrufen, wecken [in N _{dat} ~acc]
CausContFunc ₁	:	schüren [in N _{dat} ~acc]

23. PANIK, fem

Panik von X wegen Y 'X's panic because of Y' = X's intense, unpleasant, manifested, reactive, active, excited-state, self-control-loss-inflicting, temporary Gefühl caused by Y

Y = II
1. vor N _{dat}

Oper ₁	:	¬empfinden
IncepOper ₁	:	bekommen [acc]
Caus ₂ Oper ₁	:	versetzen [N _{acc} in ~acc]
fast FinFunc ₀	:	¬verfliegen
CausContFunc ₁	:	schüren [in N _{dat} ~acc]

24. REUE, fem

Reue von X über Y 'X's repentance of Y' = X's unpleasant, manifestable, mental, permanent or temporary Gefühl caused by Y

Oper ₁	:	¬haben
Liqu ₁ Func ₀	:	¬überwinden
Magn + fast IncepFunc ₁	:	packen [N _{acc}]
Caus ₂ Func ₁	:	¬hervorrufen
Liqu ₁ Fact ₀	:	¬unterdrücken
↑Magn + IncepFact ₁	:	überwältigen [N _{acc}]

25. RÜHRUNG, fem

Rührung von X über Y 'X's [emotion of] being moved because of Y' = X's pleasant, manifestable, mental, reactive, active, excited-state, temporary Gefühl caused by Y

IncepPredMinus	:	nachlassen
Caus ₂ Func ₁	:	¬erregen, ¬hervorrufen
↑Magn + IncepFact ₁	:	überwältigen [N _{acc}]

26. SCHADENFREUDE, fem

Schadenfreude von X über Y 'X's malicious joy of Y' = X's pleasant, mental, reactive, excited-state, temporary Gefühl caused by and directed at Y

IncepPredMinus	:	¬nachlassen
FinFunc ₀	:	¬sich legen

27. SCHAM, fem

Scham von X über Y 'X's shame because of Y' = X's unpleasant, manifestable, mental, reactive, active, permanent or temporary Gefühl caused by Y

Oper ₁	:	?fühlen, ?haben
Caus ₂ Func ₁	:	¬erregen
↑Magn + IncepFact ₁	:	überwältigen [N _{acc}]
Liqu ₁ Fact ₀	:	¬unterdrücken

28. SCHEU, fem

Scheu von X vor Y wegen Z 'X's shyness in front of Y because of Z' = X's unpleasant, manifestable, active, permanent or temporary Gefühl caused by Y because of Z

Y = II
1. vor N _{dat}

IncepOper ₁	:	bekommen [¬acc]
Magn + IncepOper ₁	:	¬geraten
FinFunc ₀	:	sich legen
fast FinFunc ₀	:	verfliegen
IncepFunc ₁	:	¬aufkommen
Caus ₂ Func ₁	:	¬hervorrufen
Liqu ₁ Fact ₀	:	¬unterdrücken

29. SCHRECK, masc

Schreck von X wegen Y 'X's terror because of Y' = X's intense, unpleasant, manifestable, reactive, active, excited-state, self-control-loss-inflicting, temporary Gefühl caused by Y

IncepOper ₁	:	bekommen [DET ¬acc]
Magn + IncepOper ₁	:	¬ausbrechen, ¬geraten
Caus ₂ Oper ₁	:	versetzen [N _{acc} in ¬acc]
IncepFunc ₁	:	¬aufkommen
Caus ₂ Func ₁	:	¬erregen
Liqu ₁ Fact ₀	:	¬unterdrücken

30. STAUNEN, neut

Staunen von X über Y wegen Z 'X's astonishment on Y because of Z' = X's intense, manifested, mental, reactive, temporary Gefühl caused by Y because of Z

Oper ₁	:	-empfinden, -fühlen
↑Magn + IncepOper ₁	:	-ausbrechen
Caus ₂ Oper ₁	:	versetzen [N _{acc} in ~acc]
FinFunc ₀	:	sich legen
Magn + fast IncepFunc ₁	:	packen [N _{acc}]
Liqu ₁ Func ₀	:	-überwinden

31. TRAUER, fem
Trauer von X um Y 'X's sorrow for Y' = X's unpleasant, manifestable, permanent Gefühl caused by Y

Y = Π
1. um N _{acc}
2. über N _{acc}
3. (darüber), daß PROP

- 1) C_{II.2}: N denotes a fact.³⁵

Oper ₁	:	-haben
fast + FinFunc ₀	:	verfliegen
Magn + IncepFact ₁	:	überwältigen [N _{acc}]
Caus ₂ Func ₁	:	-hervorrufen
Liqu ₁ Fact ₀	:	-unterdrücken

32. VERACHTUNG, fem
Verachtung von X vor Y wegen Z 'X's contempt towards Y because of Z' = X's unpleasant, mental, attitudinal, active, disapproving, permanent Gefühl caused by Y's Z and directed at Y

↑Oper ₁	:	hegen [für N ~acc]
Magn + IncepFunc ₁	:	-erfassen
↑Caus ₂ Func ₁	:	wecken [in N _{dat} ~acc]

33. VERÄRGERUNG, fem
Verärgerung von X über Y wegen Z 'X's annoyance towards Y because of Z' = X's moderate, unpleasant, manifestable, mental, reactive, excited-state, temporary Gefühl caused by Y's Z and directed at Y

Liqu ₁ Func ₀	:	-überwinden
-------------------------------------	---	-------------

34. VERDRUSS, fem
Verdruß von X über Y wegen Z 'X's vexation towards Y because of Z' =

X's moderate, unpleasant, manifestable, mental, reactive, excited-state, temporary Gefühl because of Y's Z

IncepPredMinus	:	¬nachlassen
Oper ₁	:	¬fühlen
Liqu ₁ Func ₀	:	¬überwinden
Caus ₍₂₎ Func ₁	:	machen [N _{dat} ~acc]
Caus ₂ Func ₁	:	¬hervorrufen

35. VERLEGENHEIT, fem

Verlegenheit von X über Y 'X's embarrassment of Y' = X's unpleasant, manifestable, mental, active, temporary Gefühl because of Y

IncepPredMinus	:	nachlassen
Magn + IncepOper ₁	:	geraten [in ~acc]
FinFunc ₀	:	sich legen
fast FinFunc ₀	:	verfliegen
Liqu ₁ Fact ₀	:	¬unterdrücken

36. VERWUNDERUNG, fem

Verwunderung von X über Y 'X's astonishment because of Y' = X's moderate, manifestable, mental, temporary Gefühl caused by Y

Oper ₁	:	¬empfinden, ¬fühlen
Liqu ₁ Func ₀	:	¬überwinden
Caus ₂ Func ₁	:	erregen [in N _{dat} ~acc]

37. VERZWEIFLUNG, fem

Verzweiflung von X über Y 'X's despair because of Y' = X's intense, unpleasant, manifested, mental, reactive, active, excited-state, self-control-loss-inflicting, temporary Gefühl caused by Y

Y = II
1. wegen N _{acc}
2. über N _{acc}
3. (darüber), daß PROP

↑Magn + IncepFact ₁	:	überwältigen [N _{acc}]
Caus ₂ Func ₁	:	¬erregen
Liqu ₁ Fact ₀	:	¬unterdrücken

38. WUT, fem

Wut von X über Y wegen Z 'X's rage towards Y because of Z' = X's

intense, unpleasant, manifested, reactive, active, excited-state, self-control-loss-inflicting, temporary Gefühl caused by Y's Z and directed at Y

Y = II
1. <i>auf</i> N _{acc}
2. <i>über</i> N _{acc}

↑Oper ₁	:	haben [PRON/ DET ~ _{acc}]
IncepOper ₁	:	bekommen [DET ~ _{acc}]
Caus ₂ Oper ₁	:	versetzen [N _{acc} in ~ _{acc}]
CausContFunc ₁	:	schüren [in N _{dat} ~]

39. ZORN, masc

Zorn von X über Y wegen Z 'X's wrath towards Y because of Z' = X's intense, unpleasant, manifested, mental, reactive, active, excited-state, self-control-loss-inflicting, temporary Gefühl caused by Y's Z and directed at Y

Y = II
↑ 1. <i>auf</i> N _{acc}

↑Oper ₁	:	haben [PRON/ DET ~ _{acc}]
IncepOper ₁	:	bekommen [DET ~ _{acc}]
Caus ₂ Oper ₁	:	versetzen [N _{acc} in ~ _{acc}]
↑Caus ₂ Func ₁	:	wecken [in N _{dat} ~ _{acc}]
CausContFunc ₁	:	schüren [in N _{dat} ~ _{acc}]

40. ZUNEIGUNG, fem

Zuneigung von X zu Y wegen Z 'X's affection for Y because of Z' = X's pleasant, mental, attitudinal, active, permanent Gefühl caused by Y's Z and directed at Y

Y = II
1. <i>zu</i> N _{dat}

↑Oper ₁	:	haben [PRON/ DET ~ _{acc} für N _{acc}], hegen [~ _{acc} für N _{acc}]
↑Magn + IncepFact ₁	:	überwältigen [~ N _{acc}]
Liqu ₁ Fact ₀	:	~unterdrücken

Notes

- 1 Much work has been done on adequate representation of semantic and grammatical information in the lexicon (cf., e.g., Boguraev and Briscoe, 1987; Zernik and Dyer, 1987; Copestake, 1992). However, the problem of restricted lexical co-occurrence has not yet been addressed systematically. Although we are aware of some interesting ideas and proposals concerning this problem (cf. Borillo, 1992; Heid and Raab, 1989; Reuther, forthcoming), there are, as far as we know, no special studies dealing with an efficient representation of restricted lexical co-occurrence in dictionaries.
- 2 A substantive dependency between semantic subclasses of lexemes and the values of applicable LFs has been first stated, to our knowledge, in Heid and Raab (1989: 132-133), based on a description of French attitudinal emotion lexemes in Mel'čuk *et al.* (1984); cf. also Borillo (1992) and Reuther (forthcoming). For a general discussion of correlations between semantics and lexical co-occurrence, see, e.g., Pustejovsky *et al.* (1993).
- 3 It is impossible to give here an overview of this fast growing field in sufficient detail; we refer the reader, for example, to "Special Issue of *Computational Linguistics on Inheritance*" (1992).
- 4 Grammatical and Semantic inheritance classes overlap as well, but there this is a rather constrained phenomenon.
- 5 In the abridged definitions, we do not translate the generic lexeme of the field — GEFÜHL 'emotion', see Subsection 4.5.
- 6 A *lexeme* is a word taken in one well-specified sense and supplied with all the information determining its behavior when it is used in this sense.
- 7 We do not consider here definitions of non-predicate lexemes, which are irrelevant to our topic. A predicate lexeme is a lexeme whose meaning is a predicate (in logical sense): denotation of an action, an event, a state, a relation, a property, etc.
- 8 *Semantic actants* of a lexeme L correspond to arguments of the predicate which is L's meaning.
- 9 *Syntactic actants* of a lexeme L are major syntactic dependents of L which correspond, roughly speaking, to L's semantic actants.
- 10 For further psychological studies on emotions and their vocabulary, see, e.g., de Rivera (1977); Dahl and Stengel (1978); Johnson-Laird and Oatley (1989).
- 11 Note that our semantic dimensions are *trivial semantic features*, in Apresjan's terminology (cf. Apresjan 1980: 27).
- 12 In the strict sense of the term 'lexicographic definition' as used in MTT, what we call here "abridged definitions" are not genuine definitions. An abridged definition is not designed to represent the meaning of the lexeme in all relevant details; rather, it is a hybrid formation for establishing the correlations between semantics and lexical co-occurrence.
- 13 Let it be emphasized that the semantic descriptions of German lexemes should not be judged on their English glosses. Thus, we translate STAUNEN as 'astonishment' and VERWUNDERUNG as 'amazement', but while the German lexemes are opposed as to the INTENSITY, their English correspondents are not: neither of 'astonishment' and 'amazement' is more intense than the other. Our glosses are no more than approximate pointers to the respective meaning; they are not to be taken at their face values.
- 14 Cf. Sommerfeldt and Schreiber (1983), where 'active' emotion lexemes are defined using a component called "Tätigkeitsanteil" 'activity part'; this component specifies the activity induced in the Experiencer by the emotion in question.

15 We would like to take this opportunity to thank especially Sylvia Dickgießer for hunting down the emotion lexemes and their co-occurrence in the IDS corpora for us.

16 Let us give here three examples to illustrate the range of diversity in speakers' acceptability judgements.

Example 1: *nachlassen* '[to] get weaker'

According to one of the subjects, *nachlassen* does not co-occur with the following ten of the forty lexemes under consideration:

ANGST'	'fear'	NEID	'envy'
BEDAUERN	'regret'	REUE	'repentance'
EKEL	'disgust'	SCHADENFREUDE	'malicious joy'
ENTTÄUSCHUNG	'disappointment'	SCHEU	'shyness'
HASS	'hatred'	VERACHTUNG	'contempt'

Yet according to another subject, *nachlassen* does not co-occur with a different set of six lexemes:

BEDAUERN	'regret'	REUE	'repentance'
EMPÖRUNG	'indignation'	RÜHRUNG	'being moved'
ENTZÜCKEN	'delight'	VERLEGENHEIT	'embarrassment'

That is, the two subjects agree in two cases only: *das Bedauern/ *die Reue *ließ nach*.

Example 2: *hegen* '[to] harbor'

As compared with *nachlassen*, the subjects' judgements were even more divergent for *hegen*; they varied between four (GROLL 'grudge', HOFFNUNG 'hope', LEIDENSCHAFT 'passion', ZUNEIGUNG 'affection') and twenty-four accepted lexemes. These twenty-four include, e.g., ANGST 'fear', BEDAUERN 'regret', RÜHRUNG 'being touched'.

Example 3: *wecken* '[to] wake'

All our subjects accepted *Groll* 'grudge' / *Hoffnung* 'hope' / *Mitleid* 'compassion' / *Zorn* 'wrath' *wecken*. Other collocations accepted only by some of the subjects include, for example, ANGST 'fear' / *Bedauern* 'regret' / *Neid* 'envy' *wecken*.

- 17 "Full" in this sense means that the lexical entry presents all the information in full, "uncompressed" form, i.e. before carrying out the generalization.
- 18 The collocation *Gefühl fühlen* is usually avoided for stylistical reasons.
- 19 Of course, we do not consider here the other senses of *bestellen*, such as '[to] order' [as in a restaurant], etc.
- 20 But not with FURCHT 'fright', VERÄRGERUNG 'annoyance', LIEBE 'love' (*'Furcht/ 'Verärgerung/ 'Liebe in ihm schüren* lit. 'to fan fright/ annoyance/ love in him').
- 21 Instead of a subordinate clause an infinitive with *zu* can always be used in an appropriate syntactic context: *seine Freude (darüber), Elke heute zu sehen* 'his joy to see Elke today'; therefore, being grammatically regular, it is not specified in the GP. Note that the prepositional pronoun is by no means optional with all lexemes. Cf. *ihr Ekel davor, daß Hans den Salat mit den Händen mischt* lit. 'Her disgust of it that Hans mixes the salad with his hands', but **ihr Ekel, daß Hans den Salat mit den Händen mischt* lit. 'Her disgust that Hans mixes the salad with his hands'.
- 22 One might consider another avenue for possible generalizations concerning the GPs: obligatoriness/ optionality of the expression of a given DSyntA. Thus, the expression of DSyntA II is optional for three-argument emotion lexemes such as ANGST, ÄRGER, etc. (with the exception of attitudinals and EIFERSUCHT, see below):

- (3) a. *Hans hat Angst wegen Hugos Brutalität [=III]*
lit. 'Hans has fear because of Hugo's brutality'.

Hans hat Angst vor Hugo [=II] wegen dessen Brutalität [=III]

lit. 'Hans has fear of Hugo because of his brutality'.

Hans hat Angst

lit. 'Hans has fear'.

However, in attitudinals the DSyntA II cannot be omitted if the DSyntA III is expressed:

- (4) a. *Hans hat Achtung vor Hugo wegen dessen mutigen Auftretens*
lit. 'Hans has respect of Hugo because of his courageous intervention'.
but
b. **Hans hat Achtung wegen Hugos mutigen Auftretens*
lit. 'Hans has respect because of Hugo's courageous intervention'.

EIFERSUCHT 'jealousy' equally cannot be used in German with its DSyntA III but without its DSyntA II:

- (5) a. **ihre Eifersucht wegen der engen Freundschaft ihres Mannes mit seiner Kollegin*
'her jealousy because of the intimate friendship of her husband with his (female) colleague'.
b. *ihre Eifersucht auf die Kollegin ihres Mannes wegen deren enger Freundschaft*
'her jealousy of her husband's (female) colleague because of their intimate friendship'.

Yet, for the time being we do not consider this type of possible generalization.

23 Other lexemes of GEFÜHL include:

GEFÜHL₂ 'feeling of ...' as in

- (7) a. *Ein scharfes Gefühl der Gefahr/ des Verlustes*
'an acute feeling of danger/ loss'
b. *Ein freudiges Gefühl der Erleichterung*
'a joyful feeling of alleviation';

GEFÜHL₃ 'feel' as in

- (8) a. *Elke hat ein gutes Gefühl für Musik*
'Elke has a good feel for music'.

GEFÜHL₄ 'feeling' as in

- (9) *Elke hatte das Gefühl, daß er sie betrügt*
'Elke had the feeling that he cheats on her'.

GEFÜHL₅ 'sense of touch' as in

- (10) *Elke hat ein gutes Gefühl in den Fingern*
'Elke has a good sense of touch in her fingers'.

24 The semantic actant W represents an actual specific emotion: *das Gefühl der Freude* 'the feeling of joy' <=> *das erfreuliche Gefühl* / 'the joyful feeling'>, *das Gefühl des Glücks* 'the feeling of happiness' <=> *das glückliche Gefühl* 'the happy feeling'>, etc. When an emotion lexeme is used as the second argument of 'GEFÜHL₁', it brings along its own lexical co-occurrence; cf. *wilde Freude* 'wild joy' → *ein wildes Gefühl der Freude* 'the wild feeling of joy' or *Zorn kam in ihm auf* 'Wrath came up in him' → *Ein zorniges Gefühl kam in ihm auf* 'Wrathful feeling came up in him'. This is another type of lexical inheritance, which is not considered in this paper.

25 Note that in this context LFs are applied not to specific lexical units but to abstract semantic classes thereof; this actually means a revision and generalization of the concept of LF itself.

26 Both *sich richten* and *gelten* are not on our list of LF verbs.

- 27 *Ausbrechen* can also be a value of the LF Magn+IncepFunc₁: *Begeisterung/ Panik brach im Publikum aus* lit. 'Enthusiasm/ Panic burst out in the public'. Then the Experiencer must be a collective noun: *Er brach in Begeisterung aus* lit. 'He burst out in enthusiasm', but not **Begeisterung brach in ihm aus* lit. 'Enthusiasm burst out in him'.
- 28 The very common collocation *ÄRGER bekommen* lit. '[to] get anger' (as in *Wegen seiner schlechten Noten bekam Uwe zuhause mächtigen Ärger* 'Because of his poor marks, Uwe got into much trouble at home') contains a different lexeme of *ÄRGER* meaning 'trouble', i.e. not an emotion lexeme.
- 29 In some collocations, *bekommen* cannot be replaced by its colloquial absolute synonym *kriegen*; consider: *Er bekam neue Hoffnung* 'He got new hope' but **Er kriegte neue Hoffnung*.
- 30 Note that with *ACHTUNG* 'respect' the verb '[to] instill' requires as its first actant a predicate rather than a person:

(28) a. *Sein couragiertes Auftreten flößte uns Achtung ein*
'His courageous appearance instilled respect into us'.

b. **Er flößte uns Achtung ein*
lit. 'He instilled respect into us'.

This is different for *angst* 'fear':

(29) a. *Sein hemmungsloses Auftreten flößte uns Angst ein*
lit. 'His unscrupulous appearance instilled fear into us'.

b. *Er flößte uns Angst ein*
lit. 'He instilled fear into us'.

Therefore, an additional condition is required with *einflößen* '[to] instill' in the lexical entry of *ACHTUNG* 'respect'.

- 31 In fact, we found an example for *in ENTSETZEN geraten* in the corpus; however, the majority of the native speakers consulted found this co-occurrence ungrammatical.
- 32 Note that in the common collocation *AUFREGUNG* 'excitement' *haben*, *AUFREGUNG* means 'trouble' as in *Mit diesen Burschen hat man nur Aufregung* lit. 'With these guys one has only trouble'.
- 33 *Machen* '[to] make' also co-occurs with *ÄRGER* 'anger' and *PANIK* 'panic'. However, in these collocations, *ÄRGER* and *PANIK* denote not emotions but 'trouble' and 'fuss', respectively:
- (30) a. *In letzter Zeit machte Mayer der Geschäftsführung ziemlich viel Ärger*
'Lately, Mayer made the management a lot of trouble'.
- b. *Der Chef macht heute wieder mal Panik!*
'Once again, the boss is making much fuss today'.
- 34 In *seine Begeisterung für Spieleisenbahnen* 'his enthusiasm for toy railroads' we find another lexeme of *BEGEISTERUNG* with a different GP.
- 35 It is this restriction bearing on the governed phrase "über N_{acc}" that precludes the generalization of *über* and *darüber, daß*, i.e. the reference to the common expression of Actant II of the reactive emotion lexemes. Compare, e.g., *Entsetzen über Elkes Verhalten* 'the horror over Elke's behavior' / *über Elke* 'over Elke' but *Trauer über Elkes Verhalten* 'the sorrow over Elkes behavior' / *über Elke; the correct expression: *Trauer um Elke*.

References

- Apresjan, Ju. D. 1980. Netrivial'nye semantičeskie priznaki i pravila vybora značenij [Non-trivial Semantic Features and Meaning Selection Rules]. *Vosprijatie jazykovogo značenija*: 27–49. Kaliningrad: Kaliningradskij Gos. universitet.
- Apresjan, V. Ju. and Apresjan, Ju. D. 1993. Metafora v semantičeskom predstavlenii emocij [Metaphor in the semantic representation of emotions]. *Voprosy Jazykoznanija* (3): 27–35.
- Arnold, W. and H.-J. Eysenck, R. Meili. 1980. *Lexikon der Psychologie*. Freiburg: Herder.
- Averill, J.R. 1975. A Semantic Atlas of Emotion Concepts. *Catalog of Selected Documents in Psychology* 330(5); ms. 421.
- Benson, M. 1989. The Structure of the Collocational Dictionary. *International Journal of Lexicography* 2(1): 1–14.
- Bergenholtz, H. 1980. *Das Wortfeld "Angst"*. Stuttgart: Klett-Gotta.
- Boguraev, B. and T. Briscoe. 1987. Large Lexicons for Natural Language Processing: Utilising The Grammar Coding System of LDOCE. *Computational Linguistics* 13(3-4): 203–218.
- Borillo, A. 1992. Lexical and Syntactic Properties in the Lexicon: An Example of Predicative Nouns. Saint-Dizier, P. and E. Viegas (Eds.). 1992. *2nd Seminar on Computational Lexical Semantics*: 26–34. Toulouse: Université Paul Sabatier.
- Carpenter, R. 1992. *The Logic of Typed Feature Structures*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Copestake, A. 1992. The ACQUILEX LKB: Representation Issues in Semi-automatic Acquisition of Large Lexicons. *Proceedings of the Third Applied Conference on Applied Natural Language Processing*. Trento: Association for Computational Linguistics.
- Dahl, H. and B. Stengel. 1978. A Classification of Emotion Words. *Psychoanalysis and Contemporary Thought* 1(2): 269–312.
- De Rivera, J. 1977. *A Structural Theory of the Emotions*. New York: International Universities Press.
- Firth, J. R. 1957. Modes of Meaning (1951). *Papers in linguistics 1934-1951*: 190–215. Oxford: Oxford University Press.
- Gaatone, D. 1982. Grammaire géographique: réflexion sur la syntaxe des noms de pays en français. *Le français moderne* 50(2): 95–117.
- Gaatone, D. 1992. Les verbes événementiels et les dictionnaires, quelques observations. Clas, A. (Ed.). 1992. *Le mot, les mots, les bons mots*: 95–108. Montréal: Les Presses de l'Université de Montréal.
- Gross, M. 1981. Les bases empiriques de la notion de prédicat sémantique. *Langage* 63: 7–52.
- Hale, K. and J. Keyser. 1986. Some Transitivity Alternations in English. *Lexicon Project Working Papers* 7. Cambridge: Center for Cognitive Science, MIT.
- Hausmann, F.-J. 1985. Kollokationen im deutschen Wörterbuch: Ein Beitrag zur Theorie des lexikographischen Beispiels. Bergenholtz, H. and J. Mugdan (Eds.). 1985. *Lexikographie und Grammatik: Akten des Essener Kolloquiums zur Grammatik im Wörterbuch* 28.-30.6.1984. Lexicographica: Series Maior 3: 118–129. Tübingen: Max Niemeyer.
- Heid, U. and S. Raab. 1989. Collocations in Multilingual Generation. *Proceedings of the 4th. Conference of the European Chapter of the Association for Computational Linguistics*: 130–136. Manchester: Association for Computational Linguistics.
- Hoffmeister, J. 1955. *Wörterbuch der philosophischen Begriffe*. Hamburg.
- Hudson, R. and N. Fraser. 1992. Inheritance in Wordgrammar. *Computational Linguistics* 18(2): 133–158.

- Iordanskaja, L.N. 1970. Popytka leksikografičeskogo tolkovanija grupy russkix slov so značeniem čuvstva [An attempt of a lexicographic description of a group of Russian lexemes with the meaning of an emotion]. *Mašinnyj perevod i prikladnaja lingvistika* 13: 3–26. Moscow.
- Iordanskaja, L.N. 1972. Leksikografičeskoe opisanie russkix vyraženij, oboznačajuščix fizičeskie symptomy čuvstv [Lexicographic description of Russian expressions denoting physical symptoms of emotions]. *Mašinnyj perevod i prikladnaja lingvistika* 16: 3–30. Moscow.
- Iordanskaja, L.N. 1973. Tentative Lexicographic Definitions for a Group of Russian Words Denoting Emotions. Kiefer, F. 1973. *Trends in Soviet Theoretical Linguistics*: 389–410. Dordrecht: Reidel.
- Iordanskaja, L. N. and I.A. Mel'čuk. 1991. Semantics of Two Emotion Verbs in Russian: bojať'sja 'to be afraid' and nadejať'sja 'to hope'. *Australian Journal of Linguistics* 10: 307–357.
- Johnson-Laird, P.N. and K. Oatley. 1989. The language of emotions: An analysis of a semantic field. *Cognition and Emotion* 3: 81–123.
- Levin, B. 1989. English Verb Diathesis. *Lexicon Project Working Papers* 32. Cambridge: Center for Cognitive Science, MIT.
- Levin, B. 1993. *English Verb Classes*. Chicago: Chicago University Press.
- Mel'čuk, I.A. 1974. *Opyt teorii lingvističeskix modelej "Smysl<=>Tekst"*. Moscow: Nauka.
- Mel'čuk, I.A. 1981. Meaning-text Models: a Recent Trend in Soviet Linguistics. *Annual Review of Anthropology* 10: 27–62.
- Mel'čuk, I.A. 1988. *Dependency Syntax: Theory and Practice*. Albany: State University of New York Press.
- Mel'čuk, I.A. forthcoming. Lexical Functions: A Tool for the Description of Lexical Relations in a Lexicon. Wanner, L. (Ed.). *Lexical Functions in Lexicography and Natural Language Processing*.
- Mel'čuk, I.A. and A.K. Žolkovskij. 1984. *Explanatory Combinatorial Dictionary of Modern Russian*. Vienna: Wiener Slawistischer Almanach.
- Mel'čuk, I.A. et al. 1984, 1988, 1992. *Dictionnaire explicatif et combinatoire du français contemporain, I, II, III*. Montréal: Presses de l'Université de Montréal.
- Miller, G. et al. 1993. *Five Papers on Wordnet, Technical Report* 43. Cognitive Science Laboratory, Princeton University.
- Nirenburg, S. and V. Raskin. 1987. The Subworld Concept Lexicon and the Lexicon Management System. *Computational Linguistics* 13(3-4): 276–289.
- Oatley, K. and P.N. Johnson-Laird. 1987. Towards a Cognitive Theory of Emotions. *Emotion and Cognition* 1(1): 29–50.
- Ortony, A., G.L. Clore and M.A. Foss. 1987. The Referential Structure of the Affective Lexicon. *Cognitive Science* 11: 341–364.
- Ortony, A., G.L. Clore and A. Collins. 1988. *The Cognitive Structure of Emotions*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pitcher, G. 1965. Emotion. *Mind* 74(295): 326–346.
- Pollard, C. and I.A. Sag. 1987, 1992. *Information-based Syntax and Semantics: Volumes I, II*. Stanford: Center for the Study of Language and Information.
- Pustejovsky, J., S. Bergler and P. Anick. 1993. Lexical Semantic Techniques for Corpus Analysis. *Computational Linguistics* 19(2): 331–358.
- Pustejovsky, J. 1991. Towards a Generative Lexicon. *Computational Linguistics* 17(4): 409–441.
- Reuther, T. forthcoming. On Dictionary Entries for Support Verbs: The Cases of Russian 'vesti', 'provodit', and 'proizvodit'. Wanner, L. (Ed.). *Lexical Functions in Lexicography and Natural Language Processing*.

-
- Russel, J. A. 1980. A Circumplex Model of Affect. *Journal of Personality and Social Psychology* 39(6): 1161–1178.
- Sommerfeldt, K.-E. and H. Schreiber. 1983. *Wörterbuch zur Valenz und Distribution der Substantive*. Leipzig: VEB Bibliographisches Institut.
- Thiele, W. 1965. Furcht und Angst. *Jahrbuch für Psychologie, Psychotherapie und medizinische Anthropologie* 13: 110–137.
- Žolkovskij, A.K. and I.A. Mel'čuk. 1966. O sisteme semantičeskogo sinteza. I. Stroenie slovarja [On a System for Semantic Synthesis. I. Structure of the Dictionary]. *Naučno-tehničeskaja informacija* (11): 48–55.
- Wierzbicka, A. 1972. *Semantic Primitives*. Frankfurt am Main: Athenäum Verlag.
- Wierzbicka, A. 1986. Human Emotions: Universal or Culture-Specific? *American Anthropologist* 88(3): 584–594.
- Wierzbicka, A. 1992. Defining Emotion Concepts. *Cognitive Science* 16(4): 539–581.
- Zajac, R. 1992. Inheritance and Constraint-Based Grammar Formalisms. *Computational Linguistics* 18(2): 159–182.
- Zernik, U. and M. Dyer. 1987. The Self-Extending Phrasal Lexicon. *Computational Linguistics* 13(3–4): 308–327.

Der Thesaurusgedanke im Grimmschen Wörterbuch

Michael Schlaefler, *Deutsches Wörterbuch,
Akademie der Wissenschaften zu Göttingen, Deutschland*

Abstract: The Thesaurus Concept in Grimm's German Dictionary. Users often expect to find a complete collection of German vocabulary and quotations in Grimm's German Dictionary. These opinions result from different pretensions of Grimm lexicographers to produce a thesaurus. A historical analysis allows us to discern four different thesaurus concepts in the development of the German Dictionary. During the first period the concept was determined by the attempts of J. Grimm to document the richness of the entire German language in only one dictionary. With regard to certain puristic selections this thesaurus concept can be described as a 'regulated selected richness'. In the following period regulating elements were replaced by philological scientific methods to give reasons for the maintenance of what R. Hildebrand called internal completeness. The new scientific argument of completeness is the basis for the rise of the German Dictionary to the state of a national thesaurus as well as the slowing down of production. Due to this the dictionary lost part of its acceptance, and the planning of an alternative thesaurus was started. When, in 1908, the Prussian Academy took charge of the German Dictionary the third period of the thesaurus concept, which included several reforms, began. Above all, the claim for completeness was limited to the variety of cultivated speech. These reforms, however, could only solve part of the problems. It was impossible to produce complete articles on philological standards and to finish the dictionary in an adequate time. With the new edition of the German Dictionary, started in 1957, these problems continued. Since 1987 the office in Göttingen tries to go new ways by separating the functions of a dictionary from the functions of a thesaurus. This fourth concept is based on a functional separation between selective dictionary articles and a complementary data-based register of texts.

Keywords: ACADEMY DICTIONARIES, COLLECTION OF QUOTATIONS, CONCEPTION, DICTIONARY, DICTIONARY ENTRIES, DICTIONARY PLANNING, DICTIONARY STYLES, DICTIONARY USERS, GRIMM'S DICTIONARY, HISTORY OF DICTIONARIES, THESAURUS

Zusammenfassung: Benutzer betrachten das Grimmsche Wörterbuch vielfach als vollständige Sammlung aller deutschen Wörter und ihrer Belegstellen. Diese Auffassung ist auf verschiedene Ansprüche von Grimm-Lexikographen zurückzuführen, einen Thesaurus zu erstellen. Unternehmensgeschichtlich ist es möglich, vier verschiedene Thesauruskonzepte in der Entwicklung des Deutschen Wörterbuches zu unterscheiden. In der ersten Periode wurde das Thesauruskonzept vom Bemühen J. Grimms bestimmt, die ganze Fülle der deutschen Sprache in nur einem Wörterbuch zu erschließen. Da er nach bestimmten individuellen Gesichtspunkten auswählt, kann vom Thesauruskonzept der setzend gewichteten Fülle gesprochen werden. In der zweiten Periode

wurden die setzenden Elemente durch philologisch-wissenschaftliche Vollständigkeitsbegründungen abgelöst. Die neue wissenschaftliche Begründung des Vollständigkeitsanspruchs, die R. Hildebrand als innere Vollständigkeit umschreibt, schafft die Grundlage dafür, daß das Grimmsche Wörterbuch zum Nationalthesaurus wird, führt aber auch zu einer erheblichen Verlangsamung der Produktion. Daher entstehen Akzeptanzverluste und es kommt zu Planungen für einen Konkurrenz-Thesaurus. Mit der Übernahme durch die Preußische Akademie werden wichtige Reformen beim Deutschen Wörterbuch eingeleitet. Sie markieren den Beginn der dritten Phase des Thesauruskonzepts. Vor allem kommt es zu einer Beschränkung des Vollständigkeitsanspruchs auf die Schriftsprache. Die bestehenden Probleme konnten durch die Reformen jedoch nur zu einem Teil gelöst werden. Philologisch verstandene Vollständigkeit in den Wörterbuchartikeln war nicht mit dem Bemühen um einen Abschluß des Wörterbuchs in vertretbarer Zeit zu verbinden. Die Neubearbeitung des Deutschen Wörterbuchs führte diese Probleme fort. Die Göttinger Arbeitsstelle versucht seit 1987, mit einem neuen Thesauruskonzept zu einer Lösung zu kommen. Dieses vierte Konzept beruht auf einer funktionalen Trennung von selektiven Wörterbuchartikeln und einem komplementären datenbankgestützten Großarchiv.

Stichwörter: AKADEMIEWÖRTERBÜCHER, BELEGARCHIVE, DARSTELLUNGSSTILE, GRIMMSCHES WÖRTERBUCH, KONZEPTION, STICHWORTBESTAND, THESAURUS, WÖRTERBUCH, WÖRTERBUCHBENUTZUNG, WÖRTERBUCHGESCHICHTE, WÖRTERBUCHPLANUNG

Unter den Anfragen, die von Benutzern an die Göttinger Arbeitsstelle des Deutschen Wörterbuchs gerichtet wurden, fand sich kürzlich die Bitte eines Wissenschaftlers, man möchte zwei nicht näher zugeordnete Textstellen aus der jüngeren Literatur nach Autor und Werk identifizieren. Offensichtlich ging dieser Benutzer davon aus, daß die Arbeitsstellen des Grimmschen Wörterbuchs über vollständige Belegarchive für die deutsche Literatursprache verfügen, in denen analog zum Thesaurus Linguae Latinae jede beliebige Textstelle aus der Literatur mit geringem Aufwand ermittelbar sei. So wie dieser Benutzer die Vollständigkeit des Belegmaterials in den Archiven des Deutschen Wörterbuchs erwartete, wird aus weiteren Anfragen erkennbar, daß andere Benutzer auch von der Vollständigkeit der Wortschatz- und Belegabbildung in den Wörterbuchartikeln überzeugt sind. Kennzeichnend für diese Einstellung ist zum Beispiel die verärgerte Beschwerde eines Benutzers darüber, daß neben dem Stichwort DROSSELBART auch andere Komposita in der Neubearbeitung des Grimmschen Wörterbuchs fehlten. Der Versuch, die Notwendigkeit zur Auswahl auch in einem lexikographischen Großprojekt zu erläutern, überzeugte diesen Benutzer nicht. Früher habe im Grimmschen Wörterbuch alles gestanden und jeder Artikel sei ein Maßanzug gewesen, heute habe man es wohl nur noch mit Stangenware zu tun, lautete sein Kommentar. Die Benutzererwartung, im Grimmschen Wörterbuch müsse "alles" stehen, wurde auch auf einer im Herbst 1993 in Wien veranstalteten Arbeitstagung deutschsprachiger Akademiewörterbücher vertreten (Tätigkeitsbericht 1993/94: 18-21). Hinter solchen Erwartungen steht die Identifikation des

Grimmschen Wörterbuchs mit einem Thesaurus Linguae Germanicae, also einem Wörterbuch, das die deutsche Sprache vollständig erfaßt, beschreibt und in Belegen verfügbar macht. Die Realitätsferne dieser Erwartung läßt sich leicht erkennen, wenn man die Quellen- und Beleglage für die abgeschlossene Ausgabe des Grimmschen Wörterbuchs kennt. Die etwa 25.000 Titel, die das Quellenverzeichnis zum Grimmschen Wörterbuch verzeichnet, repräsentieren nur einen Bruchteil der insgesamt geschichtlich überlieferten deutschen Texte, und das Belegmaterial, das aus diesen Texten gewonnen wurde, stellt nur einen kleinen Teil der insgesamt enthaltenen Wortvorkommen dar. Entsprechendes gilt auch für die Neubearbeitung des Deutschen Wörterbuchs, dessen Göttinger Teil auf einer Materialbasis von etwa 6000 Quellen und rund 2,5 Millionen Belegen nur für die Buchstaben D-F beruht. Kritiker des Grimmschen Wörterbuchs werden so leicht immer wieder Lücken im Stichwortbestand, in der Beschreibung einzelner Wortverwendungen und in der Belegabbildung finden (z. B. Sanders 1852).

Der Widerspruch zwischen der Benutzererwartung, eine vollständige lexikographische Kodifikation der deutschen Lexik im Grimmschen Wörterbuch zu finden und der offensichtlich traditionell selektiven Ausrichtung dieses Wörterbuchs führt auf die Frage nach der Entstehung der Vollständigkeitsvorstellung. Anhand einer kurzen geschichtlichen Skizze soll versucht werden, die Ursachen und die Entwicklung verschiedener Thesauruskonzepte in den Bearbeitungsabschnitten des Wörterbuchs zu verfolgen.

Als Jacob und Wilhelm Grimm mit den Vorarbeiten für das deutsche Wörterbuch 1838 begannen, stand der Vollständigkeitsgesichtspunkt nicht im Mittelpunkt der konzeptionellen Planungen, er klang jedoch deutlich an. Der Begriff der Vollständigkeit findet sich in der Einleitung zum ersten Band im Zusammenhang mit der Beschreibung des Zwecks, zu dem das Wörterbuch entstehen sollte. Der "ganze schatz" der deutschen Sprache sollte mit dem Deutschen Wörterbuch bewahrt werden, heißt es dort (DWB I 1854: XII).

Liest man weiter, steht dieser Totalitätsanspruch in unvermitteltem Widerspruch zu dem explizit angekündigten Verzicht auf die Aufnahme systematischer Ableitungen und Komposita (DWB I 1854: XLII, XXV, XLV). Läßt man sich jedoch auf Jacob Grimms nähere Erläuterungen zur Begrenzung der Stichwortaufnahme ein, wird deutlich, daß im Verständnis des Begriffs Schatz die Lösung des Widerspruchs liegt. Die systematischen Wortbildungsreihen zeugen für Jacob Grimm nicht vom Reichtum der Sprache, "blosz von dem zwang, der ihrer syntax angethan wird" (DWB I 1854: XXV). Der "ganze schatz" bezeichnet daher keine absolut vollständige Sammlung aller überhaupt bezeugten Wörter des Deutschen, sondern einen spezifischen Teilausschnitt, in dem der "gehalt und das innerste der sprache am klarsten zu tage kommt" (Kirkness 1980: 272). Neben den Simplizia sind dies, wie die Betrachtung des Wörterbuchs zeigt, vor allem Wörter, die den Vorstellungen der Grimms von Poetizität, sprachnationaler Ursprünglichkeit und genetisch "richtiger" Sprachentwicklung entsprechen.

Im Blick auf den hier behandelten Vollständigkeitsbegriff kann man in der Gründungsphase des Unternehmens von einer gewichteten Fülle als dem maßgeblichen Prinzip sprechen. Diesem Prinzip entsprechend fand in erkennbarem Umfang auch veralteter Wortschatz Aufnahme, wurden mundartliche, umgangssprachliche und anderssprachliche Wörter und Verwendungsweisen einbezogen. Die Vision Jacob Grimms von seinem wie ein Füllhorn zu benutzendes Wörterbuch, das Hausbuch der Deutschen werden sollte (DWB I 1854: XII-XII), läßt ganz deutlich erkennen, wie stark die Überzeugung wirkte, mit diesem Werk eine unerschöpfliche Fundgrube, einen für alle Zwecke ausreichenden Wortvorrat geschaffen zu haben.

Die Wörter *Schatz* und *Wortvorrat* führen leicht auf das lateinische Wort *thesaurus*, das im außerterminologischen Gebrauch unter anderem auch die Bedeutungen 'reicher Vorrat', 'Hülle und Fülle' oder 'Fundgrube' zeigt (Georges 1951). Die frühe Ausrichtung des Deutschen Wörterbuchs an einem Thesauruskonzept läßt sich durch weitere Beobachtungen stützen. Die Darstellung der Fülle, des geschichtlichen Reichtums des Deutschen, so ist zunächst zu erkennen, bildete ein so dominantes Konzeptionselement, daß ihr gegenüber strenge lexikographische Strukturierungen zurückgenommen wurden. Damit erklärt sich teilweise die auffällige Ungliedertheit der Wörterbuchartikel in bezug auf die geschichtlichen Zusammenhänge und sprachlichen Schichten (vgl. Stötzel 1970: 14-16).

Den Stichwortreihen, den Einzelwörtern und den Belegen kommt im Konzept Jacob Grimms weniger die Aufgabe zu, strukturelle oder wortgeschichtliche Schichtungen und Gliederungen der Lexik zu verdeutlichen. Sie sollen vielmehr den Benutzern als Teile einer reichen, wertvollen, gemeinsamen Tradition präsentiert werden. So soll Jacob Grimm in seiner Göttinger Antrittsvorlesung geäußert haben, in nichts anderem zeige sich das Band der Vaterlandsliebe stärker, als in der Gemeinsamkeit der Sprache (Pfützte 1962: 266). Der Sprachnation sollte folglich das Deutsche Wörterbuch als ein Heiligtum gewidmet werden (DWB I 1854: XII). Solche Formulierungen stellen sich sehr deutlich neben die zum lateinischen *thesaurus* gehörende Bedeutung 'Schatzkammer eines Tempels' und weisen zudem in die Wörterbuchgeschichte und Projekte der barocken Sprachmeister zurück.

Die Diskussion darüber, ob sich Jacob Grimm als "Sprachmeister" (Schirokauer 1957: 318) oder Hüter des nationalen Wörterbuchheiligtums verstand, kann hier nur am Rand verfolgt werden. Der Entrüstung eines Teils der Grimm-Literatur, in der solche Tendenzen ausgeschlossen werden (u. a. Dücker 1987: 12), ist die Fülle an normativen Zusätzen, Auswahlgesichtspunkten und wertenden Eingriffen entgegenzustellen, die sich in den frühen Wörterbuchteilen findet. Vor allem aber spricht für die Annahme einer selbstgewählten Sprachmeisterrolle die nachdrückliche Berufung Jacob Grimms auf das italienische *Crusca*-Wörterbuch (Kirkness 1980: 74), die zugleich auch die Brücke zu den angedeuteten barocken, sprachmeisterlichen Thesaurus-Aspekten schlägt.

Das von der *Academia della Crusca* im 17. Jahrhundert herausgegebene Wörterbuch stellte in normativer Form die "vorbildliche" toscanische Varietät lexikographisch dar. Das Grimmsche Wörterbuch sollte wohl, wie die weiten Ausgriffe in volks- und umgangssprachliche Schichten zeigen, kein "Gesetzbuch" (Schirokauer 1957: 318) der deutschen Sprache werden, aber ein Wörterbuch, das im unmittelbaren Anschluß an das Vorbild des *Crusca*-Wörterbuchs setzend und weniger in einem wissenschaftlichen Verständnis systematisch den richtigen Ausschnitt aus der Fülle zeigte.

Die Berufung auf das *Crusca*-Wörterbuch stellt den Grimmschen Ansatz zugleich in die Tradition der Wörterbuchplanung seit dem 17. Jahrhundert. Ph. Harsdörfer hatte vorgeschlagen, aus dem Kreis der Fruchtbringenden Gesellschaft ein vollständiges Wörterbuch hervorgehen zu lassen. Als Vorbild dafür galt eben das *Crusca*-Wörterbuch (DWB V 1873: III-IV). Dieser nicht verwirklichte Plan findet sich in modifizierter Form bei G. W. Leibniz. Anstelle eines einzigen vollständigen deutschen Wörterbuchs wollte G. W. Leibniz allerdings eine Anzahl funktionell differenzierter Wörterbücher in der Berliner Akademie erarbeiten lassen (Leibniz 1717: 44 ff). Vollständigkeit und das Ziel "Reichtum, Reinigkeit und Glanz" (Leibniz 1717: 64) des Deutschen lexikographisch zu erschließen, bilden die gemeinsamen Merkmale der genannten Wörterbuchprogramme und des Grimmschen Wörterbuchs. Das Grimmsche Wörterbuch folgt eng dem Harsdörferschen Konzept von dem einen vollständigen Gesamtwörterbuch. Wenn Jacob Grimm im Vorwort zum Deutschen Wörterbuch von der günstigen Zeit (DWB I 1854: III) spricht, in der sein Vorhaben zu verwirklichen sei, läßt sich dies nur auf die vorausgehende Tradition beziehen, in der wissenschaftlich und organisatorisch ein solches Unternehmen ausgeblieben war.

Noch deutlicher wird das Grimmsche Traditionsverständnis, wenn beklagt wird, daß das Deutsche Wörterbuch nur mangelhaft wissenschaftsorganisatorisch eingebettet sei (Kirkness 1980: 69). Es fehlt ihm eben die für die älteren Wörterbuchprojekte fest eingeplante Anbindung an eine maßgebliche akademische Einrichtung oder gar einen nationalen Träger.

Die Komponenten 'Fülle' und 'nationalsprachliches Gesamtwerk des Deutschen' wurden für das Grimmsche Wörterbuch auch in der Generation, die den Grimms in der Bearbeitung folgte, beibehalten, teilweise sogar noch verstärkt. Es traten jedoch hinsichtlich der Vollständigkeitsansprüche deutliche Veränderungen ein. Am Beispiel der von R. Hildebrand bearbeiteten Teile des Wörterbuchs sollen im weiteren kurz die sich daraus ergebenden Modifikationen des Thesauruskonzepts erläutert werden.

In seiner Antrittsvorlesung in Leipzig betonte R. Hildebrand 1869 die doppelte Bedeutung des Deutschen Wörterbuchs als nationale und wissenschaftliche Aufgabe (Hildebrand 1869: 3). Das Grimmsche Wörterbuch umschrieb er als "schatzhaus des deutschen geistes" (Hildebrand 1869: 7), in dem die Eigentümer des Volkes zu einem Spiegel seiner Lebensvielfalt entwickelt wurden. "Unser wörterbuch wird so von selbst zugleich zu einem buche deutscher

geschichte, denn mit und in den wörtern zieht das leben der nation, das innere und äuszere an uns vorüber. (...). Das wörterbuch arbeitet zugleich (...) an einer deutschen, im gewissen sinne europäischen culturgeschichte, die die königin der wissenschaften zu werden sich anschickt" (Hildebrand 1869: 10). In diesem Verständnis war das Grimmsche Wörterbuch das zentrale Instrument nationaler Geschichtsschreibung, in dem nicht nur Sprachgeschichte ihren Niederschlag fand, sondern vor allem Begriffs-, Kultur- und Sachgeschichte über sprachliche Quellen erschlossen wurden. An einer anderen Stelle desselben Referats findet sich der Begriff des "nationalschatzes", der sogar von so hohem Wert sein könne, daß selbst "ein schon vergehendes volk durch die wiedergeburt der sprache neu zu bilden" sei (Hildebrand 1869: 12).

Die Gleichsetzung von Nationalthesaurus und Grimmschem Wörterbuch ist überdeutlich zu erkennen. Mit der zwei Jahre nach R. Hildebrands Rede vollzogenen Reichsgründung gewann die nationale Anbindung des Unternehmens auch eine konkrete politische Qualität. War das Grimmsche Wörterbuch seit seiner Gründung eine Art fachlicher Kristallisationspunkt der wissenschaftlichen Germanistik gewesen, so läßt die nicht unwesentliche staatliche Förderung ab 1868 darauf schließen, daß die politisch Verantwortlichen die Einschätzung des Werks als "Nationalschatz" teilten. Eine solche Anerkennung bedeutete eine wesentliche wissenschaftspolitische Aufwertung des Wörterbuchs, auch wenn sich dies zunächst nicht in einer konkreten äußeren Institutionalisierung niederschlug.

Die wissenschaftspolitische Aufwertung des Grimmschen Wörterbuchs zum Unternehmen von nationalem Interesse ist ein wesentliches Kennzeichen der zweiten Phase der Entwicklung des projekteigenen Thesauruskonzepts. Wohl im wesentlichen von dieser Entwicklung her ist die Veränderung des ursprünglichen Fülle-Begriffs als determinierendes Thesaurusmerkmal zu erklären. Als wissenschaftliches Projekt von nationalem Interesse stand das Werk auch exemplarisch für die wissenschaftlichen Standards. Ein eher individuell gesetzter Fülle-Umriß war mit einem solchen Anspruch nicht zu vertreten. Schon die erwähnte Erweiterung des Objektbereichs um die Erfassung kultur- und begriffsgeschichtlicher Zusammenhänge bedeutete gegenüber dem ursprünglichen Wörterbuchziel einen beträchtlichen Zuwachs an Umfang. Es wurde jedoch vor allem das Bemühen wirksam, Vollständigkeit auf einer ganz anderen Ebene zu erreichen, als es die Unternehmensgründer versucht hatten.

In bezug auf Kritik an Lücken im Stichwortbestand und den Wortbezeugungen erläutert R. Hildebrand im Vorwort zu Band V, daß die äußere Vollständigkeit in Form der Buchung aller jemals bezeugten Wörter wohl nicht zu erreichen sei. Es gehe vielmehr um die Verwirklichung der "inneren Vollständigkeit" (DWB V 1873: IX). Diese Formel von der inneren Vollständigkeit kann man auf die für wissenschaftliche Arbeit grundsätzlich zu fordernde Intersubjektivierbarkeit, Systematik und inhaltliche Ausschöpfung des Themas beziehen, die zwar nicht im statistischen Sinne jedes Einzelvorkommen erfaßt,

wohl aber differenzierend und problematisierend ein in den Zusammenhängen umfassendes, vollständiges Verständnis gewährleistet, wie es für Monographien üblich ist. Das Konzept der setzend gewichteten Fülle wurde so durch ein Konzept der wissenschaftlich begründeten Vollständigkeit abgelöst. Damit verschwanden dem wissenschaftlichen Verständnis der Zeit entsprechend normative Tendenzen zugunsten einer stärker deskriptiven Beschreibungshaltung. Das neue Konzept der wissenschaftlichen Vollständigkeit führte jedoch alsbald zu einer Reihe schwerwiegender Probleme. Vor allem zeigte sich, daß der neue wissenschaftliche Vollständigkeitsbegriff zwar in den einzelnen Artikeln weiterführte, daß aber die Bindung an verschiedene Erkenntnisinteressen und die stark auf das Einzelwort fixierten Ansätze eine mangelhafte Vergleichbarkeit verschiedener Artikel bewirkten.

Die Materialgrundlage von ca. 600.000 Belegen für den gesamten Wortschatz, die zu Beginn der Arbeiten am Deutschen Wörterbuch gesammelt worden war (Dücker 1987: 34), reichte für das erweiterte Thesauruskonzept keinesfalls aus. Wollte man im philologischen Verständnis über die Sprache in die Kultur- und Geisteswelt vordringen und Wortgeschichte wissenschaftlich vollständig darstellen, waren erheblich dichtere Materialmengen gefordert. Es gehörte folglich zum Repertoire aller Grimm-Bearbeiter aus dem letzten Viertel des 19. Jahrhunderts, über eine mangelhafte Beleglage zu klagen, die durch zeitaufwendige Sammlungen nachgebessert werden mußte (DWB VI 1885: I). Treffend hat R. Meißner diesen Zustand mit dem Vergleich vom Haus ohne Fundament (Meißner 1910: 76) charakterisiert. Die Komplexität des Objektbereichs und der Anspruch der inneren Vollständigkeit führten zudem in den Artikeln zu einer wesentlich breiteren Belegabbildung. Sie machten auch explizite Erklärungen in weit größerem Maß notwendig, als es bis dahin üblich gewesen war. Daraus entwickelte sich folgerichtig ein Artikelaufbau in Form der Kurzmonographie, der von den Zeitgenossen als Übergang zum "großen Stil" (DWB VII 1889: I) empfunden wurde. In der Folge dieser Veränderungen und der Ausrichtung der Artikellarbeit an verschiedenen wissenschaftlichen Erkenntnisinteressen nahm die Eigenwilligkeit der einzelnen Lexikographen in einem Maß zu, das für ein Wörterbuch unverträglich war. Die boshaften Anmerkungen A. Hübners zum Deutschen Wörterbuch als einem "Rumpf mit vielen Gliedern, aber ohne Kopf" oder vom "diadochentum" der Grimmnachfolger (Hübner 1930: 76) sprechen für sich.

Das neue Thesauruskonzept der inneren Vollständigkeit führte mit seinen Uneinheitlichkeiten zu Benutzungsproblemen. Es bewirkte zudem eine massive Ausdehnung der Umfangsvorstellungen. Anstelle der ursprünglich geplanten ca. 8 Bände, rechnete R. Hildebrand so schon mit ca. 15 Bänden (Meißner 1910: 78). Darüber hinaus ergab sich aus diesem Konzept eine erhebliche Verzögerung der Bearbeitungsgeschwindigkeit. Das Zusammenwirken dieser Faktoren zog mittelfristig eine krisenhafte Entwicklung des Deutschen Wörterbuchs nach sich, wie schon von Zeitgenossen vermerkt wurde (Meißner

1910, Hübner 1933), wozu besonders auf die hier einbezogenen Arbeiten von G. Roethe und A. Hübner verwiesen sei.

Weniger beachtet vollzog sich unabhängig von der lexikographisch-organisatorischen Gestaltung des Grimmschen Wörterbuchs als Nationalthesaurus eine Auseinandersetzung um seine exklusive Rolle als das eine vollständige deutsche Wörterbuch. Mit der Differenzierung des germanistischen Forschungsspektrums entstanden seit der Mitte des 19. Jahrhunderts Interessen an lexikographischer Information, die das Grimmsche Wörterbuch mit seinem Objektbereich und seiner philologischen Ausrichtung nicht berücksichtigen konnte. Exemplarisch sei hier auf die Bereiche der Mundartlexik sowie die Fach- und Sondersprachen usw. verwiesen. Zudem mußte die stark kultur- und begriffsgeschichtliche Ausrichtung des Grimmschen Wörterbuchs zwangsläufig sprachstrukturelle oder historisch-strukturelle Gesichtspunkte vernachlässigen, wie H. Paul in seiner Kritik zeigte (Paul 1894).

Das Konzept des einen vollständigen Nationalwörterbuchs erwies sich wissenschaftlich als nicht mehr tragfähig. Aus den Anforderungen verschiedener, vor allem wissenschaftlicher Disziplinen und Interessen entstand daher mit der Zeit eine differenzierte Wörterbuchlandschaft, die im wesentlichen der von G. W. Leibniz entworfenen Utopie entsprach. Es ist hervorzuheben, daß die neue Wörterbuchlandschaft vor allem in Auseinandersetzung mit dem Grimmschen Wörterbuch und komplementär zu dessen Objektbereich entstand. Dadurch wurde dessen Position ganz unabhängig von der skizzierten wissenschaftspolitischen Rolle eher gestützt als in Frage gestellt. Der Begriff der inneren Vollständigkeit ließ sich zwar prinzipiell weiter anwenden, jedoch nur auf den Bereich, den das Grimmsche Wörterbuch tatsächlich auch lexikographisch abdeckte, und dies war schwerpunktmäßig die deutsche National- oder Verkehrssprache ab 1450. Die hymnischen Umschreibungen der Hildebrandschen Partien im Grimmschen Wörterbuch mit Begriffen wie "köstliches Gestein" (Grimm 1893: 1431) oder "schmucken Kapellen" im "gotischen Dom" des Gesamtwerks (Pretzel 1981: 221) sprechen dafür, daß sie die Erwartungen eines Teils der Zeitgenossen an ein Wörterbuch übertrafen. Sie können jedoch nicht darüber täuschen, daß das in ihnen enthaltene Thesauruskonzept mit den wissenschaftlichen Interessen eines größeren Teils der Benutzer nicht mehr im Einklang standen. Das ursprüngliche Konzept war durch die lange Laufzeit des Unternehmens wissenschaftsgeschichtlich überholt worden.

Vor diesem Hintergrund ist der Umbruch des Hildebrandschen Thesauruskonzepts des Grimmschen Wörterbuchs zu sehen, der mit dem Entstehen von Plänen eingeleitet wird, die einen Thesaurus der deutschen Sprache gegen das Deutsche Wörterbuch oder unabhängig von diesem zum Gegenstand haben (Schröter 1987). Bei diesen Plänen für einen Gegenthesaurus handelte es sich um den Versuch, in Nachahmung des 1893 gegründeten Thesaurus Linguae Latinae einen Thesaurus Linguae Germanicae aufzubauen. Dabei geht es einerseits um die Anlage eines umfassenden Großarchivs, andererseits

um die Ausarbeitung eines darauf gestützten "vollständigen" Wörterbuchs. Die Initiative zu einem solchen Unternehmen scheint von H. Grimm ausgegangen zu sein (Grimm 1893). Dessen knappe Ausführungen zur Gestaltung des Vorhabens lassen jedoch rasch erkennen, daß den beiden Thesauri kaum mehr als der Name gemeinsam war. So sprach H. Grimm zwar von der "Herstellung eines Schatzes aller Deutschen Worte, ebenfalls von den Anfängen der Sprache bis auf heute" (Grimm 1893: 1430), führte jedoch dann Vorschläge ein, die eher auf ein literarisch-stilgeschichtliches Konzept schließen lassen als auf ein das gesamte Diasystem umfassendes Gesamtwörterbuch (Grimm 1893: 1431). Die Unschärfe dieser Thesaurusvorstellung blieb auch kennzeichnend für die weitere Diskussion, so daß es kaum gerechtfertigt scheint, von einem bestimmten Thesaurusplan zu sprechen. Teilweise wird die Thesaurusdiskussion um das Jahr 1900 als eine Bedrohung für den Fortgang des Deutschen Wörterbuchs aufgefaßt (Schröter 1987: 117, Hübner 1930: 88, 89). Eine solche Gefährdung läßt sich jedoch anhand der historischen Geschehnisabläufe kaum konkretisieren. Wie zu zeigen sein wird, war die Position des Deutschen Wörterbuchs als "Nationalschatz" zu dieser Zeit so gefestigt, daß ein Abbruch nicht ernsthaft zur Debatte stand.

Eine Eingabe K. Weinholds vom Jahr 1901 an das Reichsamt des Inneren, in der die Einrichtung eines Thesaurus Linguae Germanicae vorgeschlagen wurde, zu dem das Grimmsche Wörterbuch allenfalls als Vorarbeit zu betrachten sei (Schröter 1987: 116), fand wenig Gehör. Man war offenbar mehr daran interessiert, die Kritik an den Mängeln des Deutschen Wörterbuchs durch Reformen aufzufangen, als das Wörterbuch zugunsten eines Konkurrenzvorhabens zu vernachlässigen oder einzustellen. Im Jahr 1901 wandte sich das Reichsamt des Inneren an die Preußische Akademie und erbat Vorschläge für eine Reorganisation des Deutschen Wörterbuchs (Roethe 1913: 62). Die Umsetzung der daraufhin vorgelegten Pläne verzögerte sich jedoch. Nach dem Tod M. Heynes im Jahr 1906 war es wiederum das Reichsamt des Inneren, das die Preußische Akademie der Wissenschaften drängte, das Deutsche Wörterbuch unter die Leitung der Deutschen Kommission zu stellen (Roethe 1913: 62, Hübner 1930: 77). Mit Vollzug dieser Übernahme im Jahr 1908 war der institutionelle Rahmen für das Unternehmen verwirklicht, den sich J. Grimm erhofft hatte. Man kann damit auch die zweite Phase der Entwicklung einer Thesauruskonzeption im Grimmschen Wörterbuch als beendet betrachten. Das Unternehmen wurde fortan mit staatlicher Finanzierung in der Obhut einer wissenschaftlichen Akademie geführt. Die Kritik an der "unglückseligen Ruine" (Hübner 1937: 13), am "imposanten Torso" (Roethe 1913: 62) war die der Wissenschaftler. Sie betraf jedoch nur eine Seite des Problems und wog den wissenschaftspolitisch begründeten "höchsten Anspruch auf pietätvolle Behandlung" (Roethe 1913: 62) nicht auf. A. Hübner umriß die Situation so: "So ist also, wenn die Deutsche Kommission jetzt auf einen beschluss des Deutschen Wörterbuchs drangt, keineswegs der gedanke entscheidend, es müsse mit gewalt ein ende gemacht werden, um platz für einen neubau zu schaffen.

(...) den ausschlag gibt vielmehr die tatsache, dass es mit unserem nationalen und wissenschaftlichen ansehen nicht vereinbar ist, wenn ein repräsentatives werk wie das Deutsche Wörterbuch noch jahrzehnte hindurch sich mühselig weiterschleppt" (Hübner 1930: 89).

Die Übernahme durch die Akademie schuf so nicht nur den für einen "Nationalschatz" gebotenen institutionellen Rahmen. Sie bildete vor allem die Voraussetzung dafür, das Unternehmen seiner Bedeutung entsprechend geordnet zum Abschluß zu bringen. Die Preußische Akademie leitete ab 1908 eine Reihe von Reformen ein, die auf eine qualitative und organisatorische Stabilisierung des Wörterbuchs hinausliefen. Das Kernstück der Reformen bildete die Einrichtung einer Zentralsammelstelle für Belegmaterial in Göttingen, die zwischen 1908 und 1914 etwa 2 Millionen Belege für die noch zu bearbeitenden Teile des Wörterbuchs exzerpierte (Lochner 1913: 78). Das in dieser Weise angelegte Archiv läßt sich ohne weiteres als verwirklichtes Teilstück eines Thesaurus-Archivs interpretieren, wie es H. Grimm oder K. Weinhold vorgeschwebt haben möchte. Damit war den Vertretern eines Konkurrenzthesaurus eines der wesentlichen Argumente genommen. Die stabilisierende Wirkung dieser Materialsammlung wurde durch eine Reihe von organisatorischen Maßnahmen unterstützt, die vor allem auf eine stärkere konzeptionelle Geschlossenheit, Umfangsbegrenzungen und Laufzeitbeschränkungen zielten. Die Ausprägung einer zentralen Wörterbuchplanung und Wörterbuchorganisation fand ihren vorläufigen Abschluß in der Gründung einer Arbeitsstelle mit hauptamtlichen Lexikographen in Berlin im Jahr 1930, der Einrichtung einer hierarchischen Redaktion der Artikel und der Abfassung von Arbeitsrichtlinien (Hübner 1935: 37-41). Diese Arbeitsrichtlinien machen deutlich, daß man sich auch auf die veränderte Entwicklung der deutschen Wörterbuchlandschaft einstellte. Die Bearbeiter wurden so darauf hingewiesen, daß Mundartliches ebenso wie Fach- und Sondersprachen nur sehr zurückhaltend zu behandeln waren. Auch für die Ausbreitung kulturgeschichtlicher Zusammenhänge galt deutliche Beschränkung (Richtlinien 1932: 6-12). Wenngleich viele Artikel aus der Zeit nach 1930 solche Beschränkungen ignorierten, muß doch festgestellt werden, daß in der Konzeption ein Vollständigkeitsanspruch nur noch in bezug auf die Schriftsprache besteht.

Das Prinzip der inneren Vollständigkeit behielt seine Gültigkeit auch im nunmehr modifizierten Totalitätsanspruch und bestimmte die Wörterbucharbeit bis zum Abschluß der ersten Ausgabe im Jahr 1960. Der breite Spielraum wissenschaftlichen Ermessens bei der Gestaltung der Artikel, auch im Hinblick auf das, was als Vollständigkeit gelten sollte, war eines der Probleme, die durch die Reformen zwischen 1908 und 1930 nur teilweise behoben wurden, so daß es unredlich schiene, die nur geringe Beschleunigung des Bearbeitungsablaufs während der Zeit der Akademieträgerschaft vor allem mit den Unterbrechungen durch Kriege und ungünstige äußere Umstände zu erklären. Die neu gewonnenen Materialmengen wirkten durchaus nicht nur zeitsparend, und das Programm der inneren Vollständigkeit mit dem Anspruch, einen

monographischen Darstellungen vergleichbaren Artikel zu erstellen, erforderte auch nach den Abstrichen am Objektbereich einen ganz erheblichen Zeitaufwand.

An dieser Stelle ist noch auf die bei Benutzern bis in die Gegenwart hinein bestehende Erwartung einzugehen, mit dem Grimmschen Wörterbuch einen Thesaurus Linguae Germanicae zu benutzen. Die für die Lexikographen nach 1908 durchaus erkennbaren Veränderungen im Objektbereich des Grimmschen Wörterbuchs wurden für die Benutzer nur selten, überwiegend wohl gar nicht erkennbar. Ein klarer Umriß der Reformvorgaben nach 1908 oder 1930 wurde, soweit erkennbar ist, von den Verantwortlichen nicht an geeigneter Stelle und mit dem nötigen Nachdruck publiziert. Artikel wie GUT und GRUND lassen überdies kaum den Rückschluß zu, daß sich gegenüber dem Anspruch, das eine vollständige Wörterbuch zu sein, etwas verändert habe. Für die Neubearbeitung wird in der Einleitung zu Band I überdies durchaus von intendierter Vollständigkeit gesprochen. Insofern ist es nicht unverständlich, wenn Benutzer unkritisch einer sachlich nicht gerechtfertigten Thesaurusideologie folgen.

Der Gedanke an einen Thesaurus Linguae Germanicae im Sinne eines Gesamtwörterbuchs parallel zum Thesaurus Linguae Latinae wurde im weiteren nur noch selten vorgetragen. Th. Frings äußerte 1952 noch einmal entsprechende Pläne (Frings 1956: 328). Die Realität hatte zu diesem Zeitpunkt solche Überlegungen jedoch schon überholt. Zunächst gab es nur wenig plausible Gründe, weshalb man die in verschiedenen Wörterbüchern mit einer großen Methodenvielfalt erarbeiteten Befunde noch einmal kompilatorisch in einem Gesamtwörterbuch zusammenführen sollte. Ein solches Maximalprogramm ließ mehr Benutzungsprobleme erwarten, als es Benutzungscomfort erschloß. Ferner ergaben sich selbst aus der konzeptionell gestrafften Fortführung des Grimmschen Wörterbuchs nach 1908 bzw. 1930 gewichtige Gründe gegen Wörterbücher mit noch weitergehenden Vollständigkeitsvorgaben. Wenn schon die Bearbeitung von ca. 2 Millionen Belegen letztlich auf eine Laufzeit von fünfzig Jahren führte, welche Laufzeiten oder Personalkapazitäten waren dann für eine vollständige Erfassung und lexikographische Beschreibung des Deutschen anzusetzen? G. Roethe hatte schon 1913 in Kenntnis dieser Probleme geäußert, daß nur Fanatiker von einem solchen Werk träumen konnten (Roethe 1913: 72). An dieser nüchternen Beurteilung sind auch heute, nach sechzig Jahren, keine Abstriche vorzunehmen.

Vorschläge, ein Archiv oder ein Wörterbuch zu beginnen, in denen eine totale Erfassung des Deutschen oder auch nur aller literarischen Texte im engeren Sinn angestrebt wurde, müssen als wörterbuchgeschichtlich anachronistisch und sachfremd bezeichnet werden. Neben solchen Plänen nimmt sich selbst die einhundertzweiundzwanzigjährige Laufzeit des Grimmschen Wörterbuchs in seiner ersten Auflage aus wie ein solider Zweckbau neben dem Babylonischen Turm.

Vollständigkeit im Wörterbuch nach Art des Hildebrandschen Thesauruskonzepts hebeln die Leistungsfähigkeit der Textsorte Wörterbuch aus. Wörter-

bücher, die für sehr umfangreiche, komplexe Objektbereiche wie die neuhochdeutsche Verkehrssprache angelegt werden, sind nach ihrer Textsortenspezifität Hilfsmittel, die einen überblickartigen Aufschluß über verschiedene Bereiche des Wortschatzes und der einzelnen Wörter geben können. Sie ersetzen weder die wissenschaftlichen Monographien zu den Einzelwörtern noch Wortfeld- oder Wortfamilienanalysen. Wenn solche Wörterbuchinformation für den Benutzer wirklich eine Hilfestellung sein soll, muß sie in sich abgeschlossen und übersichtlich organisiert sein. Sie muß für wissenschaftliche Ansprüche vor allem mit dem aktuellen Forschungsstand korrespondieren. Der zuletzt erwähnte Gesichtspunkt verlangt, daß die Gesamtbearbeitung einen überschaubaren Zeitraum nicht überschreitet. Bei der heute üblichen Entwicklung auch in den Geisteswissenschaften wäre daher ein Laufzeitmaximum von dreißig Jahren anzusetzen. Vollständigkeit im Sinn des Hildebrandschen Thesauruskonzepts von der inneren Vollständigkeit wird zum kontraproduktiven Faktor, wenn sie nicht durch eine streng auf Laufzeit und Umfang bezogene Konzeption begrenzt wird. Im internationalen Vergleich, so zeigt die Entwicklung der Großwörterbuchplanung seit 1945, hat sich das Konzept des *Oxford English Dictionary* durchgesetzt und nicht das des Grimmschen Wörterbuchs.

Mit Blick darauf ist festzustellen, daß bei der Gründung der Neubearbeitung des Grimmschen Wörterbuchs nicht genügend Lehren aus der Unternehmensgeschichte gezogen worden sind. Der Plan, die am stärksten veralteten Teile des Grimmschen Wörterbuchs im Buchstabenbereich A-F durch eine völlige Neubearbeitung zu ersetzen, orientierte sich bei den Umfangsplannungen zur Festlegung der Materialbasis und des Darstellungsbereichs an der jüngeren Praxis der abgeschlossenen Ausgabe. Die Formulierung, man schließe sich den besten Traditionen der alten Ausgabe an, bedeutete die Fortsetzung des Bemühens um eine wissenschaftlich vollständige Darstellung der Einzelwortgeschichten für die Schriftsprache (Neumann 1958). Gegenentwürfe von J. Erben für die Neubearbeitung in Form eines mehrbändigen, komprimierten Wörterbuchs (Erben 1957) konnten sich gegen die Fortführung des Thesauruskonzepts von Th. Frings und H. Neumann nicht durchsetzen. Die mit diesem Konzept schon für die abgeschlossene Ausgabe verbundenen Probleme wiederholten sich zwangsläufig bei der Neubearbeitung, so daß Mitte der achtziger Jahre nach einer Laufzeit von 25 Jahren eine weitreichende Unternehmensreform erforderlich wurde. Die damit zusammenhängenden Veränderungen werden hier dem vierten Abschnitt der Entwicklung des Thesauruskonzepts zugeordnet.

Neben der notwendigen Beschleunigung der laufenden Bearbeitung hat es sich die Reform der Neubearbeitung auch zur Aufgabe gemacht, die in der Unternehmensphilosophie angelegten Thesauruskomponenten in einen tragfähigen Zusammenhang einzubetten.

Die unternehmensgeschichtlichen Beobachtungen zeigen, daß die wissenschaftlichen Vollständigkeitsvorstellungen für ein Wörterbuch zum Problem werden können, wenn ihre Verwirklichung zu einer sehr langen Bearbeitungs-

zeit führt. Durch die Entfernung der Wörterbuchkonzeption von der Entwicklung der Forschungsinteressen kann ein Akzeptanzverlust eintreten. Kürzungen des Umfangs und Vereinfachung der Bearbeitung zur Beschleunigung konnten vordergründig als einfache, aber wirksame Lösungen des Problems betrachtet werden. Gegen solche Lösungen spricht, daß das Grimmsche Wörterbuch seit Beginn des Jahrhunderts eine spezifische Rolle als umfassendes historisches Großwörterbuch der deutschen Schriftsprache in einer arbeitsteiligen Wörterbuchlandschaft einnimmt und dementsprechend auch umfassende Information zum Wortbestand und Wortgebrauch der neuhochdeutschen Wörter ab 1450 anbieten muß. Diese Informationsdifferenzierung ergibt sich auch aus der verbreiteten Betrachtung des Grimmschen Wörterbuchs als Gesamtwörterbuch der Leitvarietät des Deutschen, analog zu anderen europäischen Wörterbüchern mit nationalsprachlicher Ausrichtung. Die Forderung nach Abgeschlossenheit und Überschaubarkeit der Wörterbuchinformation ist jedoch mit dem gleichzeitigen Bemühen um Erschließung möglichst vieler Detailinformationen in einem Medium kaum angemessen zu vermitteln. Das Reformkonzept sieht daher eine Aufgabenverteilung vor, bei der das gedruckte Wörterbuch seiner Hilfsmittelfunktion unter Einhaltung vertretbarer Laufzeiten gerecht werden kann, während die Fülle der Detailinformationen in ein Thesaurus-Archiv verlagert wird.

Das Wörterbuch soll nicht mehr Vollständigkeit im monographischen Verständnis anstreben, sondern sich in der Darstellung auf die historisch wesentlichen und usuellen wortgeschichtlichen Sachverhalte beschränken. Damit tritt das ursprüngliche Konzept der gewichteten Fülle wieder in den Blick. Es zeigt nicht mehr die Handschrift des Sprachmeisters, der richtige und vorbildliche Sprachverwendungen auswählt oder den besonderen poetischen Inhalt vermitteln will. Ziel ist es vielmehr, einen sprachgeschichtlich deskriptiven, anschaulichen Querschnitt durch den Bestand der Stichwörter und ihre Verwendungen zu gewährleisten. Die Breite der Darstellung ist einerseits durch die Laufzeit und das vorgegebene Bandvolumen bestimmt, andererseits aber vor allem durch den Bestand an konventionellen, sprachgeschichtlich erkennbar bezeugten Vorkommen.

Mit dieser Ausrichtung am Prinzip der gewichteten Fülle läßt sich gegenüber dem Bemühen um innere Vollständigkeit eine nennenswerte Beschleunigung der laufenden Neubearbeitung erreichen, ohne daß die Aufgabenstellung des Deutschen Wörterbuchs als die maßgebliche Gesamtdarstellung der neuhochdeutschen Leitvarietät nennenswert berührt wurde. Ein Abschluß des Unternehmens in überschaubarer Zeit fordert den Preis, sich im Verständnis des oben zitierten Benutzers auf lexikographische "Stangenware" einzulassen. Kritikern ist entgegenzuhalten, daß in jedem Fall ein abgeschlossenes Wörterbuch auch minderen Umfangs sinnvoller benutzbar ist als der umfänglichste Thesaurus-Torso.

Man kommt jedoch nicht umhin festzustellen, daß eine Reihe von Benutzerwünschen mit diesem Wörterbuchkonzept nicht zu befriedigen ist.

Dazu ist vor allem der Wunsch nach umfänglichem Belegmaterial und Nachweis auch seltener, besonderer Vorkommen zu rechnen. Im Rahmen der genannten Aufgabenteilung sieht das Reformkonzept hier den Aufbau eines Großarchivs vor, das auch für solche weitergehenden Interessen Nutzungszugriffe erschließen soll. Dieses Großarchiv wird in Form einer Textdatenbank und einer darauf gestützten Wortdatenbank mit angeschlossenem Belegarchiv auf elektronischer Basis angelegt. Das neue Wortarchiv soll erstmalig in der Unternehmensgeschichte des Grimmschen Wörterbuchs Belegmaterial für den gesamten Wortbestand von A-Z in einem sehr großen Volumen erschließen. Erste Zugriffsmöglichkeiten können ab 1995 erwartet werden. Eine Anlage des Wortarchivs als strukturierte Datenbank erlaubt programmgestützt eine Reihe von Informationen zu jedem Wort zu geben, die bei der Anlage von Zettelarchiven nur mit sehr großem Arbeitsaufwand denkbar waren wie Bezeugungsdauer, Belegfrequenz usw. Damit nähert sich diese Datenbank zugleich dem Typ des Wissensthesaurus, wie ihn die heutige Informationstechnik anstrebt. Durch die Stützung auf ein flexibles Texterfassungsmodell kann das Wortschatzarchiv grundsätzlich offengehalten werden. Die Menge und Schichtung der berücksichtigten Texte kann daher nach Forschungsinteressen und Benutzerwünschen auch längerfristig modifiziert werden. Damit entsteht auf Dauer ein Wortschatzarchiv, das eine zeitgemäße Entsprechung zu dem um die Jahrhundertwende parallel zum Thesaurus Linguae Latinae geplanten Großarchiv darstellt. Ohne Vollständigkeitsansprüche zu stellen, kann ein solches Archiv zum zentralen Dokumentationsmittel für die neuhochdeutsche Verkehrssprache werden. Ebenso schafft es die Grundlage für eine mögliche Fortführung der Neubearbeitung des Grimmschen Wörterbuchs.

Literaturhinweise

- Deutsches Wörterbuch.* 1854. *Deutsches Wörterbuch von Jacob Grimm und Wilhelm Grimm.* Erster Band. 1854 ff. Leipzig: S. Hirzel Verlag.
- Dückert, J. (Red.). 1987. *Das Grimmsche Wörterbuch. Untersuchungen zur lexikographischen Methodologie.* Leipzig: S. Hirzel Verlag.
- Dückert, J. 1987. Jacob Grimm und Wilhelm Grimm. Dücker, J. (Red.). 1987: 7-48.
- Erben, J. 1957. [Bericht über einen Vorschlag zur Erarbeitung eines 'mittleren Grimm' in der Sitzung der Deutschen Kommission vom 3. 4. 1957]. Maschinenschriftl. Exemplar. Archiv Arbeitsstelle Göttingen.
- Frings, Th. 1956. *Aufgaben und Ziele des Instituts für deutsche Sprache und Literatur.* Wiederabdruck einer 1952 bei der Eröffnung des Instituts gehaltenen Ansprache, Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin 1946-1956: 320-329.
- Georges, K.E. (Red.). 1951. *Ausführliches Lateinisch-Deutsches Handwörterbuch.* Leipzig: Hahnsche Buchhandlung.
- Grimm, H. 1893. *Thesaurus linguae germanicae.* *Deutsche Literaturzeitung.* Nr. 45, 11. November 1893: 1430-1432.

- Hildebrand, R.** 1869. *Über Grimms Wörterbuch in seiner wissenschaftlichen und nationalen Bedeutung.* Leipzig: S. Hirzel Verlag.
- Hildebrand, R.** 1890. *Gesammelte Aufsätze und Vorträge zur deutschen Philologie und zum deutschen Unterricht.* Leipzig: Teubner Verlag.
- Hübner, A.** 1930. Die Lage des Deutschen Wörterbuches. *Anzeiger für deutsches Altertum* 49: 73-90.
- Hübner, A.** 1933. Die Lage des Deutschen Wörterbuches. *Forschungen und Fortschritte* 9: 101-102.
- Hübner, A.** 1935. Festvortrag in der Preußischen Akademie der Wissenschaften am 4. 1. 1935. Kunisch, H. und U. Pretzel (Red.). 1940: 26.
- Hübner, A.** 1937. *Gustav Roethe als wissenschaftlicher Organisator.* Rede beim Grimm-Fest der Gesellschaft für deutsche Philologie, am 9. Januar 1937. Berlin: Privatdruck.
- Kirkness, A.** 1980. *Geschichte des Deutschen Wörterbuchs 1883-1863.* Dokumente zu den Lexikographen Grimm. Mit einem Beitrag von L. Denecke. Stuttgart: S. Hirzel Verlag.
- Kunisch, H. und U. Pretzel (Red.).** 1940. *Arthur Hübner. Kleine Schriften zur deutschen Philologie.* Berlin: Ebering.
- Leibniz, G.W.** 1717. Unvorgreifliche Gedanken, betreffend die Ausübung und Verbesserung der Teutschen Sprache. Schmarsow, A. (Red.). 1877.
- Lochner, J.** 1913. Die Tätigkeit der Zentralsammelstelle des Deutschen Wörterbuchs seit ihrer Gründung. *Neue Jahrbücher für das klassische Altertum* 31: 74-81.
- Meißner, R.** 1910. Zur Geschichte des Grimmschen Wörterbuchs. *Preußische Jahrbücher* 142: 62-80.
- Neumann, H. (Red.).** 1958. *Zur Neubearbeitung des Deutschen Wörterbuchs des Brüder Grimm.* Zusammengestellt von den beiden Arbeitsstellen nach der Berliner Besprechung vom 22. 10. 1958. Den Präsidenten der deutschen Akademien vorgelegt am 8. 11. 1958 in Göttingen. Maschinenschriftl. Exemplar. Archiv Arbeitsstelle Göttingen.
- Paul, H.** 1894. Ueber die Aufgaben der wissenschaftlichen Lexikographie mit besonderer Rücksicht auf das deutsche Wörterbuch. *Sitzungsberichte der philosophisch-philologischen und der historischen Classe der Königlich Bayerischen Akademie der Wissenschaften zu München.* Heft 1: 53-91.
- Pfütze, M.** 1962. Jacob Grimm, das "Deutsche Wörterbuch" und die Nation — Bemerkungen zu einer politischen Entwicklung. *Weimarer Beiträge* 8: 264-269.
- Pretzel, U.** 1981. Zur Geschichte des Deutschen Wörterbuchs. *Brüder Grimm Gedenken* 3: 216-248.
- Richtlinien.** 1932. Richtlinien für die Arbeit am Deutschen Wörterbuch der Brüder Grimm. Maschinenschriftl. Exemplar. Archiv Arbeitsstelle Göttingen.
- Roethe, G.** 1913. Die Deutsche Kommission der Königlich Preußischen Akademie der Wissenschaften, ihre Vorgeschichte, ihre Arbeiten und Ziele. *Neue Jahrbücher für das Klassische Altertum* 31: 37-74.
- Sanders, D.** 1852. *Das deutsche Wörterbuch von Jakob Grimm und Wilhelm Grimm kritisch beleuchtet.* Hamburg: Hoffmann und Campe.
- Schirokauer, A.** 1957. Das Grimmsche Wörterbuch als Dokument der Romantik. *Philobiblon* 1: 308-323.
- Schmarsow, A.** 1877. *Leibniz und Schottelius. Die Unvorgreiflichen Gedanken, Quellen und Forschungen zur Sprach- und Culturgeschichte der Germanischen Völker XXIII.* Strassburg / London.
- Schröter, U.** 1987. Von Moriz Heyne zur Deutschen Kommission. Zur Bearbeitung des Deutschen Wörterbuchs von 1867 bis 1908. Dücker, J. (Red.). 1987: 91-124.

Stötzel, G. 1970. Das Abbild des Wortschatzes. Zur lexikographischen Methode in Deutschland von 1617-1967. *Poetica* 3: 1-23.

Tätigkeitsbericht. 1993/94. *Tätigkeitsbericht der Arbeitsstelle Göttingen des Deutschen Wörterbuchs.* Göttingen.

Multivergensie: 'n Netwerk van ekwivalensieverhoudinge*

Christelle Trautmann, *Hoërskool Duineveld,
Upington, Suid-Afrika*

Abstract: Multivergence: A Network of Equivalence Relations. In a translation dictionary source language items are represented as lemmas and translation equivalents are provided for the source language items. Due to this lexicographical practice different types of equivalence relations exist between the source items and the target language items.

Multivergence is a type of equivalence relation that has a high frequency in translation dictionaries. This is caused by the semantic structure of languages. The general perception is that multivergence is a combination of two equivalence relations, namely divergence and convergence. Owing to this definition of multivergence, an explanation of divergence and convergence is required. In this study reference is made to lexical and semantic divergence and convergence.

Different types of multivergence are distinguished:

- (i) lexical divergence and lexical convergence
- (ii) lexical divergence and semantic convergence
- (iii) semantic divergence and lexical convergence
- (iv) semantic divergence and semantic convergence

Attention is also given to communicative equivalence as well as the synonymy that exists between lexical items. Intra- and interlingual semantic relations are discussed.

The practical lexicographer, who has knowledge about these relations, will focus the attention of the dictionary user on the target language items that can be used as translation equivalents of a lemma. It is a user-friendly representation of equivalents that simplifies the equivalent choice made by the user. If convergence is illustrated by means of a reference, the user will conclude from this practice which lemmas are semantically related and can be coordinated with a single equivalent. The study further stresses the importance of a complete representation of lexical items. Such a practice acknowledges the existence of a network of equivalence relations.

Keywords: COMMUNICATIVE EQUIVALENCE, CONNOTATION, DENOTATION, DICTIONARY, EQUIVALENCE RELATION, LEXICAL CONVERGENCE, LEXICAL DIVERGENCE, LEXICOGRAPHER, MULTIVERGENCE, PARADIGM OF TARGET LANGUAGE ITEMS, SEMANTIC CONVERGENCE, SEMANTIC DIVERGENCE, SOURCE LANGUAGE ITEM, SYNONYMY, TARGET LANGUAGE ITEM

---

* Hierdie artikel is 'n verkorte en aangepaste gedeelte uit 'n M.A.-verhandeling (Trautmann) wat in 1993 deur die Universiteit van Stellenbosch aanvaar is.

Opsomming: In 'n vertalende woordeboek word brontaalitems as lemmas opgeneem en daar word vertaalekwivalente vir die brontaalitems verskaf. Vanweë hierdie leksikografiese hanteringswyse van leksikale items, geld daar verskeie tipes ekwivalensieverhoudinge tussen die bron- en die doeltaalitems.

Multivergensie is 'n tipe ekwivalensieverhouding wat uiters frekvent in vertalende woordeboeke voorkom. Dit is die gevolg van die semantiese gestruktureerdheid van tale. In leketaal is multivergensie 'n kombinasie van divergensie en konvergensie. Vanweë hierdie aard van multivergensie as ekwivalensieverhouding word sowel divergensie as konvergensie bespreek. Aspekte soos leksikale en semantiese divergensie en konvergensie geniet aandag.

Die volgende tipes multivergensie word onderskei:

- (i) leksikale divergensie en leksikale konvergensie
- (ii) leksikale divergensie en semantiese konvergensie
- (iii) semantiese divergensie en leksikale konvergensie
- (iv) semantiese divergensie en semantiese konvergensie

In die bespreking word die klem verder geplaas op kommunikatiewe ekwivalensie en die aard van sinonimie. Intratalige en intertalige semantiese relasies word ook bespreek. Die praktiserende leksikograaf wat kennis dra van hierdie relasies sal die woordeboekgebruiker deur 'n gebruikersvriendelike hanteringswyse van items bewus maak van die doeltaalitems wat as vertaalekwivalente van 'n brontaalitem gebruik kan word. Indien daar byvoorbeeld ook deur 'n verwysing 'n aanduiding van konvergensie verskaf word, kan die gebruiker aflei watter brontaalitems semanties verwant is en met 'n enkele vertaalekwivalent gekoördineer kan word. Die uiteensetting van ekwivalensieverhoudinge vestig verder die leksikograaf se aandag op 'n volledige leksikografiese bewerking van leksikale items. Sodoende word daar erkenning gegee aan 'n netwerk van ekwivalensieverhoudinge.

Sleutelwoorde: KOMMUNIKATIEWE EKWIVALENSIE, KONNOTASIE, DENOTASIE, WOORDEBOEK, EKWIVALENSIEVERHOUDING, LEKSIKALE KONVERGENSIE, LEKSIKALE DIVERGENSIE, LEKSIKOGRAAF, MULTIVERGENSIE, DOELTAALSINONIEMPARADIGMA, SEMANTIESE KONVERGENSIE, SEMANTIESE DIVERGENSIE, BRONTAALITEM, SINONIMIE, DOELTAALITEM

Inleiding

Die leksikon van 'n taal word onder andere gekenmerk deur die bestaan van 'n netwerk van semantiese relasies en dit is met hierdie relasies wat die praktiserende leksikograaf gekonfronteer word. Wanneer die leksikale items van 'n taal in 'n tweerigting-vertalende woordeboek vergestalt word, word doeltaalitems (vertaalekwivalente) vir die brontaalitems (lemmas) verstrekk. Tussen die bron- en die doeltaalitems bestaan bepaalde ekwivalensieverhoudinge. Kongruensie, divergensie, konvergensie en multivergensie is enkele voorbeelde van hierdie verhoudinge (Trautmann 1993).

Multivergensie is in leketaal 'n kombinasie van divergensie en konvergensie en daarom is 'n bondige uiteensetting van die aard van hierdie twee ekwivalensieverhoudinge noodsaaklik.

1. Divergensie

1.1 Leksikale divergensie

Divergensie is 'n een-tot-meer-as-een-verhouding wat tussen 'n brontaalitem en die vertaalekwivalente bestaan. Daar word volgens Gouws (1989: 167-169) 'n onderskeid getref tussen leksikale en semantiese divergensie. Leksikale divergensie bestaan tussen 'n monosemiese lemma en verskeie sinonimiese items wat doeltaalleksikalisering is van die enkele betekenis van die lemma. Die eerste vertaalekwivalent is op die lemma gerig en het 'n lemmatiese adressering, terwyl elke ander doeltaalsinoniem op die eerste vertaalekwivalent betrekking het en dus 'n sublemmatiese adressering het. In die *Tweetalige Woordeboek / Bilingual Dictionary* van Bosman e.a. (voortaan TW) word die monosemiese lemma **gymnosperm** van die items **gimnosperm** en **naaksadige** as vertaalekwivalente voorsien.

Vgl. (1a) **gymnosperm**: gimnosperm, naaksadige [TW]

(1b) **gimnosperm**: Naaksadige plant [HAT]

(1c) **naaksadiges**: plante waarvan die saadknoppe nie in die vrugbeginsel opgesluit is nie; gimnosperme

Soos dit uit die voorbeeldmateriaal by (1b) en (1c) duidelik is, is die vertaalekwivalente sinonieme. Tussen die lemma **gymnosperm** en die twee monosemiese vertaalekwivalente bestaan daar 'n verhouding van leksikale divergensie.

Leksikale divergensie kan ook geld in 'n artikel tussen 'n polisemiese lemma en absolute sinonieme wat 'n doeltaalsinoniemparadigma vorm. In die *Groot Woordeboek Afrikaans-Engels* van Kritzinger e.a. (voortaan GW) word die leksikale item **glider** as 'n polisemiese lemma hanteer.

Vgl. (2) **glider**: glyer, sweefvliegtuig, seilvliegtuig

Die item **glyer** is die eerste vertaalekwivalent en **sweeftuig** en **seilvliegtuig** vorm die doeltaalsinoniemparadigma. Hierdie sinoniemlede is doeltaalleksikalisering van 'n enkele betekenisonderskeiding van die lemma **glider**. Daarom is die ekwivalensieverhouding wat tussen hierdie lemma en elkeen van die sinoniemlede bestaan, slegs 'n gedeeltelike ekwivalensieverhouding. Daar is wel tussen die betrokke betekenisonderskeiding van die lemma en die

betekenis van die lede van die doeltaalsinoniemparadigma 'n semantiese parallelisme.

1.2 Kommunikatiewe ekwivalensie

In die bespreking van leksikale divergensie moet die semantiese aspekte van denotasie en konnotasie betrek word. Denotasie is volgens Lyons (1977: 207) "the relationship that holds between that lexeme and persons, things, places, properties, processes and activities external to the language-system". Leksikale betekenis is nie noodwendig sinoniem aan denotasie nie omdat laasgenoemde in terme van die buitetalige werklikheid gedefinieer word en leksikale betekenis die semantiese onderskeidende kenmerke, polisemiese onderskeidings en relasies tussen leksikale items behels. Konnotasie is die gebruiker se emosionele reaksie ten opsigte van 'n leksikale item. Dit sluit volgens Nida en Taber (1969: 56) die volgende aspekte in:

- (i) die assosiasie met die taalgebruiker (bv. sosiolekte en dialekte)
- (ii) die gebruiksituasie (die register, bv. vaktaal)
- (iii) die linguistiese raamwerk (bv. gebruiksfrekwensie)
- (iv) stylvlak (bv. formeel, informeel, plat en vulgêr)

Hierdie twee semantiese aspekte kan aan die hand van die volgende voorbeelde uit die TW geïllustreer word. Die lemma *kokaïen* word van *cocaine* en *snow* as vertaalekwivalente voorsien. Buiten die polisemiese aard van *snow*, wat daartoe bydra dat die vertaalekwivalente slegs gedeeltelike sinonieme is, is daar ook 'n stylvlakverskil: *snow* het 'n slengkonnotasie, terwyl *cocaine* neutraal is. Indien *snow* as vertaalekwivalent gekies word, sal die kommunikatiewe intensie van die brontaalitem nie oorgedra word nie en kommunikatiewe sukses word nie noodwendig verseker nie. Laasgenoemde aspek geld ook ten opsigte van gebruiksfrekwensieverskille. By die sinoniempare *hamburger* en *frikadelbroodjie*, en *televisie* en *beeldradio* het die eersgenoemde sinoniemlid verreweg die hoogste gebruiksfrekwensie. Die lede van elke sinoniempaar het dieselfde denotasie, maar hulle verskil ten opsigte van konnotasie. Daarom kan daar van die standpunt uitgegaan word dat hulle slegs denotatiewe sinonieme is. Sinonieme wat identies is ten opsigte van sowel die denotasie as konnotasie, dit wil sê deno-konnotatiewe sinonieme, is uiters skaars.

'n Woordeboekgebruiker raadpleeg volgens my mening nie 'n woordeboek om 'n vertaalekwivalent te vind wat net dieselfde leksikale betekenis of denotasie as die brontaalitem het nie. Sy doel is om 'n deno-konnotatiewe ekwivalent te vind sodat kommunikatiewe sukses bewerkstellig kan word. Slegs dan is daar sprake van kommunikatiewe ekwivalensie.

Die denotasie en konnotasie van leksikale items is in die bespreking van leksikale divergensie van belang aangesien die sinonimie van die doeltaalitems

vir hierdie ekwivalensieverhouding vereis word. Deno-konnotatiewe sinonieme is skaars in Afrikaans. Artikels waar 'n monosemiese brontaalitem met slegs denotatiewe sinonieme gekoördineer word, val steeds in die bespreking binne die raamwerk van leksikale divergensie.

1.3 Semantiese divergensie

Semantiese divergensie by 'n monosemiese lemma geld as ekwivalensieverhouding wanneer daar tussen die lemma en ten minste een van die vertaalekwivalente 'n gedeeltelike ekwivalensieverhouding bestaan. Hierdie verhouding word onder andere deur die polisemiese aard van een van die vertaalekwivalente gemotiveer.

Vgl. (3a) **daggasigaret**: reefer, "zol" [TW]

(3b) reefer: rewer; platknoop; daggasigaret [TW]

(3c) zol: daggasigaret [TW]

In die TW tree die items reefer en zol as vertaalekwivalente by die lemma **daggasigaret** op. Die doeltaalitem reefer is nie slegs lid van 'n homonimiese paar nie, maar is ook polisemies (vgl. 3b). In die artikel by voorbeeld (3a) geld semantiese divergensie.

Die mees tipiese voorbeelde van semantiese divergensie in 'n vertalende woordeboek is by polisemiese lemmas. In die GW word die lemma **klawervier** met **four-leaved clover** en **four of clubs** gekoördineer.

Vgl. (4a) **klawervier**: four-leaved clover; four of clubs [GW]

(4b) **klawervier** 1. klawerstingel met vier blaartjies in plaas van die gewone drie 2. speelkaart met vier klawers daarop [HAT]

Elke vertaalekwivalent is 'n doeltaalleksikalisering van 'n enkele betekenisonderskeiding van die lemma soos dit in die *Verklarende Handwoordeboek van die Afrikaanse Taal* van Odendal (voortaan HAT) gespesifiseer word (vgl. 4b). Tussen die lemma en elke vertaalekwivalent bestaan daar gedeeltelike ekwivalensie omdat die vertaalekwivalente elkeen slegs in 'n sekere konteks as vertaalekwivalent van die brontaalitem kan optree.

2. Konvergensie

'n Verdere ekwivalensieverhouding wat in die bespreking van multivergensie ter sake is, is konvergensie. In teenstelling met divergensie is konvergensie 'n meer-as-een-tot-een-verhouding (Gouws 1989: 172). Omdat konvergensie die optrede van meer as een lemma vereis, is dit 'n ekwivalensieverhouding wat

nie in 'n enkele woordeboekartikel geld nie. Daar is wel woordeboeke soos die *Kenkyusha's Lighthouse English-Japanese Dictionary* (Takebayashi en Kajima) wat deur middel van illustrasie materiaal 'n mate van erkenning aan konvergensie gee.

2.1 Leksikale konvergensie

Soos in die geval van divergensie word daar tussen leksikale en semantiese konvergensie onderskei. Die uitgangspunt dat kommunikatiewe ekwivalensie of deno-konnotatiewe ekwivalensie die voorkeurverhouding is, geld ook hier.

Vgl. (5a) **ornitologie**: ornithology [TW]

(5b) **voëlkunde**: ornithology [TW]

In die TW word die items **ornitologie** en **voëlkunde** gelemmatiseer en by elke lemma tree **ornithology** as vertaalekwivalent op. Tussen die twee lemmas, wat denotatiewe sinonieme is, en die monosemiese vertaalekwivalent geld leksikale konvergensie. Hierdie ekwivalensieverhouding is dus, soos in die geval van leksikale divergensie, ter sake indien die sinonieme slegs ten opsigte van konnotasie verskil.

Leksikale konvergensie kan ook voorkom wanneer die vertaalekwivalent polisemies is. Die lemmas moet ten minste absolute denotatiewe sinonieme wees en daar sal 'n semantiese parallelisme tussen die betekenis van die lemmas en een van die betekenisonderskeidings van die vertaalekwivalent bestaan.

2.2 Semantiese konvergensie

Semantiese konvergensie kan geld tussen lemmas en 'n vertaalekwivalent wanneer die lemmas gedeeltelike sinonieme is of selfs wanneer daar nie sprake van sinonimie tussen hulle is nie.

Vgl. (6a) **sponge-diver**: sponsvisser [TW]

(6b) **sponsvisser**: sponger, sponge-diver [TW]

(6c) **sponger**: parasiet, ...; sponsvisser [TW]

(7a) **club**: ... (knop)kierie; ... klub, ... [TW]

(7b) **knopkierie**: club, ... [TW]

(7c) **klub**: club [TW]

Die items by voorbeeldgroep (6) dien as illustrasie van konvergerende lemmas tot 'n monosemiese doeltaalitem wanneer die lemmas gedeeltelike sinonieme is. By **sponge-diver** en **sponger** tree **sponsvisser** as vertaalekwivalent op.

Hierdie lemmas is gedeeltelike sinonieme vanweë die polisemie van *sponger* (vgl. 6c). Daar is 'n semantiese konvergensie van die gedeeltelike sinonimiese lemmas tot die betrokke vertaalekwivalent.

Daar bestaan ook 'n verhouding van semantiese konvergensie tussen die lemmas *knopkierie* en *klub* en die polisemiese vertaalekwivalent *club* (vgl. 7a). Die semantiese domein van hierdie lemmas verskil en dit bewys dat semantiese konvergensie selfs kan geld wanneer daar geen sinonimie tussen die konvergerende lemmas is nie.

3. Multivergensie

Soos reeds vermeld, is multivergensie in leketaal 'n kombinasie van divergensie en konvergensie. Vanweë die semantiese gestruktureerdheid van 'n taal, is multivergensie 'n tipe ekwivalensieverhouding wat 'n uiters hoë frekwensie in vertalende woordeboeke het. Uit die leksikografiese hantering van multivergensie weet die woordeboekgebruiker watter doeltaalitems as vertaalekwivalente van 'n brontaalitem gebruik kan word. Hy is ook bewus van brontaalitems wat semanties verwant is en met 'n enkele vertaalekwivalent gekoördineer kan word.

3.1 Leksikale divergensie en leksikale konvergensie

'n Kombinasie van leksikale divergensie en leksikale konvergensie kan multivergensie kenmerk. So 'n kombinasie het nie 'n beduidende voorkomsvrekwensie nie. Dit is die gevolg daarvan dat die optrede van 'n enkele polisemiese vertaalekwivalent ook semantiese divergensie laat geld. Leksikale konvergensie word weer deur die optrede van 'n enkele polisemiese lemma opgehef. Hierdie kombinasie van ekwivalensieverhoudinge kan onderskeidelik by 'n monosemiese lemma plaasvind en 'n konvergensie van lemmas tot 'n monosemiese vertaalekwivalent behels.

Vgl. (8a) *helophyte*: *helofiet*, *moerasplant* [TW]

(8b) *marsh-plant*: *moerasplant*, *helofiet* [TW]

In die TW word *helophyte* van *helofiet* en *moerasplant* as vertaalekwivalente voorsien (vgl. 8a). Die lemma en die vertaalekwivalente is monosemies en die ekwivalente is denotatiewe sinonieme. In hierdie artikel geld leksikale divergensie. *Marsh-plant* word ook gelemmatiseer en soos in die geval van *helophyte* word die items *helofiet* en *moerasplant* as vertaalekwivalente verstrekk. Leksikale konvergensie geld dus tussen *helophyte* en *marsh-plant* aan die een kant en die vertaalekwivalent *helofiet* en *moerasplant* aan die ander kant. Vanweë die identiese vertaalekwivalentparadigmas van die betrokke

lemmas kan hierdie verhouding as 'n absolute divergensie- en konvergensieverhouding getipeer word.

'n Kombinasie van leksikale divergensie by 'n monosemiese lemma en leksikale konvergensie van lemmas tot 'n polisemiese vertaalekwivalent is slegs binne my opvatting van ekwivalensieverhoudinge moontlik wanneer leksikale divergensie nie die enigste geldende ekwivalensieverhouding in 'n woordeboekartikel is nie.

Vgl. (9a) **helikopter**: *helicopter, chopper, "whirley-bird"* [TW]

(9b) **hefskroefvliegtuig**: *helicopter, (chopper (sl.))* (my toevoeging — CT) [TW]

In die TW word **helikopter** van *helicopter, chopper* en *whirley-bird* as vertaalekwivalente voorsien. Vanweë die polisemie van **chopper** geld sowel leksikale as semantiese divergensie in die betrokke artikel. Die item **hefskroefvliegtuig**, wat sinoniem is met **helikopter**, word gelemmatiseer en die vertaalekwivalent *helicopter* word aangebied. Indien **chopper** as ekwivalent by **hefskroefvliegtuig** verstrekk sou word (vgl. 9b), sou leksikale konvergensie tussen **helikopter** en **hefskroefvliegtuig** en die polisemiese ekwivalent **chopper** geld.

Uit die voorbeeldmateriaal is die netwerk van intra- en intertaalige semantiese relasies duidelik. In teenstelling met Rettig (1985: 95) se siening dat multivergensie tot 'n enkele divergensie- en konvergensiepaar beperk is, blyk dit dat daar verskillende kombinasies van hierdie verhoudinge en meer as een divergensie-konvergensiepaar kan geld.

3.2 Leksikale divergensie en semantiese konvergensie

'n Kombinasie van leksikale divergensie en semantiese konvergensie kan onderskeidelik geïllustreer word by 'n monosemiese lemma en vertaalekwivalent.

Vgl. (10a) **naelpolitoer**: *nail polish, nail varnish* [GW]

(10b) **naelpoets**: *manicure; nail polish* [GW]

Wanneer die monosemiese item **naelpolitoer** in die GW gelemmatiseer word, word die sinonieme **nail polish** en **nail varnish** as vertaalekwivalente verstrekk. Hier geld leksikale divergensie. Die lemma **naelpoets** is polisemies en **nail polish**, 'n doeltaalleksikalisering van een van die betekenisonderskeidings van **naelpoets**, word as vertaalekwivalent verskaf. Die lemmas **naelpoets** en **naelpolitoer** is gedeeltelike sinonieme omdat daar slegs 'n semantiese parallelisme tussen 'n enkele betekenisonderskeiding van **naelpoets** en die betekenis van **naelpolitoer** is. Tussen die betrokke lemmas en die monosemiese vertaalekwivalent **nail polish** geld semantiese konvergensie.

3.3 Semantiese divergensie en leksikale konvergensie

In die TW word die polisemiese vertaalekwivalent **silver-fish** in die vertaalekwivalentparadigmas van **vismot** en **silwermot** opgeneem. Dit lei daartoe dat semantiese divergensie ook in die artikels ter sake is. Die lemmas is monosemies en sinoniem met mekaar en beide word met die monosemiese items **fish moth** en **silver moth** gekoördineer. Tussen die lemmas en beide vertaalekwivalente geld telkens 'n verhouding van leksikale konvergensie. Hier is dus 'n kombinasie van divergensie- en konvergensieverhoudinge ter sake.

3.4 Semantiese divergensie en semantiese konvergensie

Die laaste tipe multivergensie wat bespreek word, is semantiese divergensie en semantiese konvergensie wat algemeen in vertalende woordeboeke voorkom.

Vgl. (11a) **melkmuil**: **fledgeling**, **greenhorn**, **milksoop** [TW]
(11b) **snuiter**: **snuffer**; ... **squirt**, **fledg(e)ling**, ... [TW]

In die TW word **fledgeling**, **greenhorn** en **milksoop** as doeltaalitems by die lemma **melkmuil** verstrek (vgl. 11a). Vanweë die polisemie van onder andere **fledgeling**, is semantiese divergensie prominent in hierdie artikel. **Fledgeling** word ook in die doeltaalsinoniemparadigma van die polisemiese lemma **snuiter** opgeneem. Die lemmas **snuiter** en **melkmuil** is gedeeltelike sinonieme en daar is 'n semantiese konvergensie van die lemmas tot die polisemiese ekwivalent **fledgeling**.

Die artikel waarin **eenhoofdig** van **one-head**, **monoarchival** en **monocephalous** as vertaalekwivalente voorsien word, dien ook as illustrasie van 'n kombinasie van semantiese divergensie en semantiese konvergensie.

Vgl. (12a) **eenhoofdig**: **one-head** (*management*); **monoarchival** (*state*); **monocephalous** (*bot.*) [TW]
(12b) **monokefaal**, **monosefaal**: **monocephalous** [TW]

Elkeen van die vertaalekwivalente is 'n doeltaalleksikalisering van 'n betekenisonderskeiding van die lemma. In die TW verkry **monokefaal** ook lemmastatus en dit word met die monosemiese item **monocephalous** gekoördineer. **Eenhoofdig** en **monokefaal** is gedeeltelike sinonieme en dit lei tot 'n semantiese konvergensie van hierdie lemmas tot die monosemiese vertaalekwivalent **monocephalous**.

Slot

Die voorbeeldmateriaal is enkele gevalle waar multivergensie 'n kombinasie van divergensie- en konvergensieverhoudinge is. Dit illustreer die gestruktuurdeerdheid van taal en die netwerk van sowel intra- as intertalige semantiese relasies wat in vertalende woordeboeke voorkom.

Verwysings

- Bosman, D.B., I.W. van der Merwe en L.W. Hiemstra. 1984⁸. *Tweetalige Woordeboek / Bilingual Dictionary*. Kaapstad: Tafelberg.
- Gouws, R.H. 1989. *Leksikografie*. Pretoria: Academica.
- Kritzinger, M.S.B. e.a. 1986¹³. *Groot Woordeboek Afrikaans-Engels / Major Dictionary English-Afrikaans*. Pretoria: J.L. van Schaik.
- Lyons, J. 1977. *Semantics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Nida, E.A. en C.R. Taber. 1969. *The Theory and Practice of Translation*. Leiden: E.J. Brill.
- Odendal, F.F. (Red.). 1979². *Verklarende Handwoordeboek van die Afrikaanse Taal*. Doornfontein: Perskor.
- Rettig, W. 1985. Die zweisprachige Lexikographie Französisch-Deutsch, Deutsch-Französisch. Stand, Probleme, Aufgaben. *Lexicographica* 1: 83-124.
- Takebayashi, S. en Y. Kajima. (Reds.). 1990². *Kenkyusha's Lighthouse English-Japanese Dictionary*. Tokio: Kenkyusha.
- Trautmann, C. 1993. *Ekwivalensieverhoudinge in Afrikaanse vertalende woordeboeke*. Ongepubliseerde M.A.-verhandeling. Universiteit van Stellenbosch.

Orthographic and Morphological Problems in Headword Identification, Selection and Presentation in ALLEX

Herbert Chimhundu, *University of Zimbabwe,
Harare, Zimbabwe*

Abstract: This article discusses aspects of an on-going lexical computing project at the University of Zimbabwe, known as ALLEX, the acronym for African Languages Lexical Project. ALLEX is a collaborative, multi-faceted, long-term, computer-aided lexicography project that is intended to produce a series of dictionaries, glossaries and other language reference works in the indigenous languages of Zimbabwe, starting with the first ever monolingual Shona dictionary, which is already at an advanced stage of preparation, and which will also be the first corpus-based dictionary in Zimbabwe.

The article confines itself to problems relating to word formation processes in Shona, specifically with reference to the lexicographers' need to ensure consistency in (i) identifying word forms as headwords in the running texts of the corpus, (ii) selecting from among these headwords to decide which ones to enter in the dictionary, and (iii) presenting the entries in the standard orthography.

First, an outline is given of the project's background, objectives, priorities, guidelines and work in progress. The article then focuses on specific problems encountered, and discusses these, and some of the solutions, in the light of advances in computer lexicography, with particular reference to concordancing. It will become evident that the problems encountered by the ALLEX Team have to do with the unlimited capacity of the Shona language's basic and derivational word formation processes, which it shares with the other languages in the Bantu family. Therefore, it will be suggested that these problems, and the solutions that are being worked out, have much wider implications that go beyond Shona and Zimbabwe.

Keywords: AFRICAN LANGUAGES, HEADWORD IDENTIFICATION, HEADWORD PRESENTATION, HEADWORD SELECTION, LEXICAL PROJECT, LEXICOGRAPHY, MORPHOLOGICAL PROBLEMS, ORTHOGRAPHIC PROBLEMS

Opsomming: **Ortografiese en morfologiese probleme by lemma-identifikasie, -seleksie, en -aanbieding in ALLEX.** Hierdie artikel bespreek aspekte van 'n voortgesette leksikale rekenariseringsprojek by die Universiteit van Zimbabwe, bekend as ALLEX, die akroniem vir African Languages Lexical Project. ALLEX is 'n gesamentlike, veelfasettige, langtermyn-, rekenaargesteurde leksikografieprojek wat hom dit ten doel stel om 'n reeks woordeboeke, woordelyste en ander taalnaaslaanwerke in die inheemse tale van Zimbabwe te produseer.

Die projek begin met die eerste eentalige Shonawoordeboek, wat reeds in 'n gevorderde stadium van bewerking is en ook die eerste korpusgebaseerde woordeboek in Zimbabwe sal wees.

Die artikel beperk hom tot probleme in verband met woordvormingsprosesse in Shona, spesifiek met verwysing na die leksikograaf se behoefte om eenvormigheid te handhaaf by (i) die identifikasie van woordvorme as lemmas in die lopende teks van die korpus, (ii) die seleksie uit hierdie lemmas om te besluit watter om in die woordeboek in te sluit, en (iii) die aanbieding van hierdie inskrywings in die standaardortografie.

Ten eerste word 'n skets gegee van die projek se agtergrond, doelstellings, prioriteite, riglyne en die werk wat aan die gang is. Dan fokus die artikel op spesifieke probleme wat teëgekom is, en bespreek hulle en sommige van die oplossings in die lig van rekenaarleksikografie, met besondere verwysing na konkordansieskepping. Dit sal duidelik word dat die probleme wat deur die ALLEX-span teengekom is, te doen het met die Shonataal se onbeperkte vermoë tot basiese woordvorming en woordvorming deur afleiding, 'n eienskap wat dit met die ander tale in die Bantoe-familie deel. Daarom word daar aangedui dat hierdie probleme en die oplossings wat uitgewerk word, baie wyer implikasies het wat verder reik as Shona en Zimbabwe.

Slutelwoorde: AFRIKATALE, LEKSIKALE PROJEK, LEKSIKOGRAFIE, LEMMASELEKSIE, LEMMA-AANBIEDING, LEMMA-IDENTIFIKASIE, MORFOLOGIESE PROBLEME, ORTOGRAFIESE PROBLEME

1. Introduction

This article discusses only a few aspects of an on-going lexical computing project at the University of Zimbabwe, coordinated by the present writer and known as ALLEX, the acronym for African Languages Lexical Project. ALLEX is a collaborative, multifaceted, long-term computer-aided lexicography project that is intended to produce a series of dictionaries, glossaries and other reference works in the indigenous languages of Zimbabwe. The first volume planned is a monolingual Shona dictionary, which is already at an advanced stage of preparation. The article discusses some of the problems encountered during work in progress, but it does not go into theoretical, computational, defining and editorial issues, all of which, it is hoped, will be handled at appropriate stages by different members of the ALLEX Team.

The current article confines itself to problems relating to the word formation processes of Shona and its adopted system of spelling and word division, insofar as these are relevant to the design of the dictionary, particularly at the macrostructural level, and specifically with reference to the lexicographers' need to ensure consistency in how they identify word forms as headwords in the running texts of the corpus, how they select from among all these headwords to decide which ones to enter in their dictionary, and then how to present these entries in the standard orthography.

What follows below is partly based on the writer's previous experience in compiling the *Addendum* for Hannan's *Standard Shona Dictionary* (1981), but the

greater part is based on more recent experiences in ALLEX. From the project's technical reports (Chimhundu 1992c, 1993a and 1993b), related documents and correspondence, an outline is drawn of the project's background, objectives, priorities, guidelines and work in progress. The article then focusses on specific problems relating to headword identification, selection and presentation that are relevant to the methodology that is being used to produce the first corpus-based dictionary in Zimbabwe, which will also be the first monolingual dictionary in Shona, the language spoken by at least three-quarters of the population. It will be suggested that the problems encountered by the ALLEX Team have to do with the unlimited capacity of the Shona language's basic and derivational word formation processes, which it shares with the other languages in the Bantu family. Therefore, the problems encountered and the solutions being worked out in ALLEX at present have much wider implications that go beyond Shona and Zimbabwe.

These problems range from how the conjunctive spelling further compounds the problem of identifying word forms generally; what criteria to use to determine qualification for selection of monomorphemic and multimorphemic word forms as lexical entries; how to create concordances or, more specifically, how to select key-words for concordancing of running texts; how to use the concordances for identification and selection of lexical items by the agreed criteria; and then, how to present these in the dictionary without violating the rules of the orthography in Standard Shona and the lexicographical conventions already established in existing dictionaries.

Defining as such will not be discussed, as this is a different problem altogether which, it is hoped, the writer will come back to in a follow-up article.

Obviously, because of the very close similarity in the morphosyntactic structure of the languages of the Bantu family, and despite the fact that some of them use conjunctive while others use disjunctive spelling, the problems that are being encountered and the solutions that are being worked out in ALLEX should generate much wider interest. It should also be of much greater significance and application in the region, especially since, to the best knowledge of the writer, ALLEX is a pioneering collaborative project in computer-aided lexicography in the indigenous languages of the region, and perhaps of Africa as a whole, that is unique in terms of both design and methodology.

2. The ALLEX Project

When the ALLEX Project was launched in September 1992 there was neither a language policy nor a lexicographical policy in Zimbabwe, and bilingual dictionaries for second-language users predominated, as they still do, in the whole region:

The indigenous African languages display a lack of comprehensive monolingual lexicographical description (Gouws 1990: 55).

The timing of the rather belated Zimbabwean effort has been fortuitous in the sense that the launch of ALLEX was preceded by advances in computer technology. These advances concerned specifically automated text processing, that are now providing African language lexicographers with at least a theoretical chance to catch up, that is, if we ignore the futuristic automated dictionary that is already being talked about in the technologically advanced countries as a potential rival for the conventional form of the dictionary that we all know of as a book.

Internationally, the same advances in computing have pushed the lexicon to the centre of linguistic analysis:

There is now an ever-increasing interest in lexical matters among linguists and others working in the field of cognitive science (Ralph 1988: 219).

Being aware of these developments, the ALLEX Team designed their project, from its inception, to take advantage of both the advantages of using computers in corpus-based linguistic research and the revived international interest in lexical matters that have resulted from these technical advances.

Consequently, ALLEX eventually came to be launched as an experimental, north-south cooperative venture involving a team of researchers at the University of Zimbabwe, assisted by an internordic group of lexicographers and computer scientists from the University of Oslo in Norway and the University of Gothenburg in Sweden, as well as a consultant lexicographer from the University of Botswana. The bulk of the funding and equipment was provided by the two Scandinavian institutions and a serious training component was built into the three-year period that was budgeted for the production of the first dictionary that was envisaged, a 500 page monolingual Shona dictionary containing 25-30 000 entries targeted for secondary school and general users.

This pioneering project has already yielded a very substantial corpus of texts that are potentially of multiple use and the work that is already in progress, specifically the monolingual Shona dictionary, itself, is viewed both as an experiment in technical and collaborative methodology, as well as a model on which other dictionaries will be based. The next major publication that is planned in the series is a similar monolingual dictionary in Ndebele. Two training and planning workshops have already been held involving about 60 University of Zimbabwe staff and students working on the Shona dictionary alone. Some research visits have also been exchanged between the participating universities. More workshops and research visits are planned.

At the time of writing, the data collection and encoding stages have already been completed for the Shona dictionary and a nucleus is already in place for a mini-archive, most of which is already in machine-readable form.

Tape-recorded materials, mainly from interviews during extensive field trips across the country, were transcribed, typed and tagged in the computer during the encoding stage of corpus building. Selected books, articles in magazines, newspapers and other publications of various kinds were also encoded. Some texts were also encoded mechanically by scanning. Concordancing is now in progress, as well as headword selection, defining and preparation of a draft manuscript, from which both the macrostructure (of the dictionary as a whole) and the microstructure (of the organisation of individual entries within the dictionary) have already been fixed and described in a comprehensive style manual. A Shona metalanguage is being developed and, along with it, a comprehensive list of abbreviations. Where gaps in the terminology and list of abbreviations still remain, English ones are being used in the draft manuscript, to be replaced later by global editing.

From the foregoing, it will be clear that ALLEX is trying to achieve several things as quickly as possible and in tandem, notably:

- (a) to formulate comprehensive lexicographical policies and plans;
- (b) to actually carry these through;
- (c) to nurture the framing of consistent policies in the related fields of education and language planning;
- (d) to accelerate the standardisation and development of African languages through codification and documentation in order to strengthen them and to enhance their status so that they can reclaim the recognition they deserve in the motherland;
- (e) to provide a variety of language reference works for a variety of mother-tongue users;
- (f) to make synchronic dictionaries and specialised dictionaries that are not only varied in their uses and applications, but are also as user-friendly as possible.

With reference to (f), for instance, it was decided from the outset to use computers, not only to reduce the drudgery of sorting, arranging and analysing data, but also to run concordances from which at least some of the senses and examples can be drawn from natural language. For the same reason, the defining style that ALLEX has settled for is a judicious mixture of conventional and COBUILD formats (Sinclair 1987), as is evident from the following examples representing four different types of draft entries:

muti DK z 3>4 mi-. 1 *Muti* imhando yezvinhu zvinomera zvoga asi kana kudyarwa asi iwo uchireba kupfuura zvinwe zvose. 2 *Muti* mushonga unoshandiswa pakurapa, kana kukuvadza.

(LH n 3>4 mi-. 1 A tree is a plant that grows from the ground but is taller than other such plants. 2 *Muti* is medicine for treatment or harmful magic.)

-taura D 1 itik; *Kutaura* kubudisa mazwi nomuromo. 2 it; Kana vanhu vachitaura nyaya vari kukurukura. FAN *-bwereketa, -reketa*.

(L 1 i; To *speak* is to utter words through the mouth. 2 t; When people are talking about things they are discussing them. SYN *-bwereketa, -reketa*.)

zii K- ny. Kana munhu akakati zii anenge akanyarara kana kuti asingadi kutaura. FAN *mwii, mwiro, kwaka*.

(H- ideo. When one is like this one will be quiet or unwilling to talk. SYN *mwii, mwiro, kwaka*.)

-tsva K pr. Chinhu chitsva ndechisati chamboshandiswa, kuonekwa kana kuitika. *Vana vanowanzotengerwa hembe itsva pakisimisi. Kundengendeka kwenyika hachisi chinhu chitsva kunyika dzakaita seJapan. Paakaenda kunze kwenyika, gungwa chakava chinhu chitsva kwaari.* FAN *nyuwani*. PIK *-tsaru, -sharu*.

(H adj. A *new* thing is one that has not been used before or seen or happened. *Children usually have new clothes bought for them at Christmas. Earthquakes are not new things in countries like Japan. When he went abroad, the sea was a new experience for him.*)

asi DK bat. Izwi rinoshandiswa kuratidza rimwe divi renyaya kana mamiriro akaita zvinhu. *Kusevenza ari kuda zvake, asi ari kurwara.*

(LH conj. A word used to show the other side of the story. *He wants to work, but he is sick.*)

It will be evident from these examples that some set formulas of the COBUILD-type are being used in ALLEX definitions. The advantage of employing formulas in defining in an inflecting language like Shona is that verbal and other forms of entries that are neither phonological nor graphological words are actually presented in some inflected form within the context of the definition itself. This is not only more user-friendly, but it also reduces the need for separate illustrative examples. Where such examples are still deemed to be necessary, they actually serve to give further elaboration of contexts of usage.

It is generally accepted that COBUILD methodology has "moved the science of lexicography into a new phase" (Clear 1987: 61). However, this new phase, and its revolutionary technological advances, have their own problems. Some of these problems, which have already been encountered by ALLEX in

the two areas of orthography and morphology, will be discussed in the remainder of this article.

3. Orthographic Problems

Shona settled for a conjunctive system of word division in 1931 when Doke's recommendations on the unification of its dialects were accepted (Doke 1931). This choice was indeed logical for an inflecting language although some critics of what was called Union Shona in the 1930s, such as Father Baker, later attacked what they called its excessive conjunctivism (*African Languages and Literature*, s.a.). It was recognised, even at that time, that the phonological word in Shona was marked by penultimate stress or length. Therefore, the word in the spoken language can, in fact, be defined as a group of syllables characterised or marked off by greater duration on the last but one syllable in the group.

One might expect that, in the writing system that represents the spoken language, the rules of word division are designed such that these groups of syllables are marked off by spaces and then called words. However, the written word in Standard Shona has been defined on the basis of meaning. The guiding principle, which was set out by Fortune (1972), is that a meaningful unit in the language is to be written as a separate word if *it cannot be divided* into smaller meaningful units. The picture is then complicated by a series of rules that qualify this guiding principle by enumerating various exceptions which must be made, notably in the case of compounds or complex nominal constructions, deficient verbs with compound predicates, conjunctives and interjectives, reduplicated verbs and substantives, as well as forms that have to be hyphenated.

The result of these contradictions and of the complexity in the statement of rules is that, although speakers have no problem in identifying the words that they use as units, they generally have considerable difficulty in applying the rules of word division in the written language, mainly because they are expected to identify lexical words on the basis of semantic content while, at the same time, recognising and respecting morphological forms and grammatical functions. For the lexicographer, this conflict is further compounded by the language's affixational word formation processes which will yield many entries that are either sublexical or multilexical (Gouws 1990: 62).

Conscious of the normative influence of dictionaries, the ALLEX Team often encountered problems that sometimes forced them to make quite arbitrary decisions about how to use the letters, digraphs and trigraphs of the Shona alphabet as it was prescribed in 1967, not only to spell entries consistently correctly, but also to select from the many variant forms across the language's dialects and registers, as well as new forms that have been incorporated or coined as a result of language contact, mainly through borrowing.

Consequently, certain decisions were included in the dictionary's style manual that depart from the conventions already set in the current orthography and in the existing bilingual dictionaries. It is generally acknowledged that some of the current rules and conventions are resented or resisted because they create problems for speaker-writers. In such cases, the ALLEX Team felt that some changes were necessary in order to arrive at solutions that would be more in line with the pronunciation and / or linguistic feelings of the speakers. Still, however, it is not the ALLEX Team's intention to depart from the system of spelling and word division that has been adopted for Shona, but only to make things easier for the users of that system. Frequent revisions of the rules do not help either the users or the standardisation process. For their part, lexicographers must be aware that the dictionaries they compile will be authoritative sources which the users, particularly teachers and students, regard as prescriptive instruments that are available for them to check the correctness or norms of orthography, pronunciation, morphology, the usage and the status of lexical items, as well as indications of lexical variants and language interference.

Variants in particular pose a problem for ALLEX, especially since the planned volume has to be quite selective because of its size and target readership. Furthermore, for reasons that are explained elsewhere (Chimhundu 1983, 1992a and 1992b), the new Shona dictionary will not attach dialect labels to its headwords. While it is accepted that each of the 35 Bantu languages listed by Michael Mann as being among the 85 African languages spoken by more than one million people, represents a chain of interintelligible lects, ALLEX's experience with Shona leads the writer to dispute Mann's further suggestion that there is so much variation at both local and individual levels that each of these languages can only be served by a single dictionary with considerable difficulty (Mann 1990a: 1-7).

Much depends on what Zgusta (1971: 15-20) describes as the lexicographers' preliminary work in studying the language situation in order then to make informed decisions on even how to go about data collection, and then how to select, construct and arrange their entries. Where previous Shona dictionaries have indicated dialect for variant forms as distinct from synonyms, it is evident that some of them are morphological, in the sense that different allomorphs have been selected for either the base form or the inflectional component, while others are phonological, in the sense that different tone patterns are used or, occasionally, forms pronounced with and without breathy voice occur in free variation. A few examples may be given here in these categories as follows:

1. SYNONYMS

-viga ~ -kotsa (hide)
-wana ~ -roora (marry)
gudo ~ diro (baboon)
tezvara ~ mukarahwa ~ bambo (wife's father / brother)
mukunda ~ mwanasikana (daughter)
mage ~ mashorongwa (curds of milk)

2. ALLOMORPHS

nzeve ~ zheve (ear)
tsuro ~ tsuro (hare)
hwowa ~ bwowa (mushroom)
-dzimara ~ -dzamara (until)
nyange ~ nyangwe (eve though)
nyambo ~ nyn'ambo (joke, humour)

3. INFLECTIONS

handidi ~ handidiba (I don't want)
semurume ~ somurume (like a man)
ngatiende ~ hatiende (let us go)
ngekuti ~ nekuti ~ nokuti (because)
(nyama) inonaka ~ inonaka ((meat) is nice)

4. TONE PATTERNS

tezvara DKD ~ KKD (wife's father / brother)
minyu DK ~ DD (ideo. of dislocating or spraining)
sekuru KKK ~ DKD (grandfather, uncle)
-chonya D ~ K (wink)

5. BREATHY VOICE

-nhonga ~ -nonga (pick up)
rinhi? ~ rini? (when?)
vhazu ~ vazu (ideo. of being startled)
mujonhi ~ mujoni (white police officer)

A variety of historical and sociolinguistic factors have now made the language situation so fluid that any assumptions about who uses which of these forms, and where, are bound to be misleading.

Sometimes, the variant forms actually turn out to be contracted forms that are used interchangeably with the fuller forms, as in the case of:

-zurura ~ -zura (open)
gambimbisirwa ~ gambiswa ~ gambi (in actual fact)
hondohwe ~ hondo (ram)
dovamutova ~ dova (dew).

Occasionally, different derivational processes create shorter and longer forms of a noun from the same verb root, as in:

-kwidiba (close) > hwidobo ~ hwidibiro ~ hwidibidzo (lid).

It would be pointless to try to consistently indicate dialect usage in such cases, just as it would be pointless to indicate dialects against different forms of borrowed words, as in the case of the nouns:

sibhedyera ~ chibhedyera (<Nguni *isibhedlela*: hospital)
kero ~ keri (<English *c/o*: address)
jekiseni ~ jekisoni ~ jakisoni (<English *injection*).

It is a well known fact that language thrives in variation. One way or another, the lexicographer's consistent application of criteria for selection and presentation of entries will influence the users' perception of what may be deemed to be the norm or standard usage.

4. Morphological Problems

The inflecting capacity in the morphosyntactic structure of Bantu languages creates a major problem on how to determine what should be identified as a headword in a dictionary and what should not. As Charles Bwenge (1990: 5) has observed:

The central problem is particularly the method of arranging the nominal and verbal items of the language, emanating from the complex morphological structure common to Bantu languages, of a morphological classification system categorising nouns by means of prefixes and a verbal derivation system forming new verbs by means of derivational affixes.

The arbitrariness and inconsistency that Bwenge has described in the treatment of relatedness between base and derivative forms in Swahili dictionaries have

also been observed in Shona dictionaries, but to a lesser degree, particularly in Hannan's *Standard Shona Dictionary* (2nd edit., 1974), in which meticulous care was taken to fully utilise the linguistic findings of the time that it was compiled, as these were described within the framework of the constituent structure analysis by Fortune (1980, 1984).

This analysis allocates all the base forms to three categories in which all constructions take their place in three hierarchies — verbal, substantival (nominal and qualificative) and ideophonic. The monomorphemic verbal and substantival stems at the bottom of the first two hierarchies take on a whole range of affixes and inflections in prefixal, infixal and suffixal positions to produce word forms. Some of these are quite complex, as, for example, reduplicated verbs, multiple-extended verbs and complex nominal constructions. Further, various derivational processes may be used to form words in one hierarchy, that are built on base forms from another hierarchy. There is unlimited potential for the derivation of nouns from verbs and ideophones, for example, and for the derivation of verbs from ideophones and nouns.

The present writer found the problem of complex morphological structure acute about fifteen years ago when he was compiling the *Addendum* to Hannan (2nd. edit., Reprint, 1981). Consider, for instance, the following examples that are given with morpheme boundaries indicated and base forms capitalised:

mu-GARA-dza-ka-SUNG-w-A

(Lit.: one who STAYs with them (handcuffs) TIEd up always,
i.e. policeman)

chi-VAKA-SHURE

(Lit.: that which BUILDs from BEHIND)

chi-URAYE-URAYE (reduplicated ideophone < verb stem: -uraya)

(Lit.: manner of KILLING and KILLING, i.e. indiscriminate killing))

It is very easy to coin polymorphemic nominalisations, including gnomes or reduced sentences, because the productive patterns available are numerous. Therefore, selective criteria need to be set for inclusion in the dictionary. No compiler can be expected to list all the complex nominal constructions that are permitted by the grammar and are also acceptable to the speakers.

Similar problems arise with verbal extensions which are numerous and which are often combined, even in reduplicated forms, as is shown in the following sets of examples, all derived from the verb root *-bat-* (hold, catch):

- (i) -bat-W-a (passive)
 -bat-IR-a (applied)
 -bat-IK-a (neuter)
 -bat-AN-a (reciprocal)
 -bat-IS-a (causative)
 -bat-IS-a (intensive)
 -bat-ISIS-a (double intensive)
 -bat-IRIR-a (perfective);
- (ii) -batirwa, -batiswa-, -batisiswa, -batisiswa, -batirirwa;
- (iii) -batwabatwa, -batirabatira, -batirwabatirwa, -batikabatika,
 -batanabatana, -batisabatisa, -batiswabatiswa, -batirirabatirira,
 -batirirwabatirirwa.

The verb root can also be used to form simple nouns such as *mubati* (one who holds / occupies) and *mubato* (handle), complex nominals such as *mabatakii* (one who is in charge / holds a key position), or ideophones such as *bate*, *batei*, *batebate*, *bateibatei*.

After the problem of selection has been resolved, the lexicographer will still have to deal with arrangement. The above examples should make self-evident, related problems of conjunctive spelling and what has been described as "the Western European habit of strict alphabetical arrangement" (P.R. Bennett quoted in Bwenge 1990: 7).

The writer's experience from ALLEX and the *Addendum* to Hannan leads him to support Bwenge's view that, for the Bantu languages, affixation morphology must be treated as a property of the lexicon because the affixation rules are so basic to the whole system. Not only are they syntactic in that they govern the concordial system, but they also yield the most productive processes in word formation. Therefore, the dictionaries must make it easier for learner-users to recognise and to appreciate how this happens, so that they, in turn, can produce well-formed lexical items. The lexicographer must not merely assume that the user will somehow be able to distinguish and to see the relatedness between derived and non-derived forms. This is why there is a general tendency in modern dictionaries to include explicit grammatical information, especially syntactic data:

In the dictionary of today, the reader is offered more sophisticated information, more or less transparent, owing to the codification of syntactic data. (Gellerstam 1988: 103)

5. Precedents and Decisions

For the monolingual Shona dictionary, ALLEX has already worked out a comprehensive style manual that takes all these problems into account, the prece-

dents already set in existing dictionaries and new conventions that were found to be necessary, even where there would have to be some deviation from past practice. Such a style manual is a must for any new lexicographic enterprise, and, with reference to the problem areas under discussion, the style manual must beforehand consider the following:

- (a) which word forms will be selected as main entries;
- (b) which other entries will be cross referenced to the main entries;
- (c) which affixes, if any, will be listed as entries and in what manner;
- (d) how to present the rules that will help the learner-user to produce well-formed lexical items; and
- (e) how to handle problems of alphabetization that might arise from any of the above.

Concordances which are being run on a special programme will be used to provide varied contexts from the corpus that will help the editors to make appropriate decisions regarding selection of headwords and senses. ALLEX recognised from the outset that

concordances are the most popular product of literary and linguistic data processing today (Kipfer 1984: 166)

but, unlike COBUILD, it was never the intention of the ALLEX Team that each observation about semantics, syntax and lexis should be adequately exemplified from text drawn from the corpus (Clear 1987: 42).

For the Shona dictionary, concordances will only be used selectively rather than routinely to augment a pre-selected headword list in a core-manuscript and to refine definitions. The selection process must therefore be done very carefully. It is especially important to use concordances to check for irregular words and usages, even of familiar words. For example, the present writer only realised that the sense "about to" should be added to the others previously listed for the verb *-da*, generally defined as "like, want", after studying the concordance run by project consultant Daniel Ridings on a specially designed programme. With this programme, items are worked backwards from right to left and different forms of words can be called for. Various endings must therefore be noted first before searches are initiated. In the case of the root *-end-* (go), for example, searches were made for, among other items, *-enda*, *-endawo*, *-endapo*, *-endai*, *-ende*, and *-endei*, for which concordances were run from the encoded corpus. Thus, the printed concordances already at hand show that any sequence of letters can be picked out of any graphological form regardless of that sequence's location in that form and regardless of word class. For the noun *amai* (mother), for example, *amai*, *vanaamai*, *dzaamai*, *kwaamai*, etc. would also be picked up.

Word forms selected for concordancing on specified criteria, such as frequency of occurrence in the encoded corpus, are arranged systematically and by consistent criteria. Verbs, for example, are worked backwards and arranged by their endings because they are inflected with prefixes, while the nouns may be arranged by their singular forms only because Bantu languages have alternating singular-plural noun class prefixes (Mann 1990b: 44-51). A list of the additional headwords selected from the concordance can be created mechanically from such a frequency count and items in the encoded corpus file can be cross-checked against the core-manuscript datafile. The concordance can thus be used for selection of senses to be used in defining both headwords already existing in the datafile and new headwords selected as additional entries from the corpus.

The concordances are also useful in identifying truncated forms and neologisms, as well as special uses and phonological environments of variant forms of such formatives as causative extensions *-is-* / *-es-*, *-idz-* / *-edz-*, and *-its-* / *-ets-*. The general idea is to search for concordance evidence for headwords, especially variants that are predictable in their form, and derivative forms such as extended verbs and deverbative nouns with meanings that are not predictable. The concordance, being an exhaustive index of the immediate contexts in which a particular word form occurs in the corpus, is ideally suited for this purpose as it will show all the possible forms of the word.

6. Conclusion

It is not possible, within the limited scope of this article, to outline all the identification, selection and presentation problems that have been noted so far as ALLEX progresses. The above should suffice to indicate, not only their nature, but also the implications for any similar lexicographic enterprise in Bantu.

Another general observation that can now be made is that advances in computer technology only reduce the drudgery and time taken, but they do not necessarily reduce the stages of dictionary-making that have been described by Zgusta and others. Neither does technology help to solve the problems that arise from lexicography's multidisciplinary nature, the need to follow or to establish a tradition and conventions, the lexicographer's normative responsibility, the need for a system or theoretical framework, and the need to remain conscious of the fact that one is doing scientific work for general practical use.

There are already a lot of things that can be done by computer to ease the lexicographers' tasks, while others cannot be mechanised because they require human intervention. By identifying and separating these tasks in their project design, compilers can produce dictionaries of high scientific quality much more quickly than ever before. Tasks such as homograph separation, defining

and editing must remain part of the creative process that cannot be done mechanically as they are beyond the limits of artificial intelligence.

However, in addition to sorting and arranging or alphabetization, machines are already able to do a number of things. Concordance programmes can be manipulated to mechanically produce various contexts that provide useful information about shades of meaning and word-usage by lining up words by their prefixes and suffixes, as well as in free and infixed positions; by ranking the entire vocabulary of a file by word frequency; and by comparing vocabularies of different files. Lemmatisation by computer is also possible by using a pre-determined set of rules to classify words under their correct dictionary headwords. Using advanced forms of computer sorting, it is already possible to assign the correct lemma of each word; to have each word accompanied by its lemma; and to use what Kipfer has called a look-up dictionary for comparing and matching (1984: 167).

It seems as if African lexicographers are not yet eager to take advantage of these technological advances. The ALLEX experiment already shows two important things: that imported technology can be adapted to local, language-specific tasks; and that the lexicographers do not need to know all the computing technicalities involved themselves. After all, dictionary-making has almost always been team-work anyway. It would also be of great help to compare notes at a regional level, especially in view of the common problems anticipated in Bantu languages, some of which have already been indicated in this article.

References

- African Languages and Literature*. s.a. Efforts Towards the Unification of Shona. University of Zimbabwe. s.a.
- Bwenge, Charles**. 1990. Lexicographical Treatment of Affixation Morphology: A Case Study of Four Swahili Dictionaries. Hartmann, R.R.K. 1990: 5-17.
- Chimhundu, Herbert**. 1983. *Adoption and Adaptation in Shona*. Unpublished D.Phil thesis. Harare: University of Zimbabwe.
- Chimhundu, Herbert**. 1992a. Standard Shona: Myth and Reality. Crawhall, N.T. (Ed.). 1992: 77-88.
- Chimhundu, Herbert**. 1992b. Early Missionaries and the Ethnolinguistic Factor during the 'Invention of Tribalism' in Zimbabwe. *Journal of African History* 33: 87-109.
- Chimhundu, Herbert**. (Ed.). 1992c. *Report on the African Languages Lexical Project (ALLEX) Planning and Training Workshop*. Harare: University of Zimbabwe.
- Chimhundu, Herbert**. (Ed.). 1993a. *The ALLEX Project: First Progress Report*. Harare: University of Zimbabwe.
- Chimhundu, Herbert**. (Ed.). 1993b. *Report on the Second ALLEX Project Planning and Training Workshop*. Harare: University of Zimbabwe.
- Clear, Jeremy**. 1987. Computing. Sinclair, J.M. (Ed.). 1987: 41-61.

- Crawhall, N.T.** (Ed.). 1992. *Democratically Speaking: International Perspectives on Language Planning*. Salt River: National Language Project.
- Doke, Clement M.** 1931. *Report on the Unification of the Shona Dialects*. Hertford: Steven Austin and Son.
- Fortune, G.** 1972. *A Guide to Shona Spelling*. Salisbury: Longman.
- Fortune, G.** 1980-84. *Shona Grammatical Constructions*. 2 Vols. Harare: Mercury Press.
- Gellerstam, Martin.** 1988. Verb Syntax in a Dictionary for Second Language Learning. Gellerstam, Martin et al. 1988: 103-123.
- Gellerstam, Martin et al.** 1988. *Studies in Computer-Aided Lexicology*. Gothenburg: University of Gothenburg.
- Gouws, Rufus.** 1990. Information Categories in Dictionaries with Special Reference to South Africa. Hartmann, R.R.K. (Ed.). 1990: 52-65.
- Hannan, M.** 1974-81. *Standard Shona Dictionary, 2nd edit. — Reprint with Addendum*. Harare: College Press.
- Hartmann, R.R.K.** (Ed.). 1990. *Lexicography in Africa*. Exeter: Exeter University Press.
- Kipfer, Barbara Ann.** 1984. *Workbook on Lexicography*. Exeter: University of Exeter.
- Mann, Michael.** 1990a. A Linguistic Map of Africa. Hartmann, R.R.K. (Ed.). 1990: 1-7.
- Mann, Michael.** 1990b. The Impact of Computer Technology with Special Reference to Eastern Africa. Hartmann, R.R.K. (Ed.). 1990: 44-51.
- Ralph, Bo.** 1988. Basic Semantic Verb Structures. Gellerstam, Martin et al. 1988: 219-27.
- Sinclair, J.M.** (Ed.). 1987. *Looking Up: An Account of the COBUILD Project in Lexical Computing*. London: Collins.
- University of Zimbabwe.** s.a. *The Principal Dialects of Shona and the Development of the Standard Language*. Unpublished course notes. Harare: University of Zimbabwe.
- Zgusta, Ladislav.** 1971. *Manual of Lexicography*. The Hague: Mouton.

Lexicographer, Linguist and Dictionary User: An Uneasy Triangle?

F.J. Lombard, *Bureau of the Woordeboek van die Afrikaanse Taal, Stellenbosch, South Africa*

Abstract: Lexicographer, dictionary user and linguist constitute three important role players in any lexicographical activity. In this presentation they are depicted as three sides or angles of a triangle. Unlike a real mathematical triangle where the three sides always meet, lexicographer, linguist and user are often at loggerheads. Reasons for this phenomenon are ventured and I try to establish whether the lexicographer can reconcile the progressive and ephemeral outlook of linguists with the often conservative needs of users. Ways to reduce the tension between lexicographer, linguist and user are also discussed.

Keywords: LEXICOGRAPHER, LINGUIST, USER, USER-FRIENDLY

Opsomming: Leksikograaf, linguïes en woordeboekgebruiker: 'n Onge-maklike driehoek? Die Leksikograaf, die woordeboekgebruiker en die linguïes is al drie belangrik in enige leksikografiese aktiwiteit. In hierdie aanbieding word hulle voorgestel as die drie sye of hoeke van 'n driehoek. In 'n gewone driehoek ontmoet die drie sye mekaar altyd, maar leksikograaf, linguïes en woordeboekgebruiker kom nie altyd goed by mekaar uit nie. Redes hiervoor word aangevoer en daar word gepoog om vas te stel of die leksikograaf die progressiewe en efemere voorstelle van linguïes kan versoen met die konserwatiewe behoeftes van sy teikengebruikers. Maniere om die spanning tussen leksikograaf, linguïes en woordeboekgebruikers te ont-lont, word ook ondersoek.

Sleutelwoorde: GEBRUIKER, GEBRUIKERSVRIENDELIK, LEKSIKOGRAAF, LINGUIS

1. Introduction

A triangle is constituted by three angles and three sides. Normally a triangle is a clear-cut mathematical concept, but if I may be allowed the freedom of metaphor, I want to depict lexicographer, dictionary user and linguist as the three angles or sides of a triangle.

Because every side of a triangle is supported by the two other sides to which it is connected, a triangle has a high structural integrity. Under ideal conditions, the three metaphorical angles of lexicographer, dictionary user and linguist should form a well-integrated triangle. However, this is not always

the case and more often than not, these three sides or angles are at loggerheads. Exactly why that is the case, will be examined later.

The idea that lexicographer, linguist and dictionary user should be able to function and co-exist harmoniously, is not a new one. Neither does it seem an unfeasible notion. Gimson (1973: 115) points out that the lexicographer who wishes to revise pronunciation in his / her dictionary should not only take the theories of linguists into account, but that he / she should also consider the needs of the dictionary user.

This is a point of great importance, and the lexicographer would do well to heed this observation of Gimson. It is of course not only the presentation of pronunciation which should be subjected to such a balanced approach as Gimson is suggesting: most aspects of microstructural presentation in dictionaries are affected by the interlude between lexicographer, linguist and dictionary user. Moreover, every aspect of this presentation is subject to the potential tension which can develop in this triangle.

Lexicographers often are in a quandary because they try to satisfy both the linguist and the user. The fact that the lexicographer is not always able to reconcile the progressive, and dare one say ephemeral findings of linguists with the expectations and needs of ordinary users can be a serious threat to the stability of my metaphorical triangle. In the world of lexicography emotional forces can cause such severe pressure that the triangle's structural integrity can be threatened.

2. Dictionary Users and Lexicography

The first kind of tension threatening the triangle can develop between lexicographer and dictionary user. Lexicographers can be and often are guilty of creating this tension, inter alia by including features in the dictionary which are pleasing to them but baffling to their users, but I am firstly going to focus on the problems caused by the user, before suggesting what the lexicographer should do to help the user.

The reaction from users following the publication of *Webster's Third New International Dictionary of the English Language* (hereafter W3), indicates that many dictionary users are rather conservative. This inherent conservatism often leads to unwarranted criticism. Many users expect the dictionary to be a guardian angel as far as language usage is concerned. The feeling is that a dictionary should not include certain lexical items, even though they may be used as a matter of course by users themselves. Uninformed users often see the role of a dictionary primarily as prescriptive rather than descriptive. Language is forever changing, and in a more informal and permissive world, language is becoming more informal. Whether lexicographers like it or not, they must take cognizance of this, and moreover, reflect this in the dictionary. This reflection

is part and parcel of the job, but the job does not entail guarding language by being dogmatic and prescriptive.

Wells (1973: 95) points out the futility of prescribing (as opposed to describing) in a dictionary: "To modern thinking ... the attempt to achieve conscious control of language is futile, for it is only by continuing adaptation to the needs of men that the language can fulfil its function". Dictionary users however, do not see the lexicographer's task in this light, as Gove, editor-in-chief of W3 found out: "... Gove accepted into his dictionary without a label some phenomena ("ain't" was one of the lexical items targeted — FJL) hitherto explicitly admitted by lexicographers only in the spoken language, or labeled as slangy, substandard and similar. This possibly was not enough for some linguists, but it was far too much for the public, who saw in this an opening of the door to vulgarity" (Zgusta 1980: 8). This goes to show that Gove could not satisfy linguist as well as dictionary user.

The problem which Gove encountered is largely one of ignorance. This is clearly illustrated by the following: "... In contrast to previous dictionaries, it (W3 — FJL) makes no pretense of being a guardian of the language, and does not pass judgment on what is correct. It collects, but does not discriminate; it simply records" (Sledd and Ebbitt 1962: 103). It is of course the primary function of a dictionary to record and not to act as a guardian, but many users are ignorant of this fact. Zgusta (1980: 8) points out that part of the problem which Gove encountered was a lack of intelligent discussion of all the relevant problems within the speaking community.

It is ironic that users often criticize a dictionary severely for including certain lexical items while they feel free to use those very items in their everyday speech. It is possible that the user can drive a wedge between lexicographer and linguist, because his or her ignorance and conservatism may prevent the lexicographer from reflecting real language, also as far as innovative ideas from linguistic sources are concerned. The conservative outlook of users may prevent the lexicographer from having a progressive touch. This in turn may lead to friction between lexicographer and linguist.

It is clear that many (most?) people are not well versed in the subtleties of dictionaries and that the real role of a dictionary is not well-understood. Clearly something should be done to inform dictionary users as to the role and nature of a dictionary. In this regard teachers should play a far more meaningful role. The fact that lexicographers must adapt their dictionaries to the needs of their users (Householder and Saporta 1967: 279) does not mean that the users themselves cannot be better informed about dictionaries and the use of dictionaries. Crystal (1986: 79) envisages the ideal users as follows: "Such users have been taught to understand dictionary conventions as a routine part of early education, starting in junior school ... They know their transcription symbols ... Playing with dictionaries for them is a leisure activity ..."

The linguist as pedagogue should be a partner in arms of the lexicographer because of the major role language researchers and teachers could play in

dispelling ignorance and bias as far as dictionaries are concerned. The lexicographer can also play a role here. The writers of American children's dictionaries have created guides for teachers using the dictionaries with their pupils (Ilson 1986: 70). This is not asking too much from the lexicographer.

The lexicographer must also help the user by compiling an authoritative dictionary. That means that ideally he / she should be working from a scientifically composed data-base, because citations provide the best foundation for definitions. It also means that the information in the dictionary is easily comprehensible and accessible to and in keeping with the target-users. The demands on lexicographers to keep abreast of the knowledge explosion are tremendous. It is therefore necessary that lexicographers should consult experts in certain fields of which they can not be expected to have enough knowledge.

Whitcut (1986: 111) points out the dilemma facing the lexicographer as far as the user is concerned: "We know who we are, but who are they?" The lexicographer should know the target user, and what the needs of those users are, even though it is extremely difficult to predict the performance limitations which constrain the user. The lexicographer should also try to envisage how he / she as a dictionary writer can make things easier for his / her users. This may mean that innovation rather than tradition be given the nod, for the learning burden that the lexicographer places on the user, is tremendous (Whitcut 1986: 112, 116). According to Crystal (1986: 78) the ideal lexicographer should go beyond the normal notions of his / her craft: "... An ideal lexicographer should ... discover whether there are other parameters of relevance to the user".

It seems that if a lexicographer can write a dictionary which can help the user to acquire the habit of using the dictionary regularly and with assurance (cf. Ilson 1986: 70), his / her task has truly been well accomplished.

3. Lexicography and Linguistics

In lexicography language is recorded as an aid to communication (Hartmann 1979: 1, 2). This process has always been a kind of codification between linguistic prescription and description. A great deal of the basic principles of lexicography is motivated by theoretical linguistics.

Lexicography and linguistics should therefore not represent totally divergent entities. Malkiel (1980: 44) points out that there was a good balance between the grammatical and lexical during the nineteenth century, but this has changed dramatically: "The American linguistics of the twentieth century displays a singular lack of interest in lexicography" (Zgusta 1980: 7). More of this will be discussed later.

Healthy lexicography needs a linguistic base and Hartmann (1983: 4) supports that view: "Much of the recent literature in lexicography has consciously

and explicitly related itself to linguistic theories in general and to theories of lexical semantics in particular". Most dictionaries use grammatical criteria to describe lexical items accurately and it is therefore desirable that dictionary and grammar should not represent two divergent and exclusive compartments. They should rather complement each other as ways of describing language. Neither grammar nor dictionary should have the monopoly on language (Odendal 1961-62: 52).

Hudson (1988: 308) and Gleason (1967: 89) point out that an interaction or interdependence should exist between grammar and dictionary. The lexicographer can help the grammarian with the description of the lexicon while the grammarian can help the lexicographer with grammatical categories. It is therefore imperative that there is something of a cross-pollination between dictionary and grammar and that lexicographers should present grammatical laws governing the lexicon in a meaningful manner (Weinrich 1985: 260). It should therefore not be uncommon to have lexicographers and linguists working together; both parties can contribute equally well as partners towards linguistic standardization: "Dictionaries and grammatical statements can profitably be designed as parts of a unified program of language description" (Gleason 1967: 101).

Another partnership in which the lexicographer must be involved with the linguist concerns the reflection of language usage. Every individual's language usage is unique, but it is impossible for the lexicographer to describe this individually. The presentation of language in a dictionary must reflect that which is common and collective to the language of all speakers of a particular language. This can only be done if the lexicographer studies the findings of sociolinguists and experts on language variation.

That the presentation of grammatical information forms an integral and important part of a dictionary, cannot be denied. Al-Kasimi, quoted by Jackson (1985: 53), even intimates that a dictionary should provide a foreign speaker with all the information concerning grammar he / she needs without having to resort to handbooks. Eksteen (1965: 32) believes that only the presentation of grammar in a dictionary differs from that in a grammar handbook.

A dictionary often represents the point where the ordinary user meets grammatical criteria. One of the most important tasks of a lexicographer is to give guidance to dictionary users, many of whom are uninformed or ill-informed. A substantial part of this guidance concerns grammatical criteria, and Mufwene (1984: 6) suggests the following: "A good dictionary, as a tentative printed representation of a community, must be expected to include information which is relevant to grammar". It would appear that lexicographers can be an ideal interface between linguistic theory and language practice because they must take cognizance of both and indeed deal with both.

Because of the linguistic base of dictionaries it is important that metalexigraphy should focus on those aspects of linguistic theory that can be applied to dictionary making. In this process lexicographers must be open-minded

enough to accept that their linguistic colleagues have much to offer; it is detrimental to lexicography to cling to outmoded and archaic ideas. Unfortunately lexicographers more often than not are a conservative force that can impede linguistic progress on a broader scale (Wells 1973: 92, 93). Cowie (1983: 107) supports this: "The grammatical treatment of entries in English dictionaries reflects the deeply rooted conservatism of lexicographical theory and practice". Unsatisfactory lexicographical practices usually stem from ignorance or insufficient guidance from metalexicography.

Lexicography, like language, cannot be static and modern lexicography is characterised by an evolutionary process. Earlier dictionaries were more or less consulted for two things: the spelling or meaning of a word. Modern dictionaries offer much more than their previous counterparts. Two factors helped to wring this change: A new-found interest in vocabulary and its teaching, and the increasing realization from lexicographers that their work has a considerable linguistic foundation.

Ilson (1985: 1) maintains that dictionaries are the most significant books concerning language. Because of the linguistic base of dictionaries, and their significance, dictionaries should be beyond reproach as far as the presentation of linguistic criteria are concerned. It is in the lexicographer's own interest to stay abreast of linguistic notions which have a bearing on his / her work. Malkiel (1980: 53) supports this view and points out that a modicum of theoretical underpinning which demanded continuously renewed familiarity with the latest trends in linguistic thinking became necessary when Linguistic atlases began to rival old-style lexicography.

No barriers should separate dictionary and grammar. By the same token no barriers should separate those people who practice lexicography and linguistics: the lexicographers and linguists. Unfortunately such an ideal position does not exist, and there are quite a few differences between the work of a lexicographer and that of a linguist.

According to Gleason (1973: 27), the linguist can choose the subject material to be researched, the methods to be employed and the degree to which the subject must be exhausted. Lexicographers do not share this luxury, but have far greater limitations governing their work than linguists (Gleason 1973: 27). The lexicographer must present the lexicon without bias, and according to a rather strict and stereotyped method. He / she must cover the lexicon without giving certain lexical items unnecessary prominence or neglecting other items. This must be done in accordance with an editorial policy and all the while the return date must be taken into account.

Like a linguist, the lexicographer tries to present the lexicon in a certain logical way according to a certain pattern. The linguist however, normally presents the norm, or that which fits into a pattern (Gleason 1967: 89), but the lexicographer has to deal with the prickly issue of norm and deviations from the norm, created by the users of language.

One of the great challenges confronting lexicographers is to give a comprehensive yet coherent description of language. According to Stein (1984: 124) linguists expect this of lexicographers while they themselves have not yet been able to produce the goods. The lexicographer faces the problematical situation that the linguists' view must be reconciled with the particular demands of a conventional dictionary, which is to a great extent determined by the needs and expectations of the user who is not interested in esoterica (Cowie 1983: 99). In fact, many users do not care much for the experimental ingredient of modern linguistics, and they are at a loss to understand why linguists change their philosophy and terminology as a matter of course (Gleason 1967: 55).

The question is where does this leave lexicographers? Must they side with the linguists, or with the users? In a sense lexicographers are caught in the middle because they understand something of linguistics, and they should be conversant with the needs of the users. But being trapped in the middle can also mean that the lexicographer is neither here nor there. Lexicographers cannot ignore the needs and expectations of their target-users. If that should be the case, the dictionary can hardly succeed.

The progressive and informed lexicographer on the other hand, does not want to be indifferent towards new and meaningful disclosures from linguistic colleagues. This dilemma facing the lexicographer is pointed out by Cowie (1983: 100): "Devising a system which properly reflects the grammatical complexities but which is at the same time clear and usable calls for great ingenuity".

Lexicographers are sometimes confronted by a discrepancy between new linguistic terminology and the "traditional" terminology to which dictionary users are used. On the one hand progressive lexicographers want to reflect new notions and on the other they want to be user-friendly by reflecting that which the users understand and are used to. The dilemma facing lexicographers is that if they choose to reflect a newer terminology, their dictionaries are often inevitably user-unfriendly because this terminology is not necessarily available at school level and most users do not understand it.

It would be ideal if there is no terminological discrepancies between dictionary and grammar (Gouws 1989: 225). Because such an ideal situation does not exist, the lexicographer must make a choice. This choice must be governed, not by sentiment and tradition, but by sound linguistic considerations, and it is therefore desirable that terminology which is widely accepted and well motivated, be reflected in the dictionary.

4. Lexicographer and Linguist

In the introduction I have mentioned that there can be tension between lexicographer, linguist and dictionary user. Some of the tension does not involve all three sides, but only two. Tension can exist between lexicographer and user

because of a user-unfriendly dictionary. A case where tension also seems to be limited to two sides only, is that between lexicographer and linguist.

During a recent overseas visit the editor-in-chief of the *Woordeboek van die Afrikaanse Taal* (hereafter WAT) was told by several lexicographers that they do not really pay too much attention to linguists because linguists have nothing to say to them. In South Africa there has also been a long standing feeling of unease between lexicographers and linguists.

There could be many reasons for this distrust between lexicographer and linguist. The fact that lexicographers often cling to outmoded ideas and unsatisfactory lexicographical practices and that the advice and findings of linguists are seemingly ignored, and that cognizance is not taken of the latest trends in linguistic thinking probably is very irksome to linguists. The great difference regarding the constraints governing the work of lexicographer and linguist can also play a part in the feeling of animosity which sometimes prevails. The fact that the lexicographer cannot always reconcile the views of linguists with the needs of dictionary users is probably also a factor which leads to alienation. In the past clashes of personality also played their part.

On the other hand there is often dissatisfaction among lexicographers because of the confusing and contradictory statements some linguists often make in their dictionary reviews or comments on dictionaries. Gleason (1967: 88) concedes that many descriptive linguists show little understanding of the constraints under which lexicographers work, and he goes on to say the following: "I think it is on the whole fair to say that some of the most vociferous critics (of dictionaries — FJL) have been those with the least actual experience in dictionary making".

Many dictionary reviews reveal a real ignorance on the part of the reviewers, most of whom are linguists. In a recent review, volume IX of the WAT was criticized for not including certain lexical items which appeared in standard dictionaries. The standard dictionaries however, were at fault because those items simply do not exist in Afrikaans. It is therefore not strange that some lexicographers feel that they will never completely satisfy the linguists, whatever they do.

In creating a new editorial policy the Bureau of the *Woordeboek van die Afrikaanse Taal* organized a meeting between its editorial staff and linguists with an interest in lexicography. Several contradictory recommendations were made. I will give a couple of examples. Some linguists felt that fewer citations must be given while some supported the idea of using citations liberally in order to illustrate the use of the lemma as widely as possible. It was also recommended that the editors should use the category "graadwoord" (an adverb denoting degree) as distinguished from the category adverb, but this was later revoked when practical problems which the lexicographers experienced led the linguists to the conclusion that the game is not worth the candle. This can also contribute to tension. Lexicography is not a terrain in which you can experiment from one day to the next.

The fact that some linguists have had questionable success as the authors of standard dictionaries in South Africa as well as overseas (cf. Gleason 1967: 88) also strengthens the hand of some lexicographers who feel that those linguists should not have a high-handed approach to lexicography and their (the lexicographers') handiwork. Even incompetence on the part of lexicographers is blamed on either poor teaching at university level, or teaching that is concerned only with theory and with no concessions towards practicality.

Something which also creates tension, is that linguists blame lexicographers for not taking cognizance of something which they themselves have only just uncovered. The lexicographer is not responsible for writing grammars; his / her task is to furnish linguistic colleagues with enough material to be able to do so. According to Malkiel (1967: 57), lexicographers must seize the initiative to convey user's interest in word problems to linguists ... "after sharpening this curiosity through *fresh, incisive formulations* which invite and stimulate basic lexicological research".

The tension between many lexicographers and linguists can result in an unsavoury cycle of events. Unfortunately the rule of thumb of all triangles also applies here: if two of the corners become bigger than they should be, the third must, in order to still be part of the triangle, become smaller. The bigger the difference of opinion between lexicographer and linguist, the more adversely the user can be affected. The tension between lexicographer and linguist is therefore only seemingly bipolar, because the user is often affected.

The corner which the user represents in my metaphorical triangle may not be smaller than those of the lexicographer or linguist. Both those corners exist because there is something like a user. Linguists have long been under the impression that their work has got nothing to do with the public, but that is not entirely true, as Malkiel (1980: 50) points out. Because linguistic and lexicographical activity do not take place in a vacuum, the tensions between lexicographers and linguists must, for the sake of the user, be settled.

Lexicographers, particularly the younger generation, want to change. Proof of that is a willingness to further their linguistic qualifications. What lexicographers expect of linguists, and I would think that is not asking too much, is to enter into a partnership with them with a view of improving language description. I think it would be a healthy situation if linguist and lexicographer realize that they can actually work together: the lexicographer can provide the linguist with the raw material from which new linguistic criteria can be formulated. The lexicographer, on the other hand, will ultimately benefit from those criteria.

5. Normalization and Co-operation

The fact that there is tension between lexicographer and linguist, is an intolerable situation. Both are involved in the description of language and the two dis-

ciplines have much in common. As far as I am concerned language description will be more effective if there is better co-operation and less animosity between lexicographer and linguist.

Linguistics have much to offer lexicography as language profession. For lexicographers it is of particular importance that new thoughts should emerge from linguists involved in metalexigraphy, because lexicography needs a sound theoretical foundation. The sounder this base, the sounder the dictionary which uses this base. Lexicographers would also benefit greatly if linguists can standardize terms and dispose of ephemeral terms. It is also important for lexicography that aspirant-lexicographers should have a competent training. In this regard the role of the linguist as pedagogue is crucial.

A great deal of the basic lexicographical principles are motivated from theoretical linguistics. It is also the case that lexicographers and dictionaries can present linguists with a systematical source of real language for the solution of practical problems. Lexicographer and linguist therefore have much in common and indeed have much to share. In the interest of linguists and lexicographers, and ultimately in the interest of the dictionary user, it is time to achieve real synergy.

References

- Cowie, A.P. 1983. On Specifying Grammar: On Specifying Grammatical Form and Function. Hartmann, R.R.K. (Ed.). 1983: 99-107.
- Crystal, D. 1986. The Ideal Dictionary, Lexicographer and User. Ilson, R. (Ed.). 1986: 72-81.
- Eksteen, L.C. 1965. *Die leksikale definisie. 'n Leksikografiese ondersoek*. Unpublished D.Litt. thesis. University of Pretoria.
- Gimson, A.C. 1973. Phonology and the Lexicographer. McDavid, R.I. Jr. and A.R. Duckert (Eds.). 1973: 115-121.
- Gleason, H.A. Jr. 1973. Grammatical Prerequisites. McDavid, R.I. Jr. and A.R. Duckert (Eds.). 1973: 27-33.
- Gleason, R.I. Jr. 1967. The Relation of Lexicon and Grammar. Householder F.W. and S. Saporta (Eds.). 1967: 85-102.
- Gouws, R.H. 1989. *Leksikografie*. Pretoria: Academica.
- Gove, P.B. 1961. *Webster's Third New International Dictionary of the English Language*. Springfield, Massachusetts: Merriam-Webster.
- Hartmann, R.R.K. (Ed.). 1979. *Dictionaries and Their Users. Papers from the 1978 BAAL Seminar on Lexicography*. Exeter Linguistic Studies 4. Exeter: Exeter University.
- Hartmann, R.R.K. 1979. Introduction: Who Needs Dictionaries? Hartmann, R.R.K. (Ed.). 1979: 1-8.
- Hartmann, R.R.K. (Ed.). 1983. *Lexicography: Principles and Practice*. London: Academic Press.
- Hartmann, R.R.K. 1983. On Theory and Practice: Theory and Practice in Dictionary-Making. Hartmann, R.R.K. (Ed.). 1983: 3-11.
- Hartmann, R.R.K. (Ed.). 1984. *LEXeter '83 Proceedings*. Tübingen: Max Niemeyer.

- Householder, F.W. and S. Saporta** (Eds.). 1967. *Problems in Lexicography*. Bloomington: Indiana University.
- Hudson, R.** 1988. The Linguistic Foundations for Lexical Research and Dictionary Design. *International Journal of Lexicography* 1(4): 287-312.
- Ilson, R.** (Ed.). 1985. *Dictionaries, Lexicography and Language Learning*. Oxford: Pergamon Press.
- Ilson, R.** 1986. British and American Lexicography. Ilson, R. (Ed.). 1986: 51-71.
- Ilson, R.** (Ed.). 1986. *Lexicography: An Emerging International Profession*. Manchester: Manchester University Press.
- Jackson, H.** 1985. Grammar in the Dictionary. Ilson, R. (Ed.). 1985: 53-59.
- Malkiel, Y.** 1980. The Lexicographer as Mediator between Linguistics and Society. Zgusta, L. (Ed.). 1980: 43-48.
- McDavid, R.I. Jr. and A.R. Duckert** (Eds.). 1973. *Lexicography in English*. Annals of the New York Academy for Sciences 211. New York: New York Academy for Sciences.
- Mufwene, S.S.** 1984. The Manifold Obligations of the Dictionary to its Users. *Dictionaries* 6: 1-30.
- Odendal, F.F.** 1961-62. Leksikografiese probleme III. *Standpunte Nuwe Reeks* 38/39: 48-55.
- Sinclair, J.M.** 1984. Lexicography as an Academic Subject. Hartmann, R.R.K. (Ed.). 1984: 3-12.
- Sledd, J. and W.R. Ebbitt** (Eds.). 1962. *Dictionaries and That Dictionary*. Chicago: Scott, Foresman and Company.
- Stein, G.** 1984. Towards a Theory of Lexicography: Principles and/ vs. Practice in Modern English Dictionaries. Hartmann, R.R.K. (Ed.). 1984: 124-130.
- Weinrich, H.** 1985. Die Wahrheit der Wörterbücher. Zgusta, L. (Ed.). 1985: 248-276.
- Wells, R.A.** 1973. *Dictionaries and the Authoritarian Tradition*. The Hague: Mouton.
- Whitcut, J.** 1986. The Training of Dictionary Users. Ilson, R. (Ed.). 1986: 111-122.
- Zgusta, L.** 1980. Introduction: Some Remarks on the Context of Lexicography. Zgusta, L. (Ed.). 1980: 3-29.
- Zgusta, L.** (Ed.). 1980. *Theory and Method in Lexicography*. Columbia: Hornbeam Press.
- Zgusta, L.** (Ed.). 1985. *Probleme des Wörterbuchs*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.

Lexicologie als universitaire vakopleiding

W. Martin, *Vrije Universiteit Amsterdam,*
Nederland

Abstract: Lexicology as University Vocational Training. This article consists of two parts. Part one (paragraphs 1-3) deals with the notion 'lexicon', part two (paragraphs 4-7) introduces and presents the study programme 'Lexicology' such as it is conceived at the Free University of Amsterdam.

The lexicon as object of study is taken up as 'an organized lexical knowledge bank that language users have at their disposal and which enables them to produce and understand language (at lexical level)'. The main concern of lexicology therefore is the organization and structure of such a bank. The role played by it in both language production and language understanding is illustrated.

In the part dealing with the study programme 'Lexicology' itself most attention is paid to the final attainment levels. A distinction is made between common-general and more specific ones. As to the common-general ones the notion 'lexical knowledge' plays a central role. The various ways of its definition, representation, derivation, exploitation and application are all to be considered. As to the more specific attainment levels a differentiation is made according to 'study-paths', viz.

- lexicography
- terminology / terminography
- and computational lexicology

For all three of them, a short characterization in terms of motivation, aim, final attainment levels and job opportunities is given.

Finally a survey is given of the actual study programme (including the one for the European Lexicography Diploma) so to make clear the relationship between theory and practice and to clarify the notion 'professional training at university level'.

Keywords: COMPUTATIONAL LEXICOLOGIST, EUROPEAN DIPLOMA IN LEXICOGRAPHY, LEXICAL KNOWLEDGE BANK, LEXICAL KNOWLEDGE, LEXICOGRAPHER, LEXICOGRAPHY, LEXICOLOGIST, LEXICOLOGY, LEXICON, TERMINOLOGIST, TERMINOLOGY

Samenvatting: Dit artikel bestaat uit twee delen. In het eerste deel (par. 1-3) wordt ingegaan op het begrip 'lexicon'. In het tweede gedeelte (par. 4-7) wordt de opleiding Lexicologie zoals opgevat aan de Vrije Universiteit te Amsterdam, voorgesteld.

De lexicon-notie die gehanteerd wordt kan worden weergegeven als: 'een lexicon is een georganiseerde lexicale kennisbank waarover taalgebruikers dienen te beschikken om taal te produceren en te verstaan. Lexicologie houdt zich dan ook, in eerste instantie, bezig met de organisatie van een dergelijke kennisbank. Hoe deze organisatie zowel bij het begrijpen als bij het produceren

van taal een rol speelt wordt aan de hand van enkele voorbeelden verduidelijkt.

In het gedeelte over de opleiding Lexicologie aan de VU wordt ingegaan op de eindtermen van de studie in het algemeen en die van elk studiepad in het bijzonder. Algemeen gesproken staat de notie 'lexicale kennis' (definitie, acquisitie, representatie, derivatie, applicatie en exploitatie van een dergelijke kennis) centraal.

Daarna wordt lexicologie gespecificeerd als

- lexicografie
- terminologie / terminografie
- en computationele lexicologie

en worden, per studiepad, motivatie, doelstelling, eindtermen en beroepsperspectieven kort gekarakteriseerd.

Tenslotte wordt, o.m. door middel van een overzicht van het studieprogramma zelf (waaronder tevens het programma 'Europees Diploma in de Lexicografie'), de samenhang tussen theorie en praktijk, en zodoende het begrip 'universitaire vakopleiding' toegelicht.

Trefwoorden: COMPUTATIONEEL LEXICOLOOG, EUROPEES DIPLOMA IN DE LEXICOLOGRAFIE, LEXICALE KENNIS, LEXICALE KENNISBANK, LEXICOGRAAF, LEXICOLOGRAFIE, LEXICOLOGIE, LEXICOLOOG, LEXICON, TERMINOLOGIE, TERMINOLOOG

0. Het getuigt ongetwijfeld van een verregaande en allicht naïef aandoende ijver als men in een tijdschrift als *Lexikos* aan de lezers probeert uit te leggen wat Lexicologie is: wie draagt nu (wetenschappelijk) water naar de (wetenschappelijke) zee?

Anderzijds is deze houding misschien niet helemaal nutteloos. Het is immers met lexicologie als met taalwetenschap in het algemeen: een definitie lijkt — op het eerste gezicht — makkelijk, overbodig, zelfs tautologisch. Inderdaad, net zoals taalwetenschap kan gedefinieerd worden als de studie van het verschijnsel taal, zo kan lexicologie, naar analogie hiervan, gedefinieerd worden als een lexicon-logie, de logos / studie / leer van het lexicon.

Maar, net zoals je bij taalwetenschap pas écht weet waarover het gaat, als je weet wat met taal bedoeld wordt — en dat hangt, zoals bekend, sterk samen met de theorie die men aanleeft — zo ook wordt lexicologie pas duidelijk als duidelijk is wat onder 'lexicon' moet worden begrepen.

In het eerste gedeelte van dit artikel (1-3) zal ik het dan ook hebben over Lexicologie in het algemeen, alvorens in te gaan op de opleiding Lexicologie, zoals die aan de Vrije Universiteit te Amsterdam wordt opgevat (4-7).

1. Er zijn binnen de taalwetenschap diverse opvattingen over het lexicon. In hun artikel 'Inleiding: de notie "lexicon"' zetten Baayen en Booij de vier voornameste ervan op een rij (Baayen en Booij 1990). Samengevat en enigszins simplificerend zou men kunnen stellen dat de auteurs de volgende soorten lexicon onderscheiden:

- lexicon-1 = een verzameling bestaande woorden als in een woordenboek, dit is, aldus de auteurs, de pre-linguïstische, naïeve opvatting van het lexicon als een losstaande gegevensverzameling;
- lexicon-2 = een verzameling idiosyncratische, bestaande, lexicale items (morfemen en morfeemcombinaties); hiermee wordt een linguïstisch verantwoord lexicon à la Bloomfield bedoeld waarin "alleen die eigenschappen van woorden [...] moeten worden gespecificeerd die niet voorspelbaar zijn op basis van linguïstische regels" (Baayen en Booij 1990: 2);
- lexicon-3 = een verzameling idiosyncratische, bestaande, lexicale items (morfemen en morfeemcombinaties) samen met een verzameling morfologische regels ter vorming van bestaande, mogelijke, niet-idiosyncratische morfeemcombinaties; in tegenstelling tot de vorige opvatting wordt de morfologische component, de verzameling woordvormingsregels, deel van het lexicon; het lexicon krijgt mede onder invloed van de generatieve grammatici, een duidelijke dynamische dimensie;
- lexicon-4 = een georganiseerde lexicale kennisbank waarover taalgebruikers dienen te beschikken om taal te produceren en te verstaan; hiermee zijn wij bij het mentale lexicon aanbeland waarbij de nadruk valt "op de vragen welke informatie het lexicon in een taalgedragstheorie bevat, hoe deze informatie is gestructureerd, en hoe deze informatie voor de taalgebruiker beschikbaar komt" (Baayen en Booij 1990: 5); het gaat bij lexicon-4 dus niet langer meer alleen om *welke items* dienen te worden opgenomen, en of er ook regels in staan, nu dienen er ook antwoorden te komen over *welke informatie* over ieder item gegeven moet worden en *welke kennis* ieder item vooronderstelt.

Het zal de lezer niet ontgaan zijn dat de laatste definitie (lexicon-4) de meest algemene is en dat de eerste drie, hoe dan ook, elk op hun eigen wijze, een bepaalde vorm van (organisatie van) lexicale kennis en 'know-how' weergeven en dus, in feite, specificaties zijn van vier.

Bij de studie *lexicologie* aan de Vrije Universiteit zullen wij dan ook van de vierde, meest algemene notie uitgaan, zonder die volledig los te koppelen van de drie eraan voorafgaande. Hoe de samenhang tussen bovengenoemde lexicons begrepen dient te worden zal thans aan de hand van een concreet voorbeeld verder toegelicht worden.

2. Op voorlichtingsbijeenkomsten van de opleiding of tijdens een inleidend college Lexicologie stel ik, Socrates indachtig, vaak mijn studenten de vragen die zij mij hadden kunnen / willen stellen. Zo b.v. 'wat stel je je in feite bij een lexicon voor?'. Steevast krijg ik dan antwoorden als 'zoiets in de aard van de dikke Van Dale' of, iets minder populair-chauvinistisch, 'een lexicon is een verzameling van alle woorden van een taal zoals die te vinden is in woordenboeken.' Als referentie- en uitgangspunt is dit niet onaardig: lexicologen houden zich inderdaad met woordenboeken bezig, maar dan niet zozeer met wat er letterlijk gedrukt staat in die boekwerken, dan wel met datgene wat er in gedrukt zou *kunnen* staan, nl. met datgene wat taalgebruikers weten of zouden moeten weten om taal te kunnen produceren en taal te kunnen verstaan. Dat deze kennis een centrale rol speelt bij het bepalen van de *betekenis van woorden* lijkt evident, maar is daarom nog niet vanzelfsprekend wanneer het gaat om de representatie van woordbetekenis in woordenboeken. Bekijken we even de zinnen (1) en (2):

- (1) Ik wou gisteren de trein nemen naar Amsterdam, maar er was staking van het openbaar vervoer.
- (2) Ik wou gisteren met de wagen naar Amsterdam komen, maar er was staking van het openbaar vervoer.

De meeste Nederlandstaligen zullen zin (1) als 'normaal' en zin (2) als 'vreemd' ervaren. Als (moeder)taalgebruiker weten we immers o.m. dat er een logisch-gevolg-relatie bestaat tussen *trein* en *openbaar vervoermiddel* (als X een (reizigers)trein is, dan is X een openbaar vervoermiddel) en dat van die relatie gebruik wordt gemaakt in zin (1). Willen we dezelfde relatie leggen in zin (2) dan ontstaat er een 'vreemde' zin, een paradox: een *wagen* is niet per definitie een *openbaar vervoermiddel* en toch doen we alsof. Kijken we nu in *Van Dale Groot Woordenboek der Nederlandse Taal* (12e druk, 1992) onder *trein* bij betekenis 7 (de betekenis die hier van toepassing is) dan vinden we:

"de spoortreinen in het algemeen, als vervoermiddel, 'het spoor'"

— met als voorbeelden:

"kinderen zijn dol op de trein; de trein rijdt niet meer; je kunt er ook per trein komen".

M.a.w. dit gezaghebbende woordenboek vermeldt niets over het feit dat het bij *trein*, prototypisch, om een *openbaar vervoermiddel* gaat, terwijl nu juist dit stukje lexicale kennis elke Nederlandstalige bekend is en door hem / haar gebruikt wordt / kan worden.

Slaan we nu in hetzelfde woordenboek *autobus* erop na dan lezen we daar-entegen wel iets over de openbaar vervoerfunctie. Een autobus wordt immers gedefinieerd als

"grote, voor personenvervoer ingerichte auto (als openbaar vervoermiddel)".

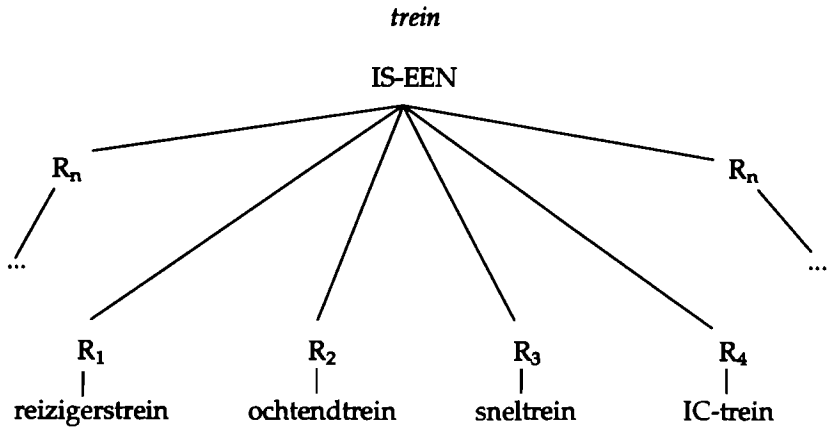
De moraal van dit verhaal luidt dat van een lexicoloog verwacht kan worden dat hij / zij zich in eerste instantie bezig houdt met de *organisatie* van woorden en hun betekenis(sen) in een taal. Hoe b.v. *trein* zich verhoudt tot *wagen* en tot (*auto*)*bus*, hoe die drie in bepaalde opzichten gelijk en in andere verschillend zijn, en hoe van dit alles gebruik zou kunnen worden gemaakt bij het samenstellen van woordenboeken, m.n. bij het consistent definiëren van lexicale items.

3. De organisatie van het lexicon staat niet alleen centraal bij het begrijpen van taal, maar evenzeer bij het produceren ervan. Dit komt met name sterk tot uiting bij het creëren van woorden voor nieuwe begrippen. Daar zich dit vaak bij vaktaal voordoet zal ik het, in wat volgt, voornamelijk over *terminologie* hebben: de studie van de woordenschat in vaktalen (over het onderscheid algemene taal, vaktaal en subtaal, zie Martin en Ten Pas 1992). Een typisch probleem waarmee een terminoloog geconfronteerd kan worden is b.v. de vraag een term te creëren in het Nederlands voor het Franse woord *TGV*. Met name bij het zoeken naar *benoemingsstrategieën* staat de organisatie van het lexicon centraal:

- aangezien we weten dat een TGV een soort trein is,
- en aangezien we weten dat soorten treinen in het Nederlands o.m. als *trein-samenstellingen* benoemd kunnen worden,
- en aangezien we weten dat de specificator van het soort trein o.m.
  - *datgene* is wat vervoerd wordt:
    - b.v. reizigerstrein, goederentrein, autotrein, forensentrein, containertrein, veetrein etc.
  - het *tijdstip* is waarop iets / iemand vervoerd wordt:
    - b.v. ochtendtrein, avondtrein, middagtrein, piekuurtrein etc.
  - de *wijze* is waarop iets / iemand vervoerd wordt:
    - b.v. sneltrein, sukkeltrein, stoptrein etc.
  - de *plaats* is naar waar iets / iemand vervoerd wordt:
    - b.v. Lourdestrein, schooltrein, IC-trein etc.
  - etc., etc.

kunnen we, op basis van de bovenstaande organisatie / specificatie, het Nederlandse lexicon verder actualiseren, i.c. *TGV* aan de Nederlandse organisatie aanpassen.

R(elatie)-1 = voorwerp
 R-2 = tijdstip
 R-3 = wijze van voortbewegen
 R-4 = (bestemmings)plaats

Als term voor *TGV* (waarvan het begrip ons bekend is) kunnen we nu, net zoals in het Frans, een R-3 specificator kiezen die op grote snelheid wijst. Aldus ontstonden nieuwvormingen als *flitstrein*, *supersnelstrein*, *SST* (supersnelle trein) en *HST* (hoge snelheidstrein) waarbij de laatste term zich lijkt door te zetten in het Nederlands.

4. In wat voorafgaat heb ik gepoogd duidelijk te maken wat onder lexicon en lexicologie begrepen dient te worden. Hoe staat het nu met de opleiding die deze noties centraal stelt, de opleiding Lexicologie aan de Vrije Universiteit?

In 1986 werd aan de Vrije Universiteit de studierichting Lexicologie ingesteld om studenten op te leiden tot deskundigen op het gebied van het lexicon, van de woordenschat. Aanleiding tot het oprichten van deze nieuwe studierichting was de toenemende belangstelling binnen de taalkunde voor lexicale vraagstukken enerzijds, de ontwikkelingen binnen de lexicografie en de terminografie anderzijds. O.m. was vastgesteld geworden dat er een aantoonbare behoefte bestond aan lexicologen en terminologen bij:

- de vertaal- en terminologiediensten van de Europese Commissie en het Europese Parlement;
- de vertaal- en informatiediensten van grote, internationaal opererende bedrijven, waaronder DAF-trucks, Fokker, Gist-Brocades, Heineken, Organon, Philips en Shell (speciaal terminologen);

- de vertaaldiensten van de overheid;
- uitgevers van woordenboeken en naslagwerken (Elsevier, VNU, Van Dale, Wolters-Kluwer etc.).

Aan de andere kant speelde de oprichting van de studierichting in op een aantal recente ontwikkelingen in Nederland, zoals het meerjarenproject van een grote Nederlandse uitgeverij op het gebied van tweetalige woordenboeken en het bestaan van meerdere grote projecten op het gebied van automatisch vertalen in Nederland, waardoor ook de belangstelling voor lexicologische vraagstukken was toegenomen.

Aanvankelijk was Lexicologie een bovenbouwstudie die taalstudenten (Nederlands of een vreemde taal) in de gelegenheid stelde zich te specialiseren in een bepaalde taalkundige richting en af te studeren als lexicoloog of terminoloog. Hierbij werden de volgende begripsomschrijvingen gehanteerd: een lexicoloog bestudeert en beschrijft de woordenschat van een of meer talen, al dan niet in historisch perspectief, terwijl een terminoloog de woordenschat van een bepaald vakgebied beschrijft en uitbreidt, rekening houdend met de structuur van de bestaande woordenschat. Hoewel de studie van de woordenschat als structuur niet aan een bepaalde taal gebonden is, werd ongeveer een derde van de tijd besteed aan voortzetting van de studie van de propedeusetaal.

Vanaf 1991 bestaat Lexicologie als volledige studie, incl. propedeuse. Er is toen tevens een derde afstudeerrichting of studiepad geïntroduceerd (naast die tot lexicoloog / lexicograaf, terminoloog / terminograaf), nl. die tot computationeel lexicoloog (ook wel "lexical knowledge engineer" genoemd). De computationeel lexicoloog houdt zich bezig met de rol van het lexicon in informatiesystemen en de specifieke eisen die hier aan de lexicale beschrijving worden gesteld. Tegelijkertijd zijn de bestaande afstudeerprofielen / studiepaden van lexicoloog en terminoloog aangescherpt. In feite werd Lexicologie van begin af opgevat als een taalkundestudie met een zeer grote nadruk op het lexicon, de lexicale semantiek en de computerverwerking en met een sterke koppeling met een specifieke, duidelijk herkenbare praktijk. Vandaar ook de voorstelling van Lexicologie als een *universitaire vakopleiding*.

Om dit te illustreren ga ik, in wat volgt, verder in op deze studiepaden. Per studiepad wordt telkens een korte motivatie gegeven naast doelstelling, eindtermen en beroepsperspectieven. Men dient ermee rekening te houden dat studiepaden in feite specialisaties zijn en als zodanig deel uitmaken van de post-propedeuse. Dit betekent dat de student(e) voor het volgen van een van de studiepaden geslaagd dient te zijn voor het eerste studiejaar (de propedeuse) waarbij hij / zij colleges heeft gelopen als Algemene Taalwetenschap, Inleiding Lexicologie, Taalverwerving (inclusief lexicon-1 / lexicon-2 verwerking), Taalstructuur (fonologie, morfologie), Inleiding Computergebruik en Programmeren, Filosofie. Daarnaast zijn er ook heel wat praktische taalbeheersingscolleges Engels (talenpracticum, uitspraak, grammatica, schrijfvaardigheid) gevolgd.

5. De studierichting Lexicologie wil studenten opleiden tot experts op het gebied van het lexicon. Wat van dergelijke experts verwacht mag worden, wordt in de eindtermen vastgesteld. Weliswaar verschillen deze per studiepad, anderzijds zijn er ook een aantal gemeenschappelijke eindtermen. Eerst volgen dan ook de eindtermen van het algemene deel van de opleiding, daarna wordt specifieke informatie per studiepad gegeven.

5.1 Gemeenschappelijke eindtermen

Van een woorddeskundige wordt verwacht dat hij / zij in staat is:

- lexicale kennis te definiëren (d.w.z. te onderscheiden, te specificeren en te situeren t.a.v. algemene kennis, wereldkennis, encyclopedische kennis)
- lexicale kennis te eliciteren (b.v. door informantenbevraging, corpusexploitatie e.d.)
- lexicale kennis te representeren en te structureren
- lexicale kennis met het oog op speciale applicaties / behoeftes / doelgroepen af te leiden
- lexicale kennis m.b.v. beschikbare programmatuur in een databank op te slaan en te exploiteren.

5.2 Studiepad Lexicografie

Motivatie

Hoewel het maken van woordenboeken nog vaak geassocieerd wordt met hand-, om niet te zeggen monnikenwerk, is de lexicografische praktijk de laatste 15 jaar sterk veranderd. Woordenboeken vormen tegenwoordig projecten waaraan door een team van lexicografen wordt gewerkt. De woordbeschrijvingen worden eerst in de computer opgeslagen, in zgn. moederbestanden, en kunnen vervolgens voor verschillende woordenboeken worden gebruikt. Het spreekt voor zich dat een dergelijke aanpak alleen mogelijk is als er consistent, volgens bepaalde richtlijnen, wordt gewerkt. Er is dan ook dringend behoefte aan mensen die dergelijke criteria voor de beschrijving van woorden en voor de organisatie van lexicale kennis kunnen opstellen en uitvoeren. Dit studiepad is ingesteld om in deze behoefte te kunnen voorzien (in Europees verband, zie hieronder).

Doelstelling

Het studiepad Lexicografie is gegroeid uit een samenwerkingsverband tussen de VU en de universiteiten van Exeter en Lille. Vanuit de Euralex-vereniging (European Association for Lexicography) werd er geconstateerd dat lexicografen nog te vaak 'self-made men' zijn of het met een in-house opleiding moeten stellen. Het doel van de ERASMUS-opleiding Lexicografie is dan ook om beroepslexicografen op te leiden met kennis van tenminste één vreemde taal. Daarom bestaat het programma enerzijds uit gerichte taalkundecolleges om woorden in één- en meertalig perspectief op systematische wijze te kunnen beschrijven. Anderzijds wordt aandacht besteed aan meer praktische aspecten, zoals de organisatie van woordenboeken met het oog op specifieke doelgroepen en het gebruik van de computer in de lexicografische praktijk. Echte praktijkervaring wordt opgedaan in een stage (in binnen- of buitenland). Ook kan een deel van de keuzeruimte aan één van de andere deelnemende universiteiten worden besteed.

Eindtermen

- kennis van de basisbegrippen en -methoden op het gebied van de lexicologie / lexicografie
- kennis van lexicaal-semantictheorieën en beschrijvingsmethoden
- kennis van orthografische, fonetische, morfologische, syntactische, semantische, collocatieve en pragmatische aspecten van woorden
- kennis van soorten lexicologische producten en gebruikerstypen
- kennis van programmatuur en gereedschap waarmee lexicale bestanden kunnen worden aangelegd, beheerd en geraadpleegd
- het kunnen toepassen van de hierboven genoemde vormen van kennis (incl. de exploratie van corpora) in de organisatie van lexicale informatie in een woordenboek of woordenbestand en bij het redigeren van woordenboekartikelen of -records.

Beroepsperspectieven

Lexicografen kunnen terecht bij uitgeverijen van naslagwerken zoals woordenboeken en encyclopedieën, bij software-huizen die zich bezig houden met elektronische woordenboeken en meer in het algemeen in projecten op het gebied van taaltechnologie (waarin vaak wordt samengewerkt door het bedrijfsleven en universiteiten).

5.3 Studiepad Computationale Lexicologie

Motivatie

Door de snelle ontwikkeling van de technologie is er steeds meer informatie en communicatie mogelijk. De ontwikkeling van geautomatiseerde informatiesystemen staat dan ook centraal in onze moderne samenleving. Informatiesystemen zijn echter zo oud als de mens, zo oud als de taal. Iedereen maakt dus elke dag op grote schaal gebruik van een informatiesysteem, nl. van het systeem van de natuurlijke taal. M.a.w. wanneer we spreken of schrijven gebruiken we taal om informatie over te brengen aan anderen. De laatste tijd is men tot het besef gekomen dat bij deze overdracht het lexicon een zeer belangrijke rol speelt. Net zoals in een relationele database drukken woorden (woordbetekenissen) relaties met andere woorden (woordbetekenissen) uit en op die manier kunnen mensen compact informatie overbrengen, opslaan en begrijpen. Lexicologen houden zich per definitie met de organisatie van het lexicon bezig. Er bestaat dan ook een dringende behoefte aan lexicologen die deze kennis in informatiesystemen weten te integreren.

Doelstelling

Het doel van dit studiepad binnen de studierichting Lexicologie is de integratie van lexicologische kennis met kennis omtrent automatisering van informatiesystemen. Daarom bestaat het programma enerzijds uit taalkundecolleges met nadruk op lexicale semantiek enerzijds, en uit informaticavakken met nadruk op programmeren en databaseontwerp anderzijds.

Eindtermen

- kennis van de basisbegrippen en -methoden op het gebied van de lexicologie, de lexicale semantiek en de terminologie
- kennis van orthografische, fonetische, morfologische, syntactische, semantische, collocationale en pragmatische aspecten van woorden
- kennis van programmatuur en gereedschap waarmee lexicale bestanden kunnen worden aangelegd, beheerd en geraadpleegd, inclusief statistische en tekstanalytische pakketten
- kennis van twee programmeertalen, waarvan tenminste één op een niveau van gevorderden
- het kunnen toepassen van de hierboven genoemde vormen van kennis in de organisatie van een lexicale kennisbank.

Beroepsperspectieven

Computationeel lexicologen kunnen terecht bij uitgevers (die zichzelf hoe langer hoe meer als informatieleveranciers ervaren en voorstellen), bij grote bedrijven (b.v. Fokker, IBM, Unilever e.d.), overheidsinstellingen en internationale organisaties waar het ontwerpen, installeren en updaten van informatiesystemen een belangrijke rol speelt, en meer in het algemeen bij taaltechnologie.

5.4 Studiepad Terminologie en vertalen

Motivatie

Door de toenemende internationalisering van het bedrijfsleven, onderwijs en onderzoek en door de eenwording van Europa vindt steeds vaker meertalige communicatie plaats over de meest uiteenlopende onderwerpen. Dit stelt aan de vertaalsector kwantitatieve, maar vooral ook kwalitatieve eisen. Van de vertaler wordt niet alleen een uitstekende beheersing van zijn werktalen verwacht, maar ook dat hij / zij beschikt over specifiek terminologische kennis: welke termen worden door een bepaalde groep experts gebruikt en hoe? Vertalers werken echter vaak onder enorme druk en kunnen zich dan geen tijdroevende speurtocht naar de juiste term permitteren. Met name in die branche is de behoefte aan terminologen en adequate terminologische hulpmiddelen groot.

Doelstelling

Het studiepad Terminologie en vertalen heeft tot doel deskundigen af te leveren op het gebied van de woordenschat van specifieke vakgebieden in meerdere talen. Om de voortdurende veranderingen, uitbreidingen in de terminologie van een taal te kunnen beschrijven, is ten eerste inzicht nodig in de conceptuele structuur van vakgebieden en de wijze waarop nieuwe vakconcepten tot stand komen; ten tweede in de wijze waarop deze concepten (kunnen) worden benoemd. Omdat de behoefte aan nieuwe termen vaak voortkomt uit een vertaalsituatie, wordt met name ingegaan op de vertaal- en equivalentie-problematiek en leenprocessen.

Eindtermen

- kennis van de basisbegrippen en -methoden op het gebied van de lexicologie, lexicale semantiek, terminologie en vertaalwetenschap

- kennis van orthografische, fonetische, morfologische, syntactische, semantische, collocatieve en pragmatische aspecten van woorden en hun vertaalbaarheid
- kennis van vaktaal, communicatieve situaties, gebruikerstypen, teksttypen
- kennis van programmatuur en gereedschap waarmee lexicale bestanden kunnen worden aangelegd, beheerd en geraadpleegd
- het kunnen toepassen van de hierboven genoemde vormen van kennis in de organisatie van lexicale informatie in een vakwoordenboek of termenbank.

Beroepsperspectieven

Terminologen kunnen terecht bij uitgeverijen van vakwoordenboeken en encyclopedieën, op vertaalafdelingen van nationale en supranationale overheidsinstellingen, bij particuliere vertaalbureaus of software-huizen die zich bezig houden met termenbanken of terminologische hulpprogrammatuur. Meer in het algemeen zijn terminologen inzetbaar bij bedrijven / instellingen waar vaktaal wordt verwerkt, b.v. in een documentatiecentrum of bij een educatieve wetenschappelijke uitgeverij.

6. Uit wat voorafgaat moge gebleken zijn dat de studie Lexicologie beoogt een vakopleiding te zijn binnen een universitaire context, d.w.z. dat zij wil opleiden tot de praktijk van resp. lexicograaf, computationeel lexicoloog en terminoloog, en dit d.m.v. een scholing die zowel praktisch georiënteerd als theoretisch gefundeerd is.

Als zodanig is Lexicologie een *unieke* studie in Nederland: de studierichting is de enige waar men als lexicograaf, als lexicoloog of als terminoloog kan *afstuderen*. Wel kan men aan de Rijksuniversiteit Leiden binnen een talenrichting de gehele vrije studieruimte (1 jaar) vullen met Lexicologie. Het onderscheid met de Leidse variant is vnl. dat de studie Lexicologie aan de VU

- volledig is (inclusief propedeuse)
- zich niet uitsluitend op het Nederlands en op een algemeen lexicon richt (het meertalige lexicon staat centraal en naast het algemene wordt ook het vaktalige lexicon in de studie betrokken)
- een praktijk-stage (in bedrijven) in het programma integreert
- internationalisering nastreeft

Wat dit laatste betreft kan o.m. verwezen worden naar het *Europees Diploma in de Lexicografie*. Deze opleiding bestaat uit een selectie van colleges uit het doctoraalprogramma en is het meest verwant met het studiepad Lexicografie.

Afgestudeerden in een moderne vreemde taal aan een Nederlandse of buitenlandse universiteit kunnen dit diploma behalen. De studieduur bedraagt 18 maanden. Dit programma wordt momenteel m.n. door buitenlandse studenten (afkomstig uit Duitsland, Portugal, Griekenland, Zuid-Afrika) gevolgd. Om een idee te geven van de te volgen colleges volgt in appendix een overzicht van het doctoraalprogramma Lexicologie en van de opleiding *Europees Diploma in de Lexicografie*.

7. Het komt, uiteraard, aan anderen toe om te beoordelen of de hier voorgestelde eindtermen wenselijk en haalbaar zijn, en, zo ja, of ze d.m.v. de voorgestelde opleiding optimaal gerealiseerd kunnen worden. In de loop van de korte geschiedenis van Lexicologie is ons in elk geval duidelijk geworden, dat een nieuw-opgerichte opleiding de kans moet krijgen te groeien, te veranderen, te evolueren. Die kans werd ons, ondanks alle bezuinigings- en reorganisatierondes, in de afgelopen acht jaar gegeven en we zijn de Vrije Universiteit daar dankbaar om.

Nu, acht jaar na de oprichting van de opleiding, zijn ons, meer dan ooit, de consequenties van een bewuste keuze voor een *universitaire vakopleiding* duidelijk geworden, nl. dat de beste basis voor een goede praktijk nog steeds een goede theorie is, en andersom, dat de beste basis voor een goede theorie, een aan ervaring getoetste praktijk moet zijn. Het nastreven van het juiste evenwicht tussen beide, tussen actie en reflectie, praxis en theorie, blijft voor ons dan ook de grootste, de mooiste uitdaging. Een uitdaging die weliswaar nooit ophoudt maar die tevens uitzicht biedt op verandering, verbetering, evolutie.

Verwijzingen

- Atkins, B.T.S. 1992. Putting lexicography on the professional map. Training needs and qualifications of career lexicographers. Alvar Ezquerro, M. (Ed.). 1992. *EURALEX '90 Proceedings*: 519-526. Barcelona: Vox Bibliograf.
- Baayen, R.H. en G.E. Booij. 1990. De notie 'lexicon'. *Jaarboek Corpusgebaseerde woordanalyse*: 1-17. Amsterdam: Vrije Universiteit, Vakgroep Taalkunde.
- Frawley, W. 1988. New Forms of Specialized Dictionaries. *International Journal of Lexicography* 1: 189-213.
- Hartmann, R.R.K. 1992. Training in Lexicography. The Exeter ERASMUS Initiative. Alvar Ezquerro, M. (Ed.). 1992. *EURALEX '90 Proceedings*: 527-553.
- Martin, W. 1988. *Een kwestie van woorden*. Inaugurale rede. Amsterdam: Vrije Universiteit.
- Martin, W. en E. ten Pas. 1992. Subtaal en Lexicon. *Spektator* 20(3/4): 361-375.

Appendices

A. *Overzicht doctoraalprogramma*

sp = studiepunt; 1 studiepunt correspondeert met een werklast van ongeveer 40 uur.

algemeen verplicht		23 sp
taalstructuur: syntaxis	5	
inleiding databaseprogrammatuur	1	
inleiding taaltechnologie	2	
filosofie (wetenschaps- en taalfilosofie)	3	
taalbeheersing Engels	6	
taalbeheersing Nederlands	6	
voor Lexicologie verplicht		24 sp
inleiding terminologie	5	
lexicale semantiek	5	
capita selecta	1	
database-ontwerp	3	
werkcollege lexicologie	5	
werkcollege terminologie	5	
per studiepad		
<i>Lexicografie</i>		32 sp
lexicografische oefeningen	5	
pragmatische aspecten	3	
etymologie	2	
stage (min. 3 maanden)	12	
scriptie	10	
+keuzeruimte		<u>47 sp</u>
		totaal 126 sp
òf		
<i>Terminologie en vertalen</i>		46 sp
vaktaal	5	
vertaalwetenschap	7	
computerondersteunde tekstanalyse	4	
terminologie en vertalen	5	
inleiding Latijn	3	
stage (min. 3 maanden)	12	
scriptie	10	
+keuzeruimte		<u>33 sp</u>
		totaal 126 sp

òf		
	<i>Computationale lexicologie</i>	46 sp
	relationele definitiemodellen	5
	logische of cognitieve semantiek	5
	statistiek	5
	computerondersteunde tekstanalyse	4
	vervolg programmeren	5
	stage (min. 3 maanden)	12
	scriptie	10
	+keuzeruimte	<u>33 sp</u>
		totaal 126 sp

B. *Het Europees Diploma in de Lexicografie*

Duur: 18 maanden

	<i>basiscolleges</i>	24 sp
	inleiding lexicologie	5
	werkcollege lexicologie	5
	lexicale semantiek	5
	pragmatische aspecten	3
	inleiding databaseprogrammatuur	1
	database-ontwerp	3
	computerondersteunde tekstanalyse	2
	<i>specialisatiecolleges</i>	10-15 sp
	b.v.	
	terminologie (VU)	
	relationele definitiemodellen (VU)	
	linguistique et lexicographie (Lille)	
	learner's dictionaries (Exeter)	
	stage (min. 3 maanden)	12 sp
	scriptie	10 sp

Swahili Learners' Views on the Need for a Monolingual Swahili Pedagogical Dictionary

James S. Mdee, *University of Dar es Salaam, Tanzania*

Abstract: Swahili is a second language to many East and Central Africans, and a foreign language to its learners from Europe, America, Asia and other parts of Africa as well. Yet it lacks a monolingual Swahili learners' dictionary specifically designed for them.

The paper discusses the need for a monolingual Swahili pedagogical dictionary which helps the foreigner learn the language. A pedagogical dictionary is oriented towards encoding Swahili, hence it is logical that some Swahili grammatical aspects are incorporated into the dictionary: noun class system, concordial agreements, the morphology of the language, etc.

The paper is based on the premise that dictionary writing should be based on the users' needs which can be found out by consulting them through research.

A research conducted in language schools where Swahili is taught as a foreign language covered eight items which the subjects were asked to respond to. These included: dictionaries they use, selection of a word list for a Swahili dictionary, treatment of verb derivatives, information categories to be entered in a dictionary and description of meaning.

The research revealed the information categories that Swahili dictionary users would like to see included in a dictionary designed for them. It also showed that dictionary users know their needs and that they are very resourceful and useful to the lexicographer. They can help the dictionary maker to compile a dictionary tailored to their needs and wishes.

Keywords: CONCORDIAL AGREEMENTS, DESCRIPTION OF MEANING, DICTIONARY USERS, INFORMATION CATEGORIES, LEXICOGRAPHY, MONOLINGUAL LEARNERS' DICTIONARY, MORPHOLOGY, NOUN CLASS SYSTEM, PEDAGOGICAL DICTIONARY, SECOND LANGUAGE, SWAHILI, VERB DERIVATIVES

Abstrait: *Besoin d'un dictionnaire pédagogique du swahili selon l'avis des étudiants du swahili.* Le swahili est une seconde langue pour beaucoup d'Africains de l'Afrique de l'Est et de l'Afrique Centrale. Aussi est-ce une langue étrangère pour des étudiants de l'Europe, de l'Amérique, de l'Asie et pour les autres parties de l'Afrique. Mais il manque un dictionnaire swahili monolingue pour les étudiants de la langue.

Ce papier discute le besoin d'un dictionnaire pédagogique monolingue qui aidera l'étranger à apprendre la langue. Le but d'un tel dictionnaire pédagogique est d'encoder le swahili, d'où le besoin d'incorporer des aspects grammaticaux du swahili dans un tel dictionnaire, comme le système de noms, les accords grammaticaux, la morphologie de la langue, etc.

Le papier se base sur la prémisse que la compilation d'un dictionnaire se fonde sur les besoins de l'usager du dictionnaire, ces besoins étant révélés par des recherches faites en consultation avec les usagers.

Des recherches sur huit points ont été faites dans les écoles de langue où le swahili est enseigné comme langue étrangère. Ceux-là comprennent: les dictionnaires qu'ils emploient, la sélection d'une liste de noms pour un dictionnaire swahili, le traitement des dérivés verbaux, les catégories d'information requises pour un tel dictionnaire et une description des sens.

La recherche ont révélé, d'une part, les catégories d'information que les usagers d'un dictionnaire swahili voudraient voir incluses dans un dictionnaire désigné pour leur usage, et, d'autre part, que les usagers des dictionnaires connaissent bien leurs besoins et qu'ils sont très ingénieux et très utiles au lexicographe. Ils peuvent aider le lexicographe à compiler un dictionnaire taillé à leurs besoins et désirs.

Mots-Clefs: ACCORDS GRAMMATICaux, CATÉGORIES D'INFORMATION, DÉRIVÉS VERBAUX, DESCRIPTION DES SENS, DICTIONNAIRE MONOLINGUE POUR LES ÉTUDIANTS, DICTIONNAIRE PÉDAGOGIQUE, LEXICOGRAPHIE, MORPHOLOGIE DE LA LANGUE, SECONDE LANGUE, SWAHILI, SYSTÈME DE NOMS, USAGERS DES DICTIONNAIRES

Definition of Keywords used in this Paper

1. An agglutinative language is a language whose words contain a linear sequence of morphs, e.g.

a-	na-	soma	(anasoma)
'(s)he'	present	'read'	
	tense		
	marker		
'(s)he	is	reading'	

2. A derivative is a word formed by adding prefixes and / or suffixes to a root morpheme, e.g.

chek-esh-a	<	chek-a
'cause to laugh'		'laugh'
m-chek-esh-aji		
'One who makes		
others laugh'		

3. A geographical variety is a dialect of a language which is used by people of a given geographical area.
4. An illustrative example sentence is an example sentence showing the words which always appear together with the entry word in language usage.
5. An information category is a type of information rendered in a dictionary, e.g. pronunciation, word class label, usage notes, meaning, etc.
6. IPA Phonetic symbols are phonetic transcriptions of phonemes as recommended by the International Phonetic Association.
7. Lexicographic needs is the dictionary information that dictionary users would want to be included in a dictionary they use because it is the information they usually look up.
8. A noun class is a group of nouns which has common morphological and / or syntactic characteristics, e.g.

m-toto;
'child'

m.kulima
'farmer'

m-toto
'child'

m-dogo   a-nacheza
small   (s)he is playing'

m-kulima
'farmer'

m-dogo   a-nacheza
small   (s)he is playing'

9. Respelling a word is showing the letters of a word to indicate pronunciation.
10. A social variety is a language variety commonly used by a social group of a linguistic community.
11. The standard spelling is the accepted spelling of a word.
12. A stressed syllable is a syllable of a word where stress is put.
13. A subject prefix is the first prefix attached to a verb which represents the subject in the predicator, e.g.

John a-nasoma
'John he is reading'

It is also known as a verbal concord because it appears in a verb.

14. A syllabic nasal is a nasal with syllabic feature. A nasal with this feature is usually followed by a consonant instead of a vowel, in which case it becomes a syllable; e.g., **maji** 'water' has two syllables, **ma** + **ji**. The nasal **m** plus the vowel **a** form a normal syllable. **mji** 'town' has two syllables as well, **m** + **ji**. The nasal **m** does not have a vowel, but because it is followed by the consonant **j**, it acquires a syllabic feature (+u) and is pronounced as "muji" although it is written **mji**.
15. A variant spelling is an alternative spelling of a word which is contrasted with the standard or accepted spelling of the same word, e.g. **benki**, **bengi** 'bank'.
16. A word class label is a grammatical category marker rendered to a word to indicate its grammatical category.
17. A word list is a list of words selected for a dictionary.

1. Introduction

The aim of this paper is to present and discuss research findings of a lexicographic survey conducted at language schools teaching Swahili to foreigners resident in Tanzania.

In this paper we shall highlight and discuss the following:

- a) a theoretical framework for a monolingual learners' dictionary
- b) statement of the problem
- c) objective of the research
- d) research subjects
- e) research method
- f) some aspects of Swahili grammar
- g) research coverage
- h) research findings and description
- i) analysis of the findings
- j) conclusion

2. A theoretical framework

"Dictionaries should be designed with a special set of users in mind and for their specific needs."

(Householder and Saporta 1962: 279)

This statement is valid today as it was in 1962 at the Bloomington Lexicography Conference. It re-emphasizes the importance of understanding the needs

of the dictionary user before writing one.

Barnhart's paper, which influenced the above quoted conclusion, was based on research he conducted (1955) and in which he tried to establish the usefulness of various information categories. In this research he found that students looked for specific information whenever they consulted a dictionary.

Since then, more studies have been conducted to find out the user's opinions about the dictionary he uses (Quirk 1973), the activities for which a dictionary is used (Tomaszczyk 1979), the value of the dictionary in language acquisition (Bejoint 1981), the way information is obtained from a dictionary (Tono 1992), etc.

The essence of these studies is the realization that dictionary makers have not sufficiently taken note of the needs of the dictionary users. Dictionary makers have been accused of assuming the right to decide what is good or not good for the users without consulting them.

In spite of the numerous studies already done, the researchers do not seem to have influenced dictionary making to focus on the user's needs, hence Stein's (1984: 4) observation:

"Dictionaries are obviously written for their users. We therefore need more research on the dictionary user, his needs, his expectation and his prejudices."

From the commercial point of view, a dictionary that meets the user's needs will definitely sell, hence the importance of dictionary publishers to compile and publish dictionaries that meet this condition. Underscoring this, Barnhart (1962: 161) observes: "It is the function of a popular dictionary to answer the questions that the user of the dictionary asks, and dictionaries on the commercial market will be successful in proportion to the extent to which they answer these questions of the buyer." The shortcomings of lexicographic research notwithstanding (cf. Hatheral 1984: 183),¹ research on the dictionary user by the dictionary writer is very important because it is the best method to establish what the user needs. It is with this understanding that this research was conducted.

A dictionary is used for decoding and encoding a language.² Both a native speaker and a language learner use a dictionary for comprehension, i.e. for decoding purposes, but a language learner uses it for production as well, i.e. for encoding the target language. Although dictionaries contain much similar

---

1 Hatheral (1984: 183) doubts whether research subjects who fill out questionnaires actually state their views (which they believe in) or give the information which they think the researcher wants.

2 A dictionary is used for decoding when one uses it to get the meaning of words in order to comprehend a passage in which the words are used. It is used for encoding when one uses it to guide him / her to produce sentences using the words at his disposal.

lexicographic information, dictionaries for encoding a language have additional and sometimes detailed information that helps the user to use the language more productively.

3. Statement of the problem

Swahili is a second language to many East Africans and it is taught as a foreign language in some universities in Europe, the U.S.A., Asia and in Africa. In Tanzania there are about ten language schools which teach Swahili to foreigners. Moreover, Swahili has been adopted as one of the conference languages by UNESCO and the OAU although this has not yet been realized. The integration of Eastern, Central and Southern African countries into an economic community such as SADC will no doubt motivate more people in this region to learn Swahili.

In spite of all this, Swahili does not have a monolingual dictionary specifically designed for Swahili learners. The existing monolingual dictionaries are designed for the native Swahili speakers, hence are oriented towards decoding the language (cf. Johnson 1935; Bakhressa 1992).

In the light of this, we think there is need to compile a Swahili pedagogical dictionary that will help its user to encode the language.

But because a dictionary is written for a specific set of users with specific needs, we felt that it was imperative to consult them and in order to establish their dictionary needs before attempting to compile one.

4. Objective of the research

The objective of the research was to collect lexicographic data from Swahili learners. This is the information which language learners would like to be included in a Swahili learners' dictionary, e.g. spelling, pronunciation, some grammatical information, meaning, etc.

5. Research subjects

The survey was conducted at six language schools which teach Swahili to foreigners. One hundred and eleven subjects were consulted. These were mainly expatriates who came to work in Tanzania (medical doctors, teachers, nurses, social workers, agriculturalists, etc.), missionaries (priests and sisters), and university students. With exception of the students who came to Tanzania after learning Swahili at their home universities, the other groups learnt Swahili for the first time in Tanzania. The Swahili learners came from America (North, Central and Latin America), Europe, Asia, and Africa.

6. Research method

A questionnaire was given to all the subjects. Three types of questions were asked:

- (i) multiple choice questions
- (ii) filling up blanks questions
- (iii) descriptive questions

Before we present the research findings, let's examine briefly some aspects of Swahili grammar.

7. Some aspects of Swahili grammar

Swahili is an agglutinated language. Its nouns are divided into eight or nine classes depending on how one counts or classifies them. (Cf. Ashton 1944, TET 1988, Mdee 1988.) Every noun class has a singular and plural affix which are specific to the noun class (henceforth NC) and are prefixed to the root of the nouns of that class. The prefixes of these nouns are the class markers.

(1)	<u>singular</u>	<u>plural</u>	<u>NC markers</u>
	m.toto, 'child'	wa.toto 'children'	m(u)- / wa-
	m.to, 'river'	mi.to 'rivers'	m / mi
	embe, 'mango'	ma.embe 'mangoes'	ø- / ma-
	uzi 'thread'	nyuzi 'threads'	u- / N-

The Swahili noun determines the concords for its qualifier and verb in the predicate, hence every NC has concords specific to the NC.

(2)	<u>mtoto</u> 'child'	<u>mzuri</u> good'	;	<u>kiti</u> 'chair'	<u>kizuri</u> good'
	<u>mtoto</u> 'child'	<u>analala</u> he is sleep(ing)'	;	<u>kiti</u> 'chair'	<u>kimeanguka</u> it has fallen'
	-embe 'mango'	-zuri good'	;	<u>nyumba</u> 'house'	<u>nzuri</u> good'
	<u>embe</u> 'mango'	<u>li.meoza</u> it has rotten'	;	<u>nyumba</u> 'house'	<u>imeanguka</u> it has fallen'

Nouns and verbs are generated from verbs through a derivational process.

(3)	imb.a	>	imb.ia	v.	'sing for'
	'sing'		imb.isha	v.	'make one to sing'
	imb.wa	v.			'sung by'
	imb.ana	v.			'sing to one another'
	ji.imb.ia	v.			'sing to oneself'
	w.imbo	n.			'song'
	ny.imb.o	n.			'songs'
	u.imb.a.ji	n.			'(style of) singing'

Pronunciation of Swahili words is rule-governed. The syllable always ends with a vowel and the stress is usually put on the penultimate syllable. Word formation allows for deletion, addition and substitution of affixes.

(4)	cheza	'play'	v.
	chez.esh.a	'cause to play'	v.
	m.chez.o	'play'	n.
	m.chez.a.ji	'player'	n.

8. Research coverage

The questionnaire covered the following eight items:

- a) Level of language competence attained.
- b) Dictionaries being used.
- c) Selection of a word list for a Swahili pedagogical dictionary.
- d) Status of the words to be selected (social and geographical varieties / sociolects and dialects).
- e) Grammatical information that learners would like to be included in a dictionary article.
- f) Presentation of verb derivatives: how they should be entered in the dictionary.
- g) Hierarchy of preference of information categories in a Swahili dictionary.
- h) Description of meaning.

The research subjects were also asked to provide reasons for the answers they had given.

8.1 Research findings and description

The responses were computed to find out the percentage of the scores for each of the questions asked.

8.2 Level of language competence attained

All the 111 subjects had a certain degree of mastery of Swahili, ranging from beginners, 55% of the subjects, intermediate level, 35% of the subjects, and advanced level, 9% of the subjects. The research was conducted during the last week of a three or four months basic Swahili course. This information was necessary in order to ascertain that the learners had been exposed to the Swahili grammar and realized its intricacies. In so doing the subjects as learners of Swahili would be in a position to appreciate the questions on Swahili grammar and the areas of grammar that Swahili learners find difficult to comprehend and / or remember. Such information would be put in a dictionary for quick reference.

8.3 Dictionaries consulted

Since the major objective was to consult Swahili learners in order to find out their lexicographic needs, it was imperative to know if they used dictionaries in the first place. So the first question wanted them to list Swahili dictionaries they used. The results showed that the majority had used a dictionary for decoding as shown in (5).

(5) 81% of the 111 Swahili learners used
Swahili-English Dictionary
or
Swahili-German Dictionary
or
Swahili-Swedish Dictionary

63% of the learners used
English-Swahili Dictionary
or
German-Swahili Dictionary
or
Swedish-Swahili Dictionary

10% of the subjects used
Swahili-Swahili Dictionary

8% of the learners consulted no Swahili dictionary up to
the time of research.

The high percentage of Swahili learners using dictionaries is a testimony to the importance of a dictionary in language learning, especially in decoding. This is

reflected by the 81% of the learners who used Swahili-English or Swahili-Swedish or Swahili-German dictionaries. The use of a monolingual Swahili dictionary, although by a small minority (10%), is an indication that some intermediate and advanced level learners do consult it.

8.4 Selection of a word list for a dictionary

Bearing in mind the fact that the language learners work in Tanzania and Kenya where different varieties of Swahili³ are spoken, they were asked to state the source from which the word list could be drawn. The responses were:

(6)	East African standard Swahili	54%
	All Swahili dialects	7%
	East African and Zairean standard Swahili	19%

Reasons given as to why the East African standard Swahili was preferred include:

- a) The East African standard variety is widely known. Learners should not be confused with other dialects.
- b) Many dialects in a dictionary will make the dictionary complex, confusing and cause code mixing and code switching.
- c) A learners' dictionary should be restricted to the most basic variety.

8.5 Status of the words selected for the dictionary

A standard dictionary reflects the norm which is the accepted variety. A dictionary may enter a lexeme in its standard spelling with or without its variant spelling. With regard to the status of the words to be entered in a Swahili dictionary, the subjects gave the following preferences:

(7)	Standard and variant spellings	46%
	Standard spelling only	35%

The reasons given for preferring both the standard and the variant spellings were:

³ Swahili has about fifteen dialects spoken along the East African coast from southern Somalia down to northern Mozambique, on the East African islands of Zanzibar and the Comoro as well as in the hinterland of East Africa and in Zaire.

- a) They help learners to appreciate and understand literary works of authors of different dialects.
- b) They enable the learner to know the most commonly used slang and dialectal forms, e.g. school or street Swahili.

The respondents who preferred only the standard orthography of a lexeme to be entered in the dictionary gave the following reasons:

- a) This is the spelling that users will encounter in writings.
- b) Different spellings for a headword will confuse the learners.
- c) Slang is shortlived, it is better to get the preferred spellings.
- d) Avoid alternative spellings because some of them are influenced by ethnic languages.
- e) The objective of a Swahili dictionary is to teach the standard Swahili.

8.6 Pronunciation guide in a Swahili dictionary

On the question whether a Swahili learners' dictionary needs a pronunciation guide, the responses were:

(8)	Show how to pronounce cumbersome words	47%
	Show how every word is pronounced	21%
	Do not show how words are pronounced	17%

Reasons given for supporting the proposal of showing a pronunciation guide only to words which are cumbersome to pronounce were:

- a) Swahili has clear rules of pronunciation.
- b) Swahili words are not difficult to pronounce once vowels are known except for long words.

Words which are difficult to pronounce are usually those with nasal compounds.

On the preferred system of presenting phonetic spelling to be used in a Swahili dictionary for the words that need a pronunciation guide, the responses indicated were:

(9)	Phonetic symbols of the IPA	52%
	Respelling of the word	48%

8.7 Grammatical information on an entry word

Six aspects of grammatical information for an entry word were tested and the scores were as follows:

(10)	Word class label	78%
	Noun class marker	76%
	Stressed syllable	43%
	Subject prefix of a verb (verbal concord)	49%
	Syllables of a word	27%
	Syllabic nasal of a word	16%

8.8 Word formation

8.8.1 Derivatives

Swahili verbs: verb derivatives and nominal deverbatives can be derived as in (11) below:

(11)	cheza >	chezea,	chezesh,	chezeka,	chezwa.
	'play'	'play for'	'cause to play'	'be in a state of being played'	'be played'
		mchezo	mchezaji		uchezaji
		'play'	'player'		'style of playing'

From the verb *cheza*, more verbs have been derived: *chezesh*, *chezea*, *chezeka* and *chezwa*. Nouns have also been derived from the same verb: *mchezo*, *mchezaji* and *uchezaji*.

The treatment of verb derivatives eludes many dictionary makers. When asked to state the method of entering verb derivatives in a dictionary they preferred them to be entered as:

(12)	Headwords or run-ons and be defined	55%
	Undefined run-ons	6%
	Undefined derivational suffixes	8%

8.8.2 Affixes

Affixes are linguistic units which maybe entered in a dictionary although they are not lexical items. Proposals for treating affixes had the following scores:

---

(13)	Put all affixes in the appendix	55%
	Indicate word formation pattern	31%
	Enter common affixes as headword	17%

8.9 Treatment of nouns and verbs

8.9.1 Nouns

On the treatment of nouns, the subjects were asked to recommend the method of indicating the plural forms or inflections in a dictionary. 42% of the subjects wanted the irregular plural forms to be entered as headwords and the plural prefixes of regular nouns to be put beside the singular noun; 25% preferred the irregular plural forms as well as the plural prefixes to be juxtaposed to the singular noun, and 15% wanted all plural forms to be entered as headwords.

8.9.2 Verbs

Processing the verb entails rendering the word class label and indicating the complements of a verb. 32% of the subjects wanted the word class label and a grammatical pattern of a verb complement to be rendered as in (14) below:

(14)	taka v.	a) [+ obj]	taka chakula
	'want'		'want food'
		b) [+ ku + verb + obj]	taka kula chakula
			'want to eat food'
		c) [+ ku + verb]	taka kulala
			'want to sleep'

25% wanted only the word class and sub word class labels to be marked such as v. (verb) or v.t. (verb transitive) or v.i. (verb intransitive).

8.10 Hierarchy of preference of information categories in a Swahili dictionary

The subjects were given eleven information categories and asked to mark: 1 = very important, 2 = less important, and 3 = not important, to indicate the importance of the information given.

(15)	Standard spelling of a word	83%
	Grammatical category marker	70%
	Subgrammatical category marker such as NC markers	54%
	Plural forms and prefixes of nouns	54%
	A sketch Swahili grammar	53%
	Collocations	43%
	Illustrative example sentences	43%
	Usage restrictions	33%
	Pronunciation guide	30%
	Stressed syllable	19%
	Syllabic nasal	11%

8.11 Description of meaning of a headword

The methods of explaining the meaning of a word, scored points as follows:

(16)	A descriptive definition and a synonym	52%
	A descriptive definition (phrase or clause)	25%
	A one-word paraphrase (synonym)	10%

9. Critical analysis of the data

An examination of the subjects' responses reveals that language users can help to shape the dictionary that is designed for them if they are consulted.

Looking at the dictionaries they used, we find that language learners, especially beginners, need a dictionary for decoding purposes most. As they enter intermediate and advanced levels they need a dictionary for encoding Swahili, a dictionary that will expose them to the target language whereby they will read a lexical item and its definition in the same language. This is a monolingual learners' dictionary which will encourage the learner to start thinking in Swahili.

A Swahili learners' dictionary should contain words that the learners need. Words from dialects other than the norm are not used by the majority of the dictionary users, hence need not be entered. Words from the Zairean norm are hardly used outside that country, hence do not qualify either. Only words from the East African norm should be entered because it is the most widely used in East Africa, hence the high score for the East African standard Swahili. Care should be taken when entering words with variant spellings. In a Swahili learners' dictionary they should be kept to a minimum. In fact, only one variant, the one with the highest occurrence, should be allowed as alternative to the standard orthography.

There is no doubt that Swahili is in most cases pronounced as it is written, hence in principle it needs no pronunciation guide. However, items which are not easy to articulate should be marked. Whereas it is not necessary to mark stress and intonation, it may be helpful to indicate syllabic feature of nasal in order to differentiate a compound nasal pronounced as a unit, from a syllabic nasal followed by a consonant, which have the same form graphically.

- (17) compound nasal   syllabic nasal
mb as in mbaya   mb as in mbaya

A respelling system of indicating pronunciation seems to be familiar with the subjects because this is the method commonly used in English dictionaries. An IPA phonetic symbol is more appropriate because it helps one to reproduce sounds that are not in one's first language, and may not be articulated correctly by respelling.

- (18) ng'ongo / ŋɔŋɔ / nyama / ɲama /

Pronunciation of these words cannot be reproduced correctly by respelling from the English language point of view because, whereas the language has /ŋ/, this symbol represents the Swahili /ng'/. The Swahili /ng/ is lacking in the English language.

A word class label has no lexicographic significance in the dictionary (because a word class can be detected from the definition of the headword) although it has become a lexicographic practice to give such labels. The need for marking a noun class is significant in a Swahili dictionary because the noun influences the selection of an adjectival concord (AC), a verbal concord (VC), and a demonstrative concord (DC). These grammatical aspects are important for a grammatically correct sentence.

(19)	DC		AC	VC
	<u>Huyu</u>	mtoto	<u>mpole</u>	<u>analala</u>
	'This	child	kind	he is sleep(ing)'
	<u>Huu</u>	mti	<u>mfupi</u>	<u>unakauka</u>
	'This	tree	short	it is dry(ing)'
	<u>Hili</u>	-embe	-bivu	<u>limeoza</u>
	'This	mango	ripe	it has rotted'
	<u>Hii</u>	kalamu	-fupi	<u>imeanguka</u>
	'This	pen	short	it has fallen'

Usage has been the main criterion for selecting lexical items of a dictionary, hence the same criterion should also apply to derivatives. Only derivatives with high occurrence need to be selected. These should be treated as full lexical items and entered either as headwords or run-ons and be defined.

It is important that a learners' dictionary does not enter affixes to represent lexemes because they can create retrieval problems. When the user looks up a word he may not be able to find it because only a part of it is entered and one cannot associate the given element and the whole word.

The responses to the treatment of affixes were not impressive. See (13) above. This is because affixes are linguistic aspects that the subjects were not familiar with. Therefore, they had no interest to respond to the question. In spite of this, affixes should be entered in the dictionary. Its appropriate place is in the appendix as back matter.

The formation of plural nouns is rule-governed. They are based on the noun class. Nouns which undergo phonological change or deletion when the plural inflection is prefixed to the singular nouns have to be entered as headwords.

(20)	<u>Singular</u>	<u>Plural</u>
	uzi	nyuzi
	'thread'	'threads'
	ubao	mbao
	'piece of wood'	'pieces of wood'
	ukuta	kuta
	'wall'	'walls'

For other nouns, plural inflections should be juxtaposed to the singular nouns. This will mean that a singular prefix is replaced by a plural prefix to form a plural noun. A singular noun with a zero prefix will have the plural prefix attached to the stem.

(21)	m.chezaji,	wa-
	'player'	
	m.ti,	mi-
	'tree'	
	ki.tu,	vi-
	'thing'	
	embe,	ma-

The verb phrase pattern showing the obligatory elements complementing the verb is necessary for a learners' dictionary because it guides the users to generate their own sentences. See (23) below.

The description of meaning of a lexeme is complete and self-contained if it is stated unambiguously in a descriptive paraphrase and if need be, it may be

complemented by a synonym. A descriptive definition states the semantic or grammatical contexts of the lexeme which cannot be stated fully by a synonym alone, especially if it is polysemous. It is therefore essential for the headwords of a monolingual dictionary to be defined in a descriptive form.

On examining the information categories, it is important to note the significance the learners attached to the standard spelling of headwords vis-à-vis the variant spellings. It is interesting to note also the importance of the NC, plural inflections and a brief Swahili grammar. Surprisingly, example sentences and collocations have not been regarded as important information (cf. 15 above).

The grammatical information that needs to be rendered to the noun and the verb in a Swahili dictionary is as shown in (22) and (23) below respectively.

(22)		<u>Plural</u>	<u>Verbal Concord</u>
		<u>Prefix</u>	<u>Sing. Pl.</u>
mtu	n.	wa-	(a-, wa-)
'person'			
mti	n.	mi-	(u-, i-)
'tree'			
chungwa	n.	ma-	(li-, ya-)
'orange'			
nyumba	n.	—	(i-, zi-)
'house'			
uji	n.	—	(u-)
'porridge'			
maziwa	n.	—	(ya-)
'milk'			

(23)			
pika	v.	[+ obj]	pika chakula
'cook'			'cook food'
jaribu	v.	(1) [+ obj]	jaribu mtihani
'attempt'			'attempt examination'
		(2) [+ ku + verb + obj]	jaribu kufanya mtihani
			'attempt to do examination'
lala	v.	[- obj]	lala kitandani
'sleep'			'sleep on a bed'

Note that the dash at *nyumba* and *uji* denotes that the nouns have no plural forms. The symbols + and - are used to indicate the transitivity of a verb [+obj] means the verb takes an object, i.e. it is a transitive verb; [-obj] means the verb is intransitive.

10. Conclusion

The significance of a Swahili monolingual dictionary for encoding and decoding Swahili needs not be overemphasized. However, because foreigners learn Swahili for official usage, and communication with a wide spectrum of the speech community, the language they need is the accepted norm. As a language, Swahili has grammatical aspects which are specific to itself (or other Bantu languages). These aspects need to be highlighted in the dictionary. They include the noun class, pronunciation, plural forms of nouns, and the treatment of the verb and the verb derivatives.

Despite the shortcoming of using questionnaires to solicit information from the subjects, such as the subjects giving information that they don't believe in, but which they think the researcher wants (cf. Hatheral 1984), the research was open-ended and has nonetheless revealed the opinion of the Swahili learners.

References

- Ashton, E.O. 1944. *Swahili Grammar*. London: Longman.
- Bakhressa, S.K. 1992. *Kamusi ya Maana na Matumizi*. Nairobi: OUP.
- Barnhart, C.L. 1962. Problems in Editing Commercial Monolingual Dictionaries. Householder, Fred W. and Sol Saporta (Eds.). 1962: 161-181.
- Béjoint, Henri. 1981. The Foreign Student's Use of Monolingual English Dictionaries: A Study of Language Needs and Reference Skills. Cowie, A.P. (Ed.). 1981: 207-222.
- Cowie, A.P. (Ed.). 1981. *Lexicography and Its Pedagogic Applications*. *Applied Linguistics* 2(3): 201-203.
- Cowie, A.P. (Ed.). 1987. *The Dictionary and the Language Learner*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Hartmann, R.R.K. 1987. Four Perspectives on Dictionary Use: A Critical Review of Research Methods. Cowie, A.P. (Ed.). 1987: 11-28.
- Hartmann, R.R.K. (Ed.). 1984. *LEXeter '83 Proceedings. Papers from the International Conference on Lexicography at Exeter, 9-12 September 1983*. *Lexicographica, Series Maior* 1. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Hatheral, G. 1984. Studying Dictionary Use: Some Findings and Proposals. Hartmann, R.K.K. (Ed.). 1984: 183-189.
- Householder, Fred W. and Sol Saporta (Eds.). 1962. *Problems in Lexicography*. Bloomington: Indiana University / The Hague: Mouton.
- Johnson, F. 1935. *Kamusi ya Kiswahili, yaani Kitabu cha Maneno ya Kiswahili*. London: Sheldon Press.
- McDavid, Raven I. Jr. and Audrey R. Duckert (Eds.). 1973. *Lexicography in English*. New York: New York Academy of Sciences.
- Mdee, J.S. 1988. *Sarufi ya Kiswahili*. Dar es Salaam: Education Services Center.

- Quirk, R.** 1973. The Social Impact of Dictionaries in the U.K. McDavid, Raven I. Jr. and Audrey R. Duckert (Eds.). 1973: 76-88.
- Stein, G.** 1984. Towards a Theory of Lexicography: Principles and/vs. Practice in Modern English Dictionaries. Hartmann, R.R.K. (Ed.). 1984: 124-130.
- Taasisi ya Elimu, Tanzania (TET).** 1988. *Kiswahili Sekondari*. Dar es Salaam.
- TET.** 1988 = Taasisi ya Elimu, Tanzania (TET). 1988.
- Tomaszczyk, Jerzy.** 1979. Dictionaries: Users and Uses. *Glottodidactica* 12: 103-120.
- Tono, Y.** 1992. The Effect of Menus on EFL Learners' Look-up Processes. *Lexikos* 2: 230-253.

---

*Verklarende Afrikaanse Woordeboek*⁸ as spieël van normverplasing

Adelia Carstens, *Universiteit van Pretoria,*
Pretoria, Suid-Afrika

Abstract: *Verklarende Afrikaanse Woordeboek*⁸ as a Reflector of Norm Replacement. Norm replacement is seen as a process whereby a norm or a set of norms are gradually replaced by another norm or set of norms. Over a period — even a decade — norm shifts of diverse types occur and are manifested in scientific, social and linguistic behaviour. The standard synchronic dictionaries of a language should reflect norm replacements, especially if these replacements have been lexicalised. *VAW*⁸ is reviewed with special regard to its reflection of ideological norm replacement, metalexigraphical norm replacement and prescriptive norm replacement. The compilers are praised for their sensitive treatment of ideologically sensitive lexical items, i.a. by removing offensive racist terms and by sensitively redefining lemmas pertaining to certain race groups. They are also lauded for relaxing prescriptiveness regarding English loan words and Afrikaans colloquialisms. *VAW*⁸ is however criticised for its disregard of important metalexigraphical developments of the past decade. It is argued that the implementation of theoretical insights could have contributed towards improved systematicity and user-friendliness as well as towards quicker information retrieval.

Keywords: COLLEGE DICTIONARY, COLLOCATION, DEFINITION, ENCYCLOPEDIA, FOLK TAXONOMY, IDEOLOGY, LABEL, LEXICOGRAPHIC THEORY, MULTILEXICAL LEMMA, NORM CHANGE, NORM REPLACEMENT, NORM SHIFT, PRESCRIPTIVENESS, RACISM, SEMANTIC SHIFT, SEXISM, SPECIFICITY, STANDARD DESCRIPTIVE DICTIONARY, SUBLEXICAL LEMMA, VERKLARENDE AFRIKAANSE WOORDEBOEK

Opsomming: Normverplasing word beskou as 'n proses waartydens 'n norm of 'n stel norme geleidelik vervang word deur 'n ander norm of stel norme. Oor 'n bepaalde tydperk — selfs 'n dekade — vind diverse tipes normverplasings in 'n taalgemeenskap plaas. Hierdie verskuiwings word dikwels gereflekteer in wetenskapsbeskouinge, sosiale gedrag en taalgebruik. Die standaard sinchroniese woordeboeke van 'n taal behoort normverplasings te weerspieël, veral indien laasgenoemde geleksikalisier is in die betrokke taal. In hierdie resensie word *VAW*⁸ veral beoordeel m.b.t. die mate waarin ideologiese, metaleksikografiese en preskriptiewe normverplasings weerspieël word. Lof word uitgespreek vir die wyse waarop die woordeboek rekenskap gee van belangrike sosiale veranderinge, o.a. deur skraping van neerhalende en beledigende rassistiese lemmas en sensitiewe herdefiniëring van lemmas wat na bepaalde rasgroepe verwys. *VAW*⁸ word ook geprys vir sensuurverslapping ten opsigte van Engelse leenwoorde en informele taalgebruik. Kritiek word egter uitgespreek teenoor die woordeboek se versuim om belangrike metaleksikografiese ontwikkelinge van die afgelope dekade te weerspieël. Na die resensie se mening sou die

implementering van teoretiese insigte kon bydra tot verhoogde sistematiek en gebruikersvriendelikheid asook tot vinniger inligtingontsluiting.

Sleutelwoorde: DEFINIENS, ENSIKLOPEDIES, ETIKET, HANDWOORDEBOEK, IDEOLOGIE, KOLLOKASIE, METALEKSIKOGRAFIE, MULTILEKSIKALE LEMMA, NORMVERANDERING, NORMVERPLASING, NORMVERSKUWING, PRESKRIPTIWIJTEIT, RASSISME, SEKSISME, SEMANTIESE VERSKUIWING, SPESIFISITEIT, STANDAARDWOORDEBOEK, SUBLEKSIKALE LEMMA, VERKLARENDE AFRIKAANSE WOORDEBOEK, VOLKSNAAM

1. Die woordeboekgenerasie van negentig

Die agste uitgawe van *Verklarende Afrikaanse Woordeboek (VAW⁸)* kan as 'n belangrike publikasie in die woordeboekgeskiedenis van Afrikaans beskou word. Dit tree op die voorgrond as die herout van 'n nuwe generasie Afrikaanse handwoordeboeke — die generasie van negentig.

Hierdie generasie kom voor meer as een uitdaging te staan: **eerstens** moet dit tred hou met die ingrypende sosiaal-pragmatiese en politieke veranderinge wat in Suid-Afrika plaasgevind het gedurende die afgelope dekade, en met die gepaardgaande neerslag wat dit in die Afrikaanse taalgebruik gevind het. **Tweedens** is die negentigers die eerste woordeboekgenerasie wat volg op die bloeitydperk van die leksikografie — die sogenaamde "Goue Eeu van die leksikografie" (Gouws 1989: 24). Die generasie van negentig het 'n unieke geleentheid om hierdie winste van die metaleksikografie tot voordeel van die gebruiker te implementeer. **Derdens** het daar ook belangrike veranderings rondom preskriptiewe (eksterne) normering plaasgevind wat implikasies vir die leksikografie het. Die verskyning van die agste uitgawe van die *Afrikaanse Woordelys en Spelreëls* in 1991 het meegebring dat die samestellers van nuwe woordeboeke die gewysigde spelreëls moet interpreteer om vir die gebruiker die korrekte antwoorde op ortografiese soekvrae te bied. Hierbenewens het die meer verdraagsame houding jeens leenwoorde en informele taalgebruik leksikografiese sensuurverslapping genoodsaak.

Om *VAW⁸* as negentigerwoordeboek te kan beoordeel, is dit egter eers nodig om die begrip 'normverplasing' kortliks te omskryf en die implikasies wat bogemelde tipes normverplasing vir handwoordeboeke het, uit te spel.

2. Die begrip 'normverplasing'

Volgens Bartsch (1982: 61) is een van die primêre funksies van norme om sosiaal-relevante aktiwiteite en handeling in 'n gemeenskap — ook in 'n taalgemeenskap — te definieer. In beginsel is norme konserwatief en individueel raak maklik verkleef daaraan omdat hulle andersins moontlik gedisorienteer mag raak en hulle vermoëns mag verloor om sosiaal relevant op te tree.

Volgens Bartsch (1981: 89) kan **normverandering** egter onder bepaalde omstandighede plaasvind:

- **Norme kan kreatief geskend word ter handhawing van die hoogste kommunikasienorm, nl. onderlinge verstaanbaarheid.**
Taalkundige norme op fonologiese morfologiese, semantiese, sintaktiese, pragmatiese en ortografiese vlak kan dus verskuiwings ondergaan ter wille van handhawing van die hoogste kommunikasienorm.
- **Norme kan wysigings ondergaan indien nuwe wetenskaplike insigte en tegnieke ontwikkel word.**
Ontwikkelinge in die taalteorie en die metaleksikografie kan veranderinge in woordeboeke noodsaak, o.a. met die doel om groter sistematiek te bewerkstellig of om maksimale inligtingontsluiting vir die gebruiker te fasiliteer.
- **Indien daar 'n nuwe sosiale orde of nuwe sosiale betrekkinge in 'n gemeenskap tot stand kom, mag normwysiging noodsaaklik wees.**
Die verskansing van groepregte deur streng normering lei dikwels tot eksklusiwiteit en soms ook tot etnosentrisme. Wanneer hierdie verknoegtheid aan bepaalde norme egter die voortbestaan van 'n taal in gevaar stel of wanneer 'n nuwe politieke bestel verandering afdwing, moet dit noodwendig tot ideologiese normveranderinge lei.

Hoewel Bartsch se beskouings in verband met norme ondersteun word, word Van Rensburg (1994: 172) se term **normverplasing** bo Bartsch (1981; 1982) se term **normverandering** verkies. Die motivering vir hierdie voorkeur is dat norme self nie "verander" nie, maar wel die persepsies van sprekers oor die geldigheid van norme. Verder word 'n stel ou norme nie eensklaps deur 'n stel nuwe norme vervang word nie. Die ou norme bly gewoonlik vir 'n tyd lank naas die nuwes voortbestaan en word eers met verloop van tyd volkome verdryf deur die nuwe norme.

Aangesien woordeboeke die taalwerklikheid getrou moet weerspieël, moet hulle ook die normverplasing weerspieël wat in 'n gemeenskap aan die plaasvind is. Een van die probleme wat sentraal staan in die leksikografiese reflektoring van normverplasing is die feit dat 'n mens met prosesse en nie met gebeurtenisse te doen het nie. Vasstelling van die norm op 'n gegewe tyd-stip is dus dikwels problematies, behalwe miskien in die geval van preskriptiewe normering — soos *spellingbereëling* — wat gekoppel kan word aan 'n vaste datum en 'n gesaghebbende publikasie. Die leksikograaf is gewoonlik aangewese op sy / haar interpretasie van taalgebruiksdata wat in terme van frekwensie en spreiding as verteenwoordigend beskou kan word.

Vervolgens word aandag geskenk aan drie tipes normverplasinge wat gedurende die afgelope dekade duidelik op die voorgrond getree het en belangrike implikasies vir die Afrikaanse leksikografie het.

3. Die aard en implikasies van normverplasings

3.1 Ideologiese normverplasings

Gedurende geen ander era in die geskiedenis van Afrikaans het daar soveel verskuiwings plaasgevind in die sosiale en ideologiese persepsies van sprekers as juis gedurende die tagtiger- en vroeë negentigerjare nie. Veral binne die geleedere van taalbeplanners en variasietaalkundiges, maar ook in die breë gemeenskap het daar 'n toenemende gesindheid van verdraagsaamheid begin posvat — 'n gesindheid van "akkommoderend" te wees t.o.v. sprekers met ander ideologiese inklinasies en normsisteme as dié van die sogenaamde establishment. Van Rensburg (1992: 183) sê tereg:

"Die inwoners van Suid-Afrika beleef tans 'n tydperk van intensiewe sosiale verandering. Daaruit volg noodwendig 'n nuwe begrip en nuwe denke oor sosiale strukture."

Van Rensburg (*ibid*) wys verder daarop dat sosiale normverskuiwings dikwels gepaard gaan met taalnormverskuiwings.

Eerstens sou daar dus met reg verwag kon word dat die woordeboeke van die postapartheidsera 'n postapartheidsideologie weerspieël. Dit hou o.a. in dat woordeboeksaamstellers en -redakteurs sensitiviteit aan die dag sou moes lê om nie bepaalde gebruikersgroepe doelbewus te bevoordeel of te benadeel nie en om leksikografiese eensydigheid — dit wil sê stereotipering en diskriminasie in die vorm van seksisme, rassisme, elitisme en politieke-ideologiese eensydigheid — te vermy.

Tweedens sou verwag kon word dat woordeboeke eksplisiet van taalnormverskuiwings wat reeds plaasgevind het, of in 'n oorgangsituasie verkeer, moet rekenskap gee. Wisselvorme uit ander variëteite as Standaardafrikaans, wat reeds in die taalgebruik van standaardtaalsprekers ingedring het, moet bv. opgeneem word. 'n Kompliserende faktor is natuurlik dat preskriptiewe normering demokratiseringsprosesse aan bande kan lê.

3.2 Metaleksikografiese normverplasings

Soos hierbo gemeld, staan die tagtigerjare bekend as die "Goue Eeu van die Leksikografie" (Gouws 1989: 24). Die leksikografie het op sowel nasionale as internasionale gebied gedurende dié dekade 'n ongekende oplewing ondervind en in 'n hoë mate is daarin geslaag om die kloof tussen taalwetenskap, metaleksikografie en taalgebruik te oorbrug. Vir Afrikaans het die teoretiese leksikografie in 1989 'n hoogtepunt bereik met *Leksikografie*, die epogmakende werk van R.H. Gouws. 'n Mens sou kon beweer dat hierdie werk vir die Suid-Afrikaanse leksikografie beteken wat Zgusta se *Manual of Lexicography* in 1971 vir die Euro-

pese leksikografie beteken het. Verder het dit as sneller gedien vir die publikasie van 'n stortvloed plaaslike artikels oor 'n verskeidenheid relevante leksikografiese temas.

Dit sou dus nie onbillik wees om te verwag dat die woordeboekgenerasie van negentig die belangrikste ontwikkelinge op die gebied van die teoretiese leksikografie moet reflekteer nie.

3.3 Preskriptiewe normverplasing

Een van die tipes inligting wat woordeboekgebruikers uit woordeboeke moet kan onttrek, is normatiewe inligting rakende die ortografiese vorm (spelling en skryfwyse) en institusionele status van leksikale items. Een van die take van die standaard sinchroniese woordeboeke van 'n taal is om die gebruiklikste leksikale items van daardie taal met hulle erkende ortografiese vorm(e) weer te gee volgens die riglyne en reëls van die hoogste normatiewe taalgesag. In die geval van Afrikaans is hierdie gesag tans nog gesetel in die Taalkommisie van die Suid-Afrikaanse Akademie vir Wetenskap en Kuns, met die AWS as mondstuk. Hoewel die demokratisering van Afrikaans as resultaat van 'n postaparteïdsideologie deur verskeie taalbeplanners en taalkundiges in die vooruitsig gestel word, kan woordeboeke egter nog nie taalvorme opneem wat nie deur die agste uitgawe van die AWS gesanksioneer is nie. Afrikaanse handwoordeboeke van die vroeë negentigerjare kan dus nie verder beweeg as om die gewysigde stel preskriptiewe norme van AWS⁸ te implementeer nie. Die implementering hiervan is egter geen maklike taak nie, soos o.a. blyk uit McLachlan (1993) se beskrywing van taalpraktisyns se probleme met die interpretasie van 'n aantal AWS-reëls.

Soos hierbo in paragraaf 1 genoem is, het preskriptiewe normering nie uitsluitlik op ortografiese bereëling betrekking nie. Dit het ook te doen met leksikografiese sensorering, al dan nie: Lemmas wat ongeëtiketteerd in handwoordeboeke opgeneem word, kry outomaties die stempel van "standaardtaalwoorde" en dié wat wel op een of ander wyse geëtiketteer word, word gemerk as "kontekstueel ingeperk".

In Afrikaanse handwoordeboeke is kunsmatige sensuur tot en met die vorige generasie volgehou vir sover dit Engelse beïnvloeding betref. Sedert die tagtigerjare het daar egter vanuit taalkundekringse stemme begin opgaan vir die sanksionering van gebruiksrealiteite, veral m.b.t. Anglismes (vgl. o.a. Combrink 1984; Gouws 1993). Hierdie sensuurverslapping is o.m. gereflekteer in normatiewe woordeboeke soos *Sakboek van Regte Afrikaans* en *Die Korrekte Woord*⁷. Negentigerwoordeboeke het eintlik geen ander keuse as om erkenning te gee aan die verskuiwing van hierdie interne norme nie en om sowel hulle opnamebeleid as sensorering van lemmas deur middel van leksikografiese kommentaar, te verslap.

4. VAW⁸ as barometer van normverplasing

Dit is uiteraard onmoontlik om binne die bestek van 'n resensieartikel uitvoerig aandag te skenk aan alle aspekte van die drie tipes normverplasinge wat hierbo uitgesonder is. Daar sal egter gepoog word om VAW⁸ se weerspieëling van 'n aantal belangrike aspekte van hierdie normverplasinge te beoordeel op grond van uitsprake wat gedurende die afgelope dekade in die metaleksikografie en die taalwetenskap gemaak is.

Om menings oor makrostrukturele wysigings te substansieer, is hoofsaaklik gebruik gemaak van data verkry uit 'n vergelyking van die lemmas onder die letter K in VAW⁷ en VAW⁸. Wat mikrostrukturele aspekte betref, is op 'n vergelykende basis ook inskrywings onder ander alfabetletters betrek.

4.1 Ideologiese normverplasinge

Volgens Zgusta (1971: 210) is standaardwoordeboeke woordeboeke wat die standaard nasionale taal wil beskryf soos wat dit op die tydstip van samestelling gebruik word, en ook soos wat verwag word dat dit vir 'n tydperk na publikasie gebruik sal word. Dit is wat aan die standaardwoordeboek 'n bepaalde normatiewe karakter verleen. Zgusta (1971: 211) sê voorts:

"In this way, it can be maintained that the standard-descriptive dictionary tries to anticipate the future; the anticipation, however, is always highly imperfect, because nobody is able to anticipate development with certainty in every single case. Nevertheless, the standard-descriptive dictionary is productive, to a degree, and it exercises an influence on usage."

Hoewel daar nie verwag kan word dat handwoordeboeke gewenste sosio-politieke en kulturele veranderinge moet vooruitloop of probeer bevorder nie, is dit miskien nie onbillik om te verwag dat die samestellers projeksies moet maak op grond van die sistematiek wat bepaalde tendense vertoon nie. Hierdie projeksies sou as 'n handige kompas kon dien om verantwoordelike leksikografie te rig en selfs om die hantering van sensitiewe leksikale materiaal in verklarende woordeboeke van die negentigerjare te beoordeel.

Weens die aandag wat veral rassisme en seksisme in die taalkundige en leksikografiese literatuur van die afgelope dekade geniet het, word spesifiek daaraan aandag geskenk.

4.1.1 Rassisme

4.1.1.1 Makrostrukturele verstellings

In die Voorwoord van VAW⁸ word die volgende stelling gemaak:

"Talle verouderde lemmas is geskrap en baie nuwes is opgeneem."

Dit blyk egter dat van die ongeveer 200 lemmas wat onder die letter K geskrap is, slegs ongeveer die helfte as "temporeel verouderd" beskou kan word. Die ander 100 lemmas kwalifiseer eerder as "ideologies verouderd" omdat hulle gedurende die apartheidsera geskep is deur die ekonomies en polities dominante rasgroep (die sogenaamde blankes) om op neerhalende of beledigende wyse na die sogenaamde swart en bruin rasgroepe te verwys, of om apartheidstrukture te sanksioneer. Onder hierdie benoemers van eensydige en "valse" rassestereotipes ressorteer die lemma kaffer asook sowat 68 verklaarde komposita met kaffer- as eerste stam, die lemma Koelie plus vyf verklaarde komposita met Koelie- as eerste stam, asook vier verklaarde komposita met -meid as laaste stam. Hierbenewens is ook vyf verklaarde komposita met kombuis- (as pejoriserende bepalerstam) geskrap, sowel as ses verklaarde komposita met kleur as eerste stam.

'n Mens wonder onwillekeurig of die kategorieë skrapping van alle rassistiese leksikale items nie dalk gemotiveer is deur die agste uitgawe van AWS⁸, waarin meer as veertig rassistiese inskrywings geskrap is nie. Die skrappings in die AWS is volkome verstaanbaar aangesien dié bron 'n gespesialiseerde normatiewe woordeboek is wat nie voorsiening maak vir genuanseerde kommentaar nie, en wat onverantwoordelik sou optree indien "sensitiewe" leksikale items wel opgeneem sou word. (Vgl. in hierdie verband Hauptfleisch 1993: 119-120.)

'n Verdere vraag is of dit die taak van 'n sinchronies-deskriptiewe woordeboek is om polities-ideologiese sensuur op so 'n radikale wyse toe te pas. Vereis die huidige gebruik van rassistiese leksikale items nie eerder selektiewe skrapping en selektiewe opname op grond van gebruiksfrekwensie nie? Sou sensitiewe leksikografiese kommentaar, bv. in die vorm van etikette, nie dalk rassistiese leksikale items wat wel nog gebruik word in perspektief kon plaas nie?

As 'n argument ten gunste van skrapping sou aangevoer kon word dat rassistiese leksikale items eensydig geskep is deur 'n gedeelte van die Afrikaanssprekende bevolking en om dié rede geen legitimiteit het nie. Die argument sou verder gevoer kon word deur te voorspel dat hierdie leksikale items spoedig in die postapartheid Suid-Afrika uit die leksikons van taalgebruikers sal verdwyn, en daarmee saam ook die stereotipiese raskategorieë wat so lank daardeur bevestig is. Alleen die tyd sal leer of die outeurs van VAW⁸ deur hulle skrappingsbeleid korrek en verantwoordelik opgetree het.

Ideologiese verstellings in die makrostruktuur van VAW⁸ wat sonder twyfel lof verdien, is die opname van reeds ingeburgerde rasneutrale lemmas soos **kamerhulp** (in plaas van **kamermeid**), en **koerantjoggie** (in plaas van **koerantklonkie** en **koerantseun**).

4.1.1.2 Mikrostrukturele verstellings

Dit is duidelik dat die samestellers van VAW⁸ daarmee erns gemaak het om alle definiense wat rassitiese elemente bevat, te herskryf en sodoende ook in pas te bly met vakwetenskaplike ontwikkelinge, spesifiek in die Sosiolinguis-tiek. Onder K in VAW⁸ vind 'n mens ideologiese verstellings by o.a. die lemmas **kampong**, **kikuyu**, **kombersdraer**, **Korana**, **Kreool**, **Kris**, **kroeskop** en **kussingblok**. Feitlik deurgaans is verwysings na ras en rassiesuiwerheid volledig geskrap. Waar rasverwysing 'n essensiële element van die betekenis van die leksikale item is, is aanstootlike rasverwysende woorde vervang deur nie-aanstootlike sinonieme of superordinate. Die volgende voorbeelde dien ter illustrasie:

kampong (Die stam *Bantoe*- in die samestelling *Bantoe-arbeider* is geskrap.)

Korana (Die woord *gemengde* is geskrap en *Hottentotte* is deur *Koikoi* vervang.)

Kikuyu (Die stam *Bantoe*- in die samestelling *Bantoevolk* is geskrap.)

kombersdraer (Die woord *Bantoe* is vervang deur *iemand*. Ongelukkig suggereer die inskrywing "wat nog nie onder die invloed van die blanke beskawing is nie" steeds rassiesuperioriteit van blankes.)

Kreool (Die herdefiëring het tot gevolg dat die klem verskuif word van "n afstammeling wat die resultaat is van bloedvermenging", na "n afstammeling wat die resultaat is van 'n huwelik tussen ouers van onderskeidelik Europese en nie-Europese herkoms".)

'n Moontlike problematiese gevolg van die "suiwering" van rassitiese definisies is dat dit soms semantiese onderspesifisering tot gevolg het en hierbenevens ook die ideologie (die apartheidsideologie) wat struktuur verleen het aan 'n bepaalde leksikale paradigma (rassitiese leksikale items), onsigbaar maak.

4.1.2 Seksisme

Deurdat daar in die beroepswêreld gedurende die afgelope dekade feitlik volkome weggedoen is met diskriminasie op grond van geslag op sowel pos- as salarisvlak, en deurdat grammatiese merkers van geslag feitlik volkome verdwyn het, het die gemeenskap aangedui dat bepaalde perseptuele verskuiwings in 'n hoë mate reeds voltrek is. Kampvegters vir vroueregte sorg ook as

drukroepe daarvoor dat beleidmakers voortdurend met gelykberegting rekening moet hou.

In taalkundige en leksikografiese studies is hierdie veranderings t.o.v. seksisme beskryf en selfs aangemoedig. Pleidooie is gelewer dat daar in sowel deskriptiewe as preskriptiewe taalbronne teen geen een van die geslagte (ook die man) gediskrimineer mag word nie. (Vgl. o.a. Grobler 1983; Hauptfleisch 1989, Beyleveld en Van Jaarsveld 1991).

Aangesien die agste uitgawe van *VAW*, soos sy voorganger, baie min voorbeeldmateriaal aanbied, kan seksisme en die perpetuering van geslagsrolstereotipering hoogstens gekritiseer word m.b.t. die opname / skrapping van lemmas, die formulering van definiense en die vul van idioomgleuwe. Slegs aan eersgenoemde twee fasette sal aandag geskenk word.

Wat die formulering van definiense betref, het die samestellers van *VAW*⁸ wel selektief aandag geskenk aan kritiek op die vorige uitgawe. Die definiense van tien lemmas wat deur Beyleveld en Van Jaarsveld (1991: 11-12) in *VAW*⁷ gekritiseer is op grond van seksistiese leksikografiese kommentaar, is nagegaan, nl.:

modemaker X modemaakster; mansiek X vrou siek; manstem, mannestem X vrouestem; mannehater X vrouehater; mansmens X vroumens

In die agste uitgawe is duidelik aandag geskenk aan die verwydering van stereotiperende inskrywings in definiense en aan gelykberegting van die geslagte. Om die definiens van *mannehater* in lyn gebring met dié van die opposisionele lemma *vrouehater* is die superordinaat "*vroumens*" vervang deur "*vrou*". By *mansmens* is die leksikografiese kommentaar "soms neerhalend gebruik" bygevoeg om aan te sluit by die gehakeerde kommentaar "(geringskattend gebruik)", wat by *vroumens* 1. gegee word. In die artikel van *mansmens* word nou ook 'n verwysing gegee na die geslagtelik opposisionele lemma, nl. "*teenoor vroumens*". (Hier moet terloops opgemerk word dat *VAW*⁸ se redelik konsekwente verwysings na opposisiebegrippe — ook by ander semantiese woordklasse — verblydend is.)

Wat die ander lemmas hierbo betref, kan daar min of meer met die samestellers van *VAW*⁸ se hanteringswyse akkoord gegaan word. In die geval van *modemaker* en *modemaakster* kon die definiense tog nie sonder meer aangepas word om elk twee polisemiese onderskeidings te verantwoord, terwyl die taalgebruiker hierdie leksikale items nie as polisemies ervaar nie. Enersyds is daar nie genoegsame bewyse dat *modemaker* deur sprekers gebruik word om te verwys na "'n man wat klere klere vir dames maak (outeur se kursivering)" nie. *Kleremakery*, uitsluitlik vir dames, was *trouens* nog nooit 'n tradisionele mansberoep in die Afrikaanssprekende gemeenskap nie. Tweedens word / is *modemaakster* waarskynlik nooit gebruik om 'n "*vrou wat modes ontwerp*" te benoem nie. 'n Moontlike uitweg sou kon wees om

hierdie (weinig gebruiklike) leksikale items te skrap ten gunste van die (tans meer gebruiklike en beroepsesifieke) leksikale items *modeontwerper* en *kleremaakster / kleremaker*.

In die geval van *mansiek* vorm die inskrywing "vrou wat opvallend gek is na mans" nie deel van die definies nie, maar dien as verklaring van die voorbeeld 'n ~ vrou. Dus is Beyleveld en Van Jaarsveld se kritiek dat die leksikografiese kommentaar by die lemma *seksisties* is, nie volkome geregtig nie.

By vrouestem sou die redundante kommentaaruitdrukking "(kenmerkend)" wel geskrap kon word, maar na die resensent se mening is dit oordrewe om te beweer dat ongewenste stereotipering daardeur bevestig en gepeperueer word.

Beyleveld en Van Jaarsveld (1991: 12) se gevolgtrekking dat "woorde (in VAW⁷) wat op 'n geslagsesifieke wyse met bepaalde rolle in verband gebring word, vertoon 'n ongunstige polariteit t.o.v. die vrou" geld dus nie sonder meer vir die agste uitgawe ook nie. Verder moet daar deurentyd rekening gehou met die feit dat die leksikograaf nie weens persoonlike ideologiese oorwegings ontou kan raak aan die kulturele werklikheid en die taalgebruikswerklikheid van die dag nie.

4.2 Metaleksikografiese normverplasings

Wat die metaleksikografie betref, word hoofsaaklik aandag geskenk aan die implementering van teoretiese insigte wat ook vir woordeboekgebruikers — "leerlinge, studente, blokraaiers en elke taalgebruiker" (vgl. die agterplaat van VAW⁸) - tot voordeel kan wees. Handwoordeboeke is tog primêr inligtingsbronne oor taalgebruik en sekondêr ook beskrywings van die taalsisteem volgens die mees resente taalwetenskaplike teorieë.

In hierdie resensieartikel word die volgende terreine en subterreine van die metaleksikografie betrek:

- Die lemma as leksikale item (leksikale aspekte)
- Die vorm en inhoud van die definies (semantiese aspekte)
- Die tipiese grammatiese patrone waarin die lemma voorkom (sintaktiese aspekte)
- Die mate waarin die variasiekonsep figureer in kontekstuele leiding en in die opnamebeleid (pragmatiese en sosiolinguistiese aspekte)

4.2.1 Leksikale aspekte

Gouws (1989: 213, 220; 1991: 75) wys daarop dat woordeboeke tradisioneel 'n sterk woordgebaseerde benadering gevolg het. Hy sê in hierdie verband:

"Because words constitute the largest component of the lexicon, the tradition has been established to treat a large collection of headwords. This approach has led to word-based dictionaries, i.e. dictionaries displaying a word-bias by narrowly construing lemmas as words, even though words are not the only elements in the lexicon. Multiword units and morphemes also function as lexical items" (1991: 75).

Vervolgens word oorsigtelik aangetoon dat *VAW⁸* nog 'n sterk woordgebaseerde karakter het, wat daartoe mag bydra dat die enkoderings- en dekodeeringswaardes van leksikale items wat kleiner of groter as die woord is, nie geëkspliseer word nie.

4.2.1.1 Subleksikale lemmas

Wat die hantering van stamme en affikse betref, toon *VAW⁸* in 'n beperkte mate 'n wegbeweg van die woordgebaseerde benadering. Onder die letter K word nuwe subleksikale lemmas as stamlemmas (poststreeplemmas) opgeneem, waaronder klein-, kouewater-, Knysna- en kwasi- ressorteer. As deel van die definiese word ook aangedui dat hierdie lemmas woorddeelstatus het, oftewel dat hulle as subleksikale lemmas beskou moet word: klein-³ word bv. gedefinieer as "eerste lid (komponent) van samestellings ..."; kouewater- as "Eerste deel van -ss ..."; en kwasi- as "... veral gebruik as voorvoegsel (woorddeel) ...".

VAW⁸ se hantering van subleksikale lemmas kan egter gekritiseer word op grond daarvan dat die leksikale itemklassifikasie deel van die definies vorm en dat die woordsoortgleuf nie vir dié doel gebruik word nie. Konsekwentheid en vinnige inligtingontsluiting sou gefasiliteer kon word deur die toepaslike gleuf te benut. Verder is definiese nie konsekwent gesuiwer van foutiewe leksikale itemklassifikasies nie. Die poststreeplemma kuif- word bv. steeds gedefinieer as "...voorvoegsel (woorddeel) gebruik met die betekenis: met 'n kuif". "Woorddeel" sou meer in lyn gewees het met die hantering van ander stamlemmas, bv. kouewater- en klein-.

Wat die opname van subleksikale lemmas betref, is daar in *VAW⁸* klaarblyklik nie 'n sistematies beleid gevolg nie. Dit is bv. nie duidelik waarom die uitgebreide stamlemma krygs- en die skoon stamlemma kuns- geskrap is nie (benewens moontlik die feit dat hulle in uitgawe 7 foutiewelik as "premorfeme" in die definies gekarakteriseer is). Naas hierdie produktiewe stamme sou ook ander stamme as pre- en poststreeplemmas sinvol onder K opgeneem kon word, wat tot groter beskrywingsekonomie sou kon lei. Inskrywings soos die volgende sou strook met die algemene hantering van subleksikale lemmas in *VAW⁸*.

- kelkie.** Woorddeel met die betekenis: wat in 'n kelkie bedien word; *kreefkelkie, vrugtekkelkie, seekoskelkie, waatlemoen-en-spanspek-kelkie.*
- korrel-.** Woorddeel met die volgende betekenis: 1. In korrelvorm; *korrelgis, korrelgoud, korrelkoffie, korrelkos, korrelkruit, korrelkunsmiss, korrellê-meel, korrellood, korrelsink, korrelslak, korrelvoer.* 2. Met growwerige korrels; *korrelsand, korrelsuiker.* 3. Korrelagtig; *korrelgraniet; korrelkwarts.*
- kraak-.** Woorddeel met die betekenis: heeltemal; uitermate, baie; *kraaknuut, kraakskoon, kraaknetjies, kraakwit, kraakvars.*

Ook wat die opname en bewerking van affikse betref, wil dit voorkom asof daar nie noemenswaardige vernuwings in VAW⁸ gekom het nie en steeds nie 'n duidelike beleid vooraf geformuleer is nie. In die *Gids vir die gebruiker* wat bygevoeg is, word geen motiverings aangebied vir die insluiting of weglating van bepaalde subleksikale paradigmas, bv. affikse, nie. Volgens die steekproef wat gedoen is, is naas aarts- en ver- slegs ont- bykomend in die agste uitgawe opgeneem. Produktiewe affikse soos *-agtig, -asie, -baar, be-, -de, de-, -er, -ery, her-, -gewyse, -eer, -lik, -ling / -eling* kom steeds nie as lemmas voor nie.

Deur die onsistematiese opname van affigale lemmas word die taalgebruiker enersyds nie ingelig aangaande die enkoderende waardes van produktiewe leksikale items nie. Andersyds word die taalgebruiker ontnem van insig in sy / haar eie dekodeerende vermoëns. Boonop word die makrostruktuur van die woordeboek onnodig verswaar deur die opname van deursigtige morfologiese komplekse wat deur die woordeboekgebruiker aan die hand van verklaarde (leksikale en subleksikale) lemmas self gedekodeer sou kon word. Die sneubaleffek kry verdere momentum deurdat *semanties oorgespesifiseerde* of oorvolledige definiese voorsien word. Hierdie aspek word in subparagraaf 4.2.2.2 verder bespreek.

4.2.1.2 Multileksikale lemmas

In VAW⁸ word 'n uitdrukking makrostruktureel geplaas onder daardie leksikale lemma wat korreleer met die eerste kernkomponent van die betrokke uitdrukking. Mikrostruktureel word alle uitdrukkings wat daardie kernkomponent bevat in 'n rubriek geplaas aan die einde van die artikel. Ordening binne die rubriek geskied alfabeties volgens die beginletter van die tweede kernkomponent van elke uitdrukking. Uitdrukkings waarvan die eerste kernkomponent nie korreleer met 'n leksikale lemma nie, word onder 'n dubbelpuntlemma opgeneem. Die uitdrukking *Kleinkoppie maak, gooi, trek* word bv. geplaas na die dubbelpuntlemma *kleinkoppie*.

Met die hanteringswyse wat hierbo uiteengesit is, kan geen fout gevind word nie. Dit is ook verblydend dat die algemene metodologie rondom die bewerking van idiomatiese uitdrukkings in die *Gids vir die gebruiker* uiteengesit word. Die seleksie van multileksikale lemmas wat in uitdrukkingsrubrieke op-

geneem word, en die tipografiese onderskeiding tussen idiome en deursigtige konstruksies (soos kollokasies en poëme) mag egter vir die gebruiker probleme oplewer. Die volgende voorbeelde dien ter illustrasie:

By volkswysheid word die definiens gevolg deur 'n kommapunt en dan deur die volgende poëem: "die spreekwoordeskat bevat die opgegaarde ~". Die woordeboekgebruiker moet slegs op grond van die afwesigheid van 'n verklaring aflei dat dit 'n letterlike gebruiksvoorbeeld is en nie 'n idioom nie. Wat nog meer verwarrend is, is die feit dat daar soms "uitdrukkings" in die uitdrukkingsrubriek opgeneem word wat deursigtig is in terme van die polisemiese onderskeidings wat aangebied word. Die uitdrukking *Vorster ~ IN Brakpan*, met die verklarings "Vorster is kandidaat vir die verkiesing in Brakpan, Vorster verteenwoordig die kiesafdeling Brakpan" word bv. in die uitdrukkingsrubriek van die lemma staan aangebied. Betekenisonderskeiding 14. van dié lemma lui egter: "Verkiesbaar stel, verteenwoordig". Die gemelde voorbeeld het dus eintlik die definiens van betekenisonderskeiding 14. as leksikografiese adres en hoort dus direk daarna, selfs al het die leksikograaf bykomende verklarings van die uitdrukking nodig geag.

Indien 'n mens die saak teoreties benader, kan beweer word dat die hantering van vaste uitdrukkings in VAW⁸ aanleiding gee tot vervaging van die grens tussen vrye verbindings, kollokasies en egte idiome en dat die lemmastatus van egte idiome in die gedrang kom. In paragraaf 4.2.3.2 (b) word hierdie hantering van kollokasies bespreek.

4.2.2 Semantiese aspekte

4.2.2.1 Die metataal van die definiens

Zgusta (1971: 257) stel o.a. die volgende vereistes aan die definiens in 'n verklarende woordeboek:

- Dit behoort uitsluitlik te bestaan uit woorde wat in die woordeboek verklaar word.
- Dit behoort nie woorde te bevat wat "moeiliker" is as die lemma self nie.
- Dit behoort geen argaïese, dialektiese, vulgêre of weinig gebruiklike woorde te bevat nie.

Aangesien al drie hierdie vereistes in diens staan van vinnige en toereikende inligtingontsluiting deur die woordeboekgebruiker, sou hulle as belangrike metaleksikografiese riglyne beskou kon word. In die Afrikaanse metaleksikografie is daar gedurende die afgelope aantal jare veral aandag geskenk aan die eerste twee vereistes — moontlik weens die toenemende belangstelling in tweede- en vreemdetaalonderrig en die behoefte aan aanleerderswoordeboeke

in Afrikaans. Die definiense in die onlangs verskene *Tweetalige Aanleederswoordeboek (TAW)* en *Basiswoordeboek van Afrikaans (BW)* getuig daarvan dat leksikograwe hiermee erns gemaak het.

Hoewel VAW⁸ oor die algemeen heel bevredigend aan die eerste vereiste voldoen, is daar tog gevalle gevind waarby woorde wat in definiense voorkom, nie as lemmas opgeneem is nie. *Komberspreek* word bv. verklaar as "Bedpredikasje, bedsermoen", maar *bedsermoen* kom nie as lemma voor nie. Verder word *kniebak* verklaar as "Bak waarin geknie (geknee) word", maar *knee* is nie opgeneem nie. Hierdie leemtes hang moontlik saam met skraping van lemmas sonder die gepaardgaande sistematiese aanpassing van definiense.

Sover vasgestel kon word, het die samestellers van VAW⁸ wel aan die vereiste van "simplisiteit" aandag geskenk. Waar onbekende of tegniese terme deel van die definiens gevorm het, is dit geskrap of vervang. Die definiense van die tegnostamme *pro-* en *kwasi-* is bv. vereenvoudig deur terme soos "logale gerigtheid" en "logaliteit" te skrap.

Die derde vereiste hierbo, te wete die vermyding van argaïese, dialektiese en vulgêre woorde, kan moontlik as 'n norm beskou word wat elke leksikograaf intuïtief behoort toe te pas. As gevolg van bepaalde gebeurtenisse in die ontwikkelingsgeskiedenis van Afrikaans was die prosedures vir nakoming van hierdie vereiste egter nie voor die hand liggend nie en is metaleksikografiese eise gerelativeer. Na 1925 moes Afrikaans die oorgang tot kultuurtaal byna oornag voltrek en om hierdie doel te bereik, moes daar noodwendig sterk op Nederlands gesteun word. Ponelis (1992: 80) is van mening dat Afrikaans nie sonder die hulp van Standaardnederlands tot kultuurtaal sou kon oorgaan nie. Dieselfde outeur is egter ook daarvan oortuig dat "veels te swaar op Nederlands gesteun" is. Dié tendens is versterk deur die vestiging en voortsetting van 'n tradisie in die Afrikaanse leksikografie om Nederlandse woordeboeke as rolmodelle en as databronne te gebruik. Byna onbewustelik is 'n tipe Nederlandistiese Superstandaardafrikaans, eerder as Standaardafrikaans, tot norm verhef. Ponelis (1992: 80) noem hierdie verskynsel "oorkultivering".

Vir die Afrikaanse leksikograaf het dit meegebring dat begrippe soos "standaardtaal", "gebruiklik" en "verouderd / argaïes" vaag omlyn geword het. Dus het die volgehoue opname van bepaalde Nederlandistiese leksikale items — veral dié wat tot die formele en verhewe stylvlakke behoort, asook die aanbied van Nederlandse betekenis — 'n Afrikaanse leksikografiese tradisie geword. Betekenisonderskeiding 6. van die lemma karakter word bv. gedefinieer word as "Iemand met edele, *nobele* inbors" (outeur se kursivering); en kollektebus 2. as "Bus vir die ontvangs van *vrye gifte*" (outeur se kursivering). Hoewel *nobele* en *gifte* ook as lemmas opgeneem is, belemmer die gebruik daarvan in definiense vinnige inligtingsontsluiting deur die woordeboekgebruiker. In die geval van karakter sou "*nobele*" sonder verlies geskrap kon word en in die geval van kollektebus sou die semanties ondergespesifiseerde "*gifte*" vervang kon word deur "*geldskenkings*" of "*geldelike skenkings*".

4.2.2.2 Oorvolledigheid, onder- en oorspesifisering¹

Zgusta (1971: 254) sê in verband met die volledigheid en spesifisiteit van die definies in 'n standaardwoordeboek die volgende:

"The definition should be sufficiently specific, but not overspecific. ... the overspecific definitions verge on the encyclopedic."

Hierdie uitspraak moet egter gesien word teen die agtergrond van die omvang en doel van die betrokke woordeboek. 'n Algemene beginsel wat vir standaardwoordeboeke geld is klaarblyklik dat 'n vergrote omvang of makrostruktuur gepaard behoort te gaan met meer betekenisonderskeidings, meer analitiese definiesies en meer gebruiksvoorbeelde — en natuurlik andersom. (Vgl. Geeraerts en Janssens 1982: 54). VAW het egter sedert die eerste uitgawes van hierdie patroon afgewyk deurdat die aantal lemmas en die aantal betekenisonderskeidings veel swaarder weeg as die bewerking daarvan.

In die agste uitgawe word die makrostrukturele geladenheid nog sterker beklemtoon a.g.v. die meer uitgebreide makrostruktuur en die duidelike nommering van betekenisonderskeidings. Die fokus is ook sterk gerig op "Bondige maar duidelike woordverklarings", soos op die agterplat eksplisiet vermeld word. Bepaalde niesinchroniese betekenisonderskeidings is bv. in uitgawe 8 volledig geskrap: By Siamees² is die volgende, historiese betekenisonderskeiding van die gespesialiseerde uitdrukking *Siamese tweeling* bv. geskrap: "twee aanmekaar gegroeide Sjinese kinders in 1874 in Siam gebore, wat presies op mekaar gelyk het". Slegs die sinchroniese betekenis "tweeling wat vas aan mekaar geheg is", is behou.

Een van die gevolge van beknopte definies is egter dikwels onvoldoende informatiwiteit. Vir die gebruiker wat nie bloot 'n woordvorm of 'n betekenis wil "kontroleer" nie, mag definies soos die volgende oninterpreteerbaar wees aangesien geen aanduidings gegee word van die gebruiksfêre, grammatiese konstruksies waarin die lemma tipies voorkom, of van die toepaslike polisemiese onderskeidings van die stamme nie:

kortwissel, -s. Wissel oor 'n kort termyn.

¹ Die terme oorvolledigheid, oorspesifisering en onderspesifisering word in hierdie artikel met die volgende konseptuele inhoude gebruik:

oorvolledigheid: Die aanbied van onnodige saakbesonderhede

oorspesifisering: Die aanbied van onnodige saakbesonderhede wat daartoe kan lei dat bepaalde eksemplare van die klas daardeur uitgesluit kan word

onderspesifisering (=onvolledigheid): Die aanbied van verklarings wat nie eksplisiet of volledig genoeg is nie, wat daartoe kan lei dat die gebruiker nie in staat is om 'n konsep te vorm nie.

Verder word heelwat definiense wat in uitgawe 7 onvolledig en ondergespesifiseerd was, ongewysig gelaat, bv. *kabeljou* ("eetbare soort seevis") en *marbanker* ("soort kleinerige vis"). (Vergelyk ook Lombard 1991: 168 se kritiek teen NW in hierdie verband.) Miskien moet egter wel in ag geneem word dat daar nie in die metaleksikografie eenstemmigheid is oor "voldoende gespesifiseerde" verklaring van plant- en diername nie, hetsy definiëring net in gewone taal geskied, en of dit aangevul word deur Latynse nomenklatuurterme. (Vgl. Zgusta 1971: 255.)

Ensiklopedisiteit in definiense korreleer natuurlik nie noodwendig met oormatige woordrykheid nie. In paragraaf 4.2.1.1 hierbo is reeds gesuggereer dat belading van die makrostruktuur met deursigtige, monosemiese komposita wat in die artikels van stamlemmas soos *kits-*, *kraak-* en *kuns-* hanteer sou kon word, ruimte laat vir oorvolledigheid en oorspesifisering. Die volgende voorbeelde onder K getuig hiervan (die gedeeltes wat oorspesifikasies bevat of semanties redundant is, word gekursiveer):

kitsantwoord. Vinnige, onmiddellike raak antwoord op 'n lastige vraag.

kraakvars. Nog *brosserig* van varsheid (*gerereg*).

kraakwit. *Glansend*, vlekloos wit, spierwit.

kunsbeen. Kunsmatige been, *been om een wat verwyder of afgesit is te vervang*, vals been.

(L.W. *kunsarm* is slegs gedefinieer as "Kunsmatige, vals arm.")

kunsblom. Nagemaakte blom van papier, was, ens.

kunsrubber. Kunsmatige, nagemaakte rubber, *sintetiese preparaat om rubber te vervang*.

Deur meer stamlemmas op te neem en die definiense deur gebruiksvoorbeelde (bv. eenwoordsitate) aan te vul, sou die samestellers kon kompenseer vir die soms-te-bondigheid van definiense en sou die insluiting van ensiklopediese inligting sinvol beperk kon word.

4.2.2.3 Weerspieëling van betekenisverskuiwings

Sowel semasiologiese as onomasiologiese normverplasings vind geleidelik in alle lewende tale plaas. Weens die feit dat die ou en die nuwe betekenisstruktuur / woordvorm vir 'n aansienlike tyd naasmekaar bly voortbestaan, en weens die feit dat hierdie verskuiwings nie sistematies deur die hele leksikon voltrek word nie, word sulke normverplasings nie altyd deur leksikograwe geïdentifiseer nie.

Dit is veral betekenisverskuiwings wat dikwels ongemerk verbygaan omdat dit nie implikasies vir die makrostruktuur van woordeboeke het nie en omdat makrostrukturele toevoegings dikwels as die belangrikste maatstaf dien vir die beoordeling van "verbeterings" in hersiene woordeboeke. (Vgl. Landau 1984: 162.)

VAW⁸ verdien lof weens die aandag wat daar aan betekenisverskuiwings geskenk is. By kortkop is twee addisionele polisemiese onderskeidings bygevoeg, te wete 3. "Persoon met kortgeknipte hare" en 4. "Lengtemaat in perdewedrenne iets minder as 'n koplengte". Die taalwerklikheid sou miskien nog getrouer weerspieël kon word deur die oordragtelike gebruik van 4. as 'n afsonderlike betekenisonderskeiding of subonderskeiding by te voeg, nl. "'n geringe verskil wat tyd, afstand, kwaliteit of prestasie betref".

In die geval van *colloquium* en *colloquium doctum* verantwoord VAW⁸ sowel onomasiologiese as semasiologiese verskuiwings: In uitgawe 7 word slegs *colloquium doctum* opgeneem, en wel in die makrostruktuur as 'n multi-leksikale lemma. Dit word eng monosemies gedefinieer as "Mondelinge onder-vraging van proponente in die godgeleerdheid ..." Uitgawe 8 neem naas *colloquium doctum* ook *colloquium* met wisselvorm *kollokwium* op en definieer dit getrou aan die algemene gebruik as "Akademiese konferensie, seminaar". In die definiens van *kasino* (met wisselvorm *casino*) word die betekenisverenging wat die woord ondergaan het, duidelik verantwoord. In uitgawe 7 het die definiens gelui: "Klubgebou vir gesellige byeenkomste, vermaaklikhede, spele en dobbel", en in uitgawe 8 lui dit: "Dobbelplek".

In 'n volgende uitgawe van VAW sou verdere aandag geskenk kon word aan die wysiging van definiense wat nog Nederlandse betekenis weerspieël — betekenis wat reeds volkome verplaas is deur ander Afrikaanse betekenis. In VAW⁸ word *koerasie* bv. soos volg bewerk: "Moed, dapperheid: 'n man van ~, 'n dapper kêrel". Hierdie woord het egter in die omgangstaal 'n ongunstige seksuele betekenis verkry wat in so 'n mate op die oorspronklike betekenis gereflekteer is, dat die oorspronklike betekenis nie meer in Afrikaans bekend is nie. Ook die definiens van *snoesig*: "Lief, skattig, fraai", sal moet aangepas moet word om die gebruiklike betekenis te weerspieël, nl.: "Knus; gesellig; warm".

4.2.3 Grammatiese aspekte

Grammatiese inligting is 'n leksikografiese inligtingstipe wat dikwels in die verlede afgeskeep is (vgl. Botha 1993). Volgens Tomaszczyk (1979: 112) het sowat 70% van sy informante egter aangedui dat hulle ook grammatiese oplossings in woordeboeke soek (Gouws 1989: 211). Dit dui daarop dat grammatiese inligting "nóg 'n redundante nóg 'n toevallige komponent van 'n woordeboekartikel" is (Gouws 1989: 210).

Na aanleiding van die klem wat in die metaleksikografie van die afgelope dekade op grammatiese inligting geplaas is, sou 'n mens kon verwag dat 'n handwoordeboek van die negentigerjare op meer sistematiese wyse met hierdie inligtingstipe moet omgaan as sy voorgangers en moontlik verdere sub-kategoriale verfynings aanbring waar dit beter gebruikleiding sou kon voorsien.

In hierdie resensie word veral gefokus op die sintaktiese inligting wat by leksikale lemmas voorkom. (Weens die woordgebaseerdheid van VAW⁸ sou dit nie sinvol wees om ook subleksikale en multileksikale lemmas sistematies te betrek nie.) Daar sal enersyds gekyk word na eksplisiete sintaktiese inligting en andersyds na implisiete sintaktiese inligting.

4.2.3.1 Eksplisiete sintaktiese inligting

Die samestellers van VAW⁸ het duidelik nie probeer om die grammatikale klassifikasies van die vorige uitgawes aan te pas nie. Hoewel homoniemnommers nou deurgaans aangebring is, is woordsoortaanduiding (leksikale itemklassifikasie) steeds nie konsekwent by woordsoortelik identiese homonieme aangebring nie: By *kies*¹ en *kies*², *kim*¹ en *kim*², *koker*¹ en *koker*², *kooltjie*¹ en *kooltjie*², word die woordsoort soos in uitgawe 7 wel aangedui, maar by *kinoloog*¹ en *kinoloog*², *klawer*¹ en *klawer*², *kool*¹ en *kool*², *kwass*¹ en *kwass*² steeds nie.

Ook by nuwe opnames ontbreek grammatiese inligting dikwels — inligting wat vir die gebruiker essensieel is indien 'n enkoderingshandeling uitgevoer moet word. Die lemma *kykweer* word slegs van die volgende bewerking voorsien:

(TV). 'n Beeld herverton, bv. by 'n sportwedstryd.

Die afwesigheid van morfologiese inligting, woordsoortaanduiding en gebruiksvoorbeelde veroorsaak dat die gebruiker slegs van die definiens afhanklik is om te probeer vasstel hoe die lemma gebruik moet / kan word.

Ander nuwe opnames waarby soortgelyke probleme ondervind kan word en waarby die gebruiker o.g.v. die struktuur van die definiens woordsoortelike afleidings moet maak, is bv. *kaliarm*, *kalwerig*, *kapoet*, *kinderarm*, *kliënteel* en *komsitslag*.

Sekondêre leksikale klassifikasie sou veral by werkwoorde 'n nuttige toevoeging kon wees. In die artikel van die lemma *kom*² (w) word die gebruik as medewerkwoord (skakelwerkwoord) volkome onsigbaar gemaak. Indien onderskeidings soos (hoofwerkwoord) en (medewerkwoord) ingevoer is, sou hierdie oorsig miskien ontdek gewees het voor die ter perse gaan van die agste uitgawe.

4.2.3.2 Implisiete sintaktiese inligting (gebruiksvoorbeelde)

(a) VAW⁸ se spaarsame gebruik van voorbeelde

Volgens Lombard (1992: 149) het voorbeeldmateriaal o.a. die waarde dat dit "die gebruiker in staat stel om die tipiese sintaktiese omgewing waarin 'n

woord gebruik word, te leer ken". Vir die minder ervare gebruiker, bv. die hoërskoolleerling of student, is die gebruiksvoorbeeld selfs meer verhelderend as die woordsoortaanuiding aangesien dit nie 'n abstraksie van tipiese gebruik verteenwoordig nie, maar 'n prototipiese eksemplaar daarvan.

Indien die spreker die woord nog nie voorheen in 'n verhelderende konteks gehoor / gesien het nie, sou die gebruiksvoorbeeld 'n nadere spesifikasie kon gee van die sintaktiese (waaronder ook kollokatiewe) verbindingsmoontlikhede van die lemma. (Vgl. Geeraerts en Janssens 1982: 51). Indien die gebruiker die woord reeds voorheen gehoor het of 'n tipiese konteks voorhande het, kan gebruiksvoorbeelde die "verstaan" of konseptualisering van die betekenis versnel deur patroonherkenning te fasiliteer. Hierdie aanname strook met die siening in die kognitiewe semantiek dat sprekers beter onthou en verstaan indien 'n konsep vir hulle op een of ander wyse "gemotiveer" is. (Vgl. in hierdie verband Swanepoel 1992).

In woordeboeke soos VAW, wat onsistematies (indien enigsins) van 'n sekondêre leksikale klassifikasiesistees gebruik maak, is voorbeeldmateriaal belangrik om inperkings op sintaktiese gebruik te illustreer. By die lemma *deurtintel*, word in VAW⁸ (soos ook in VAW⁷) geen woordsoortelike óf morfologiese inligting aangebied nie en geen gebruiksvoorbeelde word voorsien nie. Die definiens "'n Aangename gevoel kry" suggereer ook geensins dat *deurtintel* 'n onskeibare, oorganklike werkwoord is nie. 'n Voorbeeldsin soos *Vreugde deurtintel haar* sou aan die gebruiker kon demonstreer dat dié werkwoord in die volgende prototipiese konteks voorkom: N¹ [-LEWEND, -KONKREET] + W.oorg. + N² [+LEWEND, +MENSLIK]. Ook by lemmas wat nuut opgeneem is, bv. *kapoet* en *kykweer*, sou voorbeelde verhelderend kon wees met betrekking tot woordsoortelikheid en tipiese sintaktiese optrede.

Die gebrek aan sintaktiese inligting in VAW⁸ dui daarop dat dié woordeboek hoofsaaklik 'n "dekoderingswoordeboek" is. Vir enkoderingshandelinge sal die gebruiker moontlik ander woordeboeke aanvullend tot VAW moet raadpleeg.

(b) VAW⁸ se hantering van kollokasies

Gedurende die afgelope dekade het kollokasies, die inperkings daarop, en die insluiting daarvan in woordeboeke groot belangstelling geniet. (Vgl. o.a. Benson 1985; Cowie 1981; Carstens 1992; De Stadler 1991; Lombard 1992; Van Niekerk 1992). Weens die ekonomie wat bewerkstellig kan word, beveel Lombard (1992: 159) aan dat veral handwoordeboeke ruimskoots van kollokasies gebruik moet maak om tipiese verbindings waarin die lemma voorkom, aan te dui. Tipiese kollokasies wat na sy mening gereflekteer moet word is

N + W:	<i>die doodstraf oplê, moord pleeg</i>
Adj + N:	<i>'n flou grap, 'n koue blik</i>

Deelwoord + N: *verblydende nuus, versagtinge omstandighede, 'n deurtrap-te skelm*

VAW⁸ sluit wel kollokasies in die artikels van 'n groot aantal lemmas in, maar die hantering daarvan is nog in 'n hoë mate inkonsekwent: Kollokasies word bv. soms onverklaard en gekursiveerd as 'n paradigma aan die einde van die artikel aangebied, soos by *volslae* en *deurtrap*²:

volslae ... 'n ~ *dronkaard*, ~ *suiplap*, ~ *leuenaar*, 'n ~ *sukses*; 'n ~ *mislukking*
*deurtrap*² ... 'n ~ *te skelm*.

Aangesien *volslae* en *deurtrap*² monosemies is, lewer die interpretasie van die kollokasies geen probleme op nie. Waar die lemma polisemies is, is plasing aan die einde van die artikel egter wel problematies. Die gebruiker moet bv. by die lemma sprekend self aflei watter van die vier onderskeidings respektiewelik van toepassing is op die kollokasies:

sprekend, -e; -er, -ste. 1. Pratend 2. Duidelik 3. Oortuigend 4. Treffend
(op mekaar lykend); 'n ~ *e gelykenis, bewys*; 'n ~ *e voorbeeld*.

Ander kollokasies van dieselfde tipe as ('n) *spreekende voorbeeld* word weer onverklaard in gewone druk na 'n dubbelpunt gegee aan die einde van die artikel. "Geswore vyand" (outeur se aanhalingstekens) word op hierdie wyse opgeneem in die artikel van die lemma *geswore*; en "gekroeste hare" word tipografies soortgelyk hanteer onder *kroes*².

'n Derde hanteringswyse word by sluit 10. aangetref, waar kollokators in gewone druk by die toepaslike betekenisonderskeidings tussen hakies gegee word, nl. as (koop, kontrak, verdrag, verbond, huwelik). Vanuit 'n semantiese oogpunt is hierdie hanteringswyse die beste van dié wat sover genoem is. Die tipografiese hantering en die weglating van die tilde lei egter daartoe dat die institusionele status van die verbindings ontken word, asook hulle funksie as gebruiksvoorbeelde.

Benewens die nie-eenvormige hantering blyk die vermelding van kollokasies o.g.v. frekwensie ook nie sistematies te wees nie: By *beraam*¹ 3. word geen kollokasies gemeld nie, terwyl hierdie leksikale item baie frekvent optree in 'n verbinding soos *planne beraam*. Ook by *pleeg*¹ 1., wat verklaar word as "doen, verrig", word geen kollokasies óf gebruiksvoorbeelde gegee nie. Sodoende word die semantiese inperking wat die kollokator *pleeg* stel aan outonome basisse²

---

² Die terme *kollokator* en *outonome basis* is aan Hausmann (1981) ontleen, wat die *kollokator* beskou as daardie item wat bepaalde inperkings stel aan die items waarmee dit potensieel kan verbind, en die *outonome basis* as daardie item wat deur die kollokator geselekteer word, maar self met 'n groot verskeidenheid ander leksikale items kan verbind. (Vgl. Van Niekerk 1992: 261.)

soos moord, egbreuk, diefstal, ens. — nl. gemerktheid as +MISDAAD — nie vir die woordeboekgebruiker uitgelig nie.

Die nie-eenvormige hantering van kollokasies in VAW⁸ het die teoretiese implikasies dat:

- die semantiese verband wat onderling bestaan tussen bepaalde poli-semiese onderskeidings en die gebruik van die betrokke lemma in die kollokasies dikwels ontken word;
- die institusionele status van kollokasies onsigbaar gemaak word.

4.2.4 Pragmatiese en sosiolinguistiese aspekte

Volgens Zgusta (1971: 210) beskryf standaardwoordeboeke daardie vorm van taal wat deur kontemporêre sprekers en skrywers algemeen gebruik word. Hy spesifiseer vervolgens dit waarin die standaardwoordeboek nie belang stel nie:

"it does not describe dialectical or regional words occasionally used by single authors ...; it is not interested in archaisms ...: in short, it is not too much interested in those parts of the total lexicon which are connected with any phenomenon that belongs to the field of the variation of language."

Niestandaardvorme word egter wel in standaardwoordeboeke in 'n beperkte mate opgeneem, hoofsaaklik indien hulle ook in die standaardtaal ingedring het. Beperkte opname van niestandaardvariante word ook geregverdig deur sosiolinguïste. Hulle is van mening dat die taalvorm wat in woordeboeke en grammatikas beskryf moet word, nie die geïnternaliseerde taalvermoë van die ideale spreker / hoorder moet wees nie, maar die *taalgebruik* van die deursneemoedertaalspreker (vgl. Stander en Jenkinson 1993; Webb en De Villiers 1985). Die taalgebruik van die deursneestandaardtaalspreker is vanselfsprekend geen homogene variëteit nie. Volgens Webb en De Villiers (1985: 200) is dit linguïsties onhoudbaar om die afleiding te maak dat standaardtaal geen verskeidenheid vertoon nie. Daarvan getuig die feit dat die leksikons van standaardspreekers 'n groot verskeidenheid sinonieme, antonieme, ens. bevat.

Om die woordeboekgebruiker dan in te lig aangaande spesifieke gebruiksinperkings van opgenome lemmas, hetsy dit geografies, sosiaal, temporeel of frekwentatief is, moet die leksikograaf toepaslike gebruiksinligting voorsien. Dit geskied gewoonlik m.b.v. leksikografiese etikette sodat maksimale beskrywingsekonomie bewerkstellig kan word. (Landau 1984: 174; Gouws 1988: 8) Etikettering is egter waardeloos indien dit op arbitrêre wyse gedoen word en slegs berus op die leksikograaf se intuïsie. Etikettering moet daarop gemik wees om niestandaardtaallemmas sistematies te merk as lede van bepaalde deelversamelings van die leksikon (Gouws 1988: 9).

Vervolgens word 'n kort oorsig gegee van die aard en omvang van skraping en etikettering in VAW⁸ as weerspieëling van variasie in die Afrikaanse taalgemeenskap.

4.2.4.1 Skraping van lemmas in VAW⁸

Soos reeds hierbo gemeld is, is daar sowat 200 lemmas onder die letter K in VAW⁸ geskrap, waarvan ongeveer die helfte rassisties was. Die oorblywende 100 lemmas kan beskou word as woorde wat om 'n verskeidenheid redes in onbruik verval het, bv. temporele veroudering, lae gebruiksfrekwensie, nuut-skeppings wat nie inslag gevind het nie, ens. In die meerderheid gevalle lyk dit asof een of meer sinonieme / wisselvorme (hieronder tussen hakies gegee) die geskrapte lemma volkome verplaas het, en skraping dus gemotiveerd was:

kalfsvlees (kalfsvleis); **komfort** (gemak; gerief); **knee** (knie); **kombustie** (verbranding; gisting); **kommemorabel** (gedenkwaardig); **kompromis** (kompromie); **konsistoriekamer** (konsistorie); **konsumabel** (verbruikbaar); **kontantkomper** (kitsbank); **kontoerploeëry** (kontoerploeging) **konviksie** (oortuiging; veroordeling).

In ander gevalle is daar by wyse van etikette (wat nie in die sewende uitgawe voorgekom het nie) aangetoon dat 'n lemma nie meer gebruiklik is nie. 'n Mens sou o.g.v. die etiket kon verwag dat die volgende lemmas in 'n volgende uitgawe volkome geskrap gaan word:

klasleraar (ong.); **komfortabel** (ong.); **krant** (vero.)

In die lig van bogenoemde hanteringswyse is dit nie duidelik waarom die volgende lemmas nie ook geskrap is nie of ten minste van 'n temporele of stilistiese etiket voorsien is nie:

klapwa (opvoubare babawaentjie), **konfident**² (vol vertrou), **kontramine**: (in die uitdr. *in die kontramine wees* = "dwarstrek"); **kosbaas** (1. gasheer by wie 'n mens loseer 2. Houer van 'n losieshuis); **kondoleansie** (medelye); **konvalessensie** (herstel, beterskap); **krankte** (siekte, krankheid); **snerp** (brand, pyn veroorsaak); **snoewer** (grootprater, spogter)

Daar moet egter toegegee word dat dit baie moeiliker is om vas te stel watter woorde volkome in onbruik geraak het as om vas te stel watter nuwe woorde tot die leksikon toegevoeg is. Landau (1984: 162) merk tereg op:

"There is no reliable way to determine when a word has become obsolescent. Thus, those dictionaries that have the most liberal policy of inserting new terms are precisely those most likely to be filled with antiquated and fad words of another generation."

4.2.4.2 Etiketterming

Die uitgewer van VAW⁸ stel dit op die voorplat van die woordeboek eksplisiet dat "baie meer trefwoorde" opgeneem is. Vergelyking met die sewende uitgawe het aangetoon dat hierdie bewering korrek is: net onder die letter K alleen is meer as 1 100 nuwe lemmas opgeneem (waaronder ook wisselvorme ressorteer). Die nuwe opnames bestaan hoofsaaklik uit:

- spesialisterme en (gedeeltelik) gepopulariseerde spesialisterme
- deursigtige en semi-deursigtige komplekse woorde (waarby ook talle vakgespesialiseerde afleidings en samestellings ingesluit is)
- omgangstaalname en volksname vir plante en diere
- informele en alledaagse gebruikswoorde (waarby nuutskeppings en onlangse ontlenings ingesluit is)

Na die resensent se mening kwalifiseer minstens twee van hierdie subkategorieë vir eksplisiete gebruiksheid, nl. spesialisterme en (volks)name vir plante en diere. Hierdie groepe vorm weliswaar — wat prototipiese lede betref — nie deel van die kernwoordeskat van die standaardtaal nie. Aangesien 'n mens hier met nuwe opnames te doen het, sou ook verwag kon word dat noukeurige aandag aan die bewerking geskenk sou word.

(a) Name vir plante en diere

Die opname van plant- en diername, veral dié wat as gewestelik, ongewoon, weinig gebruiklik of as volksname beskou word, dra daartoe by dat 'n standaardwoordeboek 'n ensiklopediese karakter verkry. VAW⁸ se opname van ongeveer 112 nuwe Nielatynse name vir plante en diere net onder die letter K alleen, laat 'n mens dus wonder of dié woordeboek nie oortree op die terrein van die omvattende woordeboek nie.

Ook wat die bewerking betref, kan VAW⁸ gekritiseer word: Sowat 24 plant- en diername word in die definiense beskryf as onderskeidelik "volksnaam", "beskrywende volksnaam" en "onderskeidende volksnaam". Die implikasie sou wees dat die res van die nuut opgenome plant- en diername tot wetenskaplike taksonomieë behoort (vgl. Du Plessis 1991: 87-89). Nóg uit die morfologies-semantiese bou van die woorde, nóg uit die definiens of enige ander mikrostrukturele inligting wat by hierdie lemmas aangebied word, is so

'n afleiding egter regverdigbaar. Inteendeel, dit is glad nie duidelik op watter basis die metalinguistiese superordinaat "volksnaam" toegeken is, al dan nie. 'n Mens sou kon verwag dat dit moontlik verband hou met naamgewing vir 'n nie-homogene groep plant- of dierspesies (of subspesies). Dit sou ook kon wees dat 'n leksikale item 'n volksnaam genoem word indien daar een of meer ander, meer frekwent gebruikte standaardtaalsinonieme bestaan. Laastens is volksname moontlik daardie name wat, anders as die name behorende tot wetenskaplike taksonomieë, gekenmerk word deur polisemie, veral metaforiese uitbreiding.

Geen een van hierdie hipoteses kon egter bevestig word aan die hand van die definiense in VAW⁸ nie. Slegs in die geval van *kabietjie*, *kopseerblom* en *kortkoppadda* is daar sprake van 'n naam vir diverse spesies of subspesies. Verder is daar byna net soveel volksname met omgangstaalsinonieme as wat daar volksname is waarvoor slegs Latynse sinonieme aangebied word. Die volgende lemmas wat as volksname gemerk is, kry bv. wel omgangstaalsinonieme:

kaalkousie (*kalkoentjie*); *kalkoentjie*⁵ (*kaalkousie*); *kameroep* (*Hot-tentotsbrood*); *kanonaalwyn* (*aanteelaalwyn*, *kraalaalwyn*); *karooaalwyn* (*ramenas*); *knopmelkbos* (*eierpol*, *langbeentjie*); *koedoelie* (*impalaliele*); *konsertinaboom* (*sosaties*, *bergplakkie*, *konsertina*, *konsertina*); *kortkoppadda* (*blaasoppadda*, *janblompadda*, *donderpadda*, *onweerspadda*)

terwyl die volgende slegs Latynse sinonieme kry:

kabietjie; *karkaai*; *klipnenta*; *klompiesaalwyn*; *knoppiesaalwyn*; *kokerbos*; *koldwerggeitjie*; *kolstertghieliemientjie*; *kommandomot*; *kompasplant*; *koningstapyt*; *koperblikslaertjie*; *kopseerblom*; *kraalmelkbos*

Hoewel metaforisering en polisemiese uitbreiding by talle "volksname" voorkom, is hierdie eienskappe ook aangetref by name wat nie as sodanig gemerk is nie, bv.:

kaiingwalvis; *kapaterby*; *katoenbek* (soort slang); *kermesbossie*; *kloptor*; *klossieheide*; *kniesteker* (soort plant); *knipmesmossel*; *knoppiesaalwyn*; *koekoeksblom*; *koljandorie* (soort vis); *komansvy*; *kooipister*; *koranaboegoe*; *koringaarsteekgras*; *koringvreter*; *kortkopslangskink* (soort geitjie); *krappvreter*; *kriebos*; *kroesbos*; *kuifbyter* (soort vis);

Dit is duidelik dat daar aandag geskenk sal moet word aan die praktiese implementering en uitbouing van die navorsing wat reeds oor wetenskaplike en

volkstaksonomieë gedoen is, bv. in die kognitiewe linguistiek (vgl. Du Plessis 1991). Waar kennis en insig t.o.v. hierdie onderskeid ontbreek, sou leksikografe dit ook kon oorweeg om plant- en diername wat nie duidelik tot die standaardtaal behoort nie op grond van die beskikbare data te merk as bv. (*gewestelik*) of (*ongewoon*). Sodoende sou gemotiveer kon word waarom die deskriptiewe definies by 'n bepaalde sinoniem geplaas is.

(b) Spesialisterme

Die opname van gepopulariseerde en semigepopulariseerde tegniese terme in standaardwoordeboeke kan nie sonder meer gekritiseer word nie. Dit is per slot van rekening die taak van die leksikograaf om met die sosiolinguistiese werklikheid tred te hou (vgl. Gouws 1993: 49-66); en dus ook met die "algemene vakkundige kultivering" van die deursneegebruiker. Die popularisering van o.m. natuurwetenskaplike terme, stokperdjeterme, sportterme, sielkundeterme en opvoedkundeterme is gedurende die afgelope dekade aansienlik versnel deur gemeenskapsopvoedingsprogramme, populêr-wetenskaplike literatuur, gesinstydskrifte, die dagbladsprekers, die radio en die televisie. Die deursneetaalgebruiker behoort vir algemene gebruik dus baat te vind by die opname van lemmas soos die volgende:

kalkulus (Wiskunde); kaskultuur; kontantgewas; konsentraatblok; kweekbodem (Landbou); klankgreep; kontaktaal (Taalkunde); konveksiewind (Weerkunde); kopborsstuk (Dierkunde); kortskoppie; kwartlyn (Rugby); kolkampie; kolgemiddelde (Krieket); koppelprogram (radio, TV)

'n Kernvraag is egter wanneer 'n etiket vereis word en wanneer nie. Onder K in VAW⁸ is vaktalekkette toegeken aan meer as 60 van die nuutopgenome lemmas. Die basis van toekenning is egter nie sonder meer duidelik nie. Onder hierdie 60 lemmas resorteer terme wat sterk as spesialisterme ervaar word, bv.:

katamnese (geneesk.); ketoon (chem.); klous (taalk.); komagmaties (geol.); kongal¹ (dierk.); koprosoïes (biol.); koronagraaf (sterrek.); kru-raal (dierk.)

maar ook terme wat na die resensent se mening al goed onderweg is na woordstatus:

keuselys (rek.wet); kombensisolasië (bouk.); kompensasiëprogram (opvoedk.); konkurrensieartikel (ekon.); konynkap (stoei); kopdoel (sokker); kopskrywer (joern.); koppelprogram (radio, TV); kopholte

(fis.); **kopwip** (gimn.); **kortvlerkig** (dierk.); **kulbal** (krieket)

Die hantering van die eerste groep terme hierbo laat verder die vraag ontstaan waarom soortgelyke lemmas soos die volgende ongeëtiketteerd opgeneem is:

kalkaneum; kampanologie; kantarel; kaoliniet; kassiteriet; kefalotoraks; kelaat; ketogeen; ketogenese; kibernetika; koagulans; kollenchiem; kongotomie; konkupissensie; konnaturaliteit; kontakdermatitis; kontra-alt; kontribusieorder; kopresipiteer; koprofiet; kortikoafferent; kostaal; kuberneer

Die antwoord is nie voor die hand liggend nie. Daar is trouens 'n aantal moontlike motiverings vir die oorvloedige opname van vakterme en die skynbaar inkonsekwente hantering daarvan. Eerstens sou dit weens die tempo waarteen tegniese terme die omgangstaal binnedring, nie vir die samesteller van 'n handwoordeboek verkeerd wees om wel tegniese terme op te neem nie, veral daardie terme wat ook in tekste vir algemene opvoeding en onderrig (ook sekondêre onderrig) gebruik word.

Etikettering is egter 'n groter probleem. Moet 'n term wat voorheen net in kommunikasie tussen vakspecialiste gebruik is, maar deur die media gepopulariseer is, nog van 'n vaktaaletiket voorsien word? (Vergelyk Landau 1984: 181.) Dan is daar nog die probleem dat 'n term wat bv. eens 'n streng chemiese betekenis gehad het, meteens ook 'n biologiese toepassing kan kry. In hierdie geval sou die etiket (chem.) vir die gebruiker misleidend kon wees. 'n Bepaalde term kan ook moontlik in verskeie vakgebiede toepassings hê en dan sou die aanbied van 'n etiket eerder verwarrend as verhelderend wees. Landau (1984: 181) maan dus:

"Although a label has the virtue of immediately placing the definition in its customary context, it has the defect of restricting it to that context even when it might be applied in the same sense to other contexts."

By die beoordeling van termhantering moet ook in gedagte gehou word dat etikette nie die enigste manier is om kontekstuele aanduidings te ekspliseer nie. In *VAW*⁸ word die gebruiksfêre dikwels in die definieëns *geïnkorporeer*, bv. by *karbeelwerk* wat gedefinieer word as "Die maak, aanbring van karbele *in messelwerk*" (outeur se kursivering); en by *ketsstoot* wat gedefinieer word as "*Wegskramstoot in biljart*" (outeur se kursivering).

Ten spyte van die bogenoemde "versagterende omstandighede" skiet *VAW*⁸ steeds te kort deurdat die opname en bewerking van vakterme nie bevredigend in die *Gids vir die gebruiker* verduidelik word nie. Die outeurs volstaan met die volgende verduideliking, gevolg deur die lys van etikette wat gebruik word:

"By baie inskrywings word daar na die lemma 'n etiket in hakies gegee wat inligting bevat oor die terrein waarop of die (sosiale) omgewing waarin die betrokke woord of uitdrukking gebruik word."

4.3 Preskriptiewe normverplasing

4.3.1 Eksplisering van eksterne norme

Soos hierbo in paragraaf 3.3 gemeld is, is dit die taak van 'n handwoordeboek om as verlengstuk van erkende preskriptiewe taalbronne en taalinstitusies op te tree. Die gebruiker van Afrikaans moet dus inligting wat in reëlvorm in die AWS aangebied word, in toegepaste vorm 'n handwoordeboek kan terugvind.

In hierdie opsig is VAW⁸ sekerlik vir elke taalgebruiker, akademikus en taalpraktisyn 'n baie nuttige hulpmiddel. Soektogte word ook vergemaklik deurdat vorme met twee erkende spelwyses (wisselvorme) langs mekaar gelemmatiseer word, bv. koëksistensie, ko-eksistensie en ver, vër. Waar die spelling van die wisselvorm lemmatisering op 'n ander plek in die alfabet vereis, bv. kasino en casino, word die volgende prosedure gevolg: By die mees frekwent gebruikte vorm of die voorkeurvorm word die wisselvorme naasmekaar aangebied: kasino, casino; en by die minder gebruiklike vorm word na 'n =-teken dié wisselvorm gegee waarby die deskriptiewe definiens voorkom. Dit is verblydend dat die volgende vorme nou as lemmas onder K opgeneem is:

kollokwium; kasino; kornea; kreip; kouri; Korintiër; kosjeniel; kronies; Kupido

Wat die spelling van woorde met komplekse ortografiese vorme betref, bied VAW⁸ dikwels die antwoord. Aangesien ook talle eiename (veral plekname) opgeneem word, vind die woordeboekgebruiker nou die korrekte spelwyses van komplekse taalname en afgeleide eiename soos die volgende sonder moeite:

pro-Duits; anti-Semitisme; Middelengels; Middelhoogduits; Middel-nederlands; Hiperafrikaans; Laaglatyn; Griekwa-Afrikaans.

Vir taalpraktisyns en taalgebruikers wat graag "korrek" wil skryf, is VAW⁸ inderdaad 'n baie nuttige hulpmiddel.

4.3.2 Sanksionering van interne norme

Gouws (1993: 51) merk tereg op dat standaardisering in Afrikaanse woordeboeke dikwels regstreeks verbind is met preskriptiwiteit en normatiwiteit. In

plaas daarvan om Standaardafrikaans in die wydste sin as norm te aanvaar, is 'n fiktiewe variëteit daarvan, te wete Superstandaardafrikaans, tot norm verhef. (Vgl. Webb en De Villiers 1985: 202.) Dit het o.a. daartoe gelei dat in woordeboeke dikwels net een uitspraakvorm, morfologiese fleksievorm en ortografiese vorm erken is; dat ongebruiklike Nederlandismes ongeëtiketteerd opgeneem is; en dat leenwoorde uit Engels óf onsigbaar gemaak is, óf as Anglismes geëtiketteer is.

In reaksie op die normatiewe benadering in grammatikas, skoolhandboeke en woordeboeke is daar in die Sosiolinguistiek-literatuur van die tagtigerjare reeds gemaak dat "ons norme vir Standaardafrikaans nie so rigied moet stel nie, en bv. moet aanvaar dat taalnorme op verskillende maniere gerealiseer kan word" (Webb en De Villiers 1985: 201). In wese kom sodanige uitsprake neer op erkenning en sanksionering van interne norme wat reeds vir 'n geruime tyd in die taalgemeenskap ervaar en aanvaar is.

Soos reeds genoem, het hierdie groter toegeeflikheid die eerste neerslag gevind in normatiewe taalbronne soos die hersiene uitgawe van die *AWS en Die Korrekte Woord*⁷. *VAW*⁸ het dié houdingsverandering duidelik ter harte geneem en in sy beleid weerspieël. Gouws (1993: 54) merk dus tereg op dat *VAW*⁸ "n grootskaalse verbetering op die ander handwoordeboeke (is)". Hy meld spesifiek dat heelwat meer Engelse leenwoorde opgeneem is sonder dat hulle per etiket gestigmatiseer is. Die volgende nuwe opnames onder K kan gemeld word:

kalkulus; kampanje; kaverne; kilt; kloon; klous; klien; kollokwium; kombuistee; kommoditeit; kommune; konkoksie; konsosiasie; kontra-indikasie; kontrepsie; konveksieoond; kopfoon; korporaatlid; kothuis; kouefront; kwilt

Wat verder verblydend is, is dat die samestellers in hulle opname gekonsentreer het op "moderne gebruikswoorde", soos op die agterplat van die woordeboek vermeld. Deurdat ook 'n groot aantal lemmas opgeneem is wat tot die meer informele stylvlakke behoort, is aangetoon dat stelselmatig wegbeweeg word van die superstandaardtaalnorm. Die volgende nuwe en meer informele leksikale items is onder K opgeneem:

kaasbroodjie; kapoet; katogie; katvoet: (in die uitdrukking *katvoet loop*); **kens; kettie; kiertsregop; kleinkoppie:** (in die uitdrukking *kleinkoppie trek*); **klipponnosel; kommetjiekop; konfyttande:** (in die uitdrukking *jou konfyttande uittrek*); **konkoksie; konsertinaeroek; kookding; koop-en-loop; koop-en-loop-hoekie; koopkos; koopmal; korrelkoffie; kortknip; Kowsie; kreunsanger; krukkelys; kykweer**

Leksikografiese herstandaardisering mag egter nie so ver gevoer word dat leiding t.o.v. stilistiese gepastheid volkome in die slag bly nie. In *VAW*⁸ is die

volgende gevalle opgemerk waarby die gebrek aan geleidingsaanwysing nie tot voordeel van die woordeboekgebruiker is nie:

- **seblief** en **samblijf** kry presies dieselfde deskriptiewe definisie, nl. "Verkorting van asseblief". **Samblijf** word egter nog nie deur die AWS erken nie en word weinig, indien ooit, in die taalgebruik van Standaardafrikaanssprekendes aangetref.
- **naai 3**. ("Geslagsgemeenskap hê") word geëtiketteer as (geselst.). Dié leksikale item verdien egter 'n gradering op die taboekaal.
- **Kaaskop**¹ kry geen etiket om aan te toon dat dit stilisties ingeperk is nie, dit wil sê dat dit gewoonlik skertsend of neerhalend gebruik word nie.

5. Samevatting

5.1 Sterkpunte

Een van die belangrikste positiewe bydraes wat *VAW*⁸ as woordeboek van die negentigerjare lewer, is die verantwoording van belangrike ideologiese normverplasinge in die Afrikaanssprekende gemeenskap. In sowel die opname as die mikrostrukturele hantering van rassistiese en seksistiese lemmas het die samestellers sensitiwiteit en kundigheid aan die dag gelê.

'n Verdere pluspunt is dat *VAW*⁸ 'n redelik getroue weerspieëling gee van preskriptiewe normverplasinge gedurende die afgelope dekade — sowel op die terrein van eksterne normering (spel- en skryfwysereëls) as op die terrein van interne normering ('n meer gematigde houding jeens leenwoorde en informele standaardtaal).

Hoewel dit slegs implisiet in die artikel gemeld is, is daar duidelike blyke dat die samestellers van *VAW*⁸ kruisverwysings tussen mikro- en makrostrukturele inligting gekontroleer het. Leksikale betrekkings soos sinonimie, antonimie en hiponimie is sistematies weerspieël en wisselvorme is konsekwent hanteer.

Op 'n meer praktiese vlak kan gemeld word dat *VAW*⁸ opval as 'n goedontwerpte en netjies versorgde publikasie. Die herset van die woordeboek in 'n kleiner lettertype (die lemmas in 'n 7 pt.-grootte en die res van die artikel in 'n 6 pt.-grootte), die kleiner hangende inkeping en die duidelike homoniem- en poliseemnommers vergemaklik naslaanprosesse aansienlik. Verder verseker die dik kartonbuiteblaaie, versterkte rugkant en dunner ingevoerde papier dat die woordeboek maklik hanteerbaar en duursaam is.

5.2 Swakpunte

VAW⁸ se sterkste negatiewe eienskap is sy gebrekkige verantwoording van die linguistiese en metaleksikografiese ontwikkelinge van die afgelope dekade. Hierdie kritiek is nie net vanuit 'n akademiese vertrekpunt gemotiveer nie, maar ook vanuit 'n praktiese en kommersiële. Onder woordeboekkopers resorteer ook taalkundiges, taalpraktisyns, taalonderwysers en ander kundige gebruikers vir wie 'n verskeidenheid inligtingstipes belangrik is. Soos aangedui is, word veral grammatiese inligting dikwels ontoereikend en onsistematies aangebied. Verder sou gebruikers in die taalprofessies ook verkies dat terme wat in die metataal van die woordeboek ter benoeming van linguistiese kategorieë gebruik word, moet ooreenstem met die aanvaarde terme in die taalwetenskap en dat talige kategorieë afgegrens word volgens taalwetenskaplike maatstawwe.

'n Tweede negatiewe punt, wat by meer as een geleentheid ter sprake gekom het, is VAW⁸ se baie uitgebreide makrostruktuur. Die ensiklopediese makrostruktuur kan egter moontlik op tweeërlei gronde gemotiveer word:

(a) Handwoordeboeke word tipies gekenmerk deur 'n uitgebreide makrostruktuur

Woordeboeke soos *HAT* en *NW* (en dus ook *VAW*) word volgens Gouws en Ponelis (1992: 36) dikwels beskou as standaard verklarende woordeboeke. Na hulle mening moet Afrikaanse handwoordeboeke eerder vergelyk word met die sogenaamde "college dictionaries". "College dictionaries" is gemik op die kommersiële mark en is sterker as "reference dictionaries" gerig op standaardisering en normering. Weens hulle ingesteldheid op die kommersiële mark, poog "college"-woordeboeke dikwels om soveel as moontlik lemmas op te neem, veral die mees "moderne gebruikswoorde" (vgl. Landau 1984: 227). VAW⁸ se opname van 'n groot aantal nuwe lemmas is in die lig hiervan tog begryplik.

(b) VAW⁸ vul 'n leemte in die Afrikaanse woordeboektipologie

'n Tweede moontlike motivering vir VAW se ensiklopediese makrostruktuur³ sou kon wees dat Afrikaans nog geen volwaardige standaard verklarende woordeboek het nie (vgl. Gouws en Ponelis 1992: 36-37) en dat sy omvattende verklarende woordeboek (die *WAT*) nog net tot by L voltooi is. Daar sou dus geargumenteer kon word dat VAW⁸ 'n leemte in die huidige Afrikaanse

---

³ Met "ensiklopediese makrostruktuur" word bedoel dat die betrokke woordeboek leksikale kategorieë soos eiename, volksname vir plante en diere, deursigtige komposita asook vakterme redelik uitgebreid opneem.

woordeboektipologie vul.

Dit is egter jammer dat die opname van bepaalde kategorieë leksikale items, bv. plekname, volksname vir plante en diere, en vakterme nie in die *Gids vir die Gebruiker* gemotiveer is nie.

5.3 Slotsom

VAW⁸ is duidelik 'n dekodeeringswoordeboek wat veral nuttig is vir die moedertaalspreker wat vinnig soekvrae beantwoord wil hê oor die institusionele status, algemene betekenis en ortografiese vorm van nuwe en ongewone woorde in Afrikaans. In dié opsig is dit inderdaad "n Woordeboek vir elke huis".

Verwysings

a) Vakkundige literatuur

- Bartsch, R. 1981. Kommunikatienormen en leksikale verandering. *TTT* 2: 83-101.
- Bartsch, R. 1982. The Concepts "Rule" and "Norm" in Linguistics. *Lingua* 58: 51-81.
- Benson, M. 1985. Collocations and Idioms in Dictionaries. Ilson, R. (Red.). 1985: 61-68.
- Beylerveld, A.A. en G.J. van Jaarsveld. 1991. Taalseksisme as 'n vorm van eensydige leksikografie. Hartevelde, P. (Red.). 1991: 1-19.
- Bibliograph (Red.). 1992. *Euralex Proceedings. Actas del VI Congreso Internacional*. Barcelona: Bibliograph.
- Botha, T.J.R. (Hoofred.). 1984. *Inleiding tot die Afrikaanse Taalkunde*. Pretoria: Academica.
- Botha, T.J.R. (Red.). 1989. *Leksikografie en leksikologie*. Pretoria: Serva.
- Botha, W.F. 1993. Aspekte van sintaktiese inligting in verklarende Afrikaanse woordeboeke. Hartevelde, P. (Red.). 1993: 1-12.
- Carstens, A. 1992. Kollokasies: vrye verbindings of lekseme? *S.A. Tydskrif vir Taalkunde* 10(1): 1-10.
- Combrink, J.G.H. 1984. Wat is 'n Anglisisme?. Botha, T.J.R. (Red.). 1984: 83-106.
- Combrink, Johan en Johan Spies. 1986. *Sakboek van regte Afrikaans (SARA)*. Kaapstad: Tafelberg.
- Cowie, A.P. 1981. The Treatment of Collocations and Idioms in learners' Dictionaries. *Applied Linguistics* 2(3): 223-235.
- De Stadler, L.G. 1991. Sintagmatiese leksikale betrekkinge in Afrikaans. Hartevelde, P. (Red.). 1991: 61-82.
- Du Plessis, J.C.M.D. 1991. Implikasies vir die leksikografie van die klassifikasie van plante en diere in die volkstaksonomie. Hartevelde, P. (Red.). 1991: 83-103.
- Geeraerts, D. en G. Janssens. 1982. *Wegwijs in woordenboeken*. Assen: Van Gorcum.
- Gouws, R.H. 1988. Die gebruik van etikette as leksikografiese hulpmiddel. *S.A. Tydskrif vir Taalkunde*. Geleentheidsuitgawe 6.
- Gouws, R.H. 1989. *Leksikografie*. Pretoria: Academica.

- Gouws, R.H. 1991. Toward a Lexicon-based Lexicography. *Dictionaries* 13: 75-90.
- Gouws, R.H. 1993. Normatiewe leiding in woordeboeke: 'n nuwe benadering. Hartevelde, P. (Red.). 1993: 49-66.
- Gouws, R.H. en F.A. Ponelis. 1992. Issues in the Development of Afrikaans Lexicography. *South African Journal of Linguistics*. Supplement 12.
- Griehaber, N. en J.L. Venter. (Reds.). 1985. *Kongresreferate, Linguistevereniging van Suider-Afrika, 21ste Nasionale Kongres, Universiteit van Natal*. Pietermaritzburg: Linguistevereniging van Suider-Afrika.
- Grobler, H. 1983. Linguistic sexism: Considering 'masculinity' and 'femininity'. *Communiqué* 8(2): 60-75.
- Hartevelde, P. (Red.). 1991. *Lexikos*, (AFRILEX-reeks 1).
- Hartevelde, P. (Red.). 1992. *Lexikos* 2, (AFRILEX-reeks 2).
- Hartevelde, P. (Red.). 1993. *Lexikos* 3, (AFRILEX-reeks 3).
- Hauptfleisch, D.C. 1989. Taalseksisme en die woordeboek. Botha, T.J.R. (Red.). 1989: 121-128.
- Hauptfleisch, D.C. 1993. Racist Language in Society and in Dictionaries: A Pragmatic Perspective. Hartevelde, P. (Red.). 1993: 83-139.
- Hausmann, F.J. 1981. Wörterbücher und Wortschatzlernen. *Linguistik und Didaktik* 45/46: 81-78.
- Ilson, R. (Red.). 1985. *Dictionaries, Lexicography and Language Learning*. Oxford: Pergamon Press.
- Landau, S.I. 1984. *Dictionaries. The Art and Craft of Lexicography*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lombard, F.J. 1991. Die aard en aanbieding van die leksikografiese definisie. Hartevelde, P. (Red.). 1991: 158-182.
- Lombard, F.J. 1992. Voorbeeldmateriaal in woordeboeke. Hartevelde, P. (Red.). 1992: 148-164.
- McLachlan, J. du T. 1993. Die nuwe AWS in die praktyk: 'n gebruikersoorsig na twee jaar. Hartevelde, P. (Red.). 1993: 152-166.
- Olivier, G. en A. Coetzee. (Reds.). 1994. *Nuwe perspektiewe op die geskiedenis van Afrikaans. Opgedra aan Edith H. Raidt*. Halfweghuis: Southern Boekuitgewers.
- Ponelis, Fritz. 1992. Standaardafrikaans in Oorgang. Webb, V.N. (Red.). 1992: 69-89.
- Stander, M. en A.G. Jenkinson. 1993. Geïnstansionaliseerde taal binne 'n nuwe bedeling. *S.A. Tydskrif vir Taalkunde* 11(1): 30-37.
- Swanepoel, P.H. 1992. Linguistic Motivation and its Lexicographical Application. *Bibliograph* (Red.). 1992: 291-314.
- Tomaszczyk, J. 1979. Dictionaries: Users and Uses. *Glottodidactica* 12: 103-119.
- Van der Merwe, H.J.J.M. en F.A. Ponelis. 1991?. *Die korrekte woord*. Pretoria: J.L. van Schaik.
- Van Niekerk, A.E. 1992. Kollokasies: 'n Leksikografiese perspektief. Hartevelde, P. (Red.). 1992: 254-264.
- Van Rensburg, Christo. 1992. Die demokratisering van Afrikaans. Webb, V.N. (Red.). 1992: 181-197.
- Van Rensburg, Christo. 1994. Die ontstaan van Afrikaans in 'n intertaalkonteks. Olivier, G. en A. Coetzee (Reds.). 1994: 166-179.
- Webb, V.N. (Red.). 1992. *Afrikaans ná apartheid*. Pretoria: J.L. van Schaik.
- Webb, V.N. en A. de Villiers. 1985. Standaardafrikaans: Chomskities of Laboviaans? Griehaber, N. en J.L. Venter (Reds.). 1985: 192-208.
- Zgusta, L. 1971. *Manual of Lexicography*. Den Haag: Mouton.

b) Woordeboeke

- De Villiers, M., J. Smuts, L.C. Eksteen en R.H. Gouws. 1987. *Nasionale Woordeboek*. Kaapstad: Nasou.
- Du Plessis, M. 1993. *Tweetalige Aanleerderswoordeboek / Bilingual Learner's Dictionary*. Kaapstad: Tafelberg.
- Kritzinger, M.S.B. en F.J. Labuschagne. 1980. *Verklarende Afrikaanse Woordeboek*⁷. Pretoria: J.L. van Schaik.
- Labuschagne, F.J. en L.C. Eksteen. 1992. *Verklarende Afrikaanse Woordeboek*⁸. Pretoria: J.L. van Schaik.
- Odendal, F.F., P.C. Schoonees, C.J. Swanepoel, S.J. du Toit en C.M. Booysen. 1981. *Verklarende Handwoordeboek van die Afrikaanse Taal*². Johannesburg: Perskor.
- Taalkommisie van die S.A. Akademie vir Wetenskap en Kuns. 1991. *Afrikaanse Woordelys en Spelreëls*⁸. Kaapstad: Tafelberg.
- Makins, M. (Red.). 1991. *Collins English Dictionary*³. Glasgow: Harper Collins Publishers.

Afkortings

AWS	AFRIKAANSE WOORDELYS EN SPELREËLS
BW	BASISWOORDEBOEK VAN AFRIKAANS
COLLINS	COLLINS ENGLISH DICTIONARY
HAT	HANDWOORDEBOEK VAN DIE AFRIKAANSE TAAL
NW	NASIONALE WOORDEBOEK
TAW	TWEETALIGE AANLEERDERSWOORDEBOEK
VAW ⁷	VERKLARENDE AFRIKAANSE WOORDEBOEK, sewende uitgawe
VAW ⁸	VERKLARENDE AFRIKAANSE WOORDEBOEK, agste uitgawe

Tweetalige Aanleerderswoordeboek. Bilingual Learner's Dictionary

Anna Nel Otto, *Universiteit Vista,
Port Elizabeth, Suid-Afrika*

Abstract: *Tweetalige Aanleerderswoordeboek. Bilingual Learner's Dictionary* by Madaleine du Plessis. In this review article the discussion concentrates on the **purpose** of learner's dictionaries, viz. to improve the communicative competence of a foreign language learner, and on **usage guidance** in learner's dictionaries. It is pointed out that target users should be clearly identified and their needs assessed before the dictionary is compiled. The function of the dictionary should also be determined and throughout be taken into account, and the dictionary should ideally be an appropriate medium for both decoding and encoding. It seems as if the *TA* is a very appropriate medium for decoding, because the vocabulary has been restricted to a fairly simple level, the grammatical information is uncomplicated and the example sentences consist mainly of words included as headwords. The *TA* is, however, not altogether an appropriate medium for encoding. Correct pronunciation is not guaranteed, because only syllabification and the main stress are indicated in words. Grammatical guidance is also not given to such an extent that learners will be able to generate correct sentences on their own. The role that contrastive analysis and error analysis can play to anticipate learners' problems is also pointed out. Example sentences mostly reflect everyday situations, but not all example sentences sound natural or reflect typical language usage. Very little CA- and EN-collocations are recorded in the *TA* and the collocations which are recorded, are not treated consistently.

Keywords: BILINGUAL LEARNER'S DICTIONARY, CA-COLLOCATIONS, COLLOCATIONS, COMMUNICATIVE COMPETENCE, CONTRASTIVE ANALYSIS, DECODING, ENCODING, EN-COLLOCATIONS, ERROR ANALYSIS, EXAMPLE SENTENCES, GRAMMATICAL GUIDANCE, LABELS, PRONUNCIATION GUIDANCE, PURPOSE OF DICTIONARY, TARGET USERS, USAGE GUIDANCE, USAGE NOTES

Opsomming: In hierdie resensieartikel konsentreer die bespreking op die doel van aanleerderwoordeboeke, nl. om die niemoedertaalspreker se kommunikatiewe vermoë te verbeter, en op **gebruiksleiding** in aanleerderwoordeboeke. Daar word gewys op die feit dat teikengebruikers duidelik vasgestel en 'n behoeftebepaling voor die saamstel van die woordeboek gedoen moet word. Die funksie van die woordeboek moet duidelik vasgestel en deurgaans in aanmerking geneem word en die woordeboek moet, ideaal gesien, 'n geskikte medium vir sowel dekodering as enkodering wees. Dit wil voorkom asof die *TA* 'n besonder geskikte medium vir dekodering is, aangesien die woordeskat eenvoudig is, die grammatiese inligting nie ingewikkeld is nie en die voorbeeldsinne hoofsaaklik bestaan uit woorde wat as trefwoorde opgeneem is. Die *TA* is egter nie deurgaans 'n geskikte medium vir enkodering nie. Korrekte uitspraak word nie verseker nie, aangesien slegs lettergreepverdeling en die hoofklem in woorde aangedui word. Grammatiese lei-

ding is ook nie sodanig dat aanleerders in staat gestel kan word om selfstandig korrekte sinne te genereer nie. Daar word verder gewys op die rol wat kontrastiewe analise en foute-analise kan speel om aanleerders se probleme te antisipeer. Voorbeeldsinne weerspieël meestal alledaagse situasies, maar nie alle voorbeeldsinne klink natuurlik of weerspieël tipiese taalgebruik nie. Baie min CA- en EN-kollokasies is in die TA opgeneem en die kollokasies wat wel opgeneem is, word nie konsekwent hanteer nie.

Sleutelwoorde: CA-KOLLOKASIES, DEKODERING, DOEL VAN WOORDEBOEK, ENKODERING, EN-KOLLOKASIES, ETIKETTE, FOUTE-ANALISE, GEBRUIKSLEIDING, GEBRUIKSNOTAS, GRAMMATIESE LEIDING, KOLLOKASIES, KOMMUNIKATIEWE VERMOË, KONTRASTIEWE ANALISE, TEIKENGEBRUIKERS, TWEETALIGE AANLEERDERWOORDEBOEK, UITSPRAAKLEIDING, VOORBEELDSINNE

Madaleine du Plessis. *Tweetalige Aanleerderswoordeboek. Bilingual Learner's Dictionary*, 1ste uitgawe 1993, 552 pp. ISBN 0 624 03180 2 hardeband; ISBN 0 624 03181 0 sagteband. Kaapstad: Tafelberg. Pryse: R49,95 hardeband; R29,95 sagteband.

Die *Tweetalige aanleerderswoordeboek / Bilingual learner's dictionary* (voortaan TA) sal bespreek word aan die hand van veral die kriteria wat Otto (1989) vir 'n aanleerderwoordeboek neergelê het. Daar sal op twee aspekte gekonsentreer word, omdat die twee aspekte direk met mekaar verband hou en van wesenlike belang is by die evaluering van die betrokke woordeboek tipe.

1. Doel van die woordeboek

Volgens Otto (1989) moet die teikengebruikers duidelik vasgestel wees en die aanleerderwoordeboek moet op hulle behoeftes afgestem wees; die funksie van die woordeboek moet duidelik vasgestel en deurgaans in aanmerking geneem word en die woordeboek moet 'n geskikte medium vir sowel dekodering as enkodering wees.

In die voorwoord van die TA word die teikengebruikers geïdentifiseer, nl. "almal vir wie Engels of Afrikaans 'n tweede of derde taal is". Die funksie van die woordeboek word nêrens eksplisiet uitgespel nie, maar dit wil voorkom asof die woordeboek gerig is op sowel dekodering ("nadat hy die betekenis van die trefwoord gesnap het"), as enkodering ("te sien hoe die vertaling(s) ingespan word"). In die inleiding lui dit verder: "Voorbeeldsinne en hul vertalings help om betekenis duidelik te maak en wys jou hoe om die woord te gebruik" (my kursivering — A.N.O.).

'n Aanleerderwoordeboek is gerig op die verbetering van 'n niemoedertaalspreker se kommunikatiewe vermoë. Onder kommunikatiewe vermoë word, in ooreenstemming met Canale en Swain (1980) verstaan: die onderlig-

gende sisteem van kennis en vaardigheid nodig vir kommunikasie (byvoorbeeld kennis van die woordeskat van 'n bepaalde taal en die vaardigheid om die sosiolinguistiese konvensies van 'n taal toe te pas). Hierdie eis wat aan die aanleerderwoordeboek gestel word, impliseer dat die woordeboek tipe 'n geskikte medium vir sowel dekodering as enkodering moet wees, d.w.s. 'n aktiewe woordeboek. Gouws (1989: 72) sê dat 'n aktiewe woordeboek inligting op so 'n manier aanbied dat die gebruiker self die onderliggende stel taalreëls kan verstaan en toepas: "Dit gaan dus nie net om 'n beskrywing van betekenis, gebruik en ander tipes taalkundige inligting nie, maar hierdie inligting word so aangebied dat die gebruiker na analogie van die aangebode inligting self produktief met die taal kan omgaan."

Dit wil voorkom asof die TA 'n besonder geskikte medium vir dekodering is, aangesien die woordeskat eenvoudig is, die grammatiese inligting nie ingewikkeld is nie en die voorbeeldsinne hoofsaaklik bestaan uit woorde wat as trefwoorde opgeneem is. Die woordeskat is egter so gereduseer dat beginners daarby sal baat vind, maar dat gevorderde aanleerders dikwels nie eenvoudige woorde en betekenisonderskeidings in die woordeboek sal vind nie. Die gevorderde aanleerder sal dus liefs van 'n eentalige aanleerderwoordeboek gebruik moet maak.

Die TA is ook nie deurgaans 'n geskikte medium vir enkodering nie. Van 'n aanleerderwoordeboek word byvoorbeeld verwag om uitspraakleiding te gee wat korrekte uitspraak sal verseker. Vergelyk Al-Kasimi (1977: 36), Malone (1967: 115), Landau (1984: 93), Gouws (1984: 285) en Otto (1989: 84). In die TA word slegs lettergreepverdeling en die hoofklem in die woord aangedui. 'n Mens het nietemin waardering vir die feit dat die hoofklem in woorde aangedui word deur die onderstreping van 'n letter in plaas van 'n verwarrende skuins strepie, wat veroorsaak dat 'n mens nie weet of die voorafgaande al dan die daaropvolgende lettergreep beklemtoon moet word nie, tensy jy die toeligting raadpleeg.

Grammatiese leiding in aanleerderwoordeboeke moet sodanig wees dat aanleerders in staat gestel kan word om selfstandig korrekte sinne te genereer. Daar moet onder andere voorsiening gemaak word vir 'n minigrammatika, eksplisiete woordsoortaanduidings, die aandui van seleksiebepenkings, tipiese patrone en morfologiese leiding. In die TA word slegs gekonsentreer op woordsoortaanduiding en morfologiese leiding, terwyl bykomende grammatiese leiding hoofsaaklik implisiet in die voorbeeldsinne vervat is. Enkele goeie gebruiksnotas wat grammatiese leiding bevat, is wel opgeneem. Vergelyk die gebruiksnota onder arm² (b.n.w.):

Die byvoeglike naamwoord *arm* het twee betekenis, naamlik [a] "met min geld" en [b] "ongeluklik". Jy kan [a] voor of na 'n selfstandige naamwoord gebruik: *Hy is arm, want hy is sonder werk. Hy is 'n arm man.* [b] kan slegs voor 'n selfstandige naamwoord staan en moet 'n e-uitgang kry: *Die arme man het sy been gebreek.*

Uit navorsing wat Otto (1989) onder swart tersiêre studente, met Afrikaans as tweede of derde taal, gedoen het, het die behoefte aan leiding oor die vorming van verkleining, meervoudsvorming, die aandui van vroulike vorme, persoonsname, trappe van vergelyking, verlede deelwoorde en afgeleide werkwoorde duidelik geblyk. In die *TA* word slegs meervoude, die attributiewe vorme en trappe van vergelyking van adjektiewe en die verledetydsvorm van werkwoorde aangedui. Aangesien die woordeskat ook gereduseer is, ontbreek woorde wat morfologiese leiding vereis, bv. swaer en skoonsuster, woest (woeste, woester, woesste). Snell-Hornby (1987: 159) wys daarop dat die tweetalige aanleerderwoordeboek enersyds reg moet laat geskied aan die komplekse net van verwantskappe wat tussen die woordeskatte van enige twee tale bestaan en andersyds die aanleerder se probleme moet antisipeer. Laasgenoemde eis wat aan die tweetalige aanleerderwoordeboek gestel word, kan nagekom word deur gebruik te maak van kontrastiewe analise en foute-analise.

Kontrastiewe analise het die volgende doelstellings:

- Om insigte in die ooreenkomste en verskille tussen tale te voorsien.
- Die verklaring en voorspelling van probleme in die L2-1eerproses.
- Die verbetering van kursusmateriaal vir taalonderrig. (Van Els e.a. 1984: 38).

Foute-analise omvat dikwels verskillende stappe (vgl. Nickel 1972: 11-15):

- identifikasie van foute
- beskrywing van foute
- verklaring van foute
- evaluering van foute
- voorkoming / verbetering van foute

Ten spyte van die beperkings van kontrastiewe analise en foute-analise (vgl. Lado 1957: 72, Van Els e.a. 1984: 66), kan beide metodes vrugbaar in die leksikografie gebruik word. Vergelyk byvoorbeeld Van Roey (1988: 161-165).

Die *TA* antisipeer wel sommige van die aanleerders se foute deur gebruiksnotas soos die volgende:

familie verwys na alle bloedverwante soos die pa, ma, oupa, ouma, broers, susters, neefs, niggies, ooms en tantes; **gesin** verwys slegs na 'n man en vrou met een of meer kinders.

♦Engels het nie 'n woord vir bees in die sin van 'n dier wat vleis en melk verskaf nie (net vir beeste = cattle), daarom word iets soos beesmilk met **cow's milk** vertaal.

♦Beeste **bulk**. 'n Jong bees is 'n kalf.

In 'n aanleerderwoordeboek behoort funksionele faktore ook 'n belangrike rol te speel by die keuse van lemmas, met ander woorde die funksies waarvoor die gebruiker die woordeboek benodig, sal deurslaggewend wees. Navorsing oor 'n bepaalde teikengroep se behoeftes is dus noodsaaklik. Vergelyk as voorbeeld vraelys I in Otto (1989: 343-363).

2. Gebruiksleiding

2.1 Voorbeeldsinne

Van voorbeeldsinne word onder andere vereis dat hulle natuurlik moet wees en tipiese taalgebruik moet weerspieël. Dit is dus verblydend om te sien dat voorbeeldsinne meestal alledaagse situasies weerspieël, bv. "Was jy die skottelgoed — ek sal afdroog." Die taalhandeling wat gebruik word wanneer 'n mens iemand die eerste keer ontmoet, hom / haar bedank, gelukwens, groet of verskoning vra, ensovoorts, word duidelik geïllustreer. Die aanleerder kry ook nuttige inligting by die lemma adres. Die voorbeeldsinne is so gekies dat die verskillende konvensies wat geld by die skryfwyse van Afrikaanse en Engelse adresse duidelik blyk: "The address of the shop is: 32 Long Street, Cape Town, 8001. Die adres van die winkel is: Langstraat 32, Kaapstad, 8001." (Otto 1993)

Nie al die voorbeelde klink egter natuurlik of weerspieël tipiese taalgebruik nie. Vergelyk byvoorbeeld: "Kan ek jou enige hulp aanbied" by aanbied, 1. Hierdie voorbeeldsin is baie formeel en klink onnatuurlik. Gewoonlik vra ons: "Kan ek jou / u help?" of ons sê: "Sê maar net waarmee ek jou / u kan help." Formele / informele woorde of uitdrukkings behoort as sodanig gemerk te word — óf d.m.v. 'n etiket óf d.m.v. 'n gebruiksnota. By dik, 2 sou 'n mens byvoorbeeld 'n etiket informeel / geselstaal wou hê. Vergelyk: "Charles en George is dik vriende." Dit geld ook vir 'n woord soos *watse*. Gebruiksnotas wat stylaard aandui, kom wel by sommige woorde in hierdie woordeboek voor, bv. by daai: "daai is 'n sametrekking van daardie; dis 'n informele woord wat 'n mens in geselstaal gebruik". Vergelyk ook die volgende voorbeeldsinne wat beslis onnatuurlik klink: "Tel asseblief vir my 'n paar droë stokkies op sodat ek die vuur kan aanmaak." Hier word *aanmaak* in plaas van die gebruiklike woorde *aanpak* / *aansteek* gebruik. Die volgende voorbeeldsinne is om verskillende redes problematies: "**Aanloop** (OF **Loop aan**), kinders, moenie op die brug bly staan nie!" en "**Aanstap** (OF **Stap aan**), kinders, moenie op die brug bly staan nie." Eerstens sal baie min moedertaalsprekers die vaste vorme, *aanloop* en *aanstap* gebruik. Tweedens word deeltjiewerkwoorde gewoonlik by bevel geskei en kan dit dus aanleeders verwar. Derdens verskyn die minder gebruiklike vorme eerste en sal dus waarskynliker deur aanleeders gekies word as die tweede, meer gebruiklike vorme. Vergelyk verder: "Gee my asseblief die bak suiker aan." Gewoonlik gee ons vir mekaar die *suikerpotjie* aan. (Otto 1993)

Toutologie kom ook soms by voorbeeldsinne voor. Vergelyk die voorbeeldsinne by properly, 1: "*Moenie so stout wees nie. Sit stil en gedra jou behoorlik!*" "Don't be so naughty. Sit still and behave yourself properly!" Die betekenis "behoorlik, properly" is reeds opgesluit in gedra en behave. Vergelyk ook die voorbeeldsin by blind: "Die man is blind en kan nie sien nie." (Otto 1993)

Voorbeelde moet nie die plek van grammatikale en semantiese stellings inneem nie, maar moet illustrasiemiddels wees. By sommige lemmas word die voorbeeldsinne gebruik om semantiese stellings te maak in plaas daarvan om die betekenis te illustreer. Vergelyk duif: "... 'n Duif is 'n grys of bruin voel wat 'n mens dikwels in dorpe en stede sien." Afgesien daarvan dat hierdie voorbeeldsin nie illustrerend optree nie, is dit ook nie as "definisie" feitelik korrek nie. Duiwe kan ook wit wees, word ook dikwels op plase aangetref en ander grys of bruin voëls, bv. mossies, sien 'n mens ook dikwels in stede en dorpe. 'n Mens kon byvoorbeeld 'n voorbeeldsin soos die volgende oorweeg: "As ek die duiwe so rustig op ons huis se dak hoor koer, verstaan ek hoekom die voëlsoort gebruik word as simbool van vrede." Laasgenoemde voorbeeldsin is miskien te lank, maar dit illustreer grammatikale inligting (die meervoud duiwe) en semantiese inligting (duiwe is voëls; die feit dat hulle rustig op die dak koer, suggereer dat hulle mak kan wees, die tipiese geluid wat duiwe maak, nl. koer, word genoem en dit word ook duidelik dat die duif as simbool van vrede beskou kan word). (Otto 1993)

2.2 Kollokasies

Cowie (1978: 132) definieer kollokasie soos volg: "By collocations is meant the co-occurrence of two or more lexical items as realizations of structural elements within a given syntactic pattern".

Dit is nie moontlik om alle kollokasies in 'n aanleerderwoordeboek op te neem nie. Benson (1985: 10) stel voor dat twee tipes werkwoord-plus-selfstandigenaamwoord-kollokasies sistematies in algemene woordeboeke ingesluit word. Beide tipes kollokasies word by die selfstandigenaamwoordinskrywing verskaf. By implikasie is die selfstandige naamwoord dus die kern van die kollokasie. Dit stem ooreen met Hausmann (1981) se siening. Kollokasies kan nie-temin op meer as een plek in die woordeboek verskyn. Die individuele kollokasie sal bepaal of dit op meer as een plek in die woordeboek opgeneem moet word. In die geval van 'n bekende kollokasie soos 'n *lied sing* sal dit byvoorbeeld nie nodig wees om die kollokasie ook onder *sing* op te neem nie. In die geval van 'n onbekender kollokasie soos 'n *boom ontwortel* behoort mens die kollokasie ook onder *ontwortel* op te neem. Kollokasies kan as sodanig of as deel van voorbeeldsinne in woordeboeke opgeneem word.

2.2.1 CA-kollokasies

Hierdie kollokasies bestaan uit 'n werkwoord wat *skepping* (creation) en / of *handeling* (activation) aandui en 'n selfstandige naamwoord. Vergelyk byvoorbeeld 'n woordeboek *saamstel* en 'n klavier *stem*.

Die arbitrêre aard van CA-kollokasies word duidelik wanneer hulle in vreemde tale vertaal word. Vergelyk:

stig 'n brand teenoor *raise a fire* (beide kollokasies ontbreek in die TA).

2.2.2 EN-kollokasies

Hierdie kollokasies bestaan uit 'n werkwoord wat dui op *uitroeiing* (eradication) en / of *vernietiging* (nullification) en 'n selfstandige naamwoord (Benson 1985: 13). Tipiese voorbeelde is: *verklap* 'n geheim, *verwerp* 'n wetsontwerp / voorstel, *herroep* 'n belofte / bevel / wet, *verkwis* 'n fortuin, ensovoorts.

Benson, Benson en Ison (1986) onderskei tussen grammatiese en leksikale kollokasies (in Engels). Otto (1989) dui aan watter grammatiese en leksikale kollokasies in 'n Afrikaanse aanleerderwoordeboek opgeneem kan word.

Baie min van die bogenoemde tipes kollokasies is in die TA opgeneem. By aanbod maak die kollokasie *aanbod aanvaar* byvoorbeeld deel uit van die voorbeeldsin, maar *aanbod maak*, *verwerp / van die hand wys* ontbreek. By aankom word die grammatiese kollokasie *aankom in / op wel* as sodanig opgeneem, maar daar word nie eksplisiet aangedui nie dat 'n mens *aankom in 'n stad / land*, terwyl jy *aankom op 'n kleiner plek*, bv. 'n plaas, dorp. Hier sou 'n gebruiksnota die nodige leiding kon verskaf.

Kollokasies word nie konsekwent hanteer nie. Die ww. *berooft* word goed hanteer. Daar word eers 'n voorbeeldsin gegee waar *berooft* sonder 'n setsel optree. Daarna word *berooft van op 'n nuwe reël* aangedui en deur 'n voorbeeldsin geïllustreer. In hierdie voorbeeldsin word die werkwoord en vaste setsel vet gedruk om te illustreer dat *berooft* van hier as voorsetselwerkwoord optree. By die ww. *beskerm* word egter twee voorbeeldsinne gegee en albei bevat die setsel *teen* (nie vet gedruk nie). Die gebruik van die setsel *teen* is opsioneel, maar indien die ww. *beskerm* wel saam met 'n setsel gebruik word, kan hierdie setsel slegs *teen* wees. Die leksikograaf behoort op 'n stelsel te besluit, moet dit in die toeligting verduidelik en dan konsekwent daarby hou. (Otto 1993)

3. Praktiese navorsing

Die leksikograaf kan maklik teoretiseer oor die eise waaraan 'n woordeboek behoort te voldoen, maar uiteindelik besluit die woordeboekgebruiker self of hy te make het met 'n goeie woordeboek of nie. Aangesien die TA redelik nuut

is en baie potensiële gebruikers nog nie die woordeboek aangeskaf of gebruik het nie, is daar besluit om enkele gebruikers te konfronteer met 'n vraelys waarin hulle (a) die regte woord moes kies en (b) vertalings van eenvoudige Engelse sinne moes gee.

Tien vraelyste is aan Engelssprekende persone (met minstens matriek) met wisselende grade van "tweetaligheid" gegee. Agt van die vraelyste is terugontvang.

By die eerste stel vrae moes die respondente die korrekte woord kies deur dit te onderstreep:

1. Jou aanmerking / opmerking kan ons baie help.
2. Ek het hom as vriend aangeneem / aanvaar.
3. Hy het sy siekte as verskoning aangemeld / aangegee.
4. Kan 'n kind aanspreeklik / verantwoordelik gehou word vir skadevergoeding (replacement expenses)?
5. 'n Mens kan maklik die leemtes (shortcomings) in die plan toon / aantoon / wys.
6. Jy moet jou plek in die gemeenskap (community) volstaan / vol staan.
7. Die prokureur het baie klante / kliënte.
8. Dit het vier dae aaneen / aan een gereën.
9. Hulle is verknog aanmekaar / aan mekaar.
10. Met sy lang baard lyk Johan die woeste / woesste van die drie mans.

Ten opsigte van sin 1 kry die gebruiker geen hulp in die woordeboek nie, aangesien nóg opmerk(ing) nóg aanmerk(ing) in die woordeboek opgeneem is. Drie van die agt respondente het verkeerdlik aanmerking onderstreep, terwyl 'n vierde respondente d.m.v. 'n vraageteken voor die sin duidelik aangetoon het dat hy nie weet watter woord onderstreep moet word nie. Die ander vier respondente is baie nader aan tweetalig (twee is taalonderwyseresse, een het 'n Afrikaanssprekende moeder).

By sin 2 kan die gebruiker aanneem en aanvaar in die woordeboek opspoor, maar die inligting wat wel verskaf word, stel die gebruiker nie in staat om die regte keuse te doen nie. Twee respondente het verkeerdlik aangeneem onderstreep. Die res van die respondente het die onderskeid tussen bogenoemde twee woorde, in die betrokke konteks, geken.

Die woorde aangee en aanmeld (by sin 3) kom wel in die woordeboek voor, maar weer eens word daar nie voldoende inligting verskaf nie. Dit verklaar waarom vier van die agt respondente aangemeld i.p.v. aangegee onderstreep het.

Ten opsigte van sin 4 kan die gebruiker slegs leiding by verantwoordelik kry, aangesien aanspreeklik nie in die woordeboek opgeneem is nie. Drie respondente het verantwoordelik onderstreep en die res aanspreeklik.

Wat sin 5 betref, kry die gebruiker nie leiding t.o.v. die korrekte woord, nl. aantoon nie, aangesien dié woord nie in die woordeboek opgeneem is nie.

Twee respondente het toon **onderstreep**, twee het wys **onderstreep** en vier het **aantoon onderstreep**.

Die gebruikers kry geen leiding om hulle te help by sin 6 nie, aangesien **nóg volstaan nóg vol staan** in die woordeboek opgeneem is. Slegs drie respondente het **vol staan** **onderstreep**, die res het **volstaan** **onderstreep**.

Ten spyte van die feit dat beide **klante** en **kliënte** (sin 7) nie in die woordeboek opgeneem is nie, het al die respondente die korrekte woord, nl. **kliënte** **onderstreep**. Dit kan waarskynlik toegeskryf word aan die noue ooreenkoms tussen **kliënte** en **clients** en die respondente se kennis van laasgenoemde woord.

By sin 8 het al die respondente die korrekte woord, nl. **aaneen** **onderstreep**, ten spyte daarvan dat **aaneen** en **aan een** nie in die woordeboek opgeneem is nie.

Ten spyte daarvan dat daar 'n **gebruiksnota** by **aanmekaar** opgeneem is, wat die onderskeid tussen **aanmekaar** en **aan mekaar** verduidelik, het drie respondente verkeerdelik **aanmekaar** **onderstreep** i.p.v. **aan mekaar**. Dit kan waarskynlik daaraan toegeskryf word dat hulle nie die betekenis van die woord **verknog** in sin 9 ken nie en dat hierdie woord nie in die woordeboek opgeneem is nie.

Ten opsigte van die woorde by sin 10 het een respondent **woeste** i.p.v. **woesste** **onderstreep**. Dit kan waarskynlik daaraan toegeskryf word dat **woes** nie in die woordeboek opgeneem is nie en **morfologiese leiding** daarvoor dus ook nie beskikbaar is nie.

Opsommend kan dus gesê word dat die nieopname van bepaalde woorde en uitdrukkings en die gevolglike gebrek aan spelling-, gebruiks- en morfologiese leiding probleme vir die aanleerder kan skep.

Die tweede stel vrae het soos volg daaruit gesien:

Translate or choose the correct word by underlining it:

1. He will make an announcement tomorrow.
2. to drop something like a hot potato (idiom)
3. He was rejected for service. Hy is afgekeer / afgekeur.
4. He has resigned from IGI. Hy het afgetree / uitgetree.
5. Both were there.
6. He died a poor man.
7. He is under arrest.
8. I'd like my account balance.
9. What do you mean by that?
10. It should rain tomorrow.

Persoon A

1. aankondiging doen
2. warm patat
3. afgekeur
4. uitgetree
5. Albei was daar.
6. *Hy het 'n arm man tot sterwe gekom.
7. geen antwoord nie
8. Ek verlang my saldo.
9. Wat bedoel u daarmee (? ontbreek)
10. *Dit behoort môre te reën.

Persoon B

1. *Hy sal more 'n aanmelding maak.
2. *Lets to laat staak.
3. afgekeur
4. *afgetree
5. *Albei was teenwoordig.
6. *Hy het armoedig gesterf.
7. *Hy is gearresteer.
8. *Ek sal graag my rekening balans hê.
9. Wat bedoel jy daarmee?
10. *Dit behoort môre te reën.

Persoon C

1. *Hy sal môre 'n aankondiging maak.
2. geen antwoord nie
3. *afgekeer
4. uitgetree
5. Albei was daar.
6. ?Hy het arm gesterf.
7. *Hy is onder arres.
8. *Ek wil weet wat die balans op my rekening is
9. *Wat bedoel jy daarby?
10. *Dit behoort môre te reën.

Persoon D

1. geen antwoord nie
2. soos 'n warm patat laat val
3. afgekeur
4. uitgetree
5. Albei was daar.
6. Hy het as 'n arm man gesterf.
7. *Hy is onder arres.
8. *Ek wil graag weet wat die balans is in my rekening.
9. Wat bedoel jy daarby (? ontbreek)
10. *Dit behoort môre te reën.

Persoon E

1. *Hy gaan 'n boodskap môre maak.
2. *iets net soos 'n warm patat laat val.
3. *afgekeer
4. *afgetree
5. *Die twee van hulle was daar.
6. *Hy is 'n arm man gesterwe.
7. *Hy is onder arresteer.
8. *Ek wil my rekening balans hê.
9. ?Wat bedoel u?
10. *Dit moet môre reën.

Persone F en G

geen vrae in hierdie afdeling beantwoord nie

Persoon H

1. *Môre wil hy 'n announcement maak.
2. *Laat val soos 'n warm aartappel.
3. afgekeur
4. *afgetree
5. Hulle was saam daar. Al twee was daar.
6. *Hy was 'n aarme (sic) gevrekte man.
7. ?Hy is in hegtenis geneem.
8. *Hoe veel is daar in my rekening?
9. Wat bedoel jy (? ontbreek)
10. *Môre sal dit reën.

Die groot aantal foute toon duidelik die gebrekkige leiding t.o.v. sekere woorde aan. Deur middel van goed gekose gebruiksnotas sou bogenoemde foute waarskynlik voorkom kon gewees het.

Verwysings

- Al-Kasimi, A.M. 1977. *Linguistics and Bilingual Dictionaries*. Leiden: Brill.
- Benson, M. 1985. Lexical combinability. *International Journal of Human Communication* 18(1): 3-14.
- Benson, M., E. Benson en R. Ipson. 1986. *The BBI Combinatory Dictionary of English: A Guide to Word Combinations*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins.
- Canale, M. en M. Swain. 1980. Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing. *Applied Linguistics* 1(1): 1-47.
- Cowie, A.P. 1978. The place of illustrative material and collocations in the design of a learner's dictionary. Strevens, P. 1978. *In Honour of A.S. Hornby*: 127-139. Oxford: U.P.
- Du Plessis, M. 1993. *Tweetalige aanleerderswoordeboek. Bilingual learner's dictionary*. Kaapstad: Tafelberg.
- Gouws, R.H. 1984. Uitspraakleiding in Afrikaanse woordeboeke. Webb, V.N. (Red.). 1984. *Kongresreferate. Linguistevereniging van Suider-Afrika*: 279-302. Universiteit van Pretoria.
- Gouws, R.H. 1989. *Leksikografie*. Pretoria en Kaapstad: Academica.
- Hausmann, F.J. 1981. Wörterbücher und Wortschatzlernen. *Linguistik und Didaktik* 45/46: 71-78.
- Lado, R. 1957. *Linguistics across cultures*. Ann Arbor.
- Landau, S.I. 1984. *Dictionaries. The Art and Craft of Lexicography*. New York: Scribner's.
- Malone, K. 1967. Structural Linguistics and Bilingual Dictionaries. Householder, F.W. en S. Saporta (Reds.). 1967. *Problems in Lexicography*: 111-118. Bloomington: Indiana University.
- Nickel, G. (Red.). 1972. Fehlerkunde. Beiträge zur Fehleranalyse. Fehlerbewertung und Fehlertherapie. Berlin.
- Otto, A.N. 1989. *Kriteria vir 'n Afrikaanse aanleerderwoordeboek*. Ongepubliseerde D.Litt.verhandeling. Universiteit van Stellenbosch.
- Otto, A.N. 1993. *Die Burger*, 15 Junie 1993.
- Snell-Hornby, M. 1987. Towards a Learner's Bilingual Dictionary. Cowie, A. (Red.). 1987. *The Dictionary and the Language Learner*. 159-170. Tübingen: Niemeyer.
- Van Els, T. e.a. 1984. *Applied Linguistics and the Learning and Teaching of Foreign Languages*. London: Edward Arnold.
- Van Roey, J. 1988. Work in progress: A parallexicon of English-French 'faux amis'. Snell-Hornby, M. (Red.). *ZüriLEX '86 Proceedings*: 161-169. Zürich: Francke Verlag.

Resensies / Reviews

Woordeboeke en Woordelyste / Dictionaries and Word-lists

T.T. Cloete (Redakteur), Leon Strydom, Heilna du Plooy en Anna-Marie Bisschoff (Medewerkers). *Literêre terme en teorieë*, 1ste uitgawe, 1ste druk 1992, xv + 598pp. ISBN 0 7986 2707 7. Pretoria: HAUM-Literêr. Prys R128,69.

T.T. Cloete, redakteur van die uitgebreide glossarium *Literêre terme en teorieë* van 1992, kondig hierdie ambisieuse publikasie in sy "Voorwoord" aan as "'n begin van iets wat voortgesit behoort te word" (xiii). In die resepsie van hierdie belangrike literêre werk was dit veral Kannemeyer wat gevoel het dat hierdie indeks egter 'n "gemiste kans" was om 'n "staalkaart" daar te stel van "waartoe die Afrikaanse kritici en teoretici op die gebied van die literatuur in staat is" (1993: 16).

Gereelde gebruikers van hierdie leksikon, of hulle nou student, onderwyser of dosent is, *Afrikaanssprekend* of nie, behoort egter na my mening te kan getuig dat hierdie lofwaardige oorsig oor literêre terme en teorieë die beste is wat ons het en dat dit 'n onontbeerlik waardevolle bydrae maak tot wat op hierdie terrein beskikbaar is. Dit kan sy man uitstekend staan tussen ander werk soos Van Gorp se *Lexicon van Literaire termen*, Abrams se *Glossary of literary terms* of Hawthorn se *Concise Glossary of Contemporary Literary Theory*. En dan moet 'n mens onmiddellik byvoeg dat jy vergelykings tref met Glossariums wat in die meeste gevalle hulle soveelste hersiening en bywerking beleef.

Uiteraard het Kannemeyer met baie van sy kritiek gelyk. By talle van die langer bydraes het medewerkers in gebreke gebly om ad rem, kompak en verstaanbaar te skryf. Sommige van die lemmas bevat 'n aktualisering, by ander is dit skrynend afwesig. Hoe kan 'n mens praat oor die *dekadensie* of die *fin de siècle* as relevansie vir die Afrikaanse leser — vir wie die boek bedoel is — dan nie uitgespel word nie? En dit het niks te make met 'n paradigmaverskuiwing waarvan die "Voorwoord" praat nie. Cloete het inderdaad te min geredigeer en in die lang gesloer om die manuskrip gereed te kry is klaarblyklik op te veel laaste-oomblik-vulling teruggeval. Sonder byvoorbeeld die enorme bydraes van Heilna du Plooy en Anne-Marie Bisschoff het hierdie ontsaglike taak net nooit klaargekom nie.

'n Grondiger en 'n ernstiger beswaar vind ek die feit dat die boek — gesien die feit dat dit in die woorde van die redakteur self "hoofsaaklik gemik (is) op die Afrikaanssprekende student, onderwyser en dosent" — nie 'n sterker Suid-Afrikaanse inslag het nie. In sy apologie sê Cloete dan ook self dat 'n "breër Suid-Afrikaanse raamwerk ... doelbewus in die eerste heruitgawe van hierdie werk nagestreef (sal) word" (xiii). Dit word veral relevant as 'n mens in

aanmerking neem dat die werk eers in 1992 gepubliseer is en die "omvattende finale hersiening" so laat as 1989-1990 plaasgevind het. Teen daardie tyd het die paradigma lankal verskuif — of het Afrikaanse universiteite steeds te min kennis gedra daarvan? Charles Malan se bundel *Ras en literatuur* was al van 1987. Die opspraakwekkende polemiek tussen Jeremy Cronin en Lionel Abrahams in die *Weekly Mail* was ook van dieselfde jaar. Uit dieselfde tyd dateer ook Duncan Brown se *Exchanges: South African writing in transition*, die debatte tussen Albie Sachs en Njabulo Ndbele, J.M. Coetzee se *White Writing*, of die debat tussen Gerrit Olivier en J.C. Kannemeyer oor historiografie. Martin Trump se *Rendering Things Visible* was van 1989 en Ampie Coetzee se studie oor *Poësie en politiek* dateer selfs uit 1976.

Die gebrek aan 'n Suid-Afrikaanse aktualisering is wel opgevang deur uitstekende oorsigte soos dié van Andries Oliphant oor *Swart literatuur in Suid-Afrika*. Maar daar is lemmas waar 'n mens dit juis sou verwag het — of dan sterker sou verwag het — soos die gedeelte oor die *Komparatisme: sy terrein* van Helize van Vuuren, waar die bruikbaarheid van so 'n werkwyse tot die laaste paragraaf uitgestel word.¹ Van Vuuren gee 'n geleerde, maar dorre oorsig oor die komparatisme en die sinkretisme² wat vir die student weinig sê oor hoe daar vergelyk kan word, en die bibliografie is beperk. Die leser sou naas die filosofiese bespiegeling oor die verskynsel as sodanig darem in die eerste plek wou hoor wat die proses van vergelyking as literêre werktuig inhoud? Wanneer word vergelyk? En waarom word vergelyk? Van oudsher vergelyk ons immers twee dinge wat êrens ooreenstem, of wat kontrasteer met mekaar, of waar die een ding beter, of nie so goed, as die ander is nie. En uit die teorie — en uit die praktyk — weet ons dat daar deur die vergelyking 'n verband tussen twee dinge geskep word. Dan spreek dit natuurlik vanself dat die ondersoeker in die proses van vergelyking nie vooringenome moet wees nie. Merwe Scholtz het hierdie proses juis jare gelede pragtig geïllustreer in sy kritiek op T.T. Cloete se proefskrif, *Trekkerswee en Joernaal van Jorik*. Hy noem sy resensie destyds — veelseggend! — "Een plus een is een?" (1956: 51-52). Vergelyking in die ware sin van die woord geskied vir hom eers waar vergelyking hom in die uiteindelijke resultaat handhaaf, waar al die gedigte — Cloete werk immers met poësie — "vergelykenderwys bestryk word" en mekaar "krities" en "waarderend" bekyk. Veel later (1983) voeg Reingard Nethersole by dat die materiaal wat vergelyk word, nie eens van dieselfde aard hoef te wees nie: "The materials, as the work of many comparatists has shown, can be drawn from literature, the visual arts, music, philosophy, the social sciences and many other areas, for it is not important that the objects for comparison are necessar-

1 Uiteraard kan ek nie aan alle lemmas aandag gee nie en ek konsentreer op enkeles wat myns insiens belangrik is vir die toon van die algemene aanpak.

2 My kommentaar sou ek ook op Leon Strydom se gedeelte oor *Literatuurteorie en komparatisme* kon betrek.

ily inherently similar; what is important is the basis or in Montaigne's words 'the string' which is used to connect or relate these materials" (1983: 12).

Maar my belangrikste beswaar teen Van Vuuren of Strydom se eensydige serebrale betoë — en daar is etlikes in die bundel — is dat daar geen erkenning gegee word aan die feit dat die Vergelykende Literatuurwetenskap hom op daardie stadium in Suid-Afrika reeds geruime tyd rekenskap gegee het van 'n baie omvattender taakstelling nie. Ek verwys spesifiek na die intreerede van Reingard Nethersole in Augustus 1983, in die departement Vergelykende Literatuurwetenskap aan die Universiteit van die Witwatersrand. Nethersole gee erkenning aan professor Karl Tober, haar mentor, van wie sy moes leer dat die literêre kritiek meer is as toevallige skakel tussen die kunstenaar en sy publiek, en dat die kritikus verder moet gaan as die besprekings van sy kontemporêre wêreld en die grense van sy nasie. Een van die grootste uitdagings van die Vergelykende Letterkunde lê dan vir haar op morele vlak: "I have in mind the realm of the political in Aristotelian sense because, although artistic and scientific discoveries may in themselves appear ethically neutral, the interests which guide their pursuits and the enormous scope of their use in the service of power places before us the problem of morality: which inquiry should be given preference and for what reason? Furthermore, does it not seem anachronistic to study literature in a world whose well-being and sense of purpose depend upon the stock exchange and the arms race?" Met ander woorde, konkludeer sy, "it is precisely the challenge of the circumstances of our times which demand a re-assessment of Literature as an object of knowledge" (3). En elders: "(it is) an awareness of the interrelationship between the socio-historically grounded formations of national or group literatures here and elsewhere (which) might lead the comparatist interested in literary history to a better understanding of how an institutionalized literary discourse can be put to political use" (8).

Dit is van die literêre teorie as werktuig tot 'n "re-assessment", 'n herwaardering van die literatuur as voorwerp van kennis soos Nethersole dit sien, wat die artikels van Van Vuuren, of van Strydom, en baie ander, nog geen blyk gee nie. En dit vind ek 'n groot jammerte. Daar moet inderdaad oor die grense heen beweeg word: allereers in Suid-Afrikaanse konteks, maar ook verder.

Dit is in die lig van sulke opmerkings dat hierdie glossarium in die toekoms met belangrike toevoegings en aanvullings uitgebrei moet word. Die literêre teorie omvat nou eenmaal vandag breër kulturele begrippe en meer algemene terreine as waartoe dit vroeër beperk was. Nuwe lemmas wat in 'n volgende uitgawe ingesluit sou moes word is bv. die *Ander*, *Post-kolonialisme*, *mag*, *geweld*, *inter-kulturalisme*, die *belydenis* of *konfessionele* teks en die *dagboek*, die hele kwessie van *gender* (nie net die *feminisme* nie) moet ook breër begrippe insluit soos *hetero-* en *homoseksualiteit*. Omskrywings oor *diskoers* sal ook rekening moet hou met *diskursiwiteit* en die implikasie van *mag* wat so 'n taalhandeling onderlê. Trouens, selfs 'n "gedateerde" begrip soos die *retorika*

wat ingestel is op 'n oorredingshandeling kan nie in so 'n belangrike handleiding ontbreek nie. Verder moet gewerk word aan meerdere *teater-* en *filmterme* en aan kwessies soos die *probleemdrama*.

Cloete se handleiding is die werk van 'n span kundiges van feitlik alle Suid-Afrikaanse universiteite. Hoewel die bydraes in Afrikaans geskryf is, is die medewerkers nie almal Afrikaanssprekend nie, selfs nie almal Suid-Afrikaners nie. Sowat 'n derde van die medewerkers is vroue, die meeste is egter manlik en blank. Ook hier kan by 'n volgende uitgawe vrugbaar gebruik gemaak word van meer swart medewerkers van naam in Suid-Afrika.

Literêre terme en teorieë is baanbrekerswerk in Afrikaans. 'n Mens sou wou sien dat elke student 'n kopie daarvan besit. Deur die uitgebreide sisteem van kruisverwysings word die student na ander terme gelei en deur die grondige bibliografie gestimuleer om self verder navorsing te doen. Mag hierdie belangrike werk by 'n volgende uitgawe nog groter erkenning en bekendheid geniet.

Verwysings

- Abrams, M.H. 1993. *A Glossary of Literary Terms*. Sixth Edition. Fort Worth: Harcourt Brace College Publishers.
- Brown, Duncan (Red.). 1991. *Exchanges: South African Writing in Transition*. Pietermaritzburg: University of Natal Press.
- Coetzee, A.J. 1976. *Poësie en politiek: 'n voorlopige verkenning van betrokkenheid in die Afrikaanse poësie*. Johannesburg: Ravan Press.
- Coetzee, J.M. 1988. *White Writing: On the Culture of Letters in South Africa*. New Haven: Yale University Press.
- Hawthorn, J. 1992. *A Concise Glossary of Contemporary Literary Theory*. London: Edward Arnold.
- Kannemeyer, J.C. 1993. Taai teorieë, in die terme van Cloete-hulle. *Rapport*, 23(4): 16, 24.1.1993.
- Malan, C. (Red.). 1987. *Race and Literature. Ras en literatuur*. SENSAL-publikasie nr. 15, R.G.N. Pinetown: Owen Burgess.
- Nethersole, R. 1983. *The Challenge of Comparative Literature*. Inaugural lecture. University of the Witwatersrand: Johannesburg. 18 August 1983.
- Scholtz, Merwe. 1956. Een plus een is een? *Standpunte* XI(2): 44-52.
- Trump, Martin (Red.). 1989. *Rendering Things Visible: Essays on South African Literary Culture*. Johannesburg: Ravan Press.
- Van Gorp, H. (Red.). 1986. *Lexicon van literaire termen*. Derde, herziene en aanzienlijk vermeerderde druk. Groningen: Wolters-Noordhoff.

F.R. Gilfillan
 Departement Afrikaans en Nederlands
 Universiteit van Natal
 Durban
 Suid-Afrika

A.D. de V. Cluver. *A Dictionary of Language Planning Terms*, 1st edition, 1st impression 1993, ix + 77 pp. ISBN 0 86981 804 X. Pretoria: University of South Africa. Price R30,78.

The language planning days in South Africa are far from over. Although the Interim Constitution includes a new language policy for South Africa, each of the nine provinces and each of their many cities and towns still have to develop their own language policies within the framework of the Constitution. Changes in the official or governmental language policies impact on the language policies of educational institutions, the mass media, large private companies and other organisations. If the language policy in the next constitution differs from the present policy, the whole process of developing language policies may start all over again.

In the light of this changing situation a concise dictionary of 164 language planning terms with many references to important sources fulfils a need at the right moment in time. This dictionary provides a very handy introduction to basic concepts, terminology and sources on language planning. As an introduction to the field and as a source of reference, this book is highly recommended to anybody who is interested in or involved in the development of new language policies.

The author does not attempt to include every term, every book and every article on language planning. A separate bibliography of about 500 pages is due to appear soon and an expanded version of the dictionary is planned to follow thereafter.

Each entry consists of an English term followed by its Afrikaans equivalent. In the context of multilingualism the author also included an Afrikaans-English glossary. A few of the Afrikaans terms are new creations and may not be acceptable to all members of the Afrikaans community. The first paragraph of the entry is the author's core definition. For important terms (such as language planning) the entry includes a short discussion of how various workers in the field have contributed to the development of the meaning of the term. Related terms are indicated by 'See also' cross-references. Terms that are defined in other entries are indicated in italic print. Each entry concludes with a bibliography of some sources in which more information can be found. The bibliography at the end of the dictionary covers eleven pages.

The layout of the dictionary is user-friendly: every page is divided into two columns; each entry is clearly divided from the next by printing the term which is used as heading in bold; italics are used for the 'See also's' and references to other terms; and the bibliography at the end of each entry refers to specific pages in other sources.

A welcome and outstanding feature of the dictionary is the frequent reference to language planning and language situations in South Africa and elsewhere in Africa. This makes the dictionary more user-friendly to South African readers and even more applicable to the South African situation.

It is unfortunate that the author does not give more attention to the sub-discipline of (Comparative) Language Law. Politicians and legislators on language matters are very interested in the international acceptability and meaning of language terms as used in constitutions, international legal instruments and in publications of international organisations such as UNESCO. Some examples of sources that could have been examined are:

Blaustein, A.P. and G.H. Flanz. (Eds.). 1990. *Constitutions of the World*. New York: Oceana Publications.

Blaustein, A.P. and Dana Blaustein Epstein. 1986. *Resolving language conflicts: a study of the world's constitutions*. Washington, DC: U.S.English.

Capotorti, F. 1979. *Study on the rights of persons belonging to ethnic, religious and linguistic minorities*. New York: United Nations.

To formulate definitions for so many terms opens the way for a host of comments and criticisms. The author is well aware of this possibility and warns the reader that in many cases the definitions which he offers are only a departure point, not final definitions of the meaning of the terms. Using the author's dictionary departure point, issues such as the following might be worth further examination in the enlarged edition:

Under *bilingual education* it is possible to include the use of two languages in the same lesson or in the same class by the same teacher and the concept: gradual transition from one language to another over a certain period of time.

Under the term *assimilation* the reader should probably have been referred to *linguistic assimilation* and not to *planned language*.

Many authors make a sharp theoretical distinction between *borrowing* and *codeswitching* but in multilingual speech acts it is often very difficult to make such a distinction. Maybe *borrowing* and *codeswitching* should be distinguished as two points on a continuum of *language contact* (or language mixing).

To distinguish a *dialect* from a *regional variety* on the basis of smaller — larger and clearly — less clearly defined geographical areas is questionable. The main feature of a regional variety is its geographical distribution and not its relation to a national language or another language. The main feature of a dialect is that it is related to other dialects, and not its geographical distribution. A regional variety may be a dialect.

Under the term *language variety* the reader is referred to the term *variety*, but this last term is not included in the dictionary.

Under *international language* the reader could have been referred to one or more sources and the term 'Language of Wider Communication (LWC)' should have been included in the discussion (see *language choice* where this term is used).

The definition of *language* is based on the concept *speech community* and the definition of *speech community* is based on the concept *language*. This is a cyclic argument.

The statement on p. 20 that *language choice* 'should precede the formulation of a *language policy*' is in conflict with the definition of *language policy* (p. 35): 'Official decisions on the status of various languages spoken in heterogeneous communities — e.g. which language(s) will be [chosen as] the national or official language(s) ...'

The author defines an *official language* as a 'language used by an international organization or government for specific purposes as part of its official language policy.' However, Capotorti accepts the 'traditional' definition as formulated in a UNESCO publication of 1953: 'A language used in the business of government — legislative, executive and judicial'. Blaustein and Blaustein Epstein also use the traditional definition but add the following clause: 'and in the performance of the various functions of the state'. This reviewer's personal definition of an official language attempts to cover legal aspects and differences in scope as exemplified in various constitutions: A language which government authorities on some or all governmental levels *must* use in carrying out some or all of their functions and in which a citizen *has the right* to deal with these authorities.

It is clear from these examples that the reader should not use this dictionary as a collection of final definitions. To do this is to go beyond the stated intention of the author: 'The main objective of the dictionary is to help the reader to get some idea of the terminology in the field of language planning and to offer some introduction to a few sources on this topic'.

Apparently there are no other dictionaries on language planning. To find information on specific terms is often time consuming. This new dictionary introduces the reader to many crucial topics in language planning and sociolinguistics in a matter of minutes. It should find a place on the bookshelf of all language planners, sociolinguists and others interested in this field of language study.

Gerard Schuring
Unit for African Languages
Human Sciences Research Council
Pretoria
South Africa

A.S. Coetser. *Die Oxford Kortspelgids*, 1ste uitgawe 1993, ix + 379 pp. ISBN 0-19-570802-4. Kaapstad: Oxford University Press. Prys R25,99.

Hierdie uiters kompakte woordeboekie bestaan uit 'n bondige voorwoord, 'n hoofgedeelte waarin inligting oor die spelling, skryfwyse en die afbreek van woorde gegee word en nege bylaes.

Woordbreuke word redelik uitvoerig in die voorwoord uiteengesit en word binne elke inskrywing deur 'n breuktranskripsie aangedui, bv. bowendien bo|wen|dien. Afgesien van soortnaamwoorde (waarvan die meervoud en dié se breuke vermeld word) bestaan inskrywings uit die lemma duidelik in vet gevolg deur 'n breuktranskripsie. Skryfwyse word toegelig aan die hand van verbindings soos *pak slae*, *persona non grata*, *tot stand kom* en samestellings soos *reklamestandaardeorganisasie*, *SAM 6-missiel*.

Toeligting word deur bylaes vervang waarna in die inskrywings deur asteriske verwys word, bv. *siestog** om die variant *sies tog* in Bylae II aan te dui. Daar is nege bylaes wat elk 'n eie tema behandel en afsonderlik gealfabetiseer is. (In die nommering van die bylaes word van VIII tot XI gespring.) In Bylae I gaan dit bv. oor die betekenisverskil wat met verskil in skryfwyse gepaard gaan, soos *al hier* 'reeds hier' en *alhier* 'hier'; in Bylae II oor wisseling van skryfwyse sonder betekenisverskil, soos *op nuut* en *opnuut*, *wat se* en *watse*; in Bylae III oor verskille in spelling en betekenis, bv. *lei* en *ly*; ens. In Bylae IV word sonder verduideliking gestel dat dit om die gebruik van hoofletters met betekenisverskil gaan, soos in *hoër hand* naas *Hoërhand* en *leviete* naas *Leviete*. Meer toeligting is hier nodig. Kennelik is die bylaes ingesluit om die hoofteks skoon te hou en ondubbelsinnig op die ortografie af te stem, maar dit gaan gebruikers irriteer om asterisgevalle telkens en telkens weer deur nege verskillende bylaes op te spoor.

Plekname en hulle afleidings word aangedui, bv. *Costa Rica*, *Costa Ricaans*; *Goudstad*, *Goudstadter*; *Parys*, *Parysenaar*; *Verre-Ooste*, *Verre-Oosters*, maar eie-name ontbreek, waaronder bekende ortografiese probleemgevalle soos *Cronjé*, *Du Plessis*, *Du Preez* en *Marais*.

Die *Oxford Kortspelgids* (OKS) is 'n konkurrent van die *Afrikaanse Woordelys en Spelreëls*. Afgesien van die woordbreuke bevat die *Kortspelgids* heelwat minder inligting as die *AWS*, maar dié inligting word hanteerbaarder, goedkoper en mooier verpak. Die formaat van die OKS is besonder klein: ongeveer 7 x 15 cm. Hy pas dus maklik in 'n hemsak of 'n handsak. Daar is twee duidelik leesbare kolomme op elke bladsy. Goeie gehalte dun papier is gebruik, en die prys van die boekie is laag. Hiermee het Oxford University Press, wat een van die vernaamste woordeboekbedrywe ter wêreld huisves, sy kleintoontjie in die waters van die Afrikaanse leksikografie natgemaak. Kan dit die begin van groter dinge wees?

Fritz Ponelis
Departement Afrikaans en Nederlands
Universiteit van Stellenbosch
Suid-Afrika

Gertruida M. du Plooy. *500 Communication Concepts. English / Afrikaans*, 1st edition 1991, vi + 177 pp. ISBN 0 7021 2650 0. Kenwyn: Juta. Prys R49,00.

Wetenskaplikes word dikwels daarvan beskuldig dat hul esoteriese vakterminologie onverstaanbaar is, nie net vir die gewone mens nie, maar dikwels ook vir vakkollegas wat ander strominge of aksente aanhang by hul onderskeie universiteite.

Kommunikasiewetenskaplikes (ten spyte van wat hulle benaming suggereer) het ook nie hierdie kritiek vrygespring nie. Daarom is hierdie tweekalige, verklarende "kommunikasiewoordeboek" (ietwat van 'n kontradiksie in terme!) 'n besonder welkome bydrae om die betekenis van kommunikasiebegrippe toeganklik te maak vir praktisyns in die kommunikasiebedryf, akademië, studente en ook die gewone mens. Veral studente het nog altyd moeite ondervind om die hoofsaaklik Engelse kommunikasieliteratuur in Afrikaans te vertaal, terwyl Engelssprekende studente dieselfde probleme ondervind wanneer lesings in Afrikaans aangebied word. Diesulkes sal beslis by hierdie werk baat vind.

'n Verdere belangrike oogmerk van die boek is om eenvormigheid in die gebruik van kommunikasieterminologie aan te moedig.

Die werk bestaan uit twee afdelings, naamlik 'n Engelse afdeling waarin elke Engelse begrip met sy Afrikaanse vertaling gedefinieer of verduidelik word in Engels. Afrikaanse vertalings word dan op hulle beurt alfabeties in die tweede afdeling in Afrikaans omskryf met die Engelse term. 500 begrippe en uitdrukkings word gedek, wat in die woorde van die outeur hoofsaaklik in die veld van ooredingskommunikasie, bemarkingskommunikasie, nieverbale kommunikasie, kommunikasie-navorsing, reklame en openbare skakelwerk voorkom. (Uit die berippe wat in die werk voorkom, moet 'n mens aflei dat die joernalistiek, organisasiekommunikasie en beeldkommunikasie ook by bogenoemde velde ingesluit word. Die benoeming van kommunikasievelde en spesialisingsgebiede is, terloops, op sigself al 'n punt van verskil tussen universiteite waar die kommunikasiekunde aangebied word.) 'n Veld soos die kommunikasieteorie is ooglopend nie in hierdie werk gedek nie; 'n mens hoop dat 'n verdere bydrae oor hierdie belangrike veld nog sal kom.

Die gebruik van baie kommunikasiebegrippe is uiteraard kontekstueel gebonde. Die outeur hanteer dit netjies deur die begrip in die konteks van 'n bepaalde veld te beskryf, byvoorbeeld die gebruik van die begrip *induksie* soos dit in filmmateriaal voorkom, en in navorsingsberedenering. 'n Verdere baie nuttige bydrae tot die kontekstualisering van begrippe is deur die outeur se stelsel van kruisverwysings in gevalle waar berip van een uitdrukking noodsaaklik is vir 'n begrip van die ander. Voorbeelde is *bo-die-lynreklame* ("Kyk ook *onder-die-lynreklame*"), *kwantitatiewe vs. kwalitatiewe navorsing*, *demographics vs. psycho- en sociographics*, *eensydige vs. bilaterale boodskappe* ensovoorts. Een geval waar hierdie kruisverwysing opvallend ontbreek en dus begrip vertroebel, is

by die omskrywing van *nulhipotese* (waar die verwysing na *alternatiewe hipotese* ontbreek).

Kommunikasieterminologie word dikwels beïnvloed deur strominge, aksente, voorkeure en gebruike wat in die akademie en bedryf bestaan. In gevalle waar verskille in benaminge bestaan, poog die outeur om dit te akkommodeer deur alternatiewe benamings in kursief gedruk onder die begrip, aangedui deur "Ook genoem ...". Die outeur het 'n indrukwekkende bronnelys geraadpleeg wat ook verskeie vakterminologiese woordeboeke insluit. Die vraag kan egter geopper word of daar genoegsame beraadslaging met vakkollegas aan ander universiteite plaasgevind het wat die volledigheid van alternatiewe benaminge betref. *Bestemming* word byvoorbeeld ook baie algemeen *ontvanger/s* by ander universiteite genoem, *kinestiek* word ook *kinetika* genoem, *marketing package marketing mix*, *voorsêvraag leidende vraag*, *reklame advertering*, *organisatoriese kommunikasie / kultuur / netwerke organisasiekommunikasie / -kultuur / -netwerke*. Nie een van hierdie alternatiewe benaminge kom voor nie.

'n Vraag wat onwillekeurig by die vakkundige leser opkom, is wat die outeur se basis van seleksie of weglating van begrippe was. Hoewel baie begrippe wat sentraal is wel gedek word, is daar ook belangrike begrippe wat baie algemeen in die afgebakende velde gebruik word, wat nie figureer nie. Voorbeelde is *hard sell* vs. *soft sell*, *political advertising*, *issue advertising*, *cognitive dissonance*, *semiotics*, *total / integrative communication*, *jingle* (hoewel laasgenoemde wel in 'n omskrywing figureer), en al hul bekende Afrikaanse vertalings.

Hier en daar kom daar definisies voor wat nie elke vakkundige in die betrokke veld tevrede sal stel nie. *Emosionele appèl* (teenoor *logiese appèl*) word byvoorbeeld gedefinieer as die "aanbieding van getuienis wat die gevolge van aanvaarding of verwerping van 'n bepaalde oortuiging vir ontvangers beklemtoon." Volgens die resensent se kennis kan 'n logiese appèl ook so gedefinieer word; die verskil word bepaal deur die aard van die getuienis wat óf emosioneel óf rasioneel-feitelik aangebied word. (Dit word self ook bevestig deur die outeur se definisie van *getuienis*).

Nog 'n definisie wat nie volledig bevredig nie, is die definisie van *noise* (Afrikaans *ruis*) wat eintlik net fokus op tegniese steuringe, terwyl hierdie steuringe ook semanties kan wees, byvoorbeeld wanneer verskillende konnotasies aan dieselfde woord geheg word vanweë verskille in kultuur, houdings, ervaring ensovoorts.

Origens is die definisie van *nieprodukreklame* nie heeltemal duidelik nie, in die sin dat daar geen aanduiding is of dit korporatiewe of saakreklame in- of uitsluit nie. *Pro-aktiewe kommunikasie* word ook nie goed genoeg gedefinieer om dit te onderskei van *reaktiewe kommunikasie* nie, en nêrens word vermeld dat pro-aktiewe kommunikasie voorkomend is in teenstelling met die remediërende aard van reaktiewe kommunikasie nie. *Propaganda* kan ook nie as slegs 'n vorm van massakommunikasie omskryf word nie, aangesien dit ook interpersoonlik van aard kan wees.

Om die kritiek op te som, kan dus gesê word dat die outeur nie dieselfde standaard van volledigheid van definisie volhou nie; in sekere gevalle is definisies (sien byvoorbeeld *nieverbale handeling* en *nieverbale kommunikasie*) besonder volledig en in ander gevalle nie volledig of onderskeidend genoeg nie. Verder is daar, soos aangedui, belangrike begrippe weggelaat uit die woordeboek.

Oor die algemeen verdien hierdie werk egter tog lof omdat dit, soos reeds genoem, baie nuttig gebruik kan word deur studente en praktisyns om toegang te kry tot die betekenis van dikwels abstrakte en verwarrende begrippe in die kommunikasiewetenskap. 'n Belangrike bydrae lê ook in die mooi Afrikaans-egte woorde wat geskep is vir begrippe wat vantevore taamlik algemeen slegs in Engels benoem is. Voorbeelde hiervan is *rommelpos* vir *junk mail* *klop-en-losblaaie* vir *knock-and-drops*, *gewelnaam* vir *masthead* ensovoorts. 'n Mens hoop dus om met behulp van meer interkollegiale beraadslaging opvolgwerke van hierdie werk te sien, wat ook onderlinge kommunikasie en groter eenvormigheid in die gebruik van kommunikasietaal sal bevorder.

Nina Overton-De Klerk
Departement Kommunikasie
Randse Afrikaanse Universiteit
Johannesburg
Suid-Afrika

P. Harteveld (Red.), L.G. de Stadler en D.C. Hauptfleisch (Medewerkers). *Woordkeusegids: 'n Kerntesourus van Afrikaans*, 1ste uitgawe, 2de en verbeterde druk 1993, viii + 367 pp. ISBN 1 86812 440 1. Halfweghuis: Southern Boekuitgewers. Prys R44,94 (posgeld ingesluit).

Een van die faktore wat bydra tot doeltreffende kommunikasie is die spreker of skrywer se vermoë om die regte woord in 'n bepaalde situasie te gebruik. Enige taalgebruiker, van die joernalis tot die leerling of student, sukkel soms om 'n woord te vind wat 'n saak of 'n toestand nêr reg sal beskryf. *Woordkeusegids: 'n Kerntesourus van Afrikaans* (voortaan *Woordkeusegids*) wil 'n oplossing vir die probleem bied: dit wil die taalgebruiker lei om die korrekte woord op die regte plek in te span.

Woordkeusegids verskaf aan die spreker of skrywer woorde of uitdrukkings wat moontlik in die plek van die lemma gebruik kan word. Sinonieme, wisselvorme en ander leksikale items wat aan dieselfde semantiese veld as die lemma behoort, word in die artikels aangebied.

Gebruikersvriendelikheid is 'n kriterium waaraan enige woordeboek of woordelys behoort te voldoen. Wanneer die teikenmark die gewone taalgebruiker is (soos in die geval van *Woordkeusegids*), is dit nóg belangriker dat gebruikersvriendelikheid baie aandag moet kry. Die makrostruktuur van *Woordkeusegids* dra by tot die bevordering van gebruikersvriendelikheid. In die tradisionele tesourus word lemmas gewoonlik volgens semantiese velde gerangskik. Die alfabetiese ordening wat in *Woordkeusegids* gevolg word, maak dit egter meer toeganklik en bruikbaar vir die gewone taalgebruiker. Die Voorwoord, Gebruikstoeligtig en Afkortingslys dra ook daartoe by dat die inligting wat aangebied word, suksesvol ontsluit kan word. Daar word byvoorbeeld in die Gebruikstoeligtig verduidelik dat homonieme wat as afsonderlike lemmas hanteer word, onderskei word deur verhewe syfers voor die lemmas. Die manier waarop multileksikale items as lemmas opgeneem word, word ook verklaar.

Die mikrostruktuur van *Woordkeusegids* voldoen ongelukkig nie altyd aan die kriterium van gebruikersvriendelikheid nie. Volgens die Gebruikstoeligtig is daar twee soorte artikels, naamlik hoof- en verwysingsartikels. In die hoofartikels word die meeste informasie verskaf. Hoewel grammatikale inligting (soos woordsoortaanduiding en die gebruik van setsels waar nodig) gegee word, val die klem vanselfsprekend op semantiese inligting soos sinonieme, "ampersinonieme", wisselvorme en selfs hiponieme. Verwysingsartikels lei die gebruiker na hoofartikels. Elke verwysing word deur 'n asterisk gemerk.

Volgens die Gebruikstoeligtig word die inligting in 'n hoofartikel volgens woordsoortlikheid en verder volgens betekenisverwantskap en gebruiklikheid georden. "Waar nodig geag, word betekenisgroeperinge deur nommers onderskei." Geen melding word van polisemie gemaak nie. Die "betekenisgroepe-

ringe" blyk ook redelik willekeurig te wees. Vergelyk byvoorbeeld die groepeerings by die lemma boek I *s.nw.*:

1. bundel, band, boekdeel, boekwerk, volume, deel, werk, eksemplaar, kopie, folio, leesboek, teksboek, leerboek, handboek, handleiding, uitgawe, publikasie
2. skryfboek, skryfblok, notaboek, aantekeningboek, joernaal, dagboek, kladboek, notuleboek
3. joernaal, grootboek, kasboek, byboek, kantoorboek, faktuurboek, boekhouboek
4. hoofafdeling, onderafdeling, afdeling, deel, Bybelboek
5. lektuur, leesstof.

Verwysings in verwysingsartikels word streng alfabeties georden, byvoorbeeld

boek *s.nw.* *kaak, *keel, *mond.

Hierdie ordening behoort volgens gebruiksfrekwensie en betekenisverwantskap plaas te vind ter wille van konsekwentheid (vergelyk die ordening in hoofartikels), en ook omdat vollediger en noukeuriger inligting op dié manier aan die woordeboekgebruiker verskaf kan word. In die verwysingsartikel by die lemma *bek* sal "*mond" dan waarskynlik eerste moet staan.

Die kruisverwysingstelsel is ongelukkig nie bevredigend nie. In die Gebruikstoelighting word daar gemeld dat "die gebruiker by verwysings nie na spesifieke betekenisnommers binne die hoofartikels gelei (word) nie, maar bloot na die lemmas waaronder bykomende inligting gevind kan word". 'n Belangrike leksikografiese beginsel word hier oor die hoof gesien, naamlik dat die afwesigheid van 'n teken ook 'n bepaalde betekenis het. As daar na 'n lemma verwys word sonder dat die spesifieke betekenisonderskeidinge (betekenisnommers) aangedui word, impliseer dit dat al die betekenisonderskeidinge van daardie lemma semanties verwant is aan die oorspronklike lemma. By die lemma *waarsêr* word die gebruiker onder andere verwys na *medium*, maar die spesifieke betekenisgroepering wat van toepassing is, word nie aangedui nie. Dit impliseer dat *waarsêr* verband hou met al vier betekenisgroeperinge van *medium*, naamlik

1. middel, hulpmiddel, instrument, kanaal, manier, metode, proses, weg
2. tussenpersoon, tussenganger, agent, boodskapper, gesant
3. voertaal, onderrigtaal, onderwystaal, omgangstaal
4. spiritis, tussenpersoon, *waarsêr*, kaartlêer, voorspeller, geesteklopper.

Om die saak reg te stel, moet die verwysingsartikel by die lemma waarsêer 'n spesifieke verwysing bykry:

waarsêer *s.nw.* *medium (bet. 4).

Dieselfde probleem word ondervind wanneer daar na homonimiese lemmas verwys word, omdat die onderskeid tussen homonieme nie in verwysingsartikels aangedui word nie.

Nog 'n groot leemte is die gebrek aan kontekstuele leiding. Alhoewel 'n tesourus gewoonlik as 'n beperkte woordeboek of 'n woordelys beskou word, beteken dit nie dat kontekstuele inligting heeltemal weggelaat moet word nie.

In die Voorwoord word daar verduidelik dat die doel van *Woordkeusegids* is om "die gebruiker (te lei) om die regte woord vir elke situasie te vind". Elke taalgebruiker moet in staat gestel word "om die korrekte woord op die regte plek in te span". Die afwesigheid van voorbeeldmateriaal kan daartoe lei dat *Woordkeusegids* nie volkome in sy doel slaag nie. Die korrekte keuse van 'n woord word bepaal deur die konteks of situasie waarin dit gebruik word. Daarom moet daar genoeg voorbeeldsinne (sitate en poëme) aangebied word. Die feit dat die genommerde betekenisgroeperinge in hoofartikels meer insluit as net die polisemiese betekenisonderskeidinge, bemoeilik weliswaar die leksikograaf se taak. Tog moet daar by elke betekenisgroepering leiding verskaf word oor die konteks(te) waarin daardie leksikale items kan optree.

In die Gebruikstoeligtig word daar voorgestel dat die gebruiker self met behulp van 'n goeie woordeboek moet seker maak dat hy die inligting wat hy in die tesourus gevind het, korrek gebruik. Deur genoegsame kontekstuele leiding in *Woordkeusegids* te verskaf, sou so 'n omslagtige proses vermy kon word. Dit sou ook daartoe bygedra het om die tesourus meer gebruikersvriendelik en nuttig te maak.

Ten spyte van bogenoemde bedenkinge is die tesourus 'n waardevolle toevoeging tot die versameling Afrikaanse leksikografiese publikasies. Vir die spreker of skrywer wat die regte woord op die regte plek wil gebruik, sal *Woordkeusegids: 'n Kerntesourus van Afrikaans* handig te pas kom.

I.L. Vos
 Departement Afrikaans
 Randse Afrikaanse Universiteit
 Johannesburg
 Suid-Afrika

Rod Nesbitt. *First illustrated dictionary for Namibian schools*, 1993, 176 pp. ISBN 0 86848-832-1. Windhoek: Gamsberg Macmillan Publishers. Price N\$ 19,95 + GST.

A learners' dictionary for language acquisition?

This dictionary aims to meet the needs of Namibian children in the first few years of schooling. The task is a complex one. In Namibia, the overwhelming majority of children receive their schooling through a language which is unfamiliar to them (English), so complex demands are made on the learner. Rossner (1985: 96) observes that if "the task of lexicographers is hard, the task of second-language learners is harder still when it comes to evolving a lexicon that is both optimally useful and reliable". Usefulness and reliability are at a particular premium for the Namibian pupil, obliged to use English as the language of access to learning all other subjects.

Rather ambitiously, the dictionary claims to offer 'a comprehensive word bank', encouraging children in grades one and two to move beyond learning single words to producing single sentences, and providing children in grades three and four with a real dictionary, affording them a substantial vocabulary with an example sentence to contextualise each word. The notion is that children will not only develop dictionary skills, but will also acquire reading and sentence construction skills from following the syntactic models of the examples.

To this end, the dictionary has attempted to present what Widdowson (1978: 10-12) describes as value, rather than mere signification, by providing a contextualised example of use for every entry.

Not surprisingly the obvious constraints of a dictionary of this kind and scope make it impossible to provide a full set of "contexts of situation". In most cases only one is provided. The entry for *accident*, for instance, points only to the negative connotation of the word:

accident something bad that happens.

There is no indication of the strong association with unexpectedness or chance.

Second, the simple entries which are a strength of the dictionary also act as a significant constraint. Words take on precise meanings from the context in which they are embedded, so attempts to define them in very simple terms must often be unsatisfactory. The entry for *story* rather inadequately defines it as 'true or untrue things someone tells you'. This excludes a range of common meanings. Consider the following examples taken from the *Longman Dictionary of Contemporary English*:

She wrote a story about space exploration; a true-life love story; the story of Snow White and the Seven Dwarfs; We want to hear his side of the

story; Well that's my story and I'm sticking to it; a remarkable success story; It's the same story in Britain; the story goes; Telling stories.

Third, some of the definitions misrepresent meaning.

loaf: a large piece of bread

frown: have lines on your face

dislike: not like, hate someone or something

are examples of this. In the case of *loaf*, no sense is given of its being a single mass of bread in the shape it has when it comes from the oven. The definition suggests a *hunk* or large slice from a loaf. The example sentence adds to the confusion:

Mother bought six loaves in the bakery

The 'unnatural' flavour introduced by both 'mother' and 'bought ... in the bakery' aside, it is unlikely that buying six loaves would be familiar practice. In the next case, *frown*, all sense of frowning as action is lost. And, in the definition of *dislike*, hate is erroneously presented as a close synonym.

The fourth problem lies in the inadequate contextualisation managed by the example sentences.

aunt the sister of your father or mother, or your uncle's wife

is simple and clear, but the 'illustrative' sentence

My aunt gives me money on my birthday

is a curious choice. It suggests (quite misleadingly) that giving money to nephews and nieces is a characteristically 'auntly' activity.

Sometimes the definitions are more difficult to understand than the words they are intended to clarify. *More* is defined as 'a larger number or a bigger amount', and *girl* as 'a young female'; *full* is defined as 'hold as much or as many as possible'; and *form* is defined as 'a printed paper with spaces to write on'.

There is a certain inconsistency as far as the development of 'language system' is concerned. Quite rightly, the dictionary makes no reference to word classes. However, although it consistently introduces definitions of noun entries with an article, the entries for the other word classes are less consistently presented. The entry for *full* given above illustrates the point with regard to adjectives. Problems arise, too, where the word may have a noun or verb function, but only one is given. In the case of *milk*, for instance, only the noun is given.

Definitions of verbs are sometimes close to paraphrase or seem imperative in form

guess: try to answer when you are not sure

hear: use your ears

measure: find out how big something is

The pictorial illustrations are sometimes disappointing. The 'flowers on the apple tree' are yellow and white (p. 59), the artist is seen seemingly drawing hills not a lake as is suggested in the text (p. 12), and there is little use of labelling to clarify meaning.

These criticisms notwithstanding, the dictionary makes an important contribution. It is unlikely to succeed in the ambitious goals it sets itself. However, it does offer a serviceable tool, which the users should be able to employ with increasing confidence. The 1 500 words chosen are generally very simply explained. An intelligent selection appears to have been made after careful and thorough research on the Junior Primary syllabuses and materials used in Southern Africa. The illustrations have a distinctively African flavour, placing the English words in the dictionary in a 'real-world' context.

All in all, the book is informative, robustly bound, and reasonably priced, making it a practical option.

References

- Rossner, R. 1985. *The learner as lexicographer: using dictionaries in second language learning. ELT Documents: 120: Dictionaries, Lexicography and Language Learning.* Oxford: Pergamon Press.
- Widdowson, H.W. 1978. *Teaching Language as Communication.* Oxford: Oxford University Press.

Elaine Ridge
University of Stellenbosch
South Africa

J.J. Viljoen, P. Amakali and M. Namuandi. *Oshindonga / English. English / Oshindonga. Embwiitya. Dictionary*, 1st edition 1984, 109 pp. ISBN 0 86848 182 3. Windhoek: Gamsberg Macmillan. Price R27,82.

1. Introduction

Oshindonga is a language used by the majority of Oshiwambo speaking people and is taught at the University of Namibia. *Oshiwambo* is a generic term which refers to all "languages" used by the Wambo people. There is mutual intelligibility among the speakers of Oshiwambo.

This bilingual dictionary is of great importance to non-speakers of Oshiwambo who need information on the syntactic structure of Oshindonga. It also helps the speakers of Oshiwambo to learn English for communication purposes.

The dictionary consists of two sections, namely *Oshindonga / English* and *English / Oshindonga*. This clearly proves that the dictionary is meant for the speakers and non-speakers of Oshiwambo.

However, it has to be noted that the dictionary has grave shortcomings which need to be addressed in an attempt to strike an acceptable balance with regard to the target users. In this review, the deficiencies of the dictionary will be highlighted and this will be accompanied by some critical suggestions.

2. Deficiencies in the *Oshindonga / English Dictionary*

The following shortcomings are observable in the dictionary:

2.1 Arrangement of lexical items

The dictionary does not cater for the needs of people without any linguistic background because the lexical items are arranged according to their stems. This would make it difficult for a "learner" to look up a word. "It is an obvious desideratum for any dictionary that the information wanted should be quick to find. The most straightforward way to achieve this is to arrange catchwords in strict alphabetical order rather than in articles" (Haacke, forthcoming).

According to Haas (1975: 49) a dictionary of a language which has a multiplicity of prefixes and infixes should be arranged in terms of stems only. She added that expansions containing prefixes and / or infixes must be searched for under the appropriate stem. But this requires considerably more grammatical sophistication on the part of the user than is ever required, for example, on the part of the user of the ordinary English or French dictionary. Words found in actual texts would have to be analyzed before they could be looked up.

Although the compilers of the *Oshindonga / English Dictionary* have opted for the method mentioned above, it is, however, very difficult for learners to cope with this method when consulting this dictionary. Therefore it is advisable to arrange the words in simple alphabetical order, even if it means the compilation of two separate dictionaries.

2.2 Word formation

Swanson (1975: 66) recommends the formation of words by zero-change, i.e. new formation by shift of a word from one class to another, with or without other changes, including ablaut.

landitha	= (sell)
landakanitha	= (barter)
omulandithi	= (seller)
iilandithomwa	= (merchandise)

"In a bilingual dictionary there should be a fairly detailed essay ... on word-formational habits of the target language" (Swanson 1975: 66). Swanson's statement is appropriate not only for the grammar but also for the expansion of one's vocabulary.

The other device which accelerates word formation in Oshindonga is verbal extension. Oshindonga has a very convenient way of extending the root of a verb, e.g. of *longa*:

longitha	(causative extension)
longele	(applied extension)
longathana	(reciprocal extension)
longeka	(neutro-active extension)
longulula	(reversive extension)

Indeed, it is hard to accommodate all word-formational devices, such as mutual influence of sounds, reduplication, etc., as this might complicate the task of the lexicographer, and that of the users.

2.3 Semantic information

Most of the lexical items in the *Oshindonga / English Dictionary* are not contextualized. The compilers have simply given a glossary. "The difference between a glossary and a dictionary is that a glossary is a mere wordlist with renderings in a target language, while a dictionary provides more information than just the renderings, viz. morphological, syntactic and phonological information"

(Haacke, forthcoming). But this is not the case in this bilingual dictionary because most of the words in this dictionary are not accompanied by sentences, let alone their phonological structures. It is generally well-known that many *Oshindonga* words shift their meaning according to their context, e.g. *enditha* (Viljoen et al. 1992: 4). The aforementioned word is not explained fully in the dictionary because the context is not taken into account in explaining it. According to this dictionary this word means "to carry or to transport", but if used in sentences it might also mean "to guide, to direct or to make walk", e.g.

- (a) Oshike she ku *enditha*? (What has made you come here?)
- (b) Omuwa ote ke tu *enditha* (The Lord will guide us)
- (c) Ye ote *enditha* okanona (lit. He is making a child walk, i.e. He is teaching a child to walk)

From the above examples it is evident that the meaning of a word becomes quite clear if some of the possible meanings are considered. "We may, of course, choose to consider some of the possible meanings as impractical for our dictionary on the grounds that they are archaic, slangy or otherwise of little use" (Swanson 1975: 68).

2.4 The need for visual aids

A bilingual dictionary must include illustrations to picture items unfamiliar to speakers of the target language (Haas 1975: 46). The *Oshindonga / English Dictionary* contains no illustrations at all but it contains some words which need illustrations to ease the understanding of non-Oshiwambo speakers, e.g.

oshigandhi (grain basket)
oshigegeti (magic potion)

These words can easily be internalized by the speakers of the target language if accompanied by illustrations. The same can be said of the following words: okambudju, ombu, okamita, oshimpako (Viljoen et al. 1992: 26 ff.).

2.5 Phonetic information

"The ideal bilingual dictionary would ... include all the information needed to instruct the user in the proper way to pronounce each word so as to be indetectable from the pronunciation of a native speaker" (Haas 1975: 45). The items in the *Oshindonga / English Dictionary* should have been followed by the phonetic transcription of each item in order to teach the user how to pronounce

each item. The *Oshindonga / English Dictionary* has no phonetic transcriptions at all, e.g. oshaadhi [ɔʃa:ði].

The above example is an indication of a good bilingual dictionary which assists the user in pronouncing a word.

2.6 Grammatical information

This field is treated quite well in this dictionary because information provided in the "preamble" gives a full explanation of the usage of subject concords in present, past and future tense according to all noun classes.

Usage of pronouns with subject concords is treated by way of examples in the leading section of the dictionary.

2.7 Cultural items

In the *Oshindonga / English Dictionary* cultural items are not accompanied by a cultural note, e.g. oshigegeti (magic potion). This should also be done in cases where there is no ready equivalent in the target language. Swanson (1975: 70) is explicit on the issue of cultural notes: "A culture ... is not aware that its facets are different, peculiar, or even characteristic, unless so informed by an outsider or unless suddenly confronted by another culture. A part of the business of a bilingual dictionary is to recognize lexical items reflecting these differences and to treat them accordingly, that is not to minimize them by seeking an exact (often artificial) equivalent in the other language. Thus *king* will translate ancient Greek *basileús* only if accompanied by a cultural note explaining the differences in connotation".

3. Conclusion

Throughout this review I have pointed out the shortcomings in the *Oshindonga / English Dictionary*. However, it must be acknowledged that this is the first *Oshindonga / English dictionary* which has paved the way for the compilation of the subsequent bilingual dictionaries of this same kind in these two languages.

Most important, however, is the fact that the input by the compilers deserves recognition as they have made a valuable pioneering contribution to this field, i.e. lexicography.

References

- Haacke, W.H.G. Forthcoming. A KhoeKhoe Dictionary in the making: Some Lexicographic Considerations. Fourie, D.J. and J.H. Hunter (Eds.). Forthcoming. *Namibian Research. Opening Debates*. Windhoek: Social Sciences Division of the MRC of the University of Namibia.
- Haas, M.R. 1975. What Belongs in a Bilingual Dictionary? Householder, F.W. and S. Saporta (Eds.). 1975³. *Problems in Lexicography*: 45-50. Bloomington: Indiana University.
- Swanson, D.C. 1975. The Selection of Entries for a Bilingual Dictionary. Householder, F.W. and S. Saporta (Eds.). 1975³. *Problems in Lexicography*: 63-77. Bloomington: Indiana University.
- Viljoen, H.P. Amakali and M. Namuandi (Eds.). 1992. *Oshindonga / English Dictionary*. Windhoek: Gamsberg Macmillan.

P.A. Mbenzi
Department of African Languages
University of Namibia
Windhoek
Namibia

J.J. Viljoen and T.K. Kamupingene. *Otjiherero woordeboek dictionary embo romambo*, 1983, xix + 197 pp. ISBN 0 86848 195 5. Windhoek: Gamsberg Publishers. Price R18,00 + VAT.

"The difference between a glossary and a dictionary is that a glossary is a mere wordlist with renderings in a target language, while a dictionary provides more information than just the renderings, viz. morphological, syntactic and phonological information, next to examples of syntactic and idiomatic / figurative usage, or possibly even etymological and cultural information." (Haacke, forthcoming)

According to this distinction, the first Otjiherero glossary was published by H. Hahn in 1849. The additional specialized glossaries that should be mentioned here are the *Herero-Taalkunde. Terminologielys* (1976) and *Herero-Rekenkunde. Terminologielys*.

As far as dictionaries are concerned, the only dictionaries available in Otjiherero are the *English-Herero Dictionary* (1883) by F.W. Kolbe, the *Herero-German dictionary (Wörterbuch und kurzgefasste Grammatik des Otjiherero)*, 1886) by H. Brincker and a *German-Herero dictionary (Deutsch-Herero Wörterbuch)*, 1917) by J. Irle.

In addition to the above mentioned older dictionaries, Rev. and Mrs R. Gestwicki in the seventies compiled a short bilingual glossary (English-Herero)

and J.J. Viljoen and T.K. Kamupingene compiled a short trilingual modern dictionary. This is the dictionary in focus for review.

As is evident from the preceding paragraphs, most of the above mentioned dictionaries have been compiled by missionaries. These dictionaries have drawbacks. Most of them are inaccessible to the Herero speakers, mainly because in most cases German serves as the target language. Most Herero do not have a working knowledge of German. Secondly, most of these dictionaries are written in different orthographies that are outdated. A further drawback is the fact that these dictionaries are out of print.

These drawbacks show that there is a need for a modern comprehensive dictionary.

Under these circumstances we should be satisfied with the *Otjiherero Dictionary* by J.J. Viljoen and T.K. Kamupingene (1983).

This dictionary consists of five sections, viz. (a) a guide to pronunciation, (b) short guidelines on grammar and how to use the dictionary, (c) an Otjiherero-Afrikaans-English Dictionary, (d) an Afrikaans-Otjiherero Dictionary, and (e) an English-Otjiherero Dictionary.

(a) Pronunciation

The section on pronunciation is meant to serve non-Herero speakers to master the sounds of Otjiherero by providing English and Afrikaans equivalents.

(b) Short linguistic explanations and guidelines how to use the dictionary

This section gives a concise introduction to the parts of speech with paradigms of class prefixes and their concords. It furthermore serves as a guideline how to use the dictionary.

This section is repeated in each of the three respective languages, jointly comprising some eighteen pages.

(c) Otjiherero-Afrikaans-English Dictionary

In this trilingual section of approximately 3440 entries, the catchwords are in Otjiherero while their renderings are in Afrikaans followed by their equivalent in English.

(d) Afrikaans-Otjiherero Dictionary

In this bilingual section of 56 pages, we find approximately 3530 Afrikaans catchwords followed by their Otjiherero equivalent.

(e) English-Otjiherero Dictionary

In this last bilingual section of approximately similar entries and length (56 pages), there are English catchwords with their Otjiherero equivalent.

According to the above criteria, the Afrikaans-Otjiherero and English-Otjiherero sections in particular are glossaries rather than dictionaries, as they provide no supportive information in addition to the renderings.

This dictionary has the following advantages:

- It includes modernisms (modern terms).
- The standard orthography is used throughout.
- The plural forms of nouns are provided.

This dictionary is a good attempt, but it is not free from shortcomings concomitant with trilingualism; catering for different target users; or alphabetical arrangement of catchwords irrespective of derivation etc.

A trilingual dictionary is difficult to compile because concentration gets lost among the three languages. Sometimes the cross-references among the languages are not explicit, for instance *oNDUWOMBE* = *os* (Afr.) / *ox* (Eng.). This catchword is further contextualised as *OZONDUWOMBE ZETEMBA* = *trekrosse* (Afr.) / *draught oxen* (Eng.). In the Afrikaans and English sections, *trekrosse* and *draught oxen* would be better equated with both *ozonane* and *ozoNDUWOMBE ZETEMBA* in Otjiherero, because these oxen are not only used for pulling carriages or carts. They are also used for sledges, ploughing etc.

The alphabetical arrangement of catchwords in this dictionary is done according to the first letter of the root or stem of the catchword, as the case may be. This leads to a situation that when insertions such as the negation marker *-ha-* appear between the nominal class prefix and the stem, the catchword is listed under this insertion, e.g. *omuHATJIWA* "ignorant person" occurs under *H* instead of under *T*, where the other derivations of the root *-tjiw-* or *-tjiv-* would occur.

By alphabetizing according to the full stem, the dictionary partially loses the advantage of having all derivations of one root together. The present dictionary opts for a compromise by neither alphabetizing according to the roots (which is linguistically most informative, albeit demanding), nor by the first letter (most user-friendly, but uninformative), but by alphabetizing nouns according to the full stems irrespective of class prefixes.

One would expect to find *orumuinyo* under *I*, because *orumu-* is a compound prefix (a combination of two prefixes), but in this dictionary it is arranged under *M* and it is misspelt as *oruMWINYO*. It is not clear whether this arrangement is meant to assist the user, or whether it is due to a wrong analysis of the word.

Adjectives with prenasalised initial consonants (as for class 9/10) are cross-referenced to their original initial letter of the root or stem. This is in contradiction with prenasalised derived nouns which occur under the assimilated letter, e.g. *oNDUNGIRO*, which is derived from the stem *-tunga*, or *oNDUMBUKIRO* from *-tumbuka*.

The arrangement according to the initial letter of the root / stem is only effective for users with linguistic background, because they are able to analyze the words before searching for them in the dictionary.

In this dictionary only few catchwords are contextualised. When a word is not contextualised, the user finds it difficult to use it with confidence in its appropriate context.

Some renderings are deficient if not unreliable, for instance *oNGUZU* is translated with "barrenness", but it can be used as an attributive qualifier or adverb meaning "almost bare". The word category to which a catchword belongs, is not indicated. Therefore the user will not necessarily know whether it is e.g. an adverb, adjective, ideophone etc.

Another example is *oNGWAVI* "place where four lower teeth have been extracted". *Ongwavi* actually refers to the four lower teeth which should be extracted.

This dictionary suffers from deficient overall coverage (as some words are not adequately covered), e.g. *omuRUMENDU* means "man" or "husband". In this dictionary it is translated with "man" only. Another example is *RURUMA* which is translated only with "jump", while it is contextualised with "fan" which is not given as an alternative to "jump".

"Word", "book" and "place where animals sleep" are given as equivalents of *eMBO*. The first two renderings are correct, but the last alternative should be given as an alternative to *eWOMBO* (derived from *-womba*), which is mostly pronounced as *eombo* (see *eWOMBO* and *WOMBA* on page 75 in this dictionary).

The entry *oNGANGA* is translated with "doctor" and "guinea-fowl", but *oNGURA* is listed as two entries. In Otjiherero "doctor" and "guinea-fowl", "dusk" and "mockery" are tonologically differentiated. Even if a dictionary never marks tones, tonologically different catchwords should be entered separately.

In conclusion, in the sense of the definition of a dictionary, this dictionary is more of a glossary than a dictionary despite the occasional contextualization. There is still an urgent need for a good comprehensive dictionary, be it bilingual or monolingual.

References

- Brincker, H.** 1886. *Wörterbuch und kurzgefasste Grammatik des Otjiherero*. Leipzig: T.O. Weigel.
- Haacke, W.H.G.** Forthcoming. A Khoekhoe Dictionary in the making: Some Lexicographic Considerations. Fourie, D. and J.H. Hunter (Eds.). Forthcoming. *Namibian Research. Opening Debates*. Windhoek: Social Sciences Division of the MRC of the University of Namibia.
- Irlé, J.** 1917. *Deutsch-Herero Wörterbuch*. Hamburg: Friederichsen.
- Kolbe, F.W.** 1883. *English-Herero Dictionary*. Cape Town: Juta.
- Otjiherero-vakkomitee.** 1975. *Herero-Rekenkunde. Terminologielys*. Windhoek: Gamsberg.
- Otjiherero-vakkomitee.** 1976. *Herero-Taalkunde. Terminologielys*. Windhoek: Gamsberg.

Jekura U. Kavari
Department of African Languages
University of Namibia
Windhoek
Namibia

Publikasie-aankondigings / Publication Announcements

J.M. Booysen. *Otjiherero. Terminologielys / Terminology*, 1987, 111 pp. ISBN 0 86848 288 9. Windhoek: Gamsberg Uitgewers. Prys R10,26.

Buro vir Inheemse Tale, Departement van Nasionale Opvoeding (Opsteller), Herero-vakkomitee en die Taalraad (Medewerkers). *Herero. Spelreëls Nr. 3. Orthography No. 3*, 1983, 67 pp. ISBN 0 86848 147 5. Windhoek: Gamsberg Uitgewers. Prys R5,75 + BTW.

A.D. de V. Cluver. *A Dictionary of Language Planning Terms*, 1st edition, 1st impression 1973, ix + 77 pp. ISBN 0 86981 804 X. Pretoria: University of South Africa. Price R30,78. (Review in this number)

L.G. de Stadler en Amanda de Stadler (Medewerker). *Groot Tesourus van Afrikaans*, 1ste uitgawe, 1ste druk 1994, xxxiii + 863 pp. ISBN 1 86812 478 9. Halfweghuis: Southern Boekuitgewers. Prys R89,99.

Rufus Gouws, Ilse Feinauer en Fritz Ponelis. *Basiswoordeboek van Afrikaans*, 1ste uitgawe 1994, v + 115 pp. ISBN 0 627 01871 8. Pretoria: J.L. van Schaik. Prys R39,50.

Rod Nesbitt. *First Illustrated Dictionary for Namibian Schools*, 1993, 176 pp. ISBN 0 86848 832 1. Windhoek: Gamsberg Macmillan Publishers. Price N\$19,95 + GST. (Review in this number)

F.F. Odendal, P.C. Schoonees, C.J. Swanepoel, S.J. du Toit en C.M. Booysen. *HAT. Verklarende Handwoordeboek van die Afrikaanse Taal*, 3de hersiene en uitgebreide uitgawe, 1ste druk 1994, xvi + 1296 pp. ISBN 0 628 03615 9. Midrand: Perskor Uitgewery. Prys R149,95.

G.W.R. Tobias and B.H.C. Turvey. *English-Kwanyama Dictionary*, 1st edition 1954, 9th reprint 1991, viii + 199 pp. ISBN 0 85494 382 X. Johannesburg: Witwatersrand University Press. Price R27,00.

B.H.C. Turvey (Compiler), W. Zimmermann and G.B. Taapopi (Editors). *Kwanyama-English Dictionary*, 1977, xviii + 162 pp. ISBN 0 85494 315 3. Johannesburg: Witwatersrand University Press. Price R17,82.

Woordeboek van die Afrikaanse Taal. Negende Deel, L, 1ste oplaag 1994, xxii + 516 pp. [ISBN 0 9583222 4 4.] Stellenbosch: Buro van die WAT. Pryse: R158,20 leerband; R89,80 plastiekband.